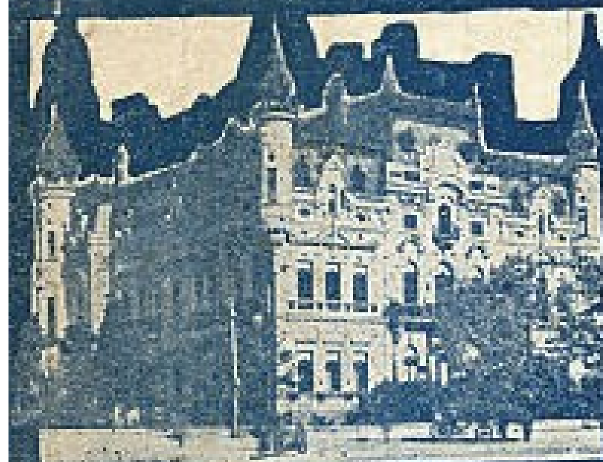
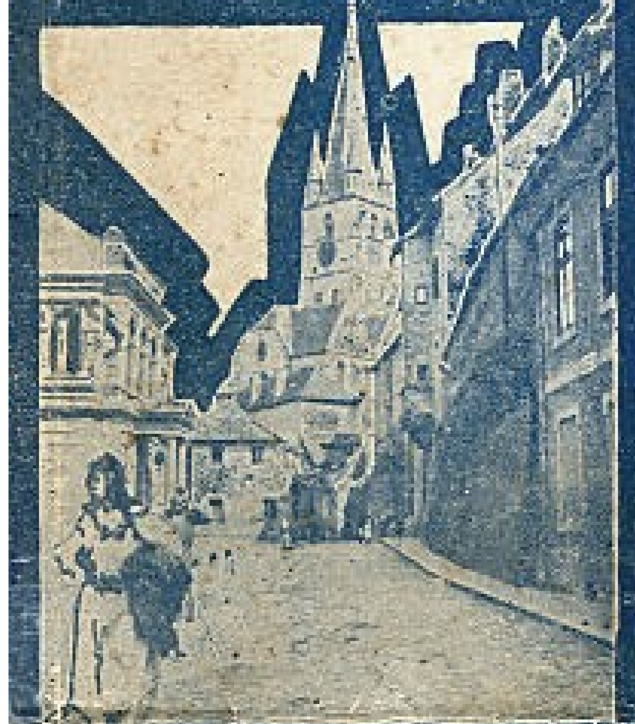

I. SIMIONESCU

ORAŞE DIN ROMÂNIA

EDIŢIA III A.

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCURE[...]

I. SIMIONESCU

Oraşe din
România

EDITURA
“CARTEA ROMÂNEASCĂ”
BUCUREŞTI

1929

Soţiei mele,
prin jertfă căreia, fiind scutit de grija nevoilor zilnice,
am avut răgaz să colind ţara și linişte să scriu.

DREPT INTRODUCERE

Oraşele din România de azi, formează un frumos caleidoscop de aşezări omenești.

Varietatea şi importanţa lor e în legătură cu mediurile politice desosebite în care s'au desvoltat, precum şi cu regiunile în mijlocul cărora se găsesc, purtând în multe privinţi tiparul acestora.

Sunt orașe care abea au trecut de aspectul satelor bogate; sunt altele cu înfățișarea de burguri medievale. Sub dominaţiuni deosebite, așezate în centre de lesne radiare a influențelor diferite; în orașe s'a concentrat întreaga atenţiune a stăpânitorilor de până mai eri. Cele puse la răscruce de drumuri sau la fruntarii, cu o însemnătate strategică, mai păstrează vii urme de întărituri sau de cetăţi, după cum altele, în regiuni cu multe bogății naturale, au îngrămădite în ele numeroase fabrici. Mai fiecare oraş are o individualitate proprie, după împrejurimile naturale care-l încadrează sau după trecutul lui istoric.

De aceia merită să fie mai îndeaproape cunoscute.

Scopul volumului e de a atrage atenţiunea vizitatorilor asupra particularităţilor orașelor noastre. Nu le-am cuprins pe toate, pentru că nici timpul nici mijloacele nu mi-au îngăduit să le cunosc pe toate.

Deși am căutat să prind ce au în ele mai interesant, de multe ori împrejurările nu mi-au îngăduit să aflu totul.

De aceia nu am pretenția de a crede că descrierea lor este complectă.

Fiecare capitol e mai mult o schiţă, impresiuni fugitive, scrise ca foiletoane la ziarul „Viitorul”.

Nu le aş fi strâns în volum, dacă nu mi s'ar fi cerut din toate părțile, mai ales dela conducătorii excursiilor şcolare, lipsiţi adese de orice orientare în popasurile scurte ce aveau de făcut cu elevii lor.

Aș fi mulţumit dacă le-aș fi cât de puţin de folos, după cum și osteneala mea aş socoti-o pe deplin răsplătită, dacă schiţele de faţă ar servi drept îndemn la cât mai mulţi, să-și cunoască ţara şi frumoasele ei oraşe.

Avem atât de minunate colţuri necercetate de nimeni şi totuşi multe mai mândre decât cele de peste graniţă, care atrag ca un miraj!

Condiţiunile tehnice şi mai ales teama de a nu face cartea inaccesibilă prin preţu-i prea mare, m'au oprit dela o mai bogată ilustrare a ei.

Pentru desemnurile făcute sunt dator a mulţumi D-lor Aurel Bordenache, C. Motăş şi în special D-lui A. Djighit, care s'a ostenit pentru cele mai multe dintre ele.

De asemenea ţin să mulţumesc prietenului meu, D-l Gh. Popovici, directorul şcoalei de Arte frumoase din Iași, pentru desemnul de pe copertă, care represintă vechea înfățișare a vestitii Academii Mihăilene.

Iaşi, Februarie 1925.

I. Simionescu

AJUD

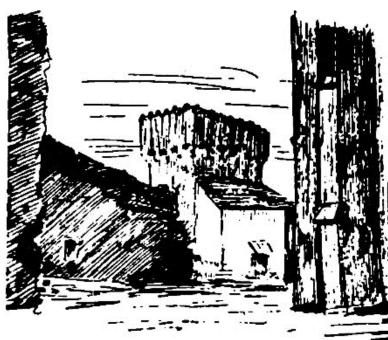
Mare lucru fac împrejurimile naturale pentru așezămintele omenești, dar mai ales pentru oraşe.

Câtă scădere bunăoară nu are Bucureştii, numai pentru că e aşezat în plin şes, în arșița dogorâtoare a zilelor de vară ori în bătaia crivățului, iarna.

Situaţiunea geografică a Capitalei noastre se resimte, nu numai în starea sufletească a locuitorilor, dar, prin ei, în bună parte conducători, asupra țării întregi.

Cât câştigă un oraş, când are împrejurimi variate, înviorătoarese poate prinde chiar în orășelul Aiud, capitala judeţului Alba-de-jos, județ întins din inima Munţilor Apuseni, cu Abrudul vestit, până'n Câmpie și până aproapede Blaj şi Sibiu. E rămășița administrativă a unui comitat, odată cuprinzând aproape tot Ardealul de sud, din Bihor şi până'n Făgăraș.

Aiudul, ca număr de locuitori, stă alăturea de Vaslui. Dar ce departe e de el ca așezare și gospodărie! Lucrul e însă pe deplin lămurit. Făcând parte din lanțul orașelor care înconjură Munţii Apuseni, deosebită atenţiune i s'a dat și lui.

Turnul blănarilor din Cetatea Aiudului

Până și coloniștii sași, din vremurile vechi, au fost maghiarizați.

De români nici vorbă nu mai e; chiar azi sunt puţintei, în afară de cei din Aiudul-de-sus partea de sat a orașului, care pătrunde mai adânc în munți.

E un oraş liniştit, lipsit de viața industrială. Când goarna sună stingerea, la regiment, pe străzi încetează orice mișcare. Casele modeste, înșirate dealungul străzilor, se oblonesc, iar porţile mari, spărturi în zidurile dintre case, sunt ferecate. Ai crede că ești într'un oraş supus stării de asediu, mereu ameninţat. Doar cafeneaua frumoasă – cu restaurant și cofetărie la un loc –, cât mai are geamurile luminate, de atrage pe cei mai neastâmpărați ori pe funcționarii și ofițerii, care duc viață de coloniști.

Nici ziua nu e prea mare forfotă. Piaţa relativ mai mică decât în alte orașe, pare imensă pentru trecătorii resleți. În zilele de iarmaroc însă e plină; e revărsarea poporului.

Sunt ţăranii din împrejurimi, cu portul moţilor: pantaloni de aba, strânși pe picior, cămaşă scurtă, chimir la mijloc și pălăriuța cu marginile înguste, resfrânte. Femeile au cămașă curată, cu mânecele largi, creţe și strânse la închieturi, fără cusături oacheșe. Înainte cu o şurţă, îndărăt cu opreg de regulă neagru, în orice caz închis la culoare; au mijlocul strâns ca în corset de scurteica fără mânici, răscroită la piept.

E înviorător clocotul graiului românesc ce-l auzi în asemeneazile de mari mișcări.

Către seară însă, târgul se răcorește. Cei mai întârziați își mână vitele roșcate încet-încet, strigând din vreme în vreme : hăiss-hooa, același de veacuri.

În liniștea adâncă a unei după amiezi de vară, dădui pentru moment dreptate prietenului ardelean, care îmi spuse că nu prea am la ce să mă opresc în Aiud.

„Tot ce ai de văzut mai de seamă”, îmi spune el, „este cetatea”.

Orașele din Ardeal nu pot fi concepute fără piață largă și urmele, măcar un turn ruinat, dintr'o citadelă.

E caracteristica lor legată de condiţiunile geografice și mai ales de cele istorice.

Citadela din Aiud, este bine păstrată. Deși zidurile sunt ascunse privirei de șiragul de case ce se sprijină

de ele, totuși bastioanele prismatice, cu ferestre înguste, cu coama crestată sunt încă în picioare, vizibile, fiecare cu armura breslelor care trebuiau să ia parte la apărare. În mijlocul cetăței se înalță biserica reformată, cu turn înalt, o prismă pătrată terminată cu o săgeată lungă şi ascuțită. Transformată şi ea, ca și multe altele din oraşele ungureşti, dintr'un vechiu templu gotic, nu arată origina, "semnele luptelor religioase, decât spre altar, unde se mai văd câteva bucăți de arcuri din vechile ogive.

Alăturea de ea, părete'n părete, e biserica luterană, tot veche, dar restaurată prin 1864. Stau ţărcuite între zidurile cetăţii, arătând că domniau numai apărate.

Zidurile vechi povestesc despre valurile care s'au abătut și asupra Aiudului ca și asupra Bălgradului din apropiere, amândouă pe drumul deschis al Mureşului. Spun despre năvăliri tătăreşti dar și despre sborul vijelios al lui Mihai ori despre îndărădnicii luptători, de mai târziu, de sub comanda lui Avram Iancu.

După ce mi-a arătat ceeace după el, merită să fie văzut în Aiud, prietenul m'a părăsit. Au început “descoperirile”, care au desminţit părerea lui.

Mai întâi sunt împrejurimile imediate și cele mai depărtate, care dau orașului un farmec cu totul deosebit. Aşezat pe coasta ultimei coline, numai vii, din Munţii Apuseni, aceştia îi formează cadrul imposant, mai ales spre apus. În răsărit de soare strălucesc colții de piatră de var, în contrast cu vecinii lor împăduriți. Unii sunt ca niște gheburi, alții creste zimțuite ori turnuri ruinate. Fac parte din vârfurile priporoase înşirate din Arieș până'n Mureș.

Se văd cei îngrămădiți dela Fața Pietrii, prin Piatra Cetii și mai ales Piatra Craivii, zărită și dela Alba-Iulia.

Ultimele coline din Munţii Apuseni sunt încinse de Mureș. Munților, în decorul orașului, se alipește terasa Mureţului, iarăși mai mult vii; mai jos e frumosul șes, fundul văii, presărat la margene cu cuiburi de sate începând cu Mirislăul, făcut vestit prin popasul lui Mihai-Viteazul și până la Teiuş, important nod de drum de fer.

Clădiri frumoase, nouă, gata în preajma războiului, sunt înșirate pe marginea terasei. Aici e Sanatoriul de tuberculoși, bătut de soare; mai la vale e liceul I. Maiorescu, cam 'strâmtorat ca spaţiu și sărăcuț ca material didactic; lângă el e administrația financiară mai încăpătoare decât liceul. Tot la clădirile modern e de pus și Palatul Prefecturii, în pretenţios stil florentin, cu un turn prismatic la colţ, din a cărui cerdacuri se prinde roată panorama asupra orașului și a împrejurimilor depărtate până la îmbinarea dealurilor tăiate de Mureş, cu Șaua lui Mihai în față.

Încotro te întorci dai de alte peisagii. De pe terasa din dărătul administrației financiare, e siragul munţilor care te ademenește; din fundul grădinii publice pe coasta colinii cu vii și grădini, sunt dealurile nordice și acele din spre Târnava care te chiamă. Liniștea întremărătoare te urmăreşte pretutindeni. Stai și privești; admiri și te închini în faţa atâtor felurite frumuseți cu care e împodobită țara noastră.

Nu e numai natura din prejur, care te reține în Aiud mai mult decât socotea prietenul meu. Demn de văzut și de vizitat mai cu amănuntul, sunt două instituțiuni cam diametral opuse.

Lângă piață, într'o stradă paşnică, e vestitul Colegiu Bethlen, vechiu de trei secole, mutat din Alba-Iulia. Erà una din cele mai însemnate citadele de cultură maghiară și maghiarisantă dinArdeal. Clădirea din față e nouă, dar în dos au mai rămas aripi din vechile încăperi, asemenea chiliilor de mânăstiri.

Cu multă amabilitate, directorul de studii mi-a arătat comorile didactice îngrămădite în câteva săli spațioase. Nu sunt simple colecţii de material didactic, ci datorită hărniciei perseverente a câtorva gene-rațiuni de profesori, s'a îngrămădit material abundent pentru un adevărat muzeu regional al Transilvaniei. Bogăția materialului, varietatea lui și mai cu seamă orânduirea metodică a obiectelor, fac „colecția didac-tică” a colegiului din Aiud deosebit de importantă și nu cu mult prea de-parte de însemnatele colecţiuni ale societății ardelene, găzduite în clădirea Universității din Cluj.

De toate se aflã. Colecțiuni etnografice din partea locului, dar și din depărtări ecvatoriale, donate de un fost elev al colegiului. Importante sunt colecțiile de păsări din Ardeal, cele de insecte și mai ales frumoasa

colecție mineralogică, petrografică și paleontologică. Biblioteca, de și nu e ca cea din Tg.-Mureş, dar cuprinde cărţi rare și vechi, pe lângă tot ce trebue unui liceu.

Altă instituţiune care merită să fie vizită este Penitenciarul, o adevărată cetate cu ziduri înalte. În interior însă cuprinde o variată industrie. Condamnaţii nu hoinăresc cât e ziua de mare în neştire. Sunt întrebuințaţi la felurite meserii. Se află acoloo tipografie, un atelier mecanic, o țesătorie, o fabrică de mobile. Pământul pe care îl are închisoarea, în afară de oraș, e lucrat tot cu condamnaţii. Pe lângă cazarma cu cele câteva sute de celule, fiecare condamnat având "odăiţa lui" pentru odihnă şi mâncare, sunt sale de clasă pentru analfabeți şi tot atâtea capele, câte confesiunii sunt în Ardeal. MuÎţi din cei cari fără voie au luat calea închisorii, ies meseriași cinstiţi.

Nu se cunoaște că e temniță şi prin faptul că condamnaţii nu sunt păziți de soldați, ci de simpli agenţi civili. Singurul fapt care nu 'am găsit nimerit e că cele mai multe industrii sunt concesionate particularilor în loc să fie producătoare mai din belșug pentru stat, servind în acest caz şi la adunarea unui fond pentru acei lucrători, cari, deveniți oameni cum se cade, ar avea de gând, după ispășire, să se apuce de meșteşugul învățat. Ori cum, temnița din Aiud, e un model de activitate, servind mai mult ca şcoală de corecție pentru aduÎţi și ca mijloc de îndreptare a celor care au păcătuit de multe ori, chiar din cauza lipsei lor de cultură ori educaţie.

În colo Aiudul e curat, luminat electric, cu străzi bine pavate și bine întreţinute. Colțuri pitorești nu lipsesc nici înlăuntrul lui, multe oraşe din Ardeal având păstrate urmele faselor de evoluţie suprapuse. În mijlocul orașului o moară de apă foloseşte părăiașul ce vine iute din munţi, după cum nu departe de palatul modern al prefecturii, cu luminoasă sală de ședință și un frumos tablou istoric, cât păretele de mare, a lui Pataky, se ține dârză o casă acoperită cu stuh, dar luminată cu electricitate. Tot așà, în locul zidurilor ce fac curţile lăuntrice ale gospodăriilor, nepătrunse de privirea trecătorului, spre periferie sunt zaplazuri înalte, streşinite, peste care poți să te uiţi la merii încărcați cu poame.

Stuf, scânduri, zid, case cu un rând alăturea de monumente moderne, moara de apă dar și puterea electrică, viața de de mult şi cea modernă, sunt contopite la un loc.

Cât priveşte romanizarea, ea merge încet. Până când şcolile nu vor intra pe mâni mai cu vlagă și nu li se vor da însemnătatea concretizată la cei din trecut prin Colegiul Bethlen, până atunci ne mulțumim cu mersul de broască ţestoasă și cu inscripţiunile din prefectură de felul acesteia: "Scuipatul pe padiment este oprit".

Măcar la clădirile care găzduesc autorităţile, ar puteà să se vadă emblema românească, slab semn al schimbării importante şi veșnice.

ALBA-IULIA

Oraș dac – Tharmis –, orașul comandei supreme romane – Apulum –, reședința principilor ardeleni, apoi cea mai ștrașnică cetate, în veacul al 18-lea, din tot Ardealul; aceasta fu Alba-Iulia în trecut. Te întrebi: de ce? Răspunsul lesne îl capeţi urcându-te în turnul astronomic al Bathyaneumului, adăpostul unei biblioteci însemnate și a multor vechi și unice manuscrise.

Erà singurul punct de observaţie până mai acum doi-trei ani. Azi însă este râdicat altul, mai mândru. E clopotnița sveltă pe vârful căreia fâlfâie steagul românesc şi cu intrarea străjuită de un vultur falnic cu aripele întinse spre apusul amenințător.

De sus, prin spațiurile lăsate în zid, ca să se reverse înspre toate colțurile Ardealului sunetele pătrunzătoare ale clopotelor din ziua încorănării, îţi dai seamă pentru ce aici s'a zidit Apulum ori mai târziu cetatea cu ziduri groase și șanțuri largi, din vremea lui Carol al VI-lea, tatăl Mariei-Teresei.

Cetatea e pe un dâmb scund. De jur împrejur e şesul Mureșului şi al Ampoiului, înconjurat de dealuri și munţi. Orașul întrege o cetate naturală, pusă în inima Ardealului, rězimată pe munții Apuseni, la intrarea strâmtorii Mureșului, dintre aceştia și ultimele ramificaţiuni ale Munţilor Sebeșului, la gura leicei formată de văile Mureșuluişi a Târnavelor, ce vin din coasta Carpaţilor răsăriteni. E astfel un punct strategic minunat, ceiace i-a dat însemnătatea de odinioară, continuată și în forfota evenimentelor actuale.

În invaziunile lor, Tătarii şi Turcii au fost aici adese opriți în loc.

Dacă din punct de vedere general Alba-Iulia, Bălgradul unora, este important, din punct de vedere național e și mai important. Aici a fost scaunul vechii mitropolii române a Ardealului; pe poarta dinspre partea unde Regele nostru a primit defilarea, a intrat cu mare alai Mihai Viteazul la 1599; ca un răspuns acestei prevestiri a viitorului, aici s'a înălțat roata de schingiuire a lui Horea, mucenicul neamului; aici, în inima românimei, a fost închis mai târziu celalt răscolitor al sufletului românesc, Avram Iancu.

Tot din vechiul cuib al strămoșilor depărtați s'a pronunțat, în 18 Noembrie 1918 unirea „tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” la trupul slăbit de jertfe al Patriei-mame. Mai apoi tot aici s'a cântat imnul de slavă pentru înfăptuirea speranţelor atâtor generaţiuni, încheierea suferințelor adânci de atâtea veacuri și pecetluirea pentru vecie a dreptății istorice.

Lacrămile şi sângele zilelor triste și de durere din trecutul acestui oraș, sunt şi caracteristica neamului întreg; de aceia zilele de sărbătoare ce le-a trăit, îl va face și mai legat de restul ţării.

Din clopotnița mânăstirei înălțată ca din pământ, după vechea tradiție în urma unei izbânde, se prinde tot farmecul împrejmuirilor naturale, blânde, bătute de soare. Cadrul depărtat al orașului e ademenitor. Până și silueta vârfurilor așa de variate ce se zăresc spre apus nu este doborâtoare. Piatra Craivii răsare ca o creastă de calcar din umbra pădurilor, pe când Piatra Cetii, dela Alba-Iulia, pare un mușuroi; prăpastiile, piramidele și toată variata podoabă a pietrelor ei, sunt ascunse de ceața depărtării. Acest colț dinspre NW, dintre Ampoiu şiArieş, te chiamă prin farmecul formelor variate.

În celelalte părți domină dealurile apropiate, unele numai cu vii, altele împădurite sau numai ogoare.

Între ele e șesul verde al Mureșului, cu muÎţi plopi în lungul drumurilor, cu sate bogate ce se dețin mai mult la periferie. Sunt oruri minunate, pline de viaţa pe care o dă umezeala râului munca omului.

Orașul e format din două părţi. Cetatea e pe dâmb; e partea veche. Orașul nou e pe şes, acolo unde se găsesc și urmele vechiului oraș roman.

Bogatele colecțiuni din Muzeul local, ne arată însemnătatea orașului Apulum. Reconstituirea băilor publice, ale căror temelii s'au aflat în dreptul gării, dau dovada importanței centrului roman; capitelurile numeroase de marmură, arată că aici era o așezare statornică, rivala Sarmisegetuzei.

Și cetatea păstrată bine, e relativ veche. Deși zidurile de pe vremea lui Mihai au fost acoperite de acele din veacul al 18-lea, totuși palatul episcopal de azi, o clădire mohorâtă, în care se urzesc multe planuri nu tocmai prietenoase nouă, a găzduit pe marele nostru voevod. Catedrala catolică, partea în stil roman este din

veacul al 13-lea. Restaurată de Huniazi, apoi de Maria-Tereza, și azi are o înfățișare neisprăvită, deși impunătoare prin frontispiciul ei simplu în colțul căruia se înalță un turn prismatic, ce se vede de departe. Interiorul e și mai interesant prin mormintele Huniazilor Ion și fiul său Vladislav.

În stânga sunt încă pe deplin păstrate sarcofagiile reginei Isabela și a fiului ei Ioan Sigismund, marmore albe cu amănuţite sculpturi, represintând o bătălie în jurul forturilor.

Toate celelalte clădiri din cetate poartă patina vechimii fie prin stilul lor, fie prin urmele vremii.

Cu atât mai strălucitoare în îmbrăcămintea ei proaspătă pare mânăstirea încoronării cu chiliile din jur.

Clopotnița și Catedrala Încoronării

Stilul românesc, cu brâele de piatră, cu coloanele scunde ale cerdacurilor, învestmântează stăpânirea nouă, cea de drept, de și prea târziu venită. În mijlocul clădirilor vechi, ea îmi face aceiași impresie, ca și haina albă, curată, a ţăranului român din târgul plin de rămășiţele stăpânitorilor de pe vremuri.

Din cuprinsul cetății ieşi pe poarta mare, prea încărcată cu trofee săpate în piatră, păzită de Sf. Nepomucen, adăpostit sub un chioșc simplu. Pășind pe sub portalul principal nu poţi trece mai departe fără să-ţi pironești privirea asupra zidului ce susține pretențioasa statue călare a lui Carol VI; îndărătul păretului de piatră e închisoarea strâmtă în care a așteptat Horia ceasuls chingiuirei. Îngrămădirea sculputurilor nu poate alunga amintirea vremurilor de chinuri.

Orașul nou, relativ regulat, nu prezintă mare importanţă. Cetatea, cu trecutul plin de amintire și pentru noi, îl întunecă.

O piaţă largă, loc de târg, e împrejmuită cu grădini și hoteluri pretenţioase. Exteriorul lor te amăgeşte. Neîngrijirea lăuntrică pare-se că e anume de când Alba-Iulia a devenit un loc de pelerinaj.

Și aici, ca și mai pretutindeni în centrele ardelene nu auzi o vorbă românească. Comerţul e în mâna evreilor, căci cuibul lor vechiu de expansiune aici a fost. Drept recunoştinţă, ostentativ, nu vorbesc decât limba vechilor stăpânitori.

Ca să vezi și copii îmbrăcați cu pieptarul de piele scurt, curat, trebue să te abaţi mai departe de centru, în mahalaua Măieri sau Lipoveni, adică sălașul românilor veniți din Lipova.

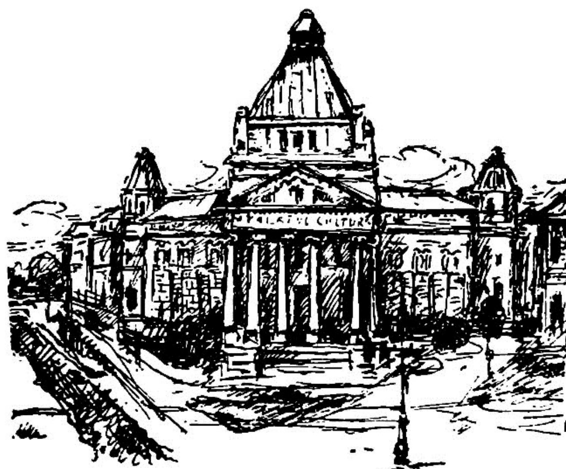
Fie că vii dinspre Aiud, fie că pleci mai departe către Deva, din cauza cotiturii Mureșului care înconjoară pintenul pe care se află orașul, îl vezi multă vreme, când într'o coastă, când în alta, când în plin.

Pe deasupra insulei de case, revărsate până ce se oglindesc în apa Mureșului, fâlfâie mândru stindardul tricolor, pe turnul de curând clădit, ca semn al stăpânirii veșnice. El ne va uni; din jurul lui, în orice împrejurări nu cred să lipsească nici unul dintre noi, ori care ar fi nemulțumirile. El represintă viitorul, înălțat pe locul suferințelor din trecut.

ARAD

Orașele de dincolo de Carpaţi, netăgăduit, au un tipar deosebit de al celor de dincoace de Carpaţi, chiar până'n Nistru. Sunt superioare nu numai prin gospodăroasa lor cătare, dar și prin faptu că sunt cu casele strânse grămadă. Au perdut orice urmă din satul din care au provenit.

Dar mai e ceva. În jurul lor imediat, se prinde şi influența pe care au exercitat'o asupra satelor învecinate. Orașul nu e o oază în nemărginitul câmpului, numai ogoare. Apropierea lui o simți dela mare distanță. Civilizația nu se opreşte la barieră și cu atât mai puţin la periferia centrului bine pavat şi luminat, în contrast cu mahalalele lăsate în plata Domnului. Nici Bucureştii, în această privință, nu fac excepţie. Între Calea Victoriei și maidanele din preajma Seminarului central, e o prăpastie. Numai vorbesc de deosebirea ca dela cer la pământ, dacă se compară chiar Str. Sirenelor bună oară cu satul Băneasa, la doi pași de Șoseaua atât de frecventată.

Palatul Cultural.

Dincolo, orașul e pavat până la periferie, iar ultimile case, deși mici, nu sunt acoperite cu stuh ori cu sdrenţele de eternit, adunate de prin depozitele cu gunoi. Satul dela poarta orașului pe de altă parte într'un nimic nu se deosebeşte de acesta.

Mai e o caracteristică. Dragostea florilor şi a copacilor.

Parcurile nu sunt nici pustii, nici de formă. Îngrijite, cu arbori variați și stufoși, cu straturi de flori mereu împrospătate, oricând sunt pline mai cu seamă de lumea gălăgioasă a copiilor.

Flori sunt pretutindeni. La Arad, când te dai jos din tren, şi-ţi opreşti o clipă ochii asupra gării nouă, din cărămidă aparentă, ceiace-ți atrage dintr'o dată privirea și te dispune, sunt oalele cu flori spânzurate în lungul peronului. Petunii și mușcate, formează cultuce roșii în fiecare colţ de pământ de lângă clădirea gării, aiurea deposit de hârtii rupte și coji de fructe.

După ce părăsești gara, treci pe sub podul ce leagă două străzi mai ridicate, în fața clădirii mari a foastei regionale C.F.R., izolată în spaţiul liber din jur; te bucuri de una din perspectivele cele mai frumoase, cum rar se prinde în vreun alt oraş. Bulevardul Regele Ferdinand, bulevardul Regina Maria, dau unul în altul în linie dreaptă, mărginite de clădiri frumoase, disparate ca stil.

La început e piața, largă, cu maldăre de scânduri, cu perspectiva străzilor laterale. Nu se cunoaşte sara însă, că e forfotă de lume dimineața. Doar dughenile din preajma ei, cu de toate, ți arată că aici e îngrămădeala zilnică pentru căpătarea celor trebuincioase gospodăriei.

Piaţa spațioasă, fără umbră de copaci, nu face însă de loc rușine bulevardelor cu care se prelungeşte, cochete nu numai prin clădirile înalte, magaziile bogate care le împrejmuesc, dar și prin squarul lung, numai flori şi arbori, care se întinde până'n inima orașului.

Ici şi colo sunt colţuri pitoreşti. Între clădirea luminoasă, cu un turn înalt de observaţie, a Primăriei şi

Administrația Financiară de alăturea, se arată peristilul imposantului Palat cultural, pe fondul arborilor stufoși, ce-l încadrează. E perspectiva de oraș apusan. Fără să vrei te îndrepţi într'acolo. Rămâi îndurerat, când stai în faţa imposantei clădiri, înălțată în slujba culturii. Rămâi îndurerat gândindu-te aiurea.

Coloanele corintiene care susţin frontispiciul triunghiular, treptele largi, numeroase, care te duc spre intrare, îi dă o înfățișare antică. Păcat că cupola centrală, sprijinită pe corpul clădirii, prin stilul său modern, aduce o disonanţă simplicității majestoase din față.

Și câtă lipsă de sgârcenie înlăuntru! Păreţii ca și stâlpii sunt numai de marmoră. Sala de conferințe, imensă, aşteaptă să răsune în ea glasuri de propovăduire a energiei naţionale. În celelalte săli cu multă lumină, demnă de vizitat este în primul rând colecţia de tablouri.

Nu sunt numai pânze de umplutură, „pentru provincie”. Producţiile valorilor artistice ale ţării, n'au fost concentrate toate în capitală.

Pentru încrederea în energiile naţionale, tablouri de ale pictorilor cu renume european, sunt adăpostite și în muzeele provinciale spre închinare ori îndemn talentelor regionale. În pinacoteca din Arad, sunt vreo trei tablouri, nu din cele mai fără valoare, de ale lui Muncaci, care ș'a început viața ca ucenic de tâmplărie tocmai în Arad.

Dar nu e numai pinacoteca totul. Colecţia preistorică, provenită din săpăturile dela Pecica (Arad), e de mare valoare ştiințifică, de și nici colecţiile etnografice și cele de St. Naturale nu sunt slabe.

Multe încăperi sunt pline cu tot ce se leagă de mişcarea patriotică dela 1848. Sunt acolo și lucruri de samă dar și lucruri mărunte, de și totul la un loc arată o tendință demnă de laudă la orice popor, anume aceia de a nu lăsa părăsirii și distrugerii, tot ce se leagă de evenimentele principale istorice.

Ca o împrospătare adusă de vremurile schimbate, este îmbogățirea bibliotecii, cu acea a marelui istoric Xenopol, una din gloriile universităţii din Iaşi. Nici nu se puteà da o mai mare folosinţă, aproape simbolică, bibliotecii savantului ieșan care a combătut cu atâta succes teoria lui Roessler și a tipărit singura istorie generală a neamului romînesc.

Palatul cultural, frumos ca edificiu, bogat în colecţii, e așezat într'o parte îngrijită a orașului. De pe ferestrele sălii de etnografie privirea alunecă asupra Mureșului și a parcului întins din jurul vechii cetăţi, înecată în frunzarul de arbori. Aici e “Strandul”, loc de recreaţie și de băi reci ori de soare. E o miniatură a plajelor de mare. În orice caz e o folosința, de imitat, a râului care revarsă pe malurile joase noian de nisip.

Partea din apropierea Palatului Cultural, este cartierul liniștei și al spațiului larg. Aici se găsesc și cele mai multe școli: clădirea destul de mare a liceului Nicoară, în apropierea grădinei publice îngrijită, apoi școala medie „Iosif Vulcan” cu încăperi ca pentru un liceu.

De altfel restul orașului nu este nici cu gropi pe străzi, nici cu case ruinate. În toate părţile se vede o bună gospodărie.

Ca și Oradia-Mare ori Lugojul, Aradul are casele strânse unele lângă altele, formând zid continuu dealungul străzilor, umbrite foarte adese cu arbori.

Spre periferie sunt căzărmile şi mai ales fabricele, Aradul fiind, ca și Temişoara, înainte de toate, un oraș industrial. Vestite sunt atelierele vaste ale Astrei, întinse pe suprafeți de hectare. E cel mai mare atelier din România pentru repararea vagoanelor și a mașinelor de drum de fer. E în acelaș timp și fabric de motoare fel de fel. În timpul din urmă s'a creat o despărţire și pentru construcția avioanelor; cele dintâi aeroplane de tip Sesefschi, cu o dispoziție originală, aice în atelierele Astrei au fost construite în întregime.

Aradul devenise un mare centru unguresc. Nici nu se puteà altfel.

Era unul din orașele de centură ale Pustei, aşezat la singura poartă mai largă de intrare spre lăuntrul Ardealului, aceea a văii Mureşului. Aice se opri năvala stăpânitorilor; din Arad făcură cetate de susţinere pentru înaintarea mai grea către interior. Așa se explică desvoltarea economică și industrială a orașului dela îmbinarea şesului mănos cu dealurile rodnice.

Totuşi Aradul e însemnat centru românesc; e și una din cetăţuile culturale ale românismului. Mai de

demult er à şi mai românesc.

După o statistică din 1744, chiar dintr'o lucrare ungară, în Arad se găseau 60 la sută români proprietari de case și numai 8 la sută unguri. Într'un veac proporţiile s'au răsturnat, de și trecutul n'a putut fi șters în totul, fiind menținut prin şcoalăși biserică. Episcopia greco-orientală din Arad, a fost strajă veghetoare, împreună cu cea mai veche şcoală normală din Ardeal, la intrarea văii Mureşului.

Lupta de înstrăinare s'a dus nu numai pe cale administrativă ci mai ales prin şcoală şi cultură. Dovadă e însuși Palatul Cultural înălțat ca un altar de biruinţă. Recucerirea trebue tot prin școală să se înfăptuiască. Nici o sgârcenie nu trebue arătată în această direcție pretutindeni, dar mai ales nici o șovăială.

E nevoe de un plan sănătos și hotărât de îndrumare a școlilor și de un sprijin până la sacrificii mai ales în aceste ținuturi periferice, deosebit de primejduite după cum sunt și deosebit de importante.

Nedreptatea vremurilor neprielnice nouă, trebue înlăturată cât mai repede.

BACĂU

Ultima dată când am fost în Bacău, erà primăvara 'n toiu.

Apucând pe strada care duce dela gară în centrul oraşului, cu trotuarul de lespezi numai pe o parte și cu praful de o palmă 'n mijloc, nu se vedeà ţipenie de om.

Pe lăturile drumului se întind numai grădini, cu meri și peri ciucură de flori. Atâta loc disponibil e, în cât se oferă spre vânzare și loturi plantate cu vie. La o cotitură de stradă, în dreptul Bisericii S-lor Împăraţi, o cintiţă cânta ca în mijlocul pădurei, iar peste grădini, din altă parte a oraşului, şuerul unei sirene vestea odihna de amiază. Erau semnele caracteristice ale oraşului de azi, odată la graniţa spre Muntenia şi Ardeal, scaun domnesc pe vremea lui Alexandru cel Bun și chiar sediul unui Episcopus Bacoviensis "al bisericilor din toată țeara Moldovii", cum glăsueşte Miron Costin.

În acelaş timp se amesteca glasul trecutului cu al viitorului.

După Botoșani, Bacăul este orașul cu mai multe grădini. Nu e casă veche, cu cerdac susținut de stâlpi, care să nu aibă în jur o curte cu iarbă deasă, o grădină cu pomi fructiferi, ocupând o suprafață, îndeajunsă în centrele apusene, să cuprindă clădiri pentru sute de suflete. E rămășița vremurilor de demult, bătrâneşti, cu gospodăriile întinse, tihnite, ale proprietarilor de moșii. Casele sunt înecate de arbori, în luna Mai, numai ghirlănzi înflorite aninate de ramuri, contrastând prin strălucirea petalelor, cu fondul aspru al perdelelor de cetini. Ca la Botoşani, brazilorle merge aice de minune.

Prefacerea însă se prinde. Case din cărămidă aparentă, în stilul vilelor, măresc decorul polichrom, dând anumitor colţuri aparenţa mai mult a localităţilor de odihnă, decât a unui oraș, capitală de judeţ.

Drumul gării te duce spre inima orașului, trecând prin bulevarde umbroase, de și pline cu praf.

Praful domnește peste tot; e caracteristic orașului. Când vântul îl răscoleşte, în lungul străzilor e ca ceața pe ape; te orbește. După o ploaie bogată, ar fi nevoe de catalige pentru trecut strada, ca în Câmpia ardeleană.

Din bulevardul Bacău-Ocna, ca să ajungi în „centru" nu poţi ocoli grădina publică. Tocmai fiindcă tot oraşul, spre periferie, e o grădină, grădina publică e numai o palmă de loc, jumătate umbrită de câțiva copaci, altă jumătate cu bufetul şi puţinele straturi cu flori.

La mijloc stă singuratic și trist bustul lui Alexandri.

Ca pretutindeni aproape, e o simplă formalitate îndeplinită. Nici o sinceritate în cultul oamenilor de seamă.

Alexandri, după cum se știe, e născut în Bacău. Bustul de o schioapă, e înălţat pe un soclu de grez, atacat de muschi spre temelie. Cu greu poţi ceti inscripțiunea ștearsă. Un oval, dragă Doamne de verdeață, înconjoară soclul. E lăsat în părăsire, ca și când e de prisos.

La câțiva pași de el straturi de Nu-mă-uita sclipesc în bătaia soarelui, iar în altul, lalele roșii și galbene, boghioase, surâd razelor de soare. În ovalul din jurul bustului lui Alexandri, buzelurs țin locul florilor. Cel mult niște tufe de Mierea-Ursului, împetrițează cu purpurul corolei lor, verdele plantelor sălbatece, cu goluri, unde îşi făcuse culcuş, prin râcâiere, un biet cotei pribeag.

Nu e o excepţie. Bustul lui Kogălniceanu lângă primărie e strâns în lespezile asfaltului, iar cel al lui Radu Porumbaru, un cetățean distins al Bacăului, tot părăsit stă în fața clădirei poliției, care-ţi oprește privirea prin stilul ei baroc. Un gest de spontaneitate sentimentală, aduce inițiativa listelor de subscripţie. Banii se strâng, bustul se inaugurează într'o zi de primăvară, dând prilej de limbuţie câtorva şi pe urmă uitarea. Forma e îndeplinită. Natura, mai bună, presară primăvara, câteva burueni în jur.

Se dă astfel în vileag sufletul nostru sarbăd, faţă de resleţele energii din trecut. Nu e numai la Bacău așa. E un simptom semnificativ, ades întâlnit.

Din fața grădinei publice, străluită de catedrală, cu două turnuri ascuţite la intrare, începe centrul negustoresc. Case lângă case, rar cu două rânduri, mai rar cu firme românești, stau dea-lungul a două străzi bine pavate, deci cu praf mai puţin. Aici e Forum.

Arhitectura oraşului e aceiaşi ca şi a multor alte oraşe moldoveneşti. Negustorimea, streină de regulă, ocupă mijlocul. E zona fără arbori, cu firme aproape cât faţa casei. De jur împrejur sunt prea liniştitele gospodării cu grădini şi ogrăzi spaţioase. Sunt urmele trecutului. Dovadă e Mânăstirea Precista, cu curte largă, peste care e aşternut un covor de verdeaţă, dar având turnul peticit cu tablă albă şi geamurile ferestrelor sparte. E cel mai vechiu monument, din sfârşitul veacului al 15-lea. Spre poarta ei însă s'a revărsat surplusul populaţiunii negustoreşti. Casele murdare, înghemuite, intrate în pământ, furnicar de familii numeroase, străjuesc strada Lecca, îndreptată spre Bistriţa, spre fabrici. Sunt intrusiuni în preajma căilor negoţului.

E de ajuns însă să faci câţiva paşi în dreapta ori stânga, spre strada Florilor, ori strada Înfundată, pentru ca din nou să-ţi surâdă măcar o tufă de liliac înflorit, pus la colţul căsuţei sărăcăcioase, dar strălucind în haina-i curată de var. Sunt două lumi deosebite care n'au ajuns încă să se armonizeze, cu toată convieţuirea îndelungă?

Trecând prin strada unde sunt înşirate nişte pavilioane, odată cazărmi, azi adăpostind, în împrumut, şcoala secundară de fete, dormitorul şcolii normale de băeţi, dar şi comenduirea pieţii, trecând pe lângă Bărăţie, biserica papistaşă, rămasă din episcopia de odinioară, pe lângă hala ca o citadelă, ieşi iarăşi în bulevardul în care se înalţă singura clădire mai importantă : Palatul administrativ.

Alăturea, foişorul de foc te îmbie să-ţi arunci ochii peste zarea înviorătoarelor împrejurimi. Pe o scară de fer în spirală, îngustă, printr'o murdărie care contrastează cu curăţenia şi gospodăria grădinii din jurul Pompieriei, te urci pe platforma de observare.

Respiri; nu ştii încotro să-ţi îndrepţi privirea mai întâi. Te orbeşte lumina, te farmecă podoaba câmpurilor, te prinde în mreje varietatea peisajului.

Faţă de orizontul larg ce se deschide înainte, nodul negustoresc cu case grămadă, cu acoperişuri peticite, se îneacă în gâlgâitoarea desfăşurare a copacilor. Casele sunt pete, care cărămizii, care albe, iar cele vre-o 7–8 biserici, cu arhitectură variată dar ştearsă, albe, îşi înalţă turnurile, dintre piramidele brazilor întunecaţi.

Bistriţa năvalnică, îşi deschide poartă largă în munţi, curgând tot iute, spre marginea de răsărit a oraşului. În lungul ei e viaţa nouă. Fabricele se ţin lanţ, începând dela Gherăeşti, unde puterea apei e transformată în electricitate şi până la Letea, cu cea mai veche fabrică de hârtie. Ici e o moară înaltă, ca un monolit, apoi un ferăstrău, iar mai în jos vin numeroasele fabrici de pielărie. E partea nouă a oraşului, aşezată la îmbinarea văii Bistriţei, drumul plutelor, cu larga valea Siretului, mult bătuta cale din lungul Moldovei.

Siretul nu se vede. E mai spre răsărit, sub zidul de dealuri, în această parte mai înalte decât aiurea. La poale, spre şes, stau înşiruite satele.

Dincolo, spre apus, e altă scenerie. Sunt ultimele dealuri ale Carpaţilor. Puhoaiele au tăiat culmi secundare. Tinereţea lor, mlădioasă, cu variaţiunile prefacerii, contrastează cu profilul uniform al vechiului podiş.

Sate mari, se acaţără pe dealuri, făcându-se economie de pământul arabil, de jos. În bătaia soarelui sclipesc geamurile şi acoperişurile bisericilor, ca nişte solzi de mică, presăraţi pe coastă.

La mijloc vine şesul, fundul albielor unite, loc de ogoare când viitura apelor dă voie.

Spre sud, Satul-nou, continuă oraşul, în lungul frumoasei şosele naţionale care duce spre Focşani, până în dreptul fabricei Letea, în apropierea căreia e parcul înfiinţat de Radu Porumbaru, unul din întemeietorii studiilor geologice la noi.

Alăturea de rămăşiţele patriarhalei stări de odinioară, cu tihna gospodăriilor spaţioase şi poezia umbrei grădinilor cu pometuri, în care-şi fac cuib cintiţa şi privighetoarea, mijeşte faza industrială. Dându-se şi situaţia geografică prielnică, viitorul Bacăului, în spre această direcţie se arată.

Încolo traiul e cel de provincie. Cultura e restrânsă în jurul şcolilor iar şcolile îşi duc zilele în datoria îndeplinită cum se poate. E regula generală.

Clădirea gimnaziului adăposteşte populaţiunea unui liceu. Din cele 4 clase de odinioară azi sunt vre-o 12. E forfotă de copii, dimineaţa ori seara, şi de profesori obosiţi de prea multă muncă.

Dincolo de datorie, prea puţin. O slabă speranţă de învi-rare, se arată abea de curând. Biblioteca, donaţia

unui Sturdza își are încăperile ei, dar nu e folosită. Materialul didactic pentru științele fizico-naturale stă înghemuit, în vestiarele elevilor, căci odăile unde își avea locul mai în larg au trebuit să fie transformate în clase.

Ca pretutindeni, cel mult instrucţia e îndeplinită. De educație ? de suflet? Nu e vreme să se îngrijească nimeni.

Externatul e în două pavilioane-cazărmi, iar școala normal de băeţi e îngrămădită într'o școală primară, cu sufocarea spațiului strâmt, infectat de latrine insuficiente deci prea pline, revărsate în apropierea locului de recreaţie al elevilor. Pare că vezi rânjindu-se spectrul hidos al tuberculozei, înfigându-și ghiarele tocmai în cei mai buni elevi. Ori câtă stăruință de curățenie și bună ordine ar fi, rezultatul e anihilat prin insuficiența spaţiului faţă de numărul elevilor. Și aici ca pretutindeni cel mult instrucţia este îndeplinită. Sufletul bieților viitori învățători nu poate să nu fie otrăvit.

Școala normală de fete, a avut mai mult noroc. Într'un larg spațiu înverzit, cu grădină gospodărească de curând întemeiată, e găzduită într'o foastă cazarmă, amenajată, impropriu totuși, pentru sale de clasă și dormitoare. Măcar soarele vine în ajutor, ca paznical sănătății. Bate vara din plin.

Decâteori mi-e dat să văd energia desfășurată pentru a menține, cât de cât, curăţenia şi buna starea unor asemenea școale, mărturisesc admiraţiunea față de conducătorii lor, care trebue să lupte cu toate neajunsurile, pentru ca să poată scăpa în fie care an, de încuibarea vreunei molime. Puţinul se se poate săvârși și pe terenul pregătirei sufletești, e căpătat cu adevărată jertfă deistovire.

În afară de școală, preocupări culturale nu se prea cunosc. Abea în ultima vreme, tot de la şcoală venind, se arată o vagă speranță de înviorare.

Fiecare își duce traiul egoist, material, fără să se gândească la viitorul ţării. Rar de tot, câte un coferenţiar turbură liniştea deplină, spăriind somnul ce se lasă peste pleoapele mai mult lenevite decât ostenite. Librăriile vând parfumuri, iar lectura e strânsă la gazetele din Capitală, cele locale apărând în preajma vremii de răfuială între cei care se dușmănesc de geaba.

Vântul dinspre munte nu învioară; răscoleşte cel mult praful din belşug, care turbură vederea.

Totuşi atâtea s'ar puteà săvârși într'un oraș cu împrejurimi frumoase, nod de întâlnire al bogățiilor scoborâte din munţi cu acele răspândite pe albia lată, provenită din unirea celor mai importante râuri din Moldova!

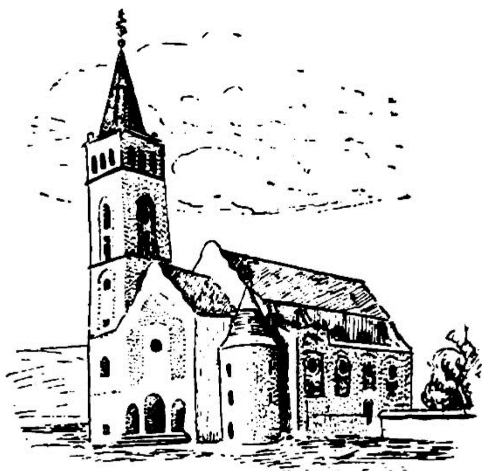
Lipsesc trâmbițașii care să ne trezească din toropeala ce ne cuprinde, într'o vreme când se cere veghere, muncă și mai multă dragoste de viitorul țării, încercuită de dușmani.

BAIA-MARE

E unul din puţinele orașe din România, cunoscut peste mări și ţări. Nu e muzeu mai de seamă din centrele mari universitare, în care să nu se afle măcar câteva specimene din frumoasele și rarele cristale provenite din minele dela Nagy-banya, cum era botezată Baia-Mare. Orașul își datorește ființa și faza lui de înflorire mineralelor metalifere (plumb, cupru, aur, argint) scoase din munţii imediat învecinaţi.

De jur împrejurul orașului, unele mai apropiate altele ceva mai depărticioare, sunt „băi" vestite : Lăpuș, Baia-Sprie, Capnic, formând o zonă minieră din cele mai de seamă chiar din Europa. Este lămurită atunci importanța de odinioară a orășelului când minele statului nu erau lăsate să fie în bună parte inundate.

E așezat chiar la poalele, numai vii şi livezi, a munților de lavă, cu piscurile lor răsărite, Gutâiu (Gutin) şi Țibleş, care despart şesul Someşelor de Maramureş. Îmbinarea muntelui împădurit plin de metale, cu şesul ca'n palmă, dă mare avantaj economic orașului. Îi dă însă și un farmec deosebit, în ce privește pitorescul, ceia ce face să fie căutat de pictori, cărora le plac tăinuite colțuri din natura veşnic plină de ademeniri. Există chiar și o școală liberă de pictură, unde se adună toţi artişiti din toate părţile ţării.

Biserica unită

Cu adevărat aice se poate vorbi de puterea de înfrățire a artei.

Cum dai dela gară, nimic deosebit nu te așteaptă.

De altfel nu prea ai vreme să-ți arunci ochii asupra căsuţelor mici, tupilate, care îţi ies în cale, de oarece cadrul munților te ademenește mereu.

Până'n piaţă, nu pre ai ce vedea, afară doar de curate clădire a liceului, neîndestulătoare ca încăperi.

Piaţa e largă, mare, dreptunghiulară, de jur împrejur numai arbori.

Se cunoaște imediat că orașul era centru de intensă aprovizionare. Dinspre șes venea tot ce trebuia armatei de minieri, care munceau sub pământ. Obiceiul a rămas.

În zilele de târg piaţa nu mai încape de lume. E un colorit atât de variat, în cât nu lipsesc subiecte pentru pictorii veniţi la Baia-Mare.

Grămezile de harbuzi (pepene-verde) stau în vecinătatea celor de bostani cu coaja naramzie. Mai încolo strălucește aurul grâului proaspăt treerat. Lângă căruțele cu coviltir, stau carele cu boii dejugați și cu motocei roși la coarne; printre ei rumegă lenevos bivoli cu privire spărioasă.

Fiecare colţ de piaţă cuprinde o anumită marfă.

Mai puţin decât aiurea însă se aude graiu curat românesc. Negăsim mai aproape de zona intensei maghiarizări.

Și portul sătenilor este mult influențat de al străinilor. Bărbații au pantalonii largi, retezați la glesnă. În picioare port opinci cu curelele strânse des de pulpă. Au asvârlită pe un umăr "guba" în loc de cojoc, mintean scurt cu lungi miţe. Mai toţi au la şold o geantă de piele, iar în gură țin veșnic luleaua. Dacă nu i-ai auzi

grăind româneşte, ai crede că sunt veniţi dinspre Tisa.

Femeile poartă tot ce e mai pestriț și mai bătător la ochi. Unele au fuste roșii, altele albe, dar cu pestelcă verde; cămașa e albă, curată, iar testemelul galben ori cu flori boghioase. Polcuţa, strânsă pe talie, e tot roșie. Pe umeri își aruncă guba, iar marfa o port în spate, în coşuri împletite, probabil adaptarea sacurilor de spinare, purtate de minieri.

Când toboșarul bate toba și chiamă mulțimea ca să-i citească vre-o ordonanță nouă, îngrămădirea norodului formează un tablou în plină desfășurare de colorit și forme.

De altfel cadrul pieţii, aminteşte vremurile de demult, cu casele învechite, rar cu două rânduri, acoperite care cu draniţă, care cu olane ruginite la acoperiş multe având acele ferestruici asemenea unui ochiu pe jumătate adormit, după care se poate vedea origina lor nemțească, de pe vremea când băeșii erau aduși de departe.

Biserica lipsește din piaţă; nu e departe însă. Alăturea, într'o piaţă mai mică se înalță turnul Sf. Ștefan, izolat. Câteva ogive ca și ruinele unui părete, arată că odinioară a făcut parte dintr'o biserică gotică, năruită de un cutremur. Biserica, luminoasă, cu două turnuri la faţă, e mai la o parte, alăturea de vechiul liceu, azi, din păcate, lăsat să se ruineze.

Dincolo de piaţă, nodul vieţii vechi, străzile drepte sunt curat întreținute și numai ziduri de case de o parte și alta. În spre partea muntelui, în jurul școalei montanistice, clădire vastă, unde e și topitoria de ales aurul, se îngrămădesc căsuțele vechilor minieri, cu zăplaz de scânduri, cu streșina trasă mai jos.

În vremurile mai noui orașul se întinde spre partea nordică, dealungul apei. Aici este și biserica greco-catolică, nu de mult înălțată și cu bani daţi de împăratul. Să vede că de aceia interiorul ei nu se deosebește de al unei biserici catolice. Cel puţin când am intrat în ea, nu mi-au dat de bănuit că poate să fie biserică românească decât câteva icoane încadrate în tricolorul românesc. În colo nici măcar catapeteasmă nu există.

Orânduirea băncilor, a praporelor, a altarului, totul e după modelul unui interior de biserică romano-catolică.

Demn de pomenit este muzeul, destul de mare, și cu multă orânduială în el. Conducătorii de azi merită laudă, căci de și l'au moştenit, au început să-l îmbogăţească și cu obiecte din viața și istoria românilor. De asemenea toate etichetele sunt transcrise și în limba română, așa în cât nu te simţi pe pământ străin. Ar trebui să fie vizitat de toţi acei care, într'un oraș mai mic, ș'ar pune în gând să întemeieze un muzeu regional. În vre-o 5 încăperi nu tocmai spaţioase sunt orânduite multe de toate, în legătură cu trecutul orașului. În special importantă e bogata colecţie de monezi și frumoasele minerale din partea locului.

Cu mult mai însemnată colecţie însă se găsește la direcția minieră, cu eşantiloane pe care le-ar râvni chiar muzeele mari e-ropene. Deasemenea prea interesantă este și colecţia particular a D-lui Ing. Iancu.

Viaţa românească în vestitul orășel minier, înfundat dela drumul bătut, este cu totul anemiată. De și relativ sunt destui români în afară de funcţionari, muÎţi din ei îi dau tot pe limba ungurească, chiar și în cercul restrâns al familiei. Sunt prea izolaţi şi probabil prea preocupați de zilnicile nevoi, pentru ca să aibă vreme să se mai gândească la schimbarea dinprejurul lor.

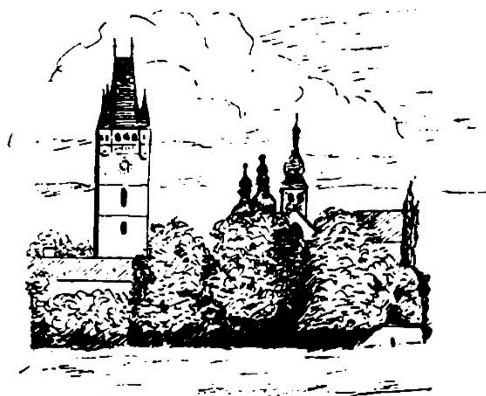
Şcolile luptă cu prea multe greutăți spre a fi focare intense de propagandă naţională, iar dacă se mai găsesc și câțiva însufleţiţi, glasul lor se perde în pustiu. Chiar încercările Reuniunii femeilor române, condusă de un comitet în fruntea căreia se află o inimoasă profesoară, deşteaptă slab ecou în rândurile conaţionalilor supuși orbește paterii adeseori tirană a inerţiei și tradiției.

Dacă orașul în sine are desavantajele orașeler de șes, împrejurimile imediate îi dau un deosebit farmec, tocmai prin contrast. Bată soarele cât de dogoritor în străzile orașului, e deajuns să treci podul peste râușorul cu unde iuți, pentru ca să simți răcoreala pajistei și a pădurii.

În partea aceasta e cimitirul și grădina publică. Ingrijirea dată locului de veșnică odihnă e un semn de civilizație. Cimitirul aice nu e evocator de tristeţă, ci de adâncă reculegere. E o grădină frumoasă, în care mormintele cel mult pot da altă cârmă gândurilor.

Grădina publică de alăturea e una din cele mai frumoase din România întreagă; e formată din două părți care se continuă. Una, cea din vale, cu alei prunduite, cu ronduri de flori, cu arbori aleși. E grădina modernă, lângă care sunt vile și un sanatoriu curat şi vesel.

Din ea, pe alei mai rustice, te urci în grădina naturală, pădurea scoborâtă de pe munte, în copacii căreia veveriţele se hârjonesc, fără să ție sama de cei care se preumblă. Din aleie, dai în cărări; amăgit de luminişurile de unde ai perspective asupra oraşului şi a împrejurimilor sale, tot urci mereu, trezindu-te pe vârf de deal, unde strălucesc frunzele de castani, aice cu fructe „exportate" adică trimese la Bucureşti, cum îmi spunea un localnic.

Turnurile bisericilor

Grădina de jos, se prelungeşte cu pădurea; dacă la întoarcere schimbi drumul, din pădure te scobori prin livezi cu meri şi pruni, de fructele cărora nimene nu se atinge de şi grădinele sunt neîngrădite. Înţelegi de ce Casa artiștilor este în această parte încântătoare a orașului.

Iar când spre sară, ai ajuns iarăși de unde ai plecat, te opreşte locului o pajiste întinsă, chiar lângă oraș, dar necălcată decât pe anumite cărărui. Iarba deasă, plină, de un verde puternic, e presărată numai cu flori. E o bucată din Flora lui Boecklin. Pare că anume e pusă să te țină locului spre a te sili să guști sceneria ce ți se deschide dinainte.

Din oraș nu se văd decât turnurile: unul al bisericei greco-catolice în îmbrăcămintea lui nouă, altul, cel din mijlocul pieții, cu acoperișul bătând în verzui și cel roș de cârmâz, al bisericei reformate. Li se văd numai vârfurile, peste un gard de arbori, sau încadrate în plopi piramidali.

Iar în fund, departe spre miazăzi, e zidul munţilor, de culoarea porumbelelor cu promoroacă. Pe cer începe a sclipi luceafărul; de după munţi se ridică un nouraș singuratic, îmbujorat de reflexul ce-i vine din asfinţit.

Peste tot se lasă deplina pace a sării de vară, încet-încet cuprinzându-ți ființa până'n adânc.

BAIA-SPRIE

Baia-Sprie, tot așa de vestită pentru minele sale de plumb, staniu, aur și argint, e în apropiere de Baia-Mare.

Dela Tăuţii-de-sus, cam la mijlocul drumului dintre cele două orășele, vezi și turnurile bisericilor din Baia-Mare dar și cele două turnuri ţuguiete ale bisericei catolice din Baia-Sprie.

În schimb Baia-Sprie e vârâtă mai în munte. Casele, în partea de sus, stau lipite de stâncă. Munţii se ridică împăduriţi, chiar din preajma orășelului, înălțându-se iute dincolo de 1000 m, până'n Gutăiul cu Creasta Cucoşului, numai piramizi golașe de lavă, răsărite din îmbrăcămintea de pădure. E straja regiunii, cu vârful până la 1400 m.

Una din cele mai frumoase șosele, numai șerpuiri strâmte, te duce pe sub poalele lui, dincolo, în valea Izei din Maramureş.

De altfel toți munții, în acest colț de țară atât de depărtat au nume românesc: Iezurele, Piatra-Rea, Măgura, Paltinul, Comarnicile; unde te întorci îţi arată neştearsa origine a populațiunii de baştină, chiar când numele a fost silnic înstrăinat, adăugându-i-se la coadă ungurescul hegy. Numirile au rămas mărturia vechilor stăpânitori, care nu s'au prea desnaţionalizat în sate.

Orăşelul însă, e cu totul înstrăinat. Abia dacă auzi graiul românesc, în afară de jurul pieţii, unde sunt autoritățile.

Faptul se lămurește. Orăşelul a trăit numai de pe urma bogăţiilor miniere din munţi. Pe vechea pecetie a orașului, doi minieri cari lovesc cu ciocanele în stâncă, stă săpat : *S. civitatis demedio monte*. Chiar viaţa actuală tot de munte e legată, de şi în loc să se lucreze cu trei echipe de lucrători abia se folosește una singură. Dându-se importanţa economică a locului, dându-se colonizările de minieri străini, maghiarizarea s'a înfiltrat lesne. Și azi de altfel, la mine, abia poţi prinde vre-un contra-maistru, cu care să te înţelegi cât de cât, pe româneşte.

E tipul orășelului de minieri. Căsuţele acoperite cu şindrilă, perpendiculare pe direcţia străzii, au toate acelaş tipar. Caracteristică e fereastra cu zăbrele sau măcar cu obloane, care închide spre stradă nelipsitul cerdac din lungul casei.

Buna stare obştească de odinioară se vede în biserica monumentală catolică, lângă piaţa largă. E un dom spaţios, în formă de cruce cu un peristil susținut de 4 stâlpi masivi, iar scările păzite de statuile mari ale sfinților Petru și Pavel. Se spune că la clădirea ei s'a pus la contribuție toţi minierii, deci şi românii. Mai târziu abia, aceștia și-au luat de seamă și au cerut, prin judecată, restituirea sumei. Bine înţeles că judecata s'a tărăgănat fără sfârșit. Noroc de dreptatea cea mare. Azi e vorba ca Papa să facă dar bisericei unite acest frumos templu catolic.

Tot aici, în piață, se află și biserica reformată și ea spațioasă deși simplă. În jurul pieții sunt clădirile mai de seamă. Pe o latură căsuțele celor mai înstăriți, numai zăbrele la ferestre ca și la gura pivniței deschisă spre stradă. Pe altă laturе e casa parohială catolică, împrejmuită cu zid, dar sveltă și cu aspect de vilă, mai alescând se proectează pe fondul împădurit al muntelui. Mai încoloe vechea şcoală montană, mutată azi la Baia-Mare, iar pe strada mare dar tot lângă piață e primăria, local vechiu, cu puternice zăbrele la ferestrele de jos și cu acoperișul în formă de mansardă, după arhitectura nemţească de demult.

Totul însă e învăluit în atmosfera părăsirii. Totul îţi mărturiseşte faima şi viaţa trecutului mai sgomotos.

Printre bolovanii din pavajul pieţii a început să crească iarbă, iar treptele bisericilor au prins mușchi. E dreptul că clopotul mai sună regulat la aceeaşi oră, pentru vecernie, dar biserica e peste săptămână mereu goală. Și nu poate fi mai trist decât interiorul simplu al bisericei reformate, cu pânze de păianjen prinse la colţare și în care răsună totuși orga, la acelaş ceas, iar însemnările psalmilor zilnici sunt schimbate regulat de un copil, care nu-și poate da seamă că n'are pentru cine îndeplini însărcinarea făcută cu conştiinciozitate. Când orgistul şi-a făcut zilnica datorie, iar ecoul ultimelor note încă nu s'a stins, preotul, pășind solemn,

începe și el a rosti predica, deşi în bănci nu eram decât eu, întâmplător, și 'o biată femeie cu hainele sdrențuite, care își odihnea trupul istovit de mizerie.

Cât de trist e asfințitul unei stări de lucruri, care a fost atâta vreme în deplină desfășurare!

De altfel liniştea e nota dominantă a orășelului întreg. În piaţă numai vre-o două precupețe moţăe dis de dimineaţă lângă cel ecâteva fructe şi zarzavaturi, aici mai scumpe, apărate de arşița soarelui sub o umbrelă mare.

Mizeria minierilor, ca și aiurea, o întâlneşti la tot pasul. Dinspre pădure căruciorul încărcat cu vreascuri este tras din greu de către bărbat; copilul împinge și el de draghină, iar când încărcătura trebue să urce dâmbul spre a intra în curte, vine în ajutor și femeia cu faţa suptă de necazuri.

După o statistică mai veche, în orășelul cu vre-o 5000 de suflete, mai bine de un sfert erau români uniți. Totuşi cu greu dai de ei. Rar când îi auzi glăsuind româneşte.

Au păstrat numai credința; sunt greco-catolici și bat cărarea spre bisericuţa lor. Cam gârboviză, cu turn de lemn, e așezată pe umăr de deal.

Biserica romano-catolică

În jurul ei e însă livada strămoșească, largă, cu lumină multă, numai pajiște bogată ori arbori fructiferi, bătrâni, rămuroși, iar casa parohială înecată în verdeață arată liniștea resignării.

Ce contrast între această biserică lăsată pe seama enoriașilor şi capela de peste vale, ca un bastion înălțat pe vârf de deal, loc de pelerinaj în zilele dinspre Paşte.

Despre vre-o trezire culturală nici semn. Clădirea cea mai impozantă e şcoala călugărițelor.

Demnă de pomenit e frumoasa colecţie de minerale din sala consiliului dela Primărie, ca și importantele documente împrăștiate sub o boltă din subsol.

Viața de demult a orășelului e legată de măruntaele metalifere ale munților. Apele care isvorăsc din coasta lor sunt galbene, iar bolovanii din albia pâraelor sunt îmbrăcaţi în o coajă de rugină, scoasă de ape din adâncul munţilor, altfel împăduriți.

În miine se intră pe două căi. Intrarea din oraș duce la adânc printr'un tunel. Altă intrare, prin ascensor, e ceva mai în afară de oraș, într'o vâlcea tăinuită și umbrită. Mineraiul scos, e dus cu vagonetele la steampurile mai din vale, pentru ca de aici, fărămițate și alese, să fie transportate la topitoria din Fernozeli între Baia-Mare și Baia-Sprie.

Toate dormeau în vara aceasta. Ascensoriile erau în reparaţie, iar dintre steampuri unul singur funcționă. Nu ştiu cum, dar văzând încetineala cu care se pune în valoare nişte bogății vestite, cât și trăgăneala în lucru, deși o armată întreagă de funcţionari, mai toţi străini, primesc lefurile dela stat, îmi făcea impresia mai mult a unui sabotaj conştient. E explicabil dece întreprinderile de stat, de felul acestora, sunt în deficit.

Muntele a dat viaţă odinioară acestui orășel de minieri. Tot muntele dă farmec împrejurimilor apropiate, putându-l face un important centru de excursiuni. Drumul spre Gutăi e o minune, fiind și legătură cu Maramureșul izolat. De pe curmătura de sub Măgura la aproape 1000 m., între Paltinul și Gutăi, cu nesaţiu priveşti panorama largă ce se pierde spre sud, hăt departe spre dealurile Someșelor, ca și asupra împăduriților munţi din catena Țibleșului, cu piscuri reslețe golașe și semeţe. Abătându-te din drum pe o cărăruie mereu în suiș, ajungi la lacul Bodi, ochiu de apă pe cât de liniștit și limpede, pe atât de frumos încadrat la înălţimea de aproape 700 m. la care se află.

Ori unde te ai nimeri în actuala întindere a României rămâi uimit de tăinuitele colţuri care ascund în ele comori de frumuseţe. Dacă nu ar fi vremuri atât de vitregi, iar preocupările de ordin cultural ar intra mai mult în programa noastră de activitate, n'ar trebui să întârzie a se face cunoscut aceste frumuseți, înainte de toate pentru noi înșine.

Ne-am îndrepta privirea şi sufletul mai adesea înspre ce avem în jurul nostru.

BÂRLAD

Când am vizitat ultima oară Bârladul, spre a-mi împrospărăceace cunoașteam din el de mai înainte, veneam dinspre Ardeal.

Comparația dintre orașele de dincolo de Carpați și cele de din-coace, este de regulă în defavoarea acestor din urmă. Între Mediaș, proaspăt în amintire și între Bârlad bunăoară, deosebirea este aşa de mare, încât impresia căpătată aici mă silea să tot amân descrierea sumară, de azi pe mâne.

Mai fu încă ceva care mă influență : Cartea citită în tren *Leitres de Voyage a lui Kippling*. Vorbind despre New-York, vestitul romancier englez avea cuvinte aspre în ce privește curăţenia oraşului, incapacitatea administraţiei și iroseala neînfrânată. Răsturna tot ce-mi închipuiam despre oraşul cu casele "sgârie-nori".

În nefavorabila atmosferă a acestor factori, m'am dat jos în gara Bârlad. După obiceiu, am apucat pe jos, nu pe strada principală, de regulă mai îngrijită, ci la întâmplare, încotro mă duceau ochii.

Un bust mă opreşte în loc. După inscripție, afli că e al lui N. K. Epureanu, un bârlădean care a jucat un rol însemnat în perioada de prefacere a României. Câtă ştirbire însă a înțelesului pe care 'lau statuele! Bustul avea drept decor câțiva plopi, care mai înverzeau locul. Încolo, părăsire și incurie.

O ciușmea stricată lăsa să curgă mereu apă, făcând o mocirlă în care se bălăceau porcii, iar îngrădirea de sârmă a „parcului", fiind ruptă, locul din jur, devenit viran, era numai hârtii și gunoaie.

E de ajuns o asemenea privilişte ieșită înainte, chiar dela primii pași, pentru ca să-ţi strice dispoziția, în tocmai precum faptul căte-ai întâlnit cu un popă, când pășești pragul casei, fără să vrei, te urmăreşte, gândindu-te mereu că-ți va merge rău, măcar că râzi de ires.

Apucând pe o stradă laterală, ajung în fața unei clădiri, monumentală față de căsuțele din prejur și chiar față de bisericuț ade alăturea cu un turnuleţ cât degetul, deasupra altarului.

E o școală primară, cu balcoane la ferestre și coloane la intrare.

E o altă caracteristică a oraşelor noastre în prefacere. Asemenea clădiri făcute la distanţe mari, în cei 7 ani de belşug, reprezintă adevărate evenimente. Primarul, căruia i-a venit gândul să le înalțe vrea ca nimeni după el să nu-l întreacă. Și astfel doreşte să fie cât mai înzorzonate, miniatura cine ştie a căror palate din apus în mijlocul sărăciei și a străzilor nealiniate din jur.

Ori de câte ori mă aflu înaintea lor, îmi trec în minte țărancele văzute într'o zi de sărbătoare în gara Titu. Aveau salbe scumpe cu taleri de aur la gât, dar umblau desculțe.

Și astfel școala primară pomenită, domină maidanul de alăturea, cu o zi mai înainte loc de iarmaroc. Pe când la Mediaş piața se curăță la amiază de gunoaiele de dimineață, aice rămân spre economie până'n săptămâna viitoare, numai dacă porcii, care țin locul cânilor din Stambul, nu termină de mistuit cojile de harbuz asvârlite pe întinsul oborului, amestecate cu paie și strujeni. Ca un semn de modernizare, într'un colț nematurat, câțiva copii ai negustorilor din jur, joacă crochetul. Oina s'a uitat.

Prin străzi înguste și întortochiate, cu case jupuite de tencuială, ajungi în str. Regală, negustorească, aceiași la Bârlad ca și la Vaslui ori Botoşani. Zid de case una lângă alta, cel mult cu două rânduri, cu firme pompoase (Au bon marché), cu mărfurile aninate la fațadă.

În sfârșit răsufli mai liber, la podul de peste Bârlad. Aici dai în strada Domnească, curată, bine pavată, cu arbori pe de lături, cu căsuțe văruite, împrejmuite cu grădini. E vechiul sâmbure boeresc al orașelor moldoveneşti. Aici e școala de meserii, ca pretutindeni, vitreg tratată; alăturea este școala normală de băeţi, concretizarea aceluiaș gând de a impune prin exterior. E vestit ceasornicul de deasupra intrării, păzit de două statui; cu banii cheltuiţi pe el, pe vremuri, se mai înălța o aripă la clădire.

În față e spitalul, semnul dărniciei boerilor moldoveni, care în această privință merită toată lauda și pioasa amintire. Bulevardul, locul de preumblare, se termină în fund cu o grădină publică destul de frumoasă. Pe urmă vine câmpul ars de secetă, gol, până la Zorleni, domeniu regal.

La întoarcere, mă abat printr'o stradă paralelă, dealungul terasei, care îngrădește orașul spre răsărit. Trăești o clipă printre tihnitele gospodării moldovenești de odinioară. Casa, cu cerdac la intrare, se pierde în spaţiul larg din jur. Acareturile multe, cam lăsate pe o coastă, îţi aduc aminte de vremurile când în aceste curți locuiau boerii, proprietari de moșii întinse. Care încărcate cu tot ce trebue pentru belşugul traiului, umpleau ograda; în pivnițe adânci, săpate sub mal, se înșirau antalele cu vin. La Crăciun și Anul nou erau numai petreceri cu lăutari. Pe urmă veni generațiunea care nu se mulțumea cu viața de provincie. Arenda moșiile, părăsea încăperile strămoșești prea strâmte de și comode, apuca drumul străinătății, la Paris ori Nizza, sau măcar la Bucureşti.

Casele treceau în alte mâni, care n'aveau moșiile la spate și slugile de demult.

Totuși multe au păstrat aerul de odinioară, măcar prin spaţiul larg din jur, cu pometuri în coastă și vii care se întind dela drum și până sus pe deal. E partea liniștei înviorătoare din Bârlad, chemată și de verdeaţa naturii.

Aice se află şcoala normală de fete, mai înainte şcoala profesională, într'o casă boerească, făcută danie. De simţimintele umanitare ale unora dintre moldovenii de demult, poate cineva să-și facă ideie, cetind frumosul și duiosul testament al donatorului Codreanu. Poate dacă asemenea cuvinte ar fi mai larg cunoscute nababii moderni s'ar rușina și măcar la moarte şi-ar aduce aminte de datoria pe care o au față de cei de pe urma cărora s'au îmbogățit.

De sus, de pe vârful dealului, cuprinzi oraşul întreg, întins, prea întins, pe valea Bârladului: O pată lungită, parte verde, parte cenușie, cuprinsă între două ziduri de dealuri, având la un capăt gara, la alta o moară.

Regiunea negustorească e fără arbori ca pretutindeni; o rotocoală de chelie. Clădiri măreţe, nu răsar nicăeri. Doar cele trei mansarde ale liceului, se văd pretutindeni.

Nici biserici mai deosebite nu sunt, de și turnulețele celor existente destul de numeroase, se iţesc, în toate părţile, resfirate înpartea de sus. Orașul nu-ţi oprește îndelung privirea prin nimic.

În schimb dealul din faţa gării, fără să vrei, ţi se pironește înainte. Cauţi să-ți întorci ochii dela el dar mereu te atrage, ca și un cerşetor care-și plânge rănile deschise ale leprei, întinsă până la genunchiu. Dealurile sunt numai răni. Puhoaiele le împrospătează, le adâncesc, le lărgesc. Totul e galben, chiar primăvara, Nimeni nu s'a gândit să le acopere cu plantațiuni, măcar de salcâmi.

Călătorul care trece prin Bârlad numai cu trenul, nu vede deoparte decât aceste răni vii ale pământului, priveliște sahariană, iar de alta băltoacele care împrejmuesc gara şi întovărăşesc șinele până la Zorleni; căsuțele cu stuh ale mahalagiilor, par uneori ca niște insule de plaur plutitor, din Delta Dunării. Nimeni nu se preocupă de asanarea regiunei periferice, cuib de paludism, nici de acoperirea năsipurilor desgolite, printr'o perdea de verdeață. De sigur că asemenea lucrări nu se pot face numai din izvoarele restrânse ale bugetului comunal, dar totuși trebuesc săvârșite. Sunt lucruri din alte lumi, la care încă n'am ajuns.

Dar chiar în mijlocul oraşului nu se simte dragostea de arbori nici de pajişte verde. Aproape de liceul cel nou, de vre-o 40 ani clădit, este vechiul liceu de lângă biserica Domnească, cu clopotnița de scânduri, gata să se prăbușească. În fața lui se află un parc, iar în mijlocul parcului se ridică statuia unuia dintre frații Codreanu, Nicolai, al căror nume e legat de instituţiunile cultutale ale Bârladului.

În loc ca statuia să impuie, invocând amintirea unui om de bine, îţi deşteaptă mila, resfrântă bine înțeles asupra celor care nu pricep ce rost are o statue. Parcul e plin de bălării; prin împrejmuirea sărăcăcioasă de sârmă ghimpată, a străbătut un măgăruş, care păștea ce mai găsea verde. De jur împrejur, dragă, Doamne, s'au plantat arborași. Ne îngrijiţi, ne udaţi, cu pământul bătut la rădăcină, păreau niște crengi uscate, înfipte în pământ, cum stau înfipte la capetele mormintelor din satele de munte, brădișori descetinaţi, semnul tinereţii celui înmormântat.

În acel moment, privind de o parte clădirea dărăpănată a liceului vechiu, care adăposteşte acum poliția

sau un comisariat, alăturea biserica domnească și ea lăsată'n părăsire, iar de cealaltă partea drumului „parcul" din jurul statuei unui om căruia Bârladul îi datorește atâta, mi se părea că mă aflu în cimitirul simțimintelor noastre de pietate, de respect pentru trecut, de dragoste şi grijă pentru locul în care ne ducem viața.

Şi doar Bârladul, dacă din punct de vedere economic, azi numai joacă rolul pe care-l avea odată, când era în drumul mare al Galaţului, are o însemnătate culturală mai deosebită decât acelorlalte oraşe din Moldova. După Iași și Botoșani, este centrul cultural cel mai răsărit.

Viaţa şcolilor de azi din Bârlad se datoreşte însufleţirii unui umil dascăl, Popescu, prea uitat de cei care l'au urmat.

Din liceul de odinioară au ieșit personalități distinse în cultura neamului. Ar fi deajuns de citat numele lui *Vlăhuţă*.

Aici, într'o căsuţă de mahala, unde stătea în gazdă prietenulsău de copilărie, profesorul *P. Bujor*, elevul Vlăhuță a scris „La Icoană".

Nici un semn nu spune aceasta, călătorului străin deloc.

Filologul *Philipide*, profesor la Universitatea din laşi, academicianul *V. Pârvan*, ca și regretatul profesor la facultatea de medicină din Bucureşti, *Bruckner*, mort ca un erou în îndeplinirea datoriei către neam, au fost printre elevii şcolilor bârlădene, împreună cu atâţea alții, personalități însemnate în viața noastră culturală și economică. Jubileul liceului, sărbătorit mai acum câtva timp în urmă, a arătat pleiada de școlari distinși, care ș'au căpătat învăţătura la liceul „Codreanu". Prin modesta danie a unui profesor, *Stroe Beloescu*, s'a creat o sală de cetit și o mică bibliotecă, de care însă tineretul școlar, apucat pe drumuri gre-şite, prea puţin se interesează. Pe vremuri, apărea şi o revistă condusă de poetul *Tutoveanu*, tot dascăl; aice își concentrase activitatea răposatul *Tudor Pamfilie*, care întemeiase cu prietenul său, învățătorul *M. Lupescu*, revista de folclor. I. Creangă, după cum un alt dascăl, preotul *Antonovici*, azi episcop de Huși, aduna cu hărnicie documentele bărlădene, arătând că și într'un oraş de provincie se poate munci cu rod pe terenul istoric.

Începuse se pâlpâie flacările slabe ale unei activități culturale, care distingea orașul, de celelalte orășele de provincie, adormite prea adânc și de îndelung. Azi însă din păcate, mai toate ș'au slăbit tăria. Se vede că greutățile vieţii nu mai dau răgaz pentru înălţare către zări mai senine, de și viitorul Bârladului, așa unde e așezat, nu poate să se bizuie decât tot pe viața lui culturală, intensificată de însuflețiri care se așteaptă.

Piaţa Sf. Ilie

BEIUŞ

Îmi erà drag, fără să-l cunosc. Cum îţi vestesc primăvara cele dintâi rândunele care-ţi ciripesc tremurător la geam, tot așa cei dintâi vizitatori ai iașului-mucenic, veniți din Beiuş şi Satu mare, după prăbușirea graniţelor, aduceau cu ei, din ținuturile mărginașe ale românismului, siguranța vremurilor de primăvară din Viaţa nouă a neamului nostru.

Erau solii întregirii adevărate.

De aceea doriam se cunosc și eu Beiușul, de pe Crișul Negru, cuib rămas curat de cotropirea străină.

Ca să ajungi la el, trebue să faci încunjurul Munţilor-Apuseni spre a lua trenul ce-l leagă de Oradea-Mare.

Stăpânitorii de eri au căutat să îndrepte locuitorii din tot ţinutul Bihorului, către Nagy-Varad, Oradia de azi și Debrețin, centre puternice maghiare. Prelungind linia dela Vașcău spre Brad și aceasta către Deva, ar fi înlesnit unirea între cetățile românismului, ceiace nu vroiau.

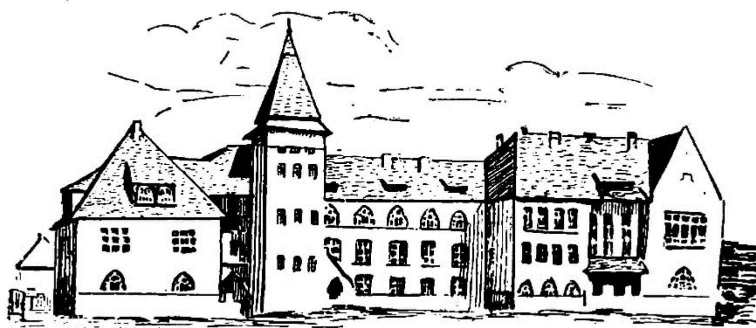
Nu le dădea mâna să le apropie ci anume le ţineau resleţite, canalizate cătră sferele de influență străină. Cu atât mai mare este datoria noastră de azi, să îndeplinim cât mai grabnic dorinţa vie, legitimă şi explicabilă a Românilor din partea locului, de a înlătura golurile dintre Vașcău şi Brad, dintre Brad şi Abrud ori Deva, prin linii ferate, ce i-ar duce spre Țara-mamă, către care ochii lor mereu înlăcrămați, cătau de atâta amar de vreme.

Dela Oradia Mare avui prilejul se apuc alt drum decât cel obişnuit cu trenul. Am călătorit câteva ore mai spre apus, prin marginea Pustei întinsă, fără sfârșit.

O ceaţă deasă de toamnă acoperea locurile, de și eram în toiul verii. O bucată de vreme terenul erà încă vălurat.

Când o undă de vânt răsfira negura, aducând ochiuri de luminiș, în locul monotoniei închipuite a șesului, apărea decorul variat al câmpului îngrijit. Pâlcuri de stejăriș sunt asvârlite pe pământul însemințat, iar ogoare de Soara-Soarelui străluceau sub bătaia soarelui iţit o clipă, ca niște tăvi de bronz.

Pretutindeni numai sate curat românești sau în majoritate românești. Din nefericire se cunoștea că sunt în foasta zonă deluptă etnică, unde existau privilegiați – coloniștii străini – și foşti iobagi. Și după gospodării și după îmbrăcăminte puteai cu siguranță spune : aice sunt unguri, aice români. Mult cantata superioritate a stării ţăranului român de dincolo de Carpaţi față de cei de dincoace, aice din păcate nu se vedeà. Credeam că trec prin unele din sătucurile noastre moldoveneşti, înfundate în văiugi lăturalnice cu casele acoperite cu paie, cu copiii murdari, nepeptănați, numai cu cămeșuica pe ei, de și erà zi de sărbătoare. De altfel nu numai pe aice am întâlnit asemenea potriveli ci și mai spre răsărit, prin inima Munţilor Apuseni. Stări geografice și istorice la fel, aduc adese aceleași resultate sociale și economice. Când valul neprielnic al soartei a dăinuit în locuri diferite, bietul român a îndurat aceleași nevoi, rămănând sărac și incult fie că locuia mai spre apus, în Bihor, ori mai spre răsărit, în Moldova ori Basarabia.

Şcoala normală de fete.

La Tinca dăm în valea Crişului-Negru; deodată largă, se strâmtează apoi din ce în ce. Dela o vreme drumul e pe marginea apei, alăturea cu calea ferată. Munţii se apropie, împăduriți, mohorâți, înegrind prin reflexul lor, undele râului cu creţi de apă. Stânci ruginite de roci eruptive răsar din coasta munţilor, transfor-

mând peisajul molcomit în altul mai aspru, mai sărăcăcios. Abea putem să facem loc căruţelor cu coviltir pline de oale, de doniți sau cailor încărcați cu cercuri de buţi, cu ciubere. Sunt Moţii veșnic pribegi în căutarea pumnului de mălai, păstrat ca aurul, pentru sațul casei.

Valea scapă din strâmtoarea stâncilor eruptive. Se lărgeşte din nou, de şi e mai adânc tăiată în inima munţilor şi ei mărunți în realitate, ca şi cei din Dobrogea. Cerul se limpezeşte, iar soarele luminează în plin.

Fără să vrei, râdici mâinile în admirațiune : „Ce mândră țară avem!”

În fund, pe coastă de deal, strălucesc case strânse grămadă. E Beiușul. Din trei părţi îl încadrează munții, în trepte de amfiteatru. Într'o parte spre SW sunt crestele mai joase ale M-ţilor Codrului, iar spre răsărit și NE e zidul mai înalt al Munților Apuseni și ai Bihorului.

Ce te isbește când intri în Beiuș, sunt cele trei biserici, cu arhitectura aproape la fel, prin turnul înalt, svelt, terminat ca o săgeată. Două din ele sunt jos în vale, în apropierea pieței. Alta e sus pe deal, resleţită, în mijlocul pajistei înflorite. Ți se strânge inima. E semnul desbinării de odinioară, care slăbește azi mai mult decât eri, pe frații care au suferit împreună atacurile dușmane. Sus, ca și când ar fi numai tolerată, dar dată la o parte, este biserica greco-orientală; jos una lângă alta, ca şi când ararătă o înțelegere comună, este biserica românească a uniților alăturea de aceia a stăpânitorilor de eri.

Lupta dintre frați, era aici, în Beiușul isolat, mai acută decât ori unde, mărită și de disensiunile politice, altoite adese pe diferenţa confesiunilor, atunci când acţiunea comună ar fi singură salvatoare. Schimbarea unor simple forme religioase, impuse de împrejurări odată, de nici o importantă astăzi, sapă mereu prăpastia ce trece chiar prin cercul restrâns al aceleiași familii.

Totuși trebue de recunoscut, că în trecut, Beiușul a represintat o însemnată cetate culturală românească, datorită susținerii şcolilor româneşti din fondurile religioase cu toata apriga dușmănire a stăpânitorilor.

Ceiace erà Aradul ortodoxilor, la marginea Pustei, aice, în Bihorul ascuns în inima munților erà Beiușul cu şcolile uniţilor. Şcolilor vechi, cu trecut glorios în lupta naţională, vine să se adauge azi Școala normală de fete, a tuturor românilor, fără deosebirile secundare de confesiuni.

Înstalată în modernul și frumosul local, destinat de unguri drept redută puternică de atac cultural, școala poate dura punt epeste prăpastie, înfiltrând în sufletele copiilor de români, conştiinţa națională ce stă mai presus de deosebiri dogmatice vremelnice; ea poate face mereu atentă generațiunea de mâne asupra uneltirilor ascunse ce se pregătesc cu înverşunare la depărtare de câţiva chilometri spre apus. Prin şcoala acum întemeiată, Beiușul își poate întări faima de odinioară devenind o sănătoasă strajă a românismului la graniţa valurilor încă agitate.

De altfel energia românească locală e în plină deșteptare. Interesant e că femeile, aice, iau parte energică la trezirea activității locale pe toate terenurile. „Reâăniunea femeilor române” aice în Beiuş, desfăşoară o muncă demnă de laudă, prin conferinţi, prin înființarea de biblioteci. Din inițiativa d-nei Cosma, o femeie plină de avântul ce-l dă dragostea de neam, s'a întemeiat un atelier de țesătorie și scoarţe, pentru învierea portului străbun şi a unor îndeletniciri vestite, părăsite. Atelierul a prins, căci Beiușul e un centru însemnat al industriei casnice. A trebuit numai ca să se găsească cineva pentru ca să ațâţe cărbunele acoperit de spuză.

Locul prea strâmt şi puţin prielnic pentru plugărie, a îndreptat pe români către alte isvoare de câștigat pânea cea de toate zilele.

Doar Beiușul e pe coasta de apus a ținutului Moților, care trăesc numai de pe urma industriei casnice.

Satele de prin prejur au ajuns chiar la specializări distincte.

În Sârbasteni și Budureasa se fac sumane și pănură; Lehecenii mai toţi sunt olari din tată'n fiu; Vărzărenii sunt fierari, după cum cei din Valea-Neagră ori Cresina se ocupă cu cioplitul lemnului.

Beiușul e centru de desfacere al acestor produse, având pe Valea Crișului-Negru, importanţa Bradului de pe Crişul-Alb.

Cu un sprijin mai efectiv din partea statului, acest orăşel dela graniţa apuseană a României, poate deveni un puternic centru cultural, ca şi un model pentru desvoltarea industriei mici.

BISTRIŢA-NĂSĂUD

Nu e vorba de Bistriţa de aur, cum îi spun nemții, apă neîntrecută în frumuseţe care când curge mânioasă în nahlapi, când e lac adânc și tăinuit, în genuni.

Despre ea au scris atâția meşteri în ale scrisului, dela Gane și pănă la Sadoveanu, încât greu ar fi cuiva să-i mai descopere vre-un fald al farmecului ei neîntrecut.

E vorba de Bistriţa-Năsăud „oraşul liber regesc", cum stă anunţat pe o tablă mare la intrarea drumurilor principale în ea.

M'a atras mai mult decât oricare alt oraş din Transilvania, plin de aşezări vechi. Atât de des e pomenit numele lui în istoria de demult a Moldovei, aşa de strânse legături erau între cuibul harnicilor saşi cu principatul de dincoace de Carpaţi, încât, dându-se și numele atât de familiar nouă, pare că erà „la noi" nu „dincolo", expresiuni atât de întrebuințate odată, folosite azi, din fericire, mai mult ca obișnuință de care greu te desberi.

De Bistriţa se leagă numele lui Petru-Rareş, domn atât de întreprinzător încât a ajuns până la Feldioara. În cuprinsul ei Mihai Voevodul, adunase armată pentru ca să o îndrepte în spre Moldova sau chiar Polonia. De Bistriţa se leagă cele două cetăți vecine Ciceiul și Cetatea-de-Baltă, stăpânite o bucată de vreme de domnii Moldovei.

Din ea au pornit acel neîntrecuţi meşteri în zidărie care erau cătaţi, chemați, rugaţi. Tot Petru-Rareş a început să-i aducă. Pe unul din ei, Ion Zidarul, îl urmăreşte până'n pânzele albe pentru datorie. Procesul început la Sfatul Bistriţa, continuat în fața Universității săsești din Sibiu, se termină, abia pe vremea lui Lăpuşneanu, înaintea Împăratului Ferdinand I. Cu meşteri bistriţeni zidește Petru-Rareş biserica din Roman, Lăpuşneanu baia domnească din Iași, Petru Șchiopul mânăstirea Galata. Și pe vremea lui Vasile Lupu ori a lui Duca Vodă meșteşugarii bistriţeni contribuesc la înălţarea și împodobirea monumentelor noastre de artă.

Aproape ce erà Braşovul pentru Ţara Românească, erà Bistriţa pentru Moldova. De aceia eram mai curios să o văd, înaintea altora.

Drumul dela Iași până la Bistriţa e frumos. În două-trei rânduri nu s'ar puteà descrie nici pe departe vrâstatele tablouri de pe Mestecănişul Câmpulungului, ca şi de pe valea blândă ce duce spre Cârlibaba. De aici urci muntele prin păduri dese. Doriam atât de mult să-mi alunece îndelung privirea spre legendarele culmi legate de descălecatul Moldovei, încât drumul, mereu acoperit de perdele dese de brad, cu tot farmecul ascuns în ele, fu o mare amăgire. Când însă priveliştea se deschise o clipă, pe culmea pasului, spre Inăul cu vârful săpat de căldările vechilor gheţari şi când, ca sub lumina fulgerului, se arăta marea de munți ai Maramureşului, drumul întunecat pare că nici nu mai fu. Nici granițe, nici finanţi, nici grija paşapoartelor! Eram la mine acasă pe locurile unde mai dăinuiau ascunzișurile clădite din trunchiuride brad, a tunurilor duşmane îndreptate spre răsărit.

Când am lăsat Bistriţa, cu care eram obişnuiţi și am auzit pentru întâia oară murmurul limpedelui Someş, am înțeles fiorii şi prosternarea creştinilor porniţi spre drumul Ierusalimului, zărind locurile unde se înălța Golgota.

Rodna Veche, cu pietre cuprinzând sclipiri metalice aruncate grămadă în fața gării, Rodna-Nouă, Sângiorgiu-românesc, podurile acoperite de pe Someş, apoi culmile joase răsfirate din Călimani, erau filme neîntrecute de cinematograf.

Iată și Bistriţa, cu turnul ei ce se zărește dela kilometri depărtare. E un punct de orientare în șesul larg făcut prin întâlniri de râuri într'un mănunchiu ce dă în Someş.

„Oraşul liber regesc"! Limba e numai schimbată; amintirea vremurilor de eri e păstrată. Cu greu ai fi cerut să fie altfel. Bistriţa e un oraş de undeva din Bavaria, asvârlit în grădinile de pometuri din ţinutul răsăritean al Ardealului. O îngrămădire de case, lipite unele de altele, cu acoperişul roş de ţigle, în lungul câtorva străzi, curate, bine întreţinute. Rar câte un vârf de brad răsare din strânsura caselor, dintr'o curticică

folosită mai de grabă pentru zarzavaturi decât ca podoabă.

Piaţa largă, după metoda orașelor nemțești, înconjură bătrâna și monumentala catedrală, la început catolică, azi protestantă, în interiorul căreia sunt înşirate steagurile breslașilor, arătând fiecare locul rezervat membrilor diferitelor societăți.

Biserica evanghelică

De pe vârful turnului înalt, nelipsit, se prinde întreaga priveliște a orașului vechiu, înecat în verdele grădinilor ce-l împrejmuesc şi a pădurilor ce învăluesc casele dela periferie.

Multe din casele din centru sunt vechi. Bolţile unora din ele, din spre partea de miază-noapte a pieţii, zidite, mi s'a spus, pela sfârşitul veacului al 15-lea, aduc aminte prin încheietura lor, de acele din sala , , gotică" a chiliilor egumeneşti dela Cetățuia.

Răsar și clădiri noui, mari, luminoase. Sunt şcolile. Ici e Burgerschule, mai încolo, la margine, aproape în preajma lanurilor de păpuşoi este liceul, terminat în 1914.

Celelalte clădiri mari, proaspăt înnălțate, sunt fabrici, Bistriţa fiind un însemnat centru industrial. La poalele dealului împădurit, în lungul albiei râului, sunt înșiratemai toate : fabrică de bere, tăbăcărie, moară, cărămidării, fabrică de țigle.

Printre clădiri sunt ascunse bisericile. Cea românească e locaș de împrumut.

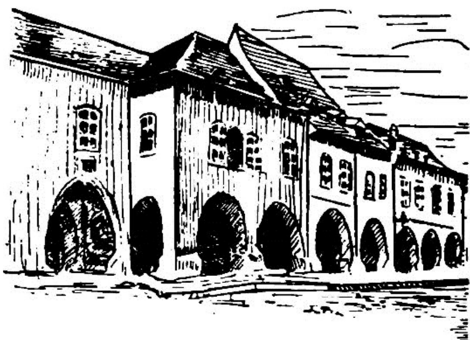
În afară vine cadrul de verdeață. Pădurea deasă ce acopere dealurile din spre sud-est, se scoboară până la „Promenadă", cu paltini înalţi și rămuroși. Către apus, dealurile ceva mai joase sunt numai vii și pometuri.

Aici, în satele nemțești cu biserici mari, am văzut întâi minunea obișnuită în satele din apus. Pe margenea şoselelor sunt numai meri încărcați de mere, căci nimenea nu se atinge de ele până ce se coc, când formează bunul obştesc.

Toată regiunea este dominată de vârfurile înegurate ale munţilor Rodnei, ce se ițesc dinspre miază noapte.

„Orașul liber regesc" a rămas neschimbat, cuib săsesc. Liniştea îi e caracteristică.

Numa inscripțiunile de străzi și firme, într'o pocită limbă românească, arată noua stăpânire.

Strada cu bolți.

BLAJ

De nici un oraș din Ardeal nu m'am apropiat mai cu emoție ca de Blaj, metropola deșteptării naționale. Auzisem că e mai mult un sat decât un oraș, că împreturimile nu au nimic deosebit, că Târnava aduce ceva cu Bahluiul prin încetineala apelor ei îngălbenite de mâl, că pe Câmpul Libertății pasc cirezi de vite. Și totuși mă atrăgeà spre el, împletitura învățăturilor din şcoală, atmosfera de luptă, de jertfă a celor care, din durerea ştirbirii credinții strămoșești, au ştiut să scoată izbânda conştiinţii naționale prin accentuarea originii depărtate.

Mă atrăgeà ecoul nestins încă al jurământului celor 40.000 de mucenici : „În numele Domnului Dumnezeului celui viu, jurăm că vom susţine totdeauna națiunea română”!

Am ajuns în gară pe înoptate.

Încerc să iau una din cele două trăsuri cari se aflau în dosul staţiei, dar erau oprite.

O iau înainte, cu sacul de escursiune în spinare, călcând în praf până la glezne, prudent, încercând cu bâţul la fiecare pas, ca să nu mă împiedic de ceva.

Oraşul luminii este complect în întuneric. Nu e de mirare. Nu erau doar ungurii să se îngrijească și de oraşul pe care l’ar fi doritsă fie înghiţit de vreun cutremur. Noroc de gospodinele care stăteau de vorbă pe banca din fața caselor lor, fiind zi de sărbătoare. De la ele aflai că am apucat bine drumul spre centru.

În sfârșit ajung la hotelul curat, ținut de un român. Altă decepţie! Câţiva tineri cursiști, sărbătoreau, la o agapă, rezultatul match-ului de foot-ball, ce avù loc pe Câmpia Libertății. Pe când mai de demult s'ar fi auzit, la o asemenea tinerească adunare, ca un act de eroism, „Deşteaptă-te române”, acum tinerii începură cu „Gaudeamus igitur”.

Mitropolia cu şcoalele române

Eram totuși în Blaj, în mica Romă. Amintirile trecutului ştergeau neplăcerile de o clipă. De pe cerdacul hotelului, încercam să deslușesc ceva peste coama copacilor cari ascundeau clădirile. Luna tocmai răsăreà îndărătul unei cupole, aurindu-i conturul. Credeam că e turnul vre-unei biserici, ceeace a doua zi văzui că nu e decât judecătoria de curând înălțată.

Cum s'a făcut ziuă, nerăbdător, am apucat spre locurile sfinte, călcate de neogoiatul Șincai, de blândul Clain ori de visătorul Eminescu. Ajung în piața largă, prea spațioasă, goală, pietruită cu bolovani de râu. Aici e cetatea şcolilor. Un șir lung de clădiri, unele mai vechi decât altele, formează un zid continuu, de o parte și alta a Mitropoliei, cu înfățișarea impozantă a renovării săvârșită sub Lemeni.

Spre stânga este Seminarul teologic, continuat cu Internatul de fete, pe frontispiciul căruia strălucește numele mitropolitului Vancea, care a înzestrat Blajul cu multe clădiri. În dreapta se înalţă liceul de băeţi, adăpostit în o veche clădire vestită; călcam cu sfinţenie pe treptele roase de atâtea generațiuni de elevi deveniți unii apostoli ai neamului, veniți cu desagii în spate dela cine știe câtă depărtare, ca să urmeze cursurile pline de însufleţire ale profesorilor Clain, P. Maior, Barnuţiu, ori Barițiu. Elevi și profesori trec mai departe de zidurile Blajului, împrăştiind credința în puterea de vieață a neamului spre Bucovina (Aron

Pumnul), spre Iași (S. Barnuţiu) sau spre Muntenia (I. Maiorescu, Tr. Laurian).

De sub vechile portaluri ale „criptului metropolitan" încep să se arate siluete de canonici, mai toți profesori, cu haina strânsă pe trup. Aveam o clipă iluzia că mă găsesc în Marea Romă, în piața spațioasă din fața bisericii Sfântului Petru.

Într'un târziu, pășesc cu sfială treptele largi ale Catedralei. Interiorul îţi impune prin încăperea luminoasă, prin zugrăvelile sobre și mai ales prin minunata catapeteasmă de lemn, bogat cioplită, opera românului Aldea din Târgumurăș. Sfeșnicile mari, tot de lemn, din fața altarului te isbesc prin ornamentul picioare-lor : vulturi cu două capete; mi s'a explicat însă că nu au a face cu emblema puterii vechi, ci e un motiv sculptural bisericesc.

Fără să vrei totuși simți o strângere de inimă, cât de trecă toare, cetind inscripția de pe placa de marmoră țintuită în păretele din miază zi.

„Clerul archidiecezei greco-catolice românere amintește învierea legăturei de credință și dragoste cu scaunul fericitului Apostol Petru, jurueşte alipire nestrămutată cătră biserica mamă a Romei celei vechi, între marginile asiediemintelor apostolice ale răsăritului". Data este a aniversărei de 200 ani de la pasul impus de împrejurări, sfânta jertfire pe altarul suferinței neamului.

Să fi fost săpate cuvintele din convingere adâncă ori poate tot ca o formă impusă de dușmanii seculari, stăpâni aspri la suflet? Aş fi fost înclinat a le socoti ca atare, dacă nu aș fi găsit într'o revistă locală, între altele, următoarea frază scrisă de un „Senior" : „Noi ne avem credința noastră sfântă și mântuitoare, ne avem și noi convingerile noastre religioase, pentru care ne-am luptat cu bărbăție ca Români împotriva Maghiarilor şi ca niște catolici împotriva gr.-orientalilor".

Ar fi îngrozitor dacă acum, când s'a ajuns scopul principal al străduinței celor care au folosit apusul pentru deșteptarea conştiinței etnice, jertfa lor de sânge dureroasă să se întoarcă la desbinarea națională şi drept armă folosită de duşmani. Prezentul e turbure; turburate sunt și spiritele. Mai bine e să iau drept mângâiere și adevăr vorbele lui Șincai : „Se află nebuni ca aceia, cari gândesc că greco-catolicii pentru că se numesc uniți trebue să fie supuși romano-catolicilor; că înţelepciunea arată că a fi unit cuiva atâta însemnează cât a fi lui asemenea, nu supus".

Apucai spre biblioteca de peste drum, frumoasă clădire, care cuprinde, se zice, multe lucruri de preţ. N'am avut noroc; bibliotecarul lipseà.

M'am îndreptat apoi către reședința metropolitană, fost castel princiar, umbrit de stufoși castani. La intrare se ridică vechiul seminar al călugărașilor, unde își începù călugăria, în grele nevoi, Samuil Micu-Clain. În corpil principal își avură reședința, episcopii și mitropoliții Blajului; în încăperile lui întunecoase urzeau conducătorii sufletești ai poporului necăjit, toate mijloacele de apărare împotriva celor ce căutau orice prilej de noi măsuri deasuprire. Stau înşirate, în sala arhiereilor, figurile tuturor capilor bisericei unite, începând cu Atanasie Anghel, sub care s'a făcut unirea și până la mitropolitul Victor Mihalyi di Apsia, în locul căruia fu ales actualul mitropolit, I. P. S. dr. V. Suciu, cumpătat la fapte, învățat așezat la minte și cu multă dragoste pentru popor.

În colo, în afară de partea oraşului din jurul pieţii, în afară de cimitirul parohial foarte simplu în care odihneşte de veci T. Cipariu, alăturea de Suiuţiu, nimic nu mai ai ce vedeà în Blaj.

În străzile negustrorești nu auzi de cât ungurește; fiind vacanţă, vioiciunea elevilor nu acoperă graiul evreilor, care ostentativ pare-se, tot mai vorbesc limba stăpânilor de odinioară, când ar puteà să o folosească pe a lor.

În imediata apropiere de Blaj mi se arată iazul rotund, un ochiu de apă aproape plin cu papură, unde obişnuià Eminescu să vină regulat, căutând singurătatea și liniștea.

Nu puteam să-mi încheiu ziua de cât pe Câmpia Libertăţii. Nimic nu spune însemnătatea ei. Două blocuri prismatice, terminate cu o piramidă scundă, nu mai înaltă de cât o statură de om, e întreg monumentul. Imprejmuit de niște leaţuri, având în loc de flori în jurul lui numai holeră și lauri, e tot ce arată locul de unde

se auzi glasul dornic de libertate al unui popor încătușat. La o margine a câmpiei curge molatec Târnava-mare, la un capăt este abatorul, iar încolo pasc vitele sau joacă mingea copiii.

Inviorător doar e satul de peste Târnava sau strălucirea, în apus de soare, pe deasupra copacilor din frumoasa grădină botanică, a celor trei cruci de pe turnurile Metropoliei.

Ori cum şi ori ce ar fi, Blajul rămâne orașul sfânt prin trecutul lui plin de glorie; poate ajunge şi mai sfânt prin gestul ce l'ar face aducând unirea complectă sufletească între acei pe care numai vitregia soartei i-au făcut să se despartă prin forme ce nu pot ajunge să desbine.

Tot acel senior, ale cărui cuvinte le-am reprodus mai sus, își termină articolul său : „Dorinţe pentru neunirea bisericei unite“ prin următorul adevăr care pluteşte deasupra tuturor credințelor trecătoare: „Când avem jur-împrejur duşmani, să nu ne duşmănim şi între noi, ci să fim una, fiindcă se va adeveri și la noi, că e mai greu a păstră de cât a câştigă”.

BOTOȘANI

Evoluţia celor mai multe din oraşele noastre a urmat aceleași căi. Începutul e un sat. Urma lui nu s'a şters pe deplin. Mahalalele nu se deosebesc de sate, de cât doar prin unele schimbări aduse caselor cu învălișul de şindrilă ori tinichea. Au rămas însă și acoperişuri cu stuf. Ogoarele de popușoi se mai văd din dosul casei.

Pășirea dela sat la târg s'a făcut prin alipiea singuratecului han de odinioară lângă altele, dealungul drumului mare.

Dughenile înșirate, părete în părete, formează inima târgului. Negustorii, meseriașii, s'au putut astfel îngrămădi. Drumul mare, şoseaua bătută, deci traficul întens le-au favorizat câştigul. Când răscrucea drumurilor coincide cu târgul în formaţie, orașul a prins. În faza aceasta se află multe târgușoare; dugheni dealungul drumului și satul prim-prejur. O însemnătate administrativă dată centrului creat, îl ridică repede. Între dugheni și sat se intercalează curţile boereşti, mari, spaţioase gospodării întemeiate după om și loc. Belşugul se îngrămădește, orașul crește. Viaţa lui este în plină desfăşurare.

Nu cunosc alt oraș din Moldova veche, care să fi păstrat mai bine tiparul acestei evoluţiuni, ca Botoanii, întemeiat de Batus-Khan stă scris în geografiile vechi, satul lui Botăș, spun, cu mai multă apropiere de adevăr, istoricii noi.

Privire spre biserica Sft. Gheorghe şi Palatul Poştei.

Poziţia geografică la avantajat. Așezat ca popas pe șoseaua veche mihăileană, ea însăși stabilită pe urma traficului internațional dintre Polonia şi Orient, Botoșanii mai au norocul de a fi la lipirea stepei mănoasă cu grâul cel mai bun din ţară și dealurile umbrite cu păduri dese de pe stânga Siretului.

Orașul a devenit repede loc însemnat de transacție între locuitorii a două regiuni geografice deosebite.

Târgul vitelor a rămas până azi vestit.

Nici 5 kilometri spre apus, la M-rea Agafton și Mânăstirea Doamnei încep codrii mândri, sub poalele cărora sate mari, cu vii, livezi dar și ogoare, se țin una până la Hârlău, Cotnar, și Tg. Frumos. E o zonă de populație deasă ca și la marginea dealurilor din Miuntenia. La bariera – rohatca spun botoșănenii – Popouţi, începe stepa, dealuri domoale, ca valurile mării. Până la Ștefănești pe Prut, mereu sui și cobori. Pâlcurile de păduri – rediuri – unde și unde, se întâlnesc tot mai rărite. În schimb cernoziomul, pământul negru roditor, ploaia căzută cu economie, dau condiţiuni prielnice creşterii grâului, cu gluten îmbelșugat, de-l căutau ungurii ca să facă din el „făină de Budapesta”. În ţară însă „făina de Botoșani” era marfa cea mai căutată în preajma Paştilor.

Belșugul regiunii se resfrânge şi asupra orașului. Curțile boerești, cu ogrăzi largi, sunt mari, bine întreţinute. Grădinile îngrijite, cu brazi mai mulţi decât la Piatra ori Fălticeni, dau „curţilor” un aer de vile. Nu se găsesc, chiar azi, case boerești ruinate, sdrențuite, cu tencuiala căzută ori cu împrejmuirea la pământ.

Moșierii își căutau cei mai mulţi singuri de moșii. Legătura de pământ, îi țineau locului. Nu fugeau să

trăiască la Bucureşti, pentru ca să cheltuiască în plăceri rodul ostenelilor din greu.

În acest chip, orașul Botoșani la îmbinarea unor regiuni bogate, purtă și el pecetia belșugului și a bunei stări.

Nu erà ocolit de marii domnitori. Ștefan cel Mare își lasă urma zidind Sf. Neculai din Păpăuţi, azi restaurată. Petru Rareș, îndrăgeşte orașul – *Oppidum Botușan*; – îl lasă soţiei sale nenorocite, Elena, ca izvor de venituri „târgul Doamnei”. Aceasta ridică biserica Sf. Gheorghe, terminată la 1551 de asemenea de curând restaurată, ca și Uspenia, catedrala de azi (1552). Nu este astfel lipsit de monumente vechi. Armenii, negustoroşi, mai pe urmă buni gospodari, în număr destul de mare odată, clădesc 2 biserici, din care una, începe să-și plece turnul de bătrâneţe.

Dar și ca centru cultural, Botoșanii au jucat un rol însemnat. Din cele trei şcoli mai înalte, de pe vremea lui M. Sturdza, una fu în Botoșani. Liceul cu clădirea proaspăt restaurată, după ce a fost arsă de foştii aliaţi – rușii, – ș'a serbat, în 1909, jumătate de veac de trai. O întreagă pleiadă de profesori inimoşi, unii ca Marcian şi Niculescu veniţi din Transilvania, alţii ca Paulini din Bucovina ori ca Tocarschi – erudit în toate – din Polonia, au contribuit să deie o deosebită însemnătate focarului de cultură din Botoșani. Mai vremelnic au funcţionat A. Lambrior, C. Dunitrescu-Iași, N. Beldiceanu, Ovid Densuşianu.

Cu drag îmi aduc aminte de îndemnul cu care profesorii atrăgeau pe elevi și pe sprijinul ce dădeau celor lipsiţi de mijloace.

Numărul elevilor de samă ce au eşit din acest liceu, nu estemic; aici au învățat profesorii universitari: N. Iorga, Em. Theodorescu, D Evolceanu, A. Bâznoșeanu, ori literaţii: Gh. Din Moldova, I. Păun (Pincio), frații Stavri. De altfel de orașul și județul Botoșani, se leagă numele multor oameni de valoare ai țării, cum au fost mitropoliţii Calinic Miclescu, Iosif Gheorghian și mai ales marele nostru M. Eminescu, ca și poetul D. Anghel.

În anii de dinaintea războiului, orașul a intrat în faza modernizării, aducându-se apă bună, introducându-se elecricitate, canalizându-se o parte din străzi. Clădirile mândre ale autorităților, ca și un teatru frumos rădicat din inițiativa particulară, răsar din pădurea de pomi și brazi, plantați în mare număr.

Orașele însă sufăr de oscilațiunele vremurilor. Viaţa economică e din ce în ce mai anemiată. Șoseaua mihăileană nu mai are însemnătatea de odinioară iar ciotul de linie ferată ce leagă Botoșanii de artera principală, nu e în stare să-i dea viaţa, pe care i-ar da-o prelungirea ramurei oprită la Hârlău, spre nord, către Dorohoi și Noua Suliţa. Vechile, vestitele mori, ș'au stâns rând pe rând focul, căci prin părtinirea în gospodăria generală a ţării, nu s'a făcut nici o înlesnire de transport unui produs industrial local de mare însemnătate.

Liceul „Laurian“

Centralizarea excesivă a țării, a anemiat și viața acestui oraș, ca și al multora, lăsate stinghere. Probabil că prin fărâmițarea proprietățilr mari, se va resimți și mai mult slăbirea, mai ales dacă tânăra generațiune încasându-și partea cuvenită de pe moșii, lipsindu-le spiritul de inițiativă, vor emigră, cu capital cu tot, în centrele mari, unde se găsesc mai repezi și mai lesnicioase ocaziuni de a cheltui banii nemunciţi.

Curba de viaţă a orașului va însemnă o scoborîre.

Va fi însă vremelnică. Trecutul lui, minunata situaţiune geografică, așa cum nu multe o au, valoarea energetică a populațiunii, dovedită în timpurile de eri, și dragostea de loc ce trebue din ce în ce mai mult

infiltrată, vor contribui ca să deie o înflorire economică şi culturală, orașului, care nu poate să rămâie în urma altora.

Se vor găsi forțe tinere, necuprinse de dorul de ducă, care să-și ieie ca scop al activității, trezirea valorilor locale. Botoșanii sunt un centru indicat prin toate condițiunile naturale, să aibă însemnătate.

Așezarea lui e favorabilă unei desvoltări intense.

Primenirile de tot soiul, în care ne ducem zilele, nu pot să treacă peste sufletele oamenilor ca și vântul peste piatra inertă.

Trebuie să le cuprindă, să le trezească, dându-le putere de luptă.

De însuflețirea localnicilor, de acum înainte, va atârnă prosperitatea colțurilor de țară atât de bogate, frumoase şi demne de o viață prosperă, intensă, cum e acela în mijlocul căruia e așezat orașul Botoșani.

BRAD

Munţii Apuseni formează o cetate a parte, în întreg cuprinsul României. Marginea lor răsăriteană este aspră, cu văi înguste, șanțuri adânci tăiate în stâncă. Marginea lor apusană dimpotrivă e brăzdată de văile ademenitoare ale celor trei Crişuri. Dintre ele aceia a Crişului alb e mai liniştită şi mai îmbelșugată, dar şi mai plină de amintirile eroilor cari au luptat pentru libertatea neamului nostru. Aici e Ţebea cu gorunul lui Horia, la umbra căruia se odihneşte de veci Avram Iancu, crăișorul munţilor; mai încolo este satul Mestea-căn, la marginea căruia, o cruce de piatră arată locul bisericei vechi în care Horia a pus tovarășii să jure credinţă în sfânta luptă sfârşită pe roata schingiuirii.

Lângă Ţebea e Baia-de-Criş, mai de demult centrul Zarandului iar mai departe, unde valea prinde a se lărgi este Iosas, alt loc însemnat, un nou punct al jertfei. Aici a fost spânzurat Buteanu, prietenul lui Iancu, prefectul organizator şi îndemnător la luptă.

Toate aceste localităţi sunt legate prin o linie ferată de Arad, terminându-se spre răsărit, la Brad, localita-tea cea mai de fruntea Zarandului.

Chiar acest nume aduce aminte de sbucium şi veşnică schimbare după cum suflă vântul. Odată era comitat, aparţinând când Ungariei când Ardealului. Iosef al II-lea la desfiinţat; după moartea lui iarăşi a fost restabilit spre a fi împărţit din nou în1873, parte la Arad, parte la Hunedoara.

Astăzi zarandenii reclamă din nou, cu drept cuvânt, reînfiinţarea judeţului Zarand, legat în mod firesc de valea largă a Crişului-alb, stabilirea orășelului Brad drept capitală, după cum mai cer cu multă insistenţă explicabilă, străpungerea Dealului Mare de un tunel care să prelungească linia ferată – azi rămasă ciuntită – spre Deva, deschizându-li-se cale lesnicioasă către Patria-Mamă, de care doresc să se apropie cu tot sufletul.

Merită însemnătate acest orăşel vestit, după numărul locuitorilor nu mult mai mare de cât Hârlăul. E așezat la loc bun, în una din cele mai încântătoare şi liniştite poziţii din cuprinsul românesc, acolo unde Crişul-alb coteşte venind din spre înfundătura izvoarelor sale.

Colindându-i străzile, întortochiate, nimic nu te opreşte în loc.

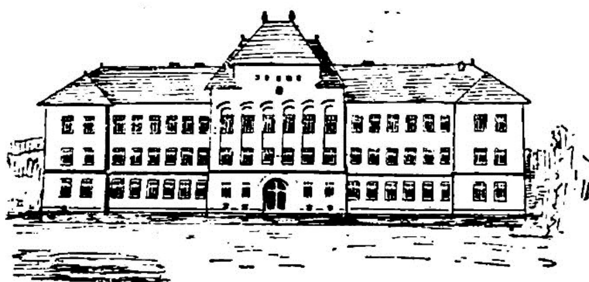
Căsuţele scunde, abia se văd dintre ramurile stufoase ale arborilor crescuţi în voie. Ici și colo sunt unele mai răsărite.

Așa e administrația societăței „Celor 12 Apostoli”, azi trecută la „Mica”, „Societate română pe acţiuni”. Mica puţin rentabilă din valea Lotrului a fost schimbată însă pe cealaltă piatră strălucitoare, aurul, mult mai de preţ.

Două clădiri sunt mai impozante; una, de lângă gară, o școală civilă şi alta, sub coasta de deal, aproape înconjurată de ogoare este măreţul palat al liceului, neisprăvit încă de tot.

Și aici ca şi la Caransebeş, în jurul școalei s'a îngrămădit întreaga strădanie de decenii a românilor.

Fiecare clasă este câştigată cu jertfe, ca o redută.

Liceul „Avram Iancu“

De înființarea liceului din Brad, singurul din Zarand, e legată grija marelui Şaguna pentru școli. Preoți-mea a luat inițiativa, iar modesta sumă de 5000 de zloți, fu strânsă din sărăcia satelor de prin prejur, la 1860, spre a se cumpără vechiul local, aflat încă la răscrucea străzilor de lângă piață. Până ce s'a deschis gimnaziul

au mai trecut câțiva ani de sbatere și trudă, ca să se asigure fondul trebuitor. Și astfel numai s'a ajuns să se creieze un focar de lumină în această parte curat românească, fără niciun ajutor din partea statului. Abea în toamna anului 1869 s'a deschis clasa I-a, la care solemnitate a luat parte și Avram Iancu. După 50 ani de funcționare cu grele jertfe din partea românilor gimnaziul transformat în liceu, își are palatul său inaugurat la începutul unor vremuri mai bune, de libertate și spor.

Dacă orașul, cuib de români neaoși, a rămas în starea nu mult deposebită de a celor de dincoace de Carpaţi, din pricină că n'a-veau ungurii de ce-l îngriji, în schimb natura l'a favorizat. În jurul lui sunt munţi ce ascund aur. Steampurile dela Gura bărzii la vreo 5 km de Brad, sunt cele mai mari din Ardeal și chiar din Europa. Vreo 40 de piluge de fier, unele grele de 650 kgr., mişcate însă după sistemul steampurilor țărănești din preajma Abrudului, pisează zilnic tone de pietre aurifere aduse cu vagonetele. Aurul repartizat așa de mărunt că nici nu se vede, este oprit în drum de mercur, întins pe tave de lemn, iar făina de piatră înălbește apele Crișului. Tuneluri, cotloane ca de cârtiţă, „sfredelesc munții până sub albia râului, în căutarea aurului; deasupra lor pădurile de carpăn, stejar și fag ori pășunele arse de soare nu destăinuesc nimic din bogăția ascunsă în piatră. Aurul se scoate, se duce departe, iar casele cu acoperișul de trestie, ca niște mari căciuli țuguiate, adăpostesc trudnicele trupuri oţelite la sărăcia, legată de munca petecelor de pământ, înroșite de arşiţa verii. Poetul are dreptate.

Dar tocmai din această cauză Bradul e un centru economic de o importanță deosebită locală. Transacţiunile aici se fac. Aice vin bucatele din spre apus, din spre şes; aici se scoboară Buciumenii şi Câmpenii din partea Abrudului, cu caii însărcați de ciubere, doniţi, cercuri, pentru a luă în schimb mălai și făină pentru pite. Târgurile din Brad sunt vestite: târguri de vite, de lemne, iar către toamnă de fructe. Și configurațiunea terenului, îl face să fie centrul regiunei.

Când te sui pe dâmbul dela spatele bisericei ortodoxe, cu mormintele presărate pe costișa pietroasă, ai înainte una din panoramele cele mai molcomitoare din Ardeal. Valea Crişului apare ca o covată. Spre Halmagiu, vestit odinioară prin târgul de sărutat din ziua de Sân-Toader, valea se închide prin apropierea dealurilor. Spre Miazăzi Crişul cotește. Ramurile lăsate din Dealu Mare, închid covata spre sud. La un capăt al ei e pumnul de case din Brad, înecate în verdele pomilor din livezi. Abea se zărește dintre plopii înalţi turnul bisericii reformate, iar cea catolică se destăinuește numai prin sunetele fragede ale clopoţelului ce turbură liniştea amurgului. E vremea Angelusului.

Soarele înroșit, cum e pe vreme de arșiță îndelungată, scăpătă după conul izolat al vârfului Caraciu, loc vestitit de vânătoare şi al patrulea cot din trapezul ce închide câmpul aurifer. Spre coasta apusană a văii începe să se aşeze ceața cenușie a amurgului, pe când spre răsărit ultimele săgeți din soare trage o dungă bronzată peste piscurile înalte ale Munţilor Bihorului, zid prelungit până hăt departe, dealungul Crișului negru. Fundul văei e ca netezit; apa e ascunsă. Drumul ei este arătat numai de sălciile tinere presărate pe covorul pajiștei, ce-și păstrează sănătoasa-i culoare.

Dealungul coastelor satele se ţin lanţ.

Pe cerul încă împurpurat se profilează biserica nouă din Mesteacăn, cu silueta turnului de lemn care aduce aminte prin arhitectura-i așa de caracteristică de bisericile norvegiene.

Ultimele nuanţe aurii ale apusului, dispar.

O linie sinuoasă trasă pe cer înseamnă conturul munţilor învăluiţi în umbra adâncă a serii. În liniştea deplină a văii se sting cele de pe urmă sunete de clopot, iar luceafărul sclipește deasupra vârfului ascuţit al Caraciului.

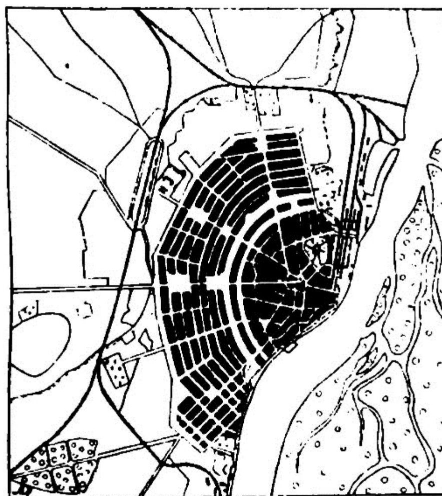
Răzămat de ruina unui cavou, rămân cu privirea îndepărtată spre silueta bisericii din Mesteacăn. Gândurile, fără vrere, sbor departe, în vremea lui Horia, Avram Iancu, timpuri de sbucium şi însufleţire. Jertfa lor însă n'a fost în zadar.

„Numai să avem vrednicie, statornicie și unire”, cum scriă Kogălniceanu la 1848.

BRĂILA

Multe din orașele pe care le voi descrie în aceste pagini, mai ales cele din vechiul regat, sunt ieșite din satul strămoșesc, purtând încă în ele, origina nu tocmai depărtată. La 1855 Tătărașii cu Rufenii, Păcurari ca și Copou erau sate neîncorporate încă în ce privește fiscul, la orașul Iași. Nu e vorbă că chiar azi, dacă s'a mărit perimetrul orașului, Tătărașii aproape tot un sat e, iar micuța biserică din Rufeni, din bârne și vălătuci, a rămas așa cum eràși în veacul al 17-lea când a fost înnălţată zice-se de breasla teslarilor, lucrătorii lemnului scos din pădurile care acopereau dealurile învecinate, azi arse de soare și cu gropi de năsip.

Dacă origina orașelor noastre de dincoace de Carpați e păstrată încă în fizionomia lor, cu Brăila ne putem mândri, fiind singurul dintre cele mai de seamă, clădit după un plan regulat, american.

Planul Brăilei

Cum te urci din port, pe la debarcader, dai într'o rotondă frumoasă, relativ bine întreţinută, spațioasă. Dacă n'ar fi vechea geamie, prefăcută în bisericuţă, care să-ţi arăte că pe aici a fost o raia turcească, te-ai crede, după flori, ca și după clădirile împrejmuitoare, în vreun oraş din apus. Radiar, din trei părţi, în piața înconjurată de linii de tramvai, se deschid strade drepte, regulate, unite prin altele tot regulate, concentrice, multe din ele bulevarde largi, fără sfârșit. Orașul e împărţit în sectoare, ochiurile reţelei formată din întretăierea celor două sisteme de străzi.

Ceia ce isbeşte pe călătorul deprins cu ulițele întortochiate, "şerpuite, cu colțuri de case ieșite în spre mijlocul drumului, din celelalte orașe, e tocmai această așezare a clădirilor după un plan regulat. Clădirile în sine n'au nimic deosebit. Sunt toate la fel, fără nici un stil, aliniate ca soldații în front. De pe aceasta se cunoaşte că e un oraş comercial, în care fiecare petec de pământ are valoare; trebue clădit spre a fi rentabil.

Numai spre marginea dinspre Dunăre mai sunt case izolate, cu ceva pomi prin prejur.

Nici bisericile, unele mari, nu chiamă prin nimic deosebit, fie ca vechime, fie ca arhitectură. Turnurile lor boite mai toate în verde, aduc aminte de frumoasele biserici din satele dobrogene.

Brăila e un mare Babilon, ca orice port, în care auzi toate limbile, dela jargonul evreesc până la cuvintele șuerate ale englezului.

Îmi spuneà un prieten, că la intrarea nemților în Brăila, cea dintâi întrebare ce le-au pus-o căpeteniile, a fost: „Ce e demn de văzut în Brăila?" Prietenul a rămas nedumerit; le-a arătat Dunărea, „Cum, întrebă neamțul, în Brema d-v nu e nici un muzeu industrial?" La așa ceva niciodată nu s'au gândit brăilenii, de și bogătași se pot numără – mi s'a spus – cu sutele.

Am cercetat și eu după „Sehenswurdigkeiten". M'au trimis tot la liceu, o clădire ca toate alte clădiri ale statului, sărăcăcioasă, înghemuită, neîncăpătoare. Totuşi am găsit în ea, ceeace aiurea nu aflasem. Exista o bibliotecă! Biblioteci, adecă dulapuri mari cu cărţi, se găsesc în multe licee. La Brăila am găsit o bilbiotecă ce nu păreà moartă, măcar că erà vacanță. Cărţile erau metodic aşezate; un bibliotecar se ocupă de bibliotecă

și ce e de mirare, cărţile se împrumutau, se ceteau; deci biblioteca își aveà rostul ei.

Directorul liceului care dispuse aranjarea bibliotecii, un profesor cu tragere de inimă pentru școală și bibliotecă, îmi povesteà odisea cărţilor înșirate acum cu ordine în dulapurile frumos sculptate. Povestea în sine ar merita să fie scrisă mai în detaliu, „căci aruncă o lumină caracteristică asupra noţiunei ce o au cei mai muÎţi de rostul unei biblioteci.

Așa dar, tot e ceva de văzut în oraș. Uitasem parcul dela monument, ce mai răcoreşte aerul de stepă.

Dar dacă oamenii n'au avut vremea ori gustul să împodobsască Brăila, cu monumente sau așezăminte demne de bogățiile ascunse în ea – statuia ţăranului cu barba până la brâu din grădina centrală neputând aveà nici o pretenţiune artistică – natura i-a dat cu prisosință unul din tablourile cele mai frumoase ce se pot gustă în tihnă. După neîngrijirea locului de observare, m'aş minună dacă priveliștea este de muÎţi admirată.

Locul de observare e la marginea grădinei publice. Desparte două lumi deosebite. Îndărăt e îngrămădeala de clădiri; e tihna şi belşugul câștigului lesnicios. În faţă e Dunărea aducătoare de bogății și întregul șir al munţilor dobrogeni, cât se poate vedeà de deasupra zăvoaielor de sălcii. Orașul se termină prin malul rupt de pământ galben.

Sus, pe tapşan, e grădina bine îngrijită, cu flori exotice, cu statuete din teracotă, boite în felul marmorei. E lumea pretenţiunilor. Pe marginea dâmbului cresc cetinile ca pe orice șanţ împrejmuitor dela sat, iar jos, în lungul unui gard de sârmă rară, ghimpată, începe murdăria portului. Nu murdăria locuinţelor dese, a mizeriei din porturi, ci murdăria care dovedește lipsa de preocupări higienice.

Fără Dunărea, Brăila ar fi un oraș oare care.

Dealungul căii navigabile adânci, ce face din Brăila un port de mare şi centrul exportului nostru de cereale, se înșiră magazii lângă magazii, în rânduri paralele, cu liniile de drum de fer ocupate de vagoane înțepenite aici cine știe de când. La un capăt al portului se înalță o moară, ca o clădire asiriană, prismatică, masivă, alăturea de silozurile moderne, încăpătoare, acum însă fără viaţă. La celalt capăt alte mori, hornuri de fabrici, de cărămidării sistematice, izvoare de lesnicioasă îmbogăţire. Pe dunga argintie a bătrânului fluviu, armata caicurilor în batalioane de câte 6 în șir, aşteaptă în zadar să fie umplute cu rodul Bărăganului. Împrejurările au adus liniştea acolo unde în alte vremuri era forfota mușşuroiului de furnici. Cele câteva căruțe cu un cal, se pot înturnă în voie în spațiul liber de lângă docuri. Numai gura câtorva magazine erà pe jumătate căscată. Încolo ferestruicele mici cu zăbrele ca și porţile ferecate aveau țâțânele ruginite. N'aveau ce aerisi nici ce lăsă să treacă înlăuntru. Firmele scrise cu litere româneşti, dar cu nume ca Vulpeptis, Iani Cusumbris, Harocopos, îţi spuneau îndeajuns de ce, sus, în oraş, nu întâlneşti nimic deosebit, în afara caselor înșirate ca niște cutii uniforme. Aurul scos din stepă, pluteà în caicurile şi vapoarele însemnate cu aceleaşi nume, dar cu caractere străine; e dus departe, departe, spre Elada fericită; acolo se înalță monumente de artă ori instituții de cultură cu câştigul cules de pe malurile Dunării.

Singurele monumente nepieritoare, ce opresc privirea și nasc admiraţiunea, sunt acelea, cu care natura darnică a împodobit locurile. Dincolo de luciul Dunării, se râdică zidul munților Măcinului, începând cu linia aproape dreaptă, trasă pe cerul încins de arșiță, a Buceagului, continuându-se cu aceea, mai zimțuită, a Munţilor Măcinului; înălțată puţin în dreptul Crestei Priopcea, se scoboară din nou la Bujoare, ca să lese loc liber şoselei spre Cerna şi se termină în ghebul rotunjit al muntelui de granit, lângă Turcoaia.

Vremea trece ca și într'un muzeu bogat și nu te mai saturi privind la unul din cele mai frumoase colțuri din prea frumoasa noastră țară.

BRAŞOV

În jurul graniţelor românești poţi trage un cerc, pe linia căruia sunt așezate cele mai periferice orașe, Hotin, Vijniţa, Oradia-Mare și Arad. Chiar micul sector ce trece peste Dunăre nu închide multe neamuri străine, ci în bună parte pe românii din zona Vidinului ori pe acei din Valea Timocului.

În acest cerc, Bucureștii sunt la o latură. Centrul cercului coincide cu locul unde e Brașovul.

De aici, poate, gândul unora, că cea mai nimerită aşezare a Capitalei m'ar fi Bucureştii, ci Brașovul. Ar fi o capitală cu îmrejurimi slăvite, căci Brașovul e Salzburgni nostru. Nici un alt oraș nu are, în imediată apropiere, peisagii mai frumoase ş imai pline de contrast ca Brașovul.

Când vii dinspre Predeal nu-l zărești, căci Tâmpa, o ramură din Bucegi, îl ascunde. Din potrivă, hornurile fabricelor, acoperişurile roșii ale caselor, apar în deplina lor desfăşurare, când vii dinspre șesul Trei-Scaunelor.

Muntele îl adăpostește iarna, îi dă umbră vara; şesul îi dă belşug dar și latitudine să se întindă cât poate drumurile toate dinspre Ciucuri, Trei Scaune, Bran ori chiar Țara Făgăraşului.

Dar marele avantaj al Brașovului nu sunt numai drumurie ce ajung la el din diferitele colțuri ale Ardealului. Închis spre sud, de zidul Carpaţilor, ar fi un popas mort. Viaţa lui comercială, vestită odinioară, neslăbită în totul și azi, i-au dat-o porţile deschise în munţi, pasurile lesnicioase de trecut chiar cu carul. Cărăușii puteau astfel duce mărfurile peste ținuturile ce se revarsă înspre partea externă a Carpaților. În orașele cele mai depărtate din Moldova, cum e Botoșani, ulița brașovenilor, era centrul de desfacere al manufacturilor. Numele se păstrează încă.

În nici o parte a Carpaţilor nu sunt atâtea drumuri, care să se concentreze așa cum e la Brașov.

Pe la Bran vine calea, bătută odată atâta, dela Câmpulung, trecând prin variatele regiuni unde se găsesc Rucărul și Podul-Dâmbovicioarci; urcând pe şoseaua șerpuită, bine întreţinntă, săpată în Dealul-Sasului, duce mai departe pe lângă Cetatea Branului apoi pe la Râșnov şcoborând în șesul Bârsei, tot dealungul zidului muntos până la Brașov.

Pe la Predeal se scurge traficul de azi, înlesnit prin drumulde fier, ce întovărășește mândra Prahovă.

Mai spre răsărit e pasul Bratocea, cu drumul vechiu, roman, din care se mai văd lespezi aşternute acum aproape două mii de ani în urmă; vine apoi trecătoarea Buzăului, a Oituzului legătura scurtă cu Moldova. Din acest punct de vedere, Brașovul nu este izolat nici de partea răsăriteană a României.

Aşezării sale favorabile, datorește orașul și însemnătatea lui istorică. Deși dincolo de graniţă, erà legat aşa de strâns cu evenimentele petrecute în vechile principate, în cât pomenindui-se numele lui nu evocă nici odată „străinătatea”; chiar şi Petru Rareş al Moldovei a străbătut până la întăriturile din dealul Străjii.

Privirea cea mai largă se prinde de pe Tâmpa, unde duce un lesnicios drum, tăiat prin pădure, în costișa calcaroasă. Nu ştii ce să admiri. Natura în deplina ei desfăşurare de contraste? Cele două gheburi de marmoră albă răsărite din brădetul des, păzind valea Timișului și trecătoarea Predealului? Cuibul de case cu colorit atât de bătător la ochi?

Biserică neagră văzută de pe dealul Romurilor (d. Reich)

Spre apus se pierd în ceața depărtărei crestele cam monotoneale munților Făgărașului, iar spre răsărit, strălucesc în bătaia soarelui stâncile albe ale Tigăilor, oglinda Ceahlăului moldovenesc.

Până cine știe unde spre apus și nord-răsărit, se zăresc din negura depărtării, ca niște nori întunecaţi, la orizont, vârfurile mai înălțate din cele două ramuri ale Carpaților, îmbinate aice.

Ele, împreună cu ultimile dealuri din lanţul vulcanic al Hârghiţei ca și al Perșanilor, închid într'o ramă de păduri frumoasele și mănoasele șesuri.

Acestea se întind spre nord şi răsărit cu sate dese, cu câmpuri ca petecele dintr'un mozaic, cu drumuri de fier și șosele, drepte ca niște fire de aţă neagră şi albă, întinse pe locul neted ca în palmă.

De sus, de pe Tâmpa, privirea se rătăcește peste noianul de case, strânse grămadă în grupuri compacte, cu acoperișuri ruginii, cu muche la mijloc. Stau îngrămădite una 'n alta, cu străzi înguste, căci spaţiu larg nu prea este, între Tâmpa şi D. Spirii. Spre apus, în Scheiu, parte românească, locuințele prind a se acățăra și de coastele mai domoale ale munților până ce dau de pădure, vârându-se prin văiugile înguste de pe Coasta Prundului.

Promenada, aleea largă de umbroși castani și tei, închide gura văii dintre cele două creste muntoase. Spre răsărit de ea, orașul se lărgeşte; scapă la spaţiu slobod. O parte apucă spre nord, terminându-se cu biserica întărită dela Sf. Bartolomeu. O altă ramură, mai lată, se întinde în lungul Dealului Melcilor, spre Gară. E Blumăna. Într'acoace sunt fabricile, Cazărmile, interesante şcoli de meserii.

Miezul orașului, de pe Tâmpa, se vede ca o pată albă, trapezoidală, în mijlocul căreia se înalță singuratecă, clădirea Primăriei cu turnu-i înalt de 56 m., servind ca punct de observare și veghere împotriva incendiilor. Aici e piaţa, de jur-împrejur cu blocuri de case, cu băncile principale. Fiecare stradă are câte un nume după marfa ce se vinde. Ici e Târgul grâului, dincolo al inului al florilor, al peştelui…

Din Piața mare, Piaţa Libertăţii, se vede o clădire mohorită, afumată. E vestita Biserică Neagră, poate cel mai frumos monument gotic din întreg Ardealul, clădit între 1385 și 1423. Azi e templul bisericei reformate. Cu toate adausurile din veacul al 17-lea și al 18-lea, aspectul ei general e acel de la început. E o clădire masivă, lungă de 89 m și cu un turn patratic într'o coastă. Pe cât e de împodobită în afară, după tipul clădirilor gotice, pe atâta în interior e simplă și fără bogății artistice.

Lângă ea se înalță clădirea cu muzeu și bibliotecă, fundată de I. Hontorus, tipograful care câştigă populația Brașovului la învăţătura lui Luther. Viața culturală a Brașovului săsesc e veche și întemeiată; dar alăturea, cu atât de mari greutăţi, s'a înfiripat și apoi tot mai adânc înrădăcinat și viața culturală românească. Liceul A. Şaguna, înființat în 1850 de vrednicul I. Popazu, fost episcop de Caransebeş, se înalță tot atât de mândru ca și liceul reformaților. Liceul Şaguna e la capătul Scheiului, partea mai compact românească din Braşov. În jurul lui sunt strânse grămadă clădirea Internatului Reuniunei femeilor române, cu trecut atât de însemnat în cultura națională, apoi Internatul Școalelor române, clădit prin donația unui român. Aici se rădică mândra biserică Sf. Neculai, zidită şi cu ajutorul dat de Neagoe Basarab, iar ca un adevărat simbol, în caplea cimitirului de sub Tâmpa e mormântul lui A. Mureșeanu, cel care a scris Deşteaptă-te Române.

Dacă în părţile dela Promenadă spre apus, sunt clădirile cu amintirea vremurilor depărtate, în lungul ei, în spațiu mai liberse țin aproape una lângă alta clădiri moderne, care pot stă oriunde în oraşele apusene. Aci e Prefectura, Primăria, Liceul real român, alăturea de Școala comercială superioară, Posta, etc.

Nu e numai natura care dă orașului farmec deosebit. Alcătuirea lui chiar îl face interesant. E o îmbinare de urme străvechi, cu clădiri și instalațiuni moderne. Sub poalele Tâmpei răsar ziduri groase, acoperite cu muschiu, în mijlocul grădinilor de pometuri. Deasupra cetății, pe dealul Romurilor, se păstrează Turnul-alb și Turnul-negru „ca niște sentinele puternice din zile bătrânești" scrie Silvestru Moldovan.

Unde te întorci, amintiri străbune sunt legate de lăsarea sașilor dar și de sbuciumările românilor. Unele cu altele sunt împletite. În vechime ca și însemnătate, monumentele unora se pun la întrecere cu ale altora. La Scheiu se înalță mândrele şcoli românești, cum nu se vede nicăeri în vechiul regat. E cea mai trainică însemnare a rolului ce l'a jucat Brașovul în trecutul cultural al românilor de pretutindeni. E ca un semn de

recunoştinţă al prezentului, înălţat trecutului plin de multe greutăţi zăbavnice. De aici au plecat cele dintâi cărţi româenşti tipărite. Aici a apărut cea dintâi foaie românească din Ardeal; iar cea mai veche gazetă românească tipărită azi, „Gazeta Transilvaniei”, înfiinţată de George Bariţ, aici ese de 84 ani.

Prin pitorescul neîntrecut al împrejurimilor lui, prin trecutul plin de atâtea mintiri străbune, prin uşurinţa cu care, de pretutindeni, poate fi vizitat, Braşovul serveà de legătură tainică între cei „de dincolo” şi cei „din ţară”, înainte chiar ca graniţele să fie şterse de pe hartă.

Azi e al nostru, al tuturora, una din multele nestimate cuprinse în cercul – figură geometrică simbolică – ce corespunde hotarelor nouă.

BUCUREŞTI

Pentru provincialul naiv, care socoate că dreptatea o va căpăta prin jalba păturită, înmânată numai miniștrilor, Bucureştii e o gheenă. Pentru omul de afaceri, din potrivă, e raiul. Unul se întoarce decepționat, amărât, cu punga stoarsă. Celălalt dorește să mai revie cât de repede.

Și pentru unul și pentru altul Capitala României se reduce aproape numai la Calea Victoriei. Prin acest puhoiu omenesc, de zi și noapte, îl silește să treacă pe unul nevoile, pe altul și administrațiunile dar și localurile de petrecere ori magazinele de modă.

Unul cade uluit în viesparul de lume; celălalt se simte numai aici în largul lui. Unul o detestă, celălalt o cată.

Amândoi își fac o ideie rea de Capitala ţării, prin această stradă care nu e Bucureştiul tot, după cum București nu e, din fericire România întreagă. Totuși Calea Victoriei este una din caracteristicile Capitalei; aş puteà zice una din cele mai distincte originalități ale ei. Nici Parisul, nici Viena, nici Berlinul, nu au o Calea Victoriei.

Îngustă, şerpuind în cotituri dese, ea are aspecte puțin deosebite, dimineaţa, la amiază, seara ori la miez de noapte. E cam tot una, Dumineca cât şi în zilele de lucru. Cadrul ei este acelaș, de iarmaroc. Fiecare fereastră este ademenirea unei capcan epentru tot ce e lux, lene ori desfrâu. Când foametea rânjește celor mulți, ferestrele băcăniilor sunt pline de trufandale. Când în țară nu se găsește pânză pentru cămăși, mătăsurile stau înșirateca o sfidare, la numeroasele vitrine. Când se ţipă pretutindeni că lipsesc brațe de muncă, noian de făpturi lenevite abia își tărie picioarele cât ţi-e ziua de mare „între Capşa și Palat”.

Puzderie de tineri imberbi stau înșirați în dreptul vitrinelor, ca niște marabu din grădinile zoologice, imobili, într'un picior. Noroc însă că îndărătul acestui furnicar care picură veninul răsvrătirii în sufletul nevoiașului, venit după dreptate, se întinde viața gâlgâitoare, a orașului mereu în creştere. Întins pe șesu odată plin de mlaştini, al Dâmboviței rătăcitoare, orașul nu are limite. Restrâns, nu de mult, până la Capul Fodului, azi se lăţește cât poți cuprinde zarea.

E o mare de case, palate cu turle pompoase, dar cu spațiuri neîncăpătoare, alăturea de resturile Bucureştiului de odinioară, căsuțe cel mult cu două rânduri. În această privință își trădează prefacerea, ca și toate celelalte orașe din vechiul regat. Ca şi în acestea, străzile tăiate drept, sunt prea puţine; celelalte sunt cărări înguste, întortochiate, un labirint din care cu greu te poţi descurcă.

Nici un semn de orientare nu găseşti în el, căci nu există, ca în orașele chiar de dincolo de Carpați, vreun turn înălțat deasupra celorlalte case. Vestitul Turnul Colței surpat în parte de un cutremur de pământ, a fost dărâmat cu totul, ca și când ne-ar f ifost rușine de modestele urme din trecut.

Biserica Sf. Gheorghe-nou (înfăţişare veche) (Desemn de Stoica din Pântea. Planul Bucureştilor).

Ca să capeţi o privire generală asupra întinsului oraş, numai una din cele două grădiști lăsate de cursul capricios al Dâmboviței azi încătușată, îţi poate fi de folos.

Urci pe cea mai înaltă: dealul Mitropoliei. E unul din puţinele puncte pitorești ale Capitalei monotone.

Dela piciorul dealului, pe fondul uniform de ceață din care abeà se vede soarele cu o slabă aureolă de raze, priveliștea e chiar demnă de pus pe pânză.

Pe ecranul fumuriu al cerului, se înalță pajura cu aripile întinse de pe vârful cupolei cu care se termină palatul Parlamentului pe temelii groase, înconjurat de coloane masive. E singurul semn mai imposant al libertății câştigate de scurtă vreme.

Alte trei ori patru trepte trase pe cer, le formează turnurile cu ferestruici înguste ale Mitropoliei, încinsă cu brâu împletit din piatră, având drept ornament chenarele fin dăltuite tot în piatră, din'jurul ferestrelor. E trecutul destul de apropiat, semnul singurei nădejdi de îndreptare spre care mai căutau strămoşii bătuţi mereu de valurile neprielnice. N'aveau nici răgaz, nici mijloace ca să înalțe monumente. Clopotnița scundă, e aceiași ca și la poarta mânăstirilor, iar în drumul către ea, la întrare cu cei 4 stâlpi, puși drept obeliscuri, cu emblema ţărilor unite, se păstrează încă simpla cruce de piatră asemenea celor resleţite pe plaiurile româneşti; ea ține tovărășie clopotului scăpat de necruţarea dușmanului, dar așteptând turnul în care să fie adăpostit.

Aici, pe dâmbul de pământ, înconjurat odată de ape, nu se prind numai semnele vieţii de ieri alăturea cu a celei de azi, dar sepăstrează și semnele prefacerii în care ne găsim.

Lângă monumentul înălțat de curând, în lăuntrul căruia se deslănțuesc uneori patimi nedomolite, ciocniri însă de vitalitate, aproape de celălalt monument mai vechiu, locaș de sfințire a marilor evenimente istorice, se văd și ruini părăsite, ori ziduri desgolite. Pe lângă grădinița bine îngrijită a Mitropoliei, de vale, se întindeà până mai ieri, în voie, și dudăul paraginei. Azi e o grădină de zarzavat foarte sistematică, prin care se vede cât aur se poate scoate din spaţiurile lăsate altfel paragină. Și astfel insula de pământ cuprinde întreaga caracteristică a Capitalei, chiar a întregii țări, oază apusană la poarta orientului, câmp deschis de muncă, pentru a transformă aparenţa în generală realitate, creând echilibru între năzuinți de deplin apus cu situaţia geografică și vitejia istorică.

Dar de aici, de sus, privirea se rotește, cât poate străbate, peste oraşul din care abia dacă se simte răsuflarea vieții. Până la dunga orizontului se văd numai case. Nu e proporţionalitatea celor din orașele vechi. Blocuri masive răsar din locîn loc. Bisericuţele îmbătrânite se pierd în noianul caselor care nu le respectă, înconjurându-le, acoperindu-le privirei, luându-le până și raza de soare ce dă sfințenie lăuntrului, când cade oblicspre altar. Juvaerul arhitectural al Bisericei Stavropoleos abea se zărește dintre zidurile Palatului Poştelor și a Băncilor ce o închid din toate părţile. În schimb la periferie, viaţa nouă gâlgâie. Ogea-gurile înalte, subţiri, dungi de cărbune pe placa cenușie a cerului, se înșir de jur împrejur. Acolo e munca, acolo e lupta, ca și furnalul mișcărilor muncitoreşti.

Se pot prinde de pe acest punct de observare chiar colțuri cu anumit farmec.

Două linii de plopi e săgeata ce-ţi indică grupul pitoresc din Parcul Carol, cu Palatul artelor în mijloc, Turnul lui Țepeș, într'o parte şi biserica Cuțitul de Argint înălțată după tipul Sf. Niculai din Iași, în cealaltă parte.

Mai spre răsărit, ca silueta unei cetăţui, zidul și turnurile dela Văcăreşti, iar spre apus şirul de clădiri înălțate pe Dealul Spirei.

Aici e cartierul marilor industrii de tăbăcării, în dreptul cărora Bisericuţa Săracă abea se distinge dintre nişte plopi. Aici, ca o pată enormă, e gazometrul. Mai încolo e sectorul fabricei de chibrituri. Și tot așa, ogege înalte, din distanţă în dinstanţă, indică înconjurul vechiului sat al lui Bucur, cu instalațiunile modernlor ateliere variate, care fac din București cel mai intens oraș industrial al României.

Tot într'acoace poţi aveà frumoase tablouri în apus de soare. Purpurul asfințitului colorează cerul, când cu gamele de pe vremea senină, perzându-se în galbenul-cenușiu, din înălţimi, când ca niște dungi rubinii alternând cu fâşii de nori îmbujoraţi. Ceața serii, fumul fabricilor, învălue încet-încet oraşul, lăsând numai silueta clădirilor atât de disparate. Slaba lumină a apusului scoate în relief acoperişurile cu omăt, în contrast cu umbra lăsată de ziduri. Arborii despuiaţi de frunze, sun tîncărcați cu promoroacă asemenea scamei de

plopi.

Sgomotul orașului mare se liniştește; pacea se lasă peste tot. Ceaţa se îngroașă; siluetele din ce în ce își pierd conturul definit, până ce la cele din urmă, cerul întunecat pare a se lăsă peste pământ, pe el sclipind slabe lumini formând ca niște constelaţiuni, după alinierea lor pe străzi.

În fața acestui tablou al naturei, Calea Victoriei, cu forfota ei veșnică, cu neogoiată viaţă artificială, dispare din minte. Bucureștiul muncii intense, adoarme. E odihna bine venită după activitatea caracteristică vieții sănătoase în plină desvoltare.

Scoborînd grădiștea care a servit drept loc de observare, trecând prin forfota Halei renovate și a cartierului negustoresc din preajma Pieței Sf. Gheorghe, ajungi la spațiul larg al Bulevardelor trase în linie dreaptă dinspre Obor și până la Cotroceni, ca o dungă umbrită dusă dela răsărit la apus. Când luna plină răsare, Bulevardele par o dâră de lumină, împrejmuită cu șirag de case tot mai înalt clădite. În lungul lor sunt așezate statuele acelora care au însemnat faruri luminoase în desfășurarea vieței etnice.

Dunga bulevardelor e cam o ”linie” de demarcare între partea conomico-financiară a capitalei, spre sud și labirintul străzilor mai liniștite dinspre nord.

Aice e blocul de clădiri al Universității, mai încolo Ateneul înălțat cu contribuţia tuturor Românilor din vechiul regat. Unde și unde se vede câte un mic sanctuaral artei – Muzeul Simu și Aman –. Peste tot se întinde rețeaua caselor bine îngrijite şi a parcurilor care se confundă adesea cu grădinile vechilor curţi boierești. Într'acoace e Cişmegiul, mereu în floare, de cum încep toporaşii şi până ce crisantemele sunt bătute de brumă; în această parte, dincolo de Capul Podului, e pădurea dela Șosea, cu vile cochete și palate măreţe.

Pe urmă vine iarăși periferia cu fabrici şi cărămidării și apoi ogoarele întinse pe faţa netedă a Câmpiei în care e așezată Capitala ţărei.

Ori cât de neprielnică i-ar fi așezarea geografică, ori câtă amestecătură de urmele vremii de eri cu desvoltarea repede a zilelor de azi, Bucureşti rămâne Capitala Ţării mărite.

În el se plămădește asigurarea vieţii statului nou. Trebue să ne fie scump.

Ateneul român

BUZĂU

Între Prahova şi apa Buzăului, e unul din cele mai interesante colţuri de ţară, prin necontenita primenire omenească, care nu a încetat încă. Aice se prinde mai bine decât ori unde asămănarea dintre un organism social – ţară sau neam – şi unul biologic. Viaţa e primenire. Numai moartea aduce linişte. În trupul unei fiinţe e mereu prefacere. Schimburilor de forţe din mediul intern al unei vietăţi, raporturilor dintre mediul lăuntric şi cel extern, se datoresc creşterea şi sănătatea individuală, perfecţionarea şi evoluţia grupelor înrudite de fiinţi.

Legile biologice stau la temelia celor sociale; numai specificul omenesc dă acestora din urmă o tonalitate anumită, dar nu aşa de puternică pentru a înăduşi cu totul pe cele dintâi.

Între Prahova şi Buzău e îndoitura Carpaţilor într'o parte, cu trecători lesnicioase, de altă parte e întinsul Câmpiei rodnice gol ce cheamă norodul, ca şi un centru ciclonal. Din prea plinulTransilvaniei, mereu şiruri omeneşti au apucat drumul şuvoaielor de apă. Mişcarea nu s'a isprăvit, căci Bărăganul poate încă adăposti noian mare de oameni.

Ca în orice mişcare neajunsă la un echilibru, drumurile au variat. Au variat deci şi centrele omeneşti, popasurile vremelnice.

Pe când Predealul erà o simplă potecă de munte, Valea Teleajenului, erà drumul cel mare. Sus pe munte, se mai văd şi astăzi lespezile drumului roman. Pe aici fu şi calea oilor, puhoiul de revărsare către Baltă, din faza păstoritului. Judeţul Saacului cel mai bogat, de odinioară, desfiinţat în 1845, aici era. Cuprindea partea apuseană a judeţului Prahova şi cea răsăriteană a judeţului Buzău. Văleni-de-Munte, Slănicul, ca şi Bucovul, ori Ghergani, au cunoscut pe vremurile de nehotărâre faima capitalelor.

Importanţa oraşelor dura o clipă; se muta din loc în loc. Erà prefacerea dintâiu. Pe văile afluenţilor Teleajenului ori a Buzăului, se aşezară locuitori căliţi în nevoi, dornici de tihnă, veniţi dinArdeal.

Adăpostiţi în văile aice mai largi decât aiurea, s'au tot mutat, val cu val, până ce au dat de zarea întinsă a şesurilor mănoase. Aşă s'a produs o dungă de populaţie deasă.

Pe urmă a început înaintarea în câmpie, întâi dealungul apelor. Ialomiţa, Călmăţuiul ori Mostiştea, deveniră şiraguri de sate, ce legau muntele cu păşuni şi păduri, dealurile cu sare şi petrol, cu malul Dunării atractiv şi el. Circulaţia omenească nu s'a isprăvit. Ea e în curs. Deci şi soarta aşezărilor omeneşti mai mari, din calea mişcărilor, nu e pecetluită. Progresul de acum le aşteaptă.

Pentru oraşul Buzău, se prevestesc zile de mare creştere. După cum schimbarea cărăruii dela Predeal în drumul mare de pe Prahova, a adus statornicia şi desvoltarea Ploeştilor, în detrimentul orăşelelor, o clipă chiar scaun domnesc, tot aşa oraşul Buzău, de acum îşi va aveà desvoltarea. Legătura între Braşov şi porturile dunărene, pe valea Buzăului, îi va mări însemnătatea.

Aşezat la îmbibarea dintre dealurile cu vii, livezi, sare, petrol şi câmpul întins, numai ogoare; pus la deschiderea în şes al unuia din cele mai însemnate râuri, oraşul Buzău, e menit să ajungă aprig concurent al Ploeştilor.

Aşà cum e acum, poartă încă pecetia nehotărârilor din trecut.

Aproape de graniţă cu Moldova, era vad de oştiri şi vraişte de bătălii. Tătarii l'au ars în veacul al 16-lea; Vasile Lupu, după aproape un veac, nu i-a lăsat piatră nerăscolită; mai târziu în bătăliile dintre ruşi şi turci, Buzăul plăti gloaba. Până şi ultimul războiu l'a lăsat ciuntit. Din frumoasa livadă din jurul Episcopiei, n'a rămas arbore în picioare. Unde creşteau căpşunele cât nuca, ori perele ca zahărul de dulci, azi se întind bulgării ori dudău.

În faţa valurilor de distrugere, negustorii mutară, odată, târgul la Nişcov, la poalele muntelui.

Linişte relativă, nu cunosc Buzăul decât dela începutul veacului al 19-lea. Încet-încet îşi reveni în fire.

Azi a ajuns un oraş relativ important, centru negustoresc şi industrial, mai mult decât cultural.

Înainte de orice, e un nod important de drum de fier. O dublă linie îl leagă de Bucureşti. Linia principală

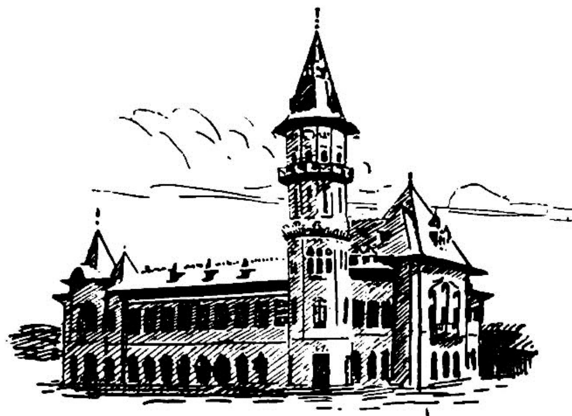
spre Moldova, pe aici trece. Aici se desparte ramura spre Brăila şi Galaţi, dar tot aici e şi legătura muntelui spre Constanţa. Linia spre Nehoieşi de aici începe. Sfârșită în munte, pentru transportul bogăției pădurilor, va fi dusă până'n Brașov. Prin Buzău va trece astfe ldrumul cel mai deadreptul din Ardeal către Dunăre și Marea-Neagră.

Cum ieşi din gară, te isbeşte regularitatea străzilor. În piaţa gării dau 5 străzi, drepte.

Apucând pe una din ele, Bulevardul Doamna, aleie umbrită de copaci, împrejmuită cu căsuțe mici dar curățele, treci pe lângă Liceul Hajdeu, vechiu cuib de propagare a formalismului cultural, *Rara avis*, adăposteşte un început de muzău regional, înfiripat de după războiu, – nemţii au devastat totul – de către un harnic profesor, d-l *Nazarie*, licențiat al Universităţii din Iaşi. Îți face o deosebită plăcere, când în mijlocul indiferentismului ce s'a abătut prin şcoli, mai vezi, ici și colo, câte un profesor, nu din cei mai tineri, ocupându-se cu împlinirea şi-a altor îndatoriri în afara strictelor îndatoriri de cursuri.

În faţa liceului, într'un parc umbros, ca o jucărie arhitecturală, e biserica Banu, clădită în 1722, dar renovată înainte de război, cu acoperiş de ţigle smălţuite, polichrome şi pridvor de geamuri, cu stâlpi masivi.

La o cotitură de drum, îți iese înainte, clădirea cea mai mândră din tot orașul: Palatul comunal. Când l'am văzut întâia oară, erà aproape isprăvit, mi-a adus aminte de unul din acele Palazzo italiene, cu șiruri de loggia și nelipsitul turn din colț. Erà un contrast isbitor între clădirea imposantă, cu şiragurile de stâlpi la cele două rânduri, poate prea împodobit cu cioplituri în piatră, cu turnulețe piramidale la acoperiş și între căsuțele scunde, rar cu două rânduri ori barăcile de scânduri de prin prejur. Acum însă pare mai la locul lui, cu grădinița îngrijită în jur și mai ales cu vecinătatea celuilalt Palat, administrativ, mohorât în îmbrăcămintea lui prea cenușie, dar mai nepretențios în simplicitatea stilului. Mai ales seara, când bietile felinare cu petrol, lasă oraşul aproape în întuneric, silueta palatului comunal evocă și mai mult disproporţia între el – viitorul dorit – și căsuţele din jur – presentul modest.

Palatul Primăriei

Din turnul înalt al primăriei însă te bucuri de o perspectivă frumoasă. Oraşul cu împrejurimile lui imediate se văd ca'n palmă. Nu face excepţie de celelalte oraşe de dincoace de Carpați. Centrul, cu uliți întortochiate, e partea negustorească. Dugheni lângă dugheni, dugheni cu mărunțișuri mai mult. Apropierea de Bucureşti, nu permite traiul prăvăliilor mai mari, mai luxoase, cum e în Craiova ori Galaţi. Sunt dugheni pentru sătenii veniți la târg.

Stau casele înșirate la linie, fără găteală, fără stil, una înaltă subţire ca un par, în rândul altora scunde, cu câte un rând.

Dincolo de miezul negustoros, dealungul străzilor cu oarecare regularitate tăiate, vin apoi casele gospodăreşti, micuţe, multe îngrijite, cu pomi în curte, cu ferestre luminoase. Mai toate au aerul modern. Rar de tot, mai la margine, s'a mai păstrat câte o casă de demult, cu cerdac și streşină trasă pe ochi. Printre ele, ici și colo, presărate, se înalță cochete vile nouă, cu acoperişul de ţigle, roş, în stil românesc, multe neisprăvite.

Biserici sunt puţine; vre-o 6. E unul din oraşele cele mai sărace în biserici. Nici una nu răsare peste clădirile celelalte ori peste pomi. Au acoperişul mohorât, cenușiu, perzându-se în ceața ce se lasă asupra

oraşului.

Excepţie face Episcopia, cu palatele din jur. E ca o veche cetate din a cărei zid s'a păstrat o bună parte. E izolată, într'o coastă, aproape de lunca largă a Buzăului, de Gârla Morilor și fostul iaz al morilor.

Arbori rămuroși, te însoțesc spre poarta din zid. De-o parte și alta a intrării, vechile palate mânăstirești sunt neîncăpătoare pentru adăpostul seminariştilor, care stau înghesuiți, în strâmtoare. Zăbrele încrucișate, la rândul de jos, arată vechimea clădirii principale. În faţa e clopotnița pe sub care intri în mânăstire. E un turn prismatic, cu turla ca o căciulă turtită. Bierica, străjuită de doi brazi înalți, nu are nimic deosebit ca stil. Turnurile octogone, tot cenușii, au muchile trase de stâlpi subțiri. Stă astăzi în restaurarea făcută sub vrednicul episcop Chesarie, al cărui mormânt, cam părăsit, încolţit de vreme, e în dreptul altarului. Pentru o asemenea figură distinsă din trecutul preoţimii noastre, în care aproape se rezumă întreaga faimă culturală a Buzăului, se cuvine o mai evlavioasă cinstire.

Biserica principală e înconjurată, în semicerc, de un şir de chilii, cu palatul episcopal în mijloc, frumoase în arhitecturalor neîncărcată, cu şirul de stâlpi simpli dar masivi şi tăetura regulată a arcurilor care le desparte. Ca mai pretutindeni însă, se simte suflul sărăciei, acolo unde odată erau adunate bogăţiile moșiilor închinate. Prăpădul nemților, a mărit desolarea în jur.

În colo, din turnul primăriei, nimic deosebit nu se mai vede. Doar moara, masivă clădire de lângă gară, administrația financiară, casinul militar, cât mai răsar ca clădiri mai mari.

În ceața lunii de iarnă, orașul pare o insulă, în mijlocul şesului acoperit de omăt. Din toate părţile e înconjurat de mănosul grânar al României.

Dealurile sunt trase mai la o parte. Par munţi, rădicându-se deadreptul din şes. Dar și munţii își ițesc vârfurile, peste spinarea dealurilor. Pe vreme limpede Penteleul vestit, se înalță izolat înspre N. E.

Fabrici mari ca la Ploeşti, încă nu se văd. Terenul neted le aşteaptă, iar câmpurile petrolifere din apropiere, ca și conducta spre Constanţa, le vor grăbi. O mică rafinărie stă ascunsă, după pădurea din Simileasca, în direcția căreia se vede și hornul unei fabrici de Bazalt.

O stradă dreaptă, lată, curată, îţi atrage atenţiunea. Leagă cele două podoabe ale orașului, Primăria cu Crângul. Crângul din Buzău, e parcul Bibescu din Craiova. E însă mai variat, mai natural şi prin aceasta mai pitoresc. Vara, când praful stepei te înădușă și arșița soarelui te dogoreşte, umbra răcoroasă a Crângului, cu alee îngrijite, cu restaurante și chioșcuri, dar și cu cântec de păsărele, te înviorează. În adevăr e un raiu.

Ca să ajungi la Crâng, treci pe lângă o clădire nouă, neisprăvită, asvârlită într'un loc jos, numai gunoaie și mocirle. E vestita şcoală normală din Buzău. A ajuns de pomină, prin încetineala cu care s'a construit. Începută la 1911 şi azi este neisprăvită. Războiul a prins'o, după 5 ani dela punerea temeliei, în roş; în alţi 4 ani după războiu, pe din afară tot aşa a rămas. Dragă Doamne, pe dinlăuntru este terminată, măcar într'atâta ca să găzduiască cele câteva sute de elevi. În ce condițiuni funcţionează şcoala, o şcoală normală! nu voi scrie aici. Nu vreau să jignesc susceptibilitatea nimănui. Totuşi nu pot opri un cuvânt de protest, împotriva neglijenței antreprenorilor, care construesc clădirile şcolare. Când într'o clădire nou râdicată, în care funcţionează şcoala abia de câteva luni, plouă prin acoperişuri, umezind plafondul şi păreţii din rândul al 2-lea, când ţevile de apă plesnesc, inundând subsolul, când latrinele din etaj se cufundă, iar lavabourile din perete se desprind prin greutatea lor, fiind prinse numai în șipci, mascate de o pojghiţă de tencuială, e o adevărată bătaie de joc, nepedepsită, a banului public. Așa e la Buzău, așa e pretutindeni.

Buzăul are însă viitor mare.

Condițiunile naturale și cele aduse de întorsătura vremii îi asigură desvoltarea. Iarmarocul de Drăgaică, care ține câteva săptămâni, arată importanța lui din trecut în domeniul economic, ca loc de întâlnire a celor dela munte cu cei dela seş. Pe lângă partea economică, orașul Buzău trebuie să aibă și o viață culturală, care-i lipsește până acum.

Numeroase şcoli adunate în ultima vreme în el, trebue să fie sâmburele vieţii nouă. Ele trebuesc înconjurate de toţi, cei de azi ca şi cei de mâne, cu deosebită atenţiune; numai aşa de va împleti dărnicia naturii

cu puterea de a-i folosi bogăţiile. Acestea sunt din belşug răspândite pe șesul rodnic, ca și în subsolul plin cu de toate.

CARANSEBEŞ

Crezând că-l pot vedeà între două trenuri, după o zi de captivitate plăcută, mi-a părut rău că-l părăsesc. Natura și oamenii te prind în mreje. Atâta lumină învăluie orașul cu casele scunde, încât grădina Dragalina cu arbori înalţi, deşi, rămuroşi, par o pată adânc întunecată, în cadrul clădirilor înconjurătoare, căzărmi sau Palatul comunității de avere grănicească. Îmi aducea aminte de Poiana sfântă a lui Boecklin. Altarul erà soclul de marmoră albă de Ruschiţa de pe care s'a dat jos o statuie care amintea vremurile de sclăvie naţională.

Străzile largi, curate, bine întreținute sunt tăiate, cele principale, paralel cu râul Sebeş. Salcâmi tineri umbresc pe unele; pare că sunt nişte jucării, cu coroana lor sferică.

De altfel orașul întreg, în spaţiul larg al naturii, îţi face impresia unei jucării omenești. Are în el ceva fraged, voios. Casele sunt strânse una de alta, după chipul săsesc, dar străzile largi, lumina revărsată în plin, arborii din grădini mai stufoşi decât ori unde, le face pare că mai mici de cum sunt. Nu sunt posomorâte, tăinuite, ca în alte părți. Chiar cele care au fost înălțate să fie monumentale, Primăria, ori noua Casă de păstrare, pierd în spaţiul larg ce le îneacă. Căsuţele mărunte, aliniate, pare că-ţi fac cu ochiul şi-ţi spun: „Nu te potrivi; sunt nişte jucării ca şi noi”. Cavalerul în îmbrăcăminte medievală de pe acoperișul Primăriei se întreabă și el ce caută acolo. Sunt imitaţiuni baroce, crezându-se că îmbrăcămintea caselor poate acoperi realitatea.

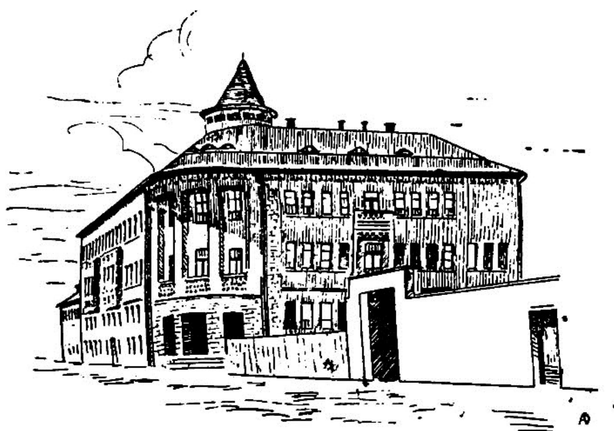
Alăturea de clădirea Cazinei române, un bloc fără nici o podoabă, după moda construcţiunilor moderne germane, vezi însă case vechi cu acoperişul de şindrilă, cu ferestrele oblonite chiar la rândul al 2-lea.

Înfăţişarea caselor e explicabilă. Caransebeşul e un vechiu centru grăniceresc. Mai mult decât ori unde sunt caracteristice ferestrele cu un geam mai proeminent, care se poate deschide, ca un soiu de Vasistas, înlesnind gospodinelor curioase să stea de vorbă cu vecina sau să privească, nebănuită, pe stradă.

O menţiune deosebită merită clădirea nouă a liceului. În afară de frontalul pretenţios, cu stâlpi masivi de piatră dela temelie şi până la acoperiş, încolo simetric clădit, este o nimerită armonie între plan și locul unde se găseşte, la colț de stradă.

Dispoziţiunea economicoasă a încăperilor lăuntrice ar puteà servi drept model pentru localurile de şcoli secundare ce s'ar clădi în oraşele cu mică populaţiune școlărească.

Tot ce arta arhitecturii moderne poate pune în serviciul unei clădiri şcolare, aici e folosit. Sălile de clase sunt luminoase; ferestrele înguste dar numeroase și cu ochiuri mici; spațioase sunt și sălile de recreațiune ale elevilor, pe vremea rea.

Liceul „Traian Doda“

Ascensoare pentru lemne, guri de căldură în coridoarele lăuntrice, sala de gimnastică cu bae sistematică pentru elevi, ateliere de tâmplărie, biblioteci pentru elevi şi profesori, tot ce e nevoe pentru înlesnirea elevilor și a unui program activ, este prevăzut.

Un fapt bun de reținut de către arhitecţii noştri școlari. Când clădirea a fost gata să primească pe elevi,

în 1915, nu lipsea nimic în lăuntru. Întreg materialul didactic necesar erà la locul lui, în dulapuri anume făcute, potrivite stilului general; sala degimnastică nu era goală iar în baie totul erà pregătit pentru funcţionare.

Clădirea liceului mândru, însă e legată de greaua luptă ce s educea sub stăpânirea trecută. El a fost înălțat cu banii românilor, dar în cele din urmă destinat unei şcoli maghiare, deși la desfiinţarea Confiniului militar în 1871, prin decret regal, orașul aveă dreptul la un liceu român. Când citeşti istoricul luptelor duse de români, în frunte cu generalul Traian Doda, pentru apărarea drepturilor fireşti de a aveà şcoli românești într'un centru curat românesc, numai atunci îţi dai seamă de însemnătatea celor mai mici şcoli naționale în ţările de dincolo de Carpaţi.

Nu numai că decretul regal nu fu urmat, dar atât fondul grăniceresc, cât și comunele, sunt puse la contribuţie pentru facerea şcolii superioare maghiare. În schimbul fondului luat dela Comunitatea de avere, nu s'a admis nici măcar desideratul ca limba română să fie studiul obligator, iar la primirea elevilor, să fie preferați fiii grănicerilor.

Dreptatea cea de pe urmă a biruit. În clădirea ridicată cu bani româneşti dar pe care trufaş se pusese coroana Sf. Ștefan, n'a fost dat să se audă prea lung timp graiu străin. După 3 ani dela înfiinţarea ultimei clase, prin mutarea liceului în noul edificiu, s'a împlinit şi dorința luptătorilor naţionali. Liceul a devenit pe deantregul românesc.

Celelalte școli așteaptă locașul lor propriu dela noua stăpânire.

Cuib de neaoși români, Caransebeşul este și un vechiu centru al credinței strămoşeşti neştirbite. De aici a fost chemat pentru păstoria tuturor credincioșilor ortodoxi, actualul Patriarh, cu speranţa că va contribui la trezirea celor adormiţi în respectarea unor forme învechite, vremurile cerând luptă potrivită îm-prejurărilor şi nici decum închistarea în tradițiuni fără rost.

De Caransebeş e legată activitatea naţională a fostului general de brigadă şi comandant al pieţei în Veneţia, Traian Doda. Îngropat în ţintirimul bisericii Sf. Ioan, calităţile acestui bun român, sunt rezumate în cuvintele de pe cruce: „*Dreptatea ţ'a fost deviza; luptând pentru ea te-ai stâns*”.

În afara şcolilor destul de numeroase, viața culturală e intesificată și prin Asociaţia culturală bănățeană ca și prin Cercul didactic ori societatea filarmonică. De aceia librăriile aici sunt mult mai româneşti decât în Ardeal.

La păstrarea intensei vieţi româneşti, a contribuit mult şi sediul episcopiei ortodoxe, întins asupra întregului Banat. De activitatea acestei episcopii se leagă numele lui *Ioan Popasu*, care în păstoria lui înde-lungă de un sfert de veac, a susținut făţiş şi cu bărbăţie nu numai vredința strămoșască dar şi îndemnul la cultură.

Ceeace dă oraşului o atmosferă prietenoasă, multă lumină şi linişte, este natura, aici, mai ademenitoare decât ori unde.

Caransebeşul este aşezat la capătul apusan al drumului Bistrei ce trece prin Poarta de Fer a Transilvaniei, dar în acelaș timp şi la capătul nordic al strâmtorii Timeşului ce desparte Carpații proprii zişi de Munţii Banatului în multe privinți asemănători cu cei Apuseni. Și astfel împrejurimile oraşului e o îmbinare de lunci răcoroase cu ultimele lăsări ale valurilor muntoase.

La vărsarea Sebeşului în Timeş, oraşul e aşezat într'un adevărat circ, cu ziduri din trei părţi.

Țarcul văzut din Caransebeş.

Podoaba locului este Țarcu din Munţii Cernii. Înălţat peste semenii săi, își arată întreaga frumuseţe a plaiurilor înalte. La picioarele lui, ca un val mai mic e Muntele Mare, cu un profil regulat convex.

Alte valuri mai scunde, se lasă spre răsărit ca şi spre apus din Semenic, cu coastele acoperite de vii și rediuri, împodobite cu stropii rezlățiți a vilelor curate.

În mic, e Grenobla noastră.

Viaţa orașului e tihnită ca și natura din prejur. Cu înfăţişarea orășănească a caselor e împletit traiul legat mai mult de pământ. Fabrici prea puține se găsesc. Apa Sebeșului, în parte canalizată trece prin mijlocul orașului, uneori ascunsă, alte ori la faţă, învârtind roata morilor care n'au nevoe de coşuri înalte. Și electricitatea este dată tot de curgerea repede a râului de munte.

Satele dese din împrejurimi, împrumută și orașului un aer rustic. Piaţa e plină, nu numai în zilele de târg, de femeile cu îmbrăcăminte albă, purtând opreguri, iar pe cap ceapsa caracteristică, un colac înălțat în faţă, ce înconjură cozile împletite ca și coarnele lui Ammon.

Bărbaţii își târâie opincile largi, iar în loc de colțuni, poartă frumoase obiele roşii ce nu sunt strânse pe pulpă.

Dimineaţa aproape din fiecare curte la sunetul cornului, ies la păscut vacile de soiu, roșcate și cu ținta albă în frunte. Unde e terminat asfaltul din mijlocul străzii începe imașul în luncele presărate cu arbori ale celor două ape care se unesc aici și peste care sunt asvârlite poduri de fer. Ultima casă dela periferie, din zid zidită, cu obloane la ferestre, nu este deosebită de acele din centru. Cu o întrerupere de câţiva chilometri, alte case la fel sunt la marginea satelor învecinate.

E un aspect cu totul deosebit de acela cu care suntem deprinși dincoace de Carpaţi. Viața satelor pătrunde adânc în oraş, după cum orașul capătă prin aceasta explicarea existenței lui în locul în care se găsește.

Liniştit, curat, prietenos, Caransebeșul poate uşor deveni loc pentru o Universitate de vară, după cum poate fi un atractiv centru de excursiuni.

CERNĂUȚI

E un oraş apusean.

Aşezat pe o coastă de deal, la marginea Prutului, casele dese, una lângă alta, se înşiră de jos, din vale, până sus pe tapșan, de unde se deschid frumoase şi înviorătoare priveliști. Mai ales aceia, în spre ţinutul Hotinului, prinsă din Sala de mâncare a Palatului metropolitan ori din frumosul parc, cu păzitori în uniforma veche austriacă, îţi produce chiar fiori de emoţiune. Dintr'un aproape triplex confinium – înţâlnirea-Moldovei, a Bucovinei și a Basarabiei – impunătoarele dealuris unt azi toate româneşti. Prin aceasta chiar, Cernăuţii au menirea să devie, cu orice jertfe de bani şi energii, cetatea românismului, în partea nordică a ţării.

Înfăţișarea orașului a păstrat neatinsă haina stăpânitorilor de eri. Ai crede mai de grabă un oraș adus din Austria de jos, pus pe culmea de deal din preajma Codrilor Cosminului. Case noi, în stilul greoi, masiv, german, începură a fi presărate printre celelalte, monotone și ele, în înșirarea de batalioane strânse în lungul străzilor negustorești, Magazin lângă magazin, cafenele mari, luxoase, toate fac ca artificialitatea să dea impresie derealitate. Noroc de catedrala, împrejmuită cu grădină largă, cu plopl mai rămuroși decât oriunde, care aduce aminte de credinţa creştină, ortodoxă.

Toate clădirile sunt dominate de măreața, impunătoarea reședință mitropolitană, în care se adăposteşte și facultatea de teologie cu mare reputație.

Stilul ei atât de exotic, culoarea cărămizilor aparente, parcul bine îngrijit ce o înconjoară, luxul sălilor lăuntrice, fac din ea o atracţie demnă de văzut, singura de altfel mai interesantă din tot orașul.

Contrar spiritului general ce domneà în Austria, clădirilor Universității, asvârlite într'o coastă a orașului, lângă un maidan neîngrijit, li s'a dat prea puţină atenție, ca şi când administrația centrală aveà presimţirea unei stăpâniri provizorii.

În schimb însă, și atmosfera străină a vieţii orașului continuă a te înăbuși, ca și înainte de 1918. Se poate să mă înșel, aş dori să fiu înșelat, dar n'am găsit aproape nicio schimbare între Cernăuţul de altădată şi cel de azi. Nimic, aproape nimic, nu spune călătorului că oraşul a revenit la patria-i de demult, că jalea despărţirii prin cordonul blăstămat a produs reacţiunea energiei de a şterge cât mai repede urmele samavolniciei săvârşite asupra neamului nostru. Nu e vorba de a înlătură în câțiva ani ceeace mai bine de un veac de stăpânire străină a săvârșit, dar măcar a impune din prima zi respectul pentru adevărata stăpânire, a învederà tuturora revenirea la starea de lucruri de dinainte de 1775.

Stăpâni sunt tot cei de eri, în toate. Tăblițele dela colțul străzilor au rămas tot cele vechi cu Universitaets- strasse în mijloc, mare de o schioapă, vizibilă dela distanță şi numai sus, în litere mici, Str. Universităţii. Pare că ar costa o avere întreagă schimbarea lor necesară, potrivit împrejurărilor schimbate. Până şi afişele lipite pe tablele negre, sunt ca pe vremea veche, dacă nu, ostentativ, mai exagerat.

Anunţurile prin care se vestea şezătoarea literară organizată de Ateneul popular, cu ocazia pelerinajului celor 1400 de români din Iași erà singurul tipar românesc din noianul de fiţuici fel de fel, ce umpleau spaţiul rezervat lor. Chiar și reprezentațiile de cinematograf sunt vestite tot numai în nemțește. Îţi fac impresia mai mult a unei sfidări tolerate, decât manifestarea unui drept.

Inima ţi se strânge de durere, simțind cum minoritățile profită de slăbiciunea administrației româneşti, căci ar fi prea trist de presupus un pact cu ele. Numai așă se explică îndrăneala conducătorului unei naționalități de a fi spus într'o adunare oficială, de faţă fiind reprezentanţii autorităţii, că el consideră România numai ca mandatara aliaţilor, în stăpânirea provizorie a Bucovinei.

Purtarea minorităţilor în parte explicabilă, deși nu scuzabilă, e ca urmare a lipsei de hotărâre din partea românilor. Aceştia se împart în patru categorii. Unii, veniţi din vechiul regat; cei mai mulţi, dormitează, socotinduse ca exilaţi, în loc să simtă mândria de pionieri ai naţionalismului înviat.

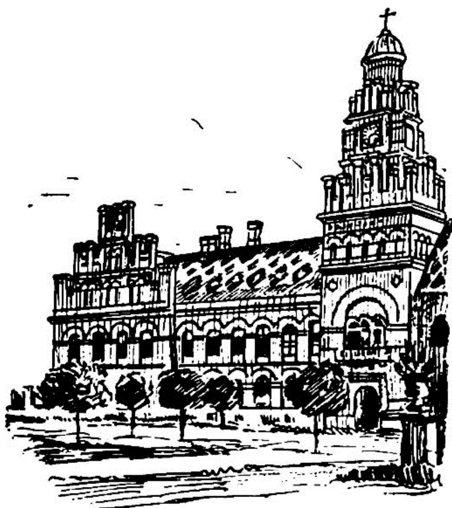
Nu au simțit nici datoria de a întâmpină, în păr, la gară, cu transport sincer de bucurie, pe cei veniţi de

dincolo de vechiul cordun, conduşi numai de îndemnul sufletesc de a vizită cetatea cea mai nordică a românismului.

A doua categorie e aceea a prea adânc înstrăinaţilor spre a simți mândria că au devenit stăpâni, acolo unde mai înainte erau socotiți ca musafiri.

A treia categorie sunt cei grupaţi în jurul „Glasului Bucovinei", vechiu organ de luptă națională, cea dintâi firmă românească bătătoare la ochi, înviorătoare, pe care o întâlnește călătorul venind dela gară. E sâmburele mărit al vechilor naționaliști, a căror activitate mi se pare însă – aş vrea să fiu înșelat – că nu e prea mărită din ceeace erà înainte de 1918, în proporţia nevoilor actuale cât și a schimbării împrejurărilor.

Ultima categorie, cea mai numeroasă, e a indiferenților, cari privesc fără tresărire, măreţia evenimentelor prin care trec, cu aceiași pași domoli ca și mai înainte, aşteptând în linişte desfăşurarea lor, fără să găsească, în suflet, energia necesară spre a luă o hotărâre, așă cum cer împrejurările.

Jumătate din aripa din fund a Palatului metropolitan.

Molima luptelor de partid, cusurul nostru al tuturora, a adus și aici dezbinarea. Interesele înguste au subordonat înflăcărarea românismului trebuitor. Și pe când lupta între fraţi, se duce mai cu furie, în jurul lor cei străini de simțimintele naţionale, își freacă bucuroși mânile, văzându-ne slăbiciunea. Ei se bucură de orice greșală a noastră. Ei nu cată, n'au nici o nevoe să cate, spre însușirile noastre, ci trâmbițează urbi et orbi orice cusur manifestat.

În asemenea împrejurări „Deşteaptă-te române" cântat de sutele de pelerini, suna, în liniştea nopţii, ca o trâmbiţă ce chema la realitate pe toţii. Unii crâșneau din dinţi; sunt explicabile şi fluerăturile timide scoase în umbra nopţii, ca şi blăstămurile auzite în trecerea pelerinilor.

„Deşteaptă-te române" nu erà însă atâta pentru aceştia, cât pentru cei ce trebuie să steà de veghe. Erà glasul trezirei naționale și a împrăștierii negurii lăsată de atâta amar de vreme asupra sufletelor româneşti. Eră chemarea la realitate, la luptă culturală, la manifestarea energiei unui neam prea multă vreme înădușit. Eră cântecul vieţii nouă ce se anunţă pentru noi toţi.

CERNAVODĂ

Drumul cel mai frumos de ajuns la Cernavoda este pe apă.

Dela Galaţi, mergi e dreptul o zi întreagă, dar încaltea nu ţi se urăşte. E o zi de liniștire a nervilor, de plăcute priveliști, de recreare adevărată. Plutești pe un lac, nu pe bătrânul fluviuce ţi l-ai închipui cu valuri amenințătoare. Vine prea de departe; s'a domolit şi el de atâta mers şi cotituri. Mai ales în vara aceasta, seceta îndelungată i-a sleit puterile. Eră în adevăr „die schoene, blaue Donau” cum l-au cântat atâta nemţii dela Viena. Așa desecat ce era încât se ridicau nori de nisip de pe ostroavele înverzite în mare parte, peste care de obiceiu alunecă apa tulbure.

Insfârşit ajungi la debarcader. O singură trăsură aşteaptă muşterii. Cererea e mare; cine pune piciorul întâi în ea se asigură și de popasul peste noapte. Altfel noroc de turcuşorii care se oferă să-ți ducă geamantanul. Când ai ajuns la otel însă, nicio odaie. Te mână la otelul vecin. Dar… despre oteluri, tăcere. Sunt cum sunt; n'ai încotro. Te mulţumeşti cu ce se găsește.

Rar oraș din țara veche, în care să te poată mulţumi otelurile. D'apoi într'un orășel ca Cernavoda, la ce să te aştepţi? Eşti bucuros că poţi să te întinzi, chiar dacă ai de luptat cu fel de fel de dușmani ce nu te lasă să aţipești lesne.

Cernavoda e un orășel drăguţ, dacă n'ar fi vântul ce bate mereu, umplându-ţi ochii de praf. Vântul, praful și arșița îi dau caracteristica.

N'are cum fi altfel. E așezat ca într'un ceaun. Deoparte şi alta dealuri; în fund deschiderea îngustă a văii Carasu – unii au făcut-o vechiu braţ al Dunării – iar în faţă poarta largă, numai bună de vârtej pentru vânt, a luncii Dunării. În această căldare sunt îngrămădite casele; cele dinspre port cu aere de vile, dar cu obloanele mereu închise; cele din fundul văii, tupilate, cu acoperişuri de ţigle, căci altele ca altele, dar lut este din belşug.

Grădini cu pomi? Livezi înviorătoare? Bietul copac trăește ca vai de el, înădușit, pipernicit, mereu sgâlțâit de vânt. Doars alcâmii, răbdători ca și cămilele deşertului, mai împestrițează cu un verde cenușiu tonul galben al lutului mereu uscat.

Casele se caţără răsleţite și pe coasta dealurilor. Prea sus nu se urcă. Vântul e şi mai puternic pe coamă. Numai cazărmile, locuri de clădiri cu acoperișul roșiu, sunt cocoțate pe muchea dâmbului nordic, în vraeștea valurilor de aer, în bătaia soarelui nemilos.

Tiparul oraşului? Un târg turcesc cu începuturi de occidentalizare. Geamia, e trecutul; stă ascunsă printre case scunde și magazii masive, de piatră, ca niște temnițe cu ferestruici mici și zăbrele groase. În faţa geamiei, e piața largă ca să încapă căruţele ferecate, încărcate cu saci de grâu.

Occidentul e spre port. Într'acolo sunt căsuţele moderne, într'acolo sunt vrâstările de case cu 2 etaje alăturea de altele tupilate, cu ușa deschizându-se ca într'un beciu.

Piaţa modernă, în jurul căreia e hala ca și dughenile mai de seamă ori cafenele nelipsite, este însemnată printr'un curăţel monument ridicat în amintirea grelelor vremuri prin care a trecut și acest oraș. Dușmanii dinspre sud, tot în casele mai răsărite au lovit. Ziduri înegrite, acoperișuri năruite, ferestre și uşi căscate ca nişte orbite pe schelete, arată în deajuns că și pe aici au trecut năvălitorii.

Dar Cernavoda nu e izolată ca Hârşova. Cernavoda are Dunărea, are linia ferată, are mai ales minunea de pod, dantelă fină de fier, suspendată deasupra apei. Cernavoda se reface mai lesne.

E un nod important de industrie. Hornurile înnalte ale fabriceide ciment, ale rafinăriei de petrol, ale fabricei de ţigle îi dau viață. Sunt şi acestea în parte darurile Dunării. Fabricelor vechi se alipesc altele nouă. Fabrica de șuruburi eră aproape terminată, alta de tăbăcărie este proectată.

Viaţa gâlgâie. Șuerăturile sirenelor se îngână cu acele, mai răgușite, ale vapoarelor ori acele mai scurte, mai stridente, ale locomotivelor.

Spre seară, când ies muncitorii din fabrici tăcutul orășel devine un colț din orașele industriale.

Cafenelele se umplu într'o clipă. Nu lipsesc nici tipurile care socot că șapca trasă pe ceafă, şuviţa de păr sbârlită în frunte ori baiderul asvârlit cu un capăt pe spate și altul spânzurând pe pieptul uns de fum, sunt semnele emancipării sociale. Nu lipseşte nici viaţa de taverne, imitată după cinematografe.

Mesuţele şchioape din faţa cafenelelor sunt prinse de cei ce se reped la jocul de cărţi, iar vocabularul acestora se restrânge la variate sudalme cu care întovărăşesc fiecare aruncătură de carte. Sunt revoltaţii precoci care socot că viaţa nu e muncă; n'are cine-i îndruma către îmbinarea unui trai omenesc, curat cinstit, mulțumit cu truda nu totdeauna cea mai grea din fabrică.

Să-i îndrume? Cine?

Stăpânii mai tuturor fabricelor sunt nemți, belgieni, francezic e-și răscumpără exilul prin salarii mari plătite în valută străină şi care trăesc în clădiri aparte, împrejmuite cu înalte ziduri de beton armat. Ei vin, poruncesc, scumpesc fabricatele ca să le aducă conaţionalilor lor acționari cât mai mari dividende, se îmbogățesc și pleacă spre a fi înlocuiți cu alţii la fel.

Toată ziua închişi în biurouri spaţioase, cel mult se întâlnesc între ei spre a juca tenisul, pe locul anume tăiat sub malul dinspre gară, împrejmuit cu garduri de sârmă, ca să nu vie în contact cu orientalii. Ducându-se, n'au cuvinte altele decât de mulțumire că au scăpat dintr'o închisoare producătoare de aur, dintr'o ţară necivilizată, retrogradă, plină de leneși și analfabeți dar din banii căreia se ridică departe, în ţări civilizate, palate mândre.

Nu există o şcoală de adulți, o sală de cetire, o lumină cât de slabă pentru muncitori, într'un orășel în care fabricile sunt în număr relativ așa de mare.

Cine are interes să le facă? Cei cărora le trebue hamali?

„Vezi! cu cât mai mult pleci capul, cu atâta toți își bat joc de tine și sug sângele tău… Din a dreapta și din a stânga, piticii și uriașii râvnesc la tine, oricât de slabă și sdruncinată ești. Cinge-coapsa, țară română… şi-ţi întărește inima.

CETATEA-ALBĂ

Mi-a fost dat să văd orașul de lângă Limanul Nistrului, cu ocazia încheierii uneia din acele lucrări, care contribuesc, încetul cu încetul, la întărirea situațiunii economice a ţării. Se săvârşise normalizarea liniei Cetatea-Albă până la Basarebeasca, devenită dintr'o dată un important nod de cale ferată în Basarabia.

Și e curios! Pe când ziarele în grija lor de a arătă, cât de departe, halul de dezorganizare a căilor noastre ferate, înregistrează cu deduceri ample, chiar întârzierea trenurilor, pricinuită de ruperea unei foi de arc dela tender, nici nu au pomenit modesta solemnitate dela Cetatea-Albă, care însemna însă un pas în progresul sănătos al organizării drumurilor de fer.

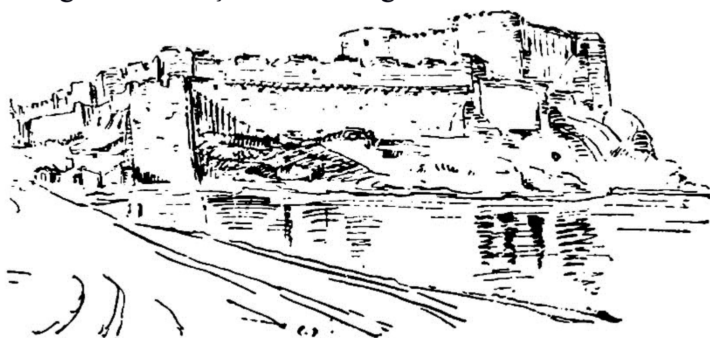
Pentru mine săvârșirea acestei lucrări, căpătase proporţii neobișnuite. Prin ea se ștergeau cei aproape 500 de ani, de când se înstrăinase cetatea, care servia drept apărare Moldovei şi drept vamă în legăturile noastre cu orientul. Soldaţii din regimentul de căi ferate care au muncit la normalizarea liniei, prin truda lor, – tot un războiu în felul lui – au legat din nou cetatea pârcălabilor Gherman și Oană, cu restul ţării.

Din nou Cetatea-Albă va avea rostul de pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, iar curentul vieţii bogatului ţinut se va abate iarăși către lăuntrul țării. Pentru localnici, Galaţii vor lua locul Odesei, iar privirile vor începe a căta spre inima ţării, deocamdată urmând calea interesului material, mai pe urmă însă și al înclinărilor sufletești.

Basarabia a fost așa de întens înstrăinată în relativ scurtă vreme cât a stat sub stăpânirea rusească, în cât trebue răbdare dar şi muncă constructivă pentru a şterge urmele unei dușmănoase otrăviri chiar a sufletelor româneşti.

Trecutul ne poate veni mult în ajutor, deși la aceste puncte de granițe, însărcinații cu diferite slujbe, trebuesc aleși tot din cei pătrunși de marea lor misiune. Cât de deosebit preţ punea şi Ștefan-cel-Mare, mare războinic dar organizator și mai de seamă, pe localitatea aceasta atât de depărtată de Suceava, ne arată numele Pârcălabilor pe care-i trimetea aice dela unchiul săuVlaicul, până la vărul său Duma. Era loc de încredere dar și de deosebită răspundere.

Abia ajungi în oraş şi cauţi, nerăbdător, să vezi cetatea istorică. Nu te uiţi la năsipul din strada gării, aşa de gros încât se înfundă roata trăsurii în el, până 'n butuc, învăluindu-te în nori de praf care te orbesc. Nu bagi de seamă nici rodul viilor sădite în năsipul aiurea netrebnic, nici când ai intrat în orașul cu străzile bine pavate și casele înșirate în lungul lor ca nişte ziduri lungi.

Cetatea.

Scoborând costișa domoală a drumului ce duce la port, în sfârșit eşti înaintea Cetăţii. Te aşteptai să afli ruini, și găsești întăritura aproape întreagă. Pusă în calea tuturor năvălirilor, zidurile ei au fost totuși cruțate. Tighina mai nouă, nu e cu mult mai bine păstrată decât Cetatea-Albă pe când din Cetatea dela Suceava, în preajma munţilor, abia au rămas câteva ziduri.

Adevărata ei înfățișare n'o prinzi decât de jos, de pe cheiul micului port. Aice ea domină limanul. Zidită pe nişte colţi de stâncă, bastioanele rotunde ale castelului capătă înfățișarea impunătoare la care te așteptai.

Altfel, de partea dinspre oraș, zidurile par joase; nici un turn mai semeţ, cu profiluri svelte, nu oprește privirea.

Totul e simplu şi masiv.

Intrarea principală e săpată într'un turn prismatic, scund, dar cu temelii groase. Se mai văd încă bine jghiaburile în lungul cărora aluneca poarta de stejar, trasă în sus, pe când din piatra cu inscripție de deasupra intrării nu a rămas decât locul ei.

Totul e numai blocuri cioplite de piatră; cărămida lătăreață și subţire nu se vede decât pe fața lăuntrică a întăriturii dela poartă, în bolta ogivală a celor două tuneluri terminate în afară cu ferestruici înguste.

Un zid gros, cu bastioane hexagonale, cu crestăturile neştirbite, împrejmueşte de jur împrejur cetatea, încinsă de șanțul odată plin cu apă, larg, adânc, bine petruit.

Un alt zid desparte curtea cea mare, de adevărata citadelă, în colțul căreia, se ridică castelul, cu cele patru turnuri cilindrice, la colțuri. Îi lipsește doar acoperişul.

Te acăţeri cum poţi până sus. Lăţimea zidului îţi înlesnește paşii, ca și pe cărări de pripoare muntoase. Întinsul cenușiu al Limanului este priveliștea care te atrage. Larg deschis spre mare odată, înţelegi pentru ce negustorii greci întâi, genovezii apoi, au găsit cu cale se întărească limba de stâncă de unde dominau zarea. Era paza magaziilor de bucate adunate din grânarul Basarabiei, de unde, încărcate pe corăbii, ieșau lesne prin golful, azi închis la gură și schimbat în liman.

Pe urmă cetatea deveni capăt de drum, locul de vămuire al mărfurilor duse spre părţile tătăreşti. Alexandru-cel-Bun „stăpânitor a toată Moldovlahia și a țărmurilor mării" o stăpâneşte. Era prea aproape însă de izvorul năvalei turceşti, spre a nu cădea în mâna lor, la 1484.

De atunci a rămas neatinsă, fiind netemută. Nefolosită s'a păstrat aproape cum era, ca mărturie celor de azi de vrednicia strămoșilor noştri. Buciumele nu vor mai răsuna în ocolul zidurilor ei, dar glasul lor e destul de viu ca să spuie tuturora, că țara pe care a străjuit'o odată, era moldovenească iar Nistrul graniță veche.

De pe zidurile, cetăţii oraşul apare întins pe coasta prelungă a valului de pământ ce împrejmueşte spre răsărit limanul. Ca în toate orașele moldoveneşti, lesne poţi deosebi două părţi. Jos, mai aproape de port, e adevăratul oraş, cu casele grămadă, acoperişuri de ţiglă, în lungul străzilor regulat tăiate. Rar câte un salcâm îngălbenit se iţeşte din curţile strâmte, în afară de dungile verzui ce arată mersul străzilor, mai toate cu arbori în lung, de o parte și alta a lor.

Din loc în loc răsar clădiri masive. Sunt şcolile, bisericile sau clădirile administrative. Rușii au ştiut să impuie prin ele. Nu au precupeţit cheltuelile. Începând dela uzina electrică, chiar lângă liman și până la Sobor, cu clopotnița prismatică, se înșiră clădirea liceului, impunătoare, în mijlocul unei grădini, apoi palatul Prefecturii, în cărămidă aparentă şi cu trepte de marmoră roșie, cazarma şi administrația financiară, ruinată,

Spre culmea dealului, mai ales către nord, vine partea înverzită, cu pomi și vii, cu căsuțe mici, răslețite, a populaţiunei legată de pământ, după cum jos în lungul ţărmului se înşiră căsuţele pescarilor

Dealungul limanului, orașul se continuă cu satele româneşti: Popuşoi, Turlac, până când ceața depărtării uneşte cer, pământ şi apă, într'o nedeslușită dungă fumurie.

Scoborând din cetate, unde măcar trecutul te înviora, străbătând orașul înstrăinat (nici nu te-ai fi așteptat să-l găsești altfel) nu poţi să-l părăseşti, fără să calci pe la oazele speranţei, revenirea la vremurile de odinioară.

Sunt şcolile. Liceul e mândru, cu săli curate, cu coridoare spațioase și luminoase. Capela, care nu lipsea în Rusia – ce făţărnicie! – din nici o clădire şcolară mai mare, prea mult aduce aminte, celor chemaţi zilnic să facă rugăciunea, de vremea de eri, prin inscripţia neînţeleasă de moldoveni, de deasupra catapitesmei. În schimb în sala de festivități, culorile naționale, ca și portretele suveranilor, au fost zugrăvite de elevi. E semnul schimbării, după spusa directorului, care vorbește moldoveneasca poporului.

Îmbucurător este și începutul unui muzeu cu bucăţi adunate de elevi din preajma cetății, sub conducerea unui vrednic profesor tânăr. De altfel un mic muzeu se mai găseşte și în palatul prefecturii, pus sub îngrijirea iarăşi a unui tânăr cu multă tragere de inimă pentru asemenea îndeletnicire, cam rară la noi.

Merită menţiune deosebită Orfelinatul, de o curăţenie exemplară. Ce influenţă în primenirea sufletelor

poate aduce un conducător destoinic, dornic de muncă, în acest orfelinat mi-a fost dat să văd. Nici nu se cunoaște că copiii adunaţi acolo la un loc, știau acum câtăva vreme, numai rusește. Îi credeai într'o școală de dincoace de Prut.

Mărturisesc slăbiciunea, dar abea mi-am putut ține lăcrămile, când am asistat la rugăciunea pentru masă, cântată ma iîn unison decât la biserica grecească, de către copii, într'o românească fără cel mai slab accent străin. E minunea îndrumătoarei plină de viaţă şi însufleţire.

Dacă am avea cât de mulți factori de aceştia, am cuceri, din punct de vedere naţional, repede-repede multe cetăţui, rămase încă în înstrăinarea, voită pare-că chiar de noi!

Mai e nevoe de ceva! Directorul liceului mereu repetă: Cărţi, cărţi. Trimite-ţi-ne cărţi, pentru că încep a fi întrebate. Altfel fără să vreie, va trebui să deschidă din nou ușile ferecate ale bibliotecii şcolii, plină numai cu cărţi de pe vremea pe care noi am dori să fie uitată.

Aşteptările lor din nefericire atârnă de fabricile de hârtie cât şi de necontenitele pretenţii mărite ale lucrătorilor, care nu vor să ştie de sacrificii pentru cultură.

CHIȘINĂU

Prutul e ca o axă de simetrie.

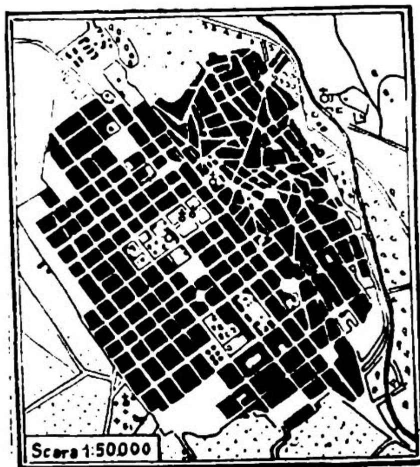
Dincolo şi dincoace de el sunt două părți de țară, mult asemănătoare. Când treci podul dela Ungheni, nimic nu-ţi spune că ai pășit peste pragul de unde, până mai deunăzi, începea Asia. Natura peisajului, oamenii, obiceiurile, sunt aceleași ca şi pe malul lui drept. Așezarea celor două mari orașe – Chișinău și Iași – împlinește simetria. Configurația terenului fiind cam aceiași, aduce asemănare şi în dispoziția generală a celor două orașe.

Chișinăul văzut de pe drumul Orheiului e oglinda Iașului privit de pe Galata. Până şi Bâcul molatec, aduce aminte de Bahluiul plin de broaște. Casele însă sunt înșirate mai mult de-alungul coastei unui deal, pe când ale Iașului sunt revărsate peste poalele a două dealuri. Dela Copou până la Eternitate scobori și sui; dealungul lungei străzi Alexandru ţi se urăște mergând.

Dacă de departe este asemănare între aşezarea celor două orăşele planul lor amănunţit este deosebit.

Iaşi, e un oraş vechiu, cu amintirea valurilor de demult, cu sfinţenia evocată de trecut, cu melancolia trebuinţei de a-și primeni haina la care ține. Străzile sunt întortochiate, cu fundacuri. Casele vechi boereşti, masive, luminoase, mândre, se împotrivesc tendinței de aliniere; par ca monturele de oase, ale unui trup slăbit.

Chișinăul, din potrivă, are un plan american, înfăptuit însă într'un spaţiu larg. Prin aceasta își arată tinereţea. E făcut după poruncă, ca şi linia, dreaptă ca o sfoară întinsă, dintre Petrograd şi Moscova.

Planul Chişinăului

E o reţea cu ochiuri regulate, dreptunghiulare, „cvartalurile”. Te pierzi în regularitatea străzilor monotone, aceleaşi pretutindeni. Fiind loc din belşug, mai toate sunt bulevarde. Pe toate le întrece artera principală, lată de 2 ori chiar de 3 ori cât bulevardurile Bucureştiului. Privind dintr'un capăt al ei apare mai degrabă ca o șosea bine pietruită, tăiată într'o pădure. Palatele numeroase, deşi mari, biserica Soborului, deși aproape monumentală, se perd în desișul arborilor din lungul bulevardului. Până şi trăsurelele cu un cal, cu speteaza joasă, par niște jucării de copil, în spaţiu larg.

Celelalte străzi, proporţional, sunt la fel. Casele sunt mai scunde ca nişte cutiuțe. Toate însă poartă acelaş tipar. Îți trădează o particularitate din psihologia etnică, ori umbra vremurilor de teroare.

Îmi făcură impresia omului, ascuns, concentrat în sine, pe a cărei faţă, mască rigidă, nu prinzi nici veselia, nici sinceritatea, nici mânia ori sbuciumul sufletesc.

Casele sunt aliniate la marginea drumului. Obloanele de lemn, dela ferestre, sunt închise de cum se amurgeşte; rar când scapă printre ele o dungă de lumină. Până şi porţile, înalte, ferecate sunt bătute cu scânduri, iar portița mică, îngustă, e ca şi intrarea într'o tainiţă.

Viața este ascunsă, îndărătul zidului ce se ţine dela un capăt la altul al uliţei.

Puţinele felinare aproape stinse, nu înving bezna întunerecului ce se lasă seara peste străzi. Florile,

arborii, râsul şi plânsul sunt tăinuite. Rar clădire, probabil a celor care nu puteau fi bănuiţi de nimic, au o grădină în faţă şi o împrejmuire care să nu oprească privirea drumeţului. N'am putut încă să-mi scot din minte, impresia de taină, de rigiditate, ce mi-au lăsat-o clădirile din Chișinău.

Explicarea însă vine dela sine. Ţ'o dă cetatea medievală dinspre marginea oraşului; e închisoarea, citată şi în La grande Encyclopèdie, ca o curiozitate. Zidită de un maestru italian, reproduce în veacul al 19-lea, icoana dispărutelor cetăţi, greu de luat, din vremurile vechi. Strânsă grămadă, înaltă, cu turnuri massive la colţuri ca niște metereze, cu ferestruici aproape de acoperământ, era veşnic, pumnul ameninţător. Și atunci orice vorbă trebuia cântărită, orice gest cumpănit. Sinceritatea trebuia zidită. Veșnica ameninţare a făcut şi pe oameni închişi în sine.

De altfel orașul cuprinde istoria întregii Basarabii, în ultimul veac de încarcerare tristă. E un mosaic etnic, plantat pe fondul românesc.

Orașul e complect înstrăinat. După harta etnografică a lui Nour, nu mai puţin de 13 soiuri de neamuri îl forma, în proporţii variate. Evreii domină, chemaţi prin înlesniri mari, din lăuntrul Rusiei. Între progromuri şi Basarabia, ei au ales pe aceasta din urmă. Se dau 32 de sinagogi faţă de cele 18 biserici ortodoxe. Majoritatea evreilor sunt strânşi grămadă, furnicar characteristic înspre vale, în jurul halei, demnă de văzut.

În colo întâlneşti tot soiul de neamuri, ademenite prin privilegii anumite într'un oraş nou format, ridicat într'o regiune bogată. Pentru aceşti noui veniți, care trebuiau să dea tiparul rusesc unei provincii moldovenești s'au clădit monumentalele şcoli. Liceele sunt adevărate palate cu capele spaţioase, numai icoane. În schimb, şcolile primare sunt așa de ascunse, încât trebuesc descoperite. Cele dintâi erau hărăzite puternicilor; în cele din urmă ar fi putut străbate și băstinașii, „ţiganii" lui Puşkin.

Orașul era clădit doar pentru dominatori, pentru cei mlădioși, pentru toţi care socoteau limba moldovenească numai ca a pariei.

Prin rusificarea orașului nou clădit, se credea că se va schimba caracterul etnic, prea tenace, a guberniei întregi. Metoda însă a prins în oraș. Limba străină a pătruns atât de adânc în casele chiar ale moldovenilor, încât azi e greu să fie pe deplin înlocuită.

Soborul.

O auzi, în intimitatea familiilor cu nume get-beget româneşti, ca și a acelora cu rol politic și naţional însemnat. Se înţelege că nu poate fi ștearsă uşor o intensă și metodică activitate de decenii, cu o prea domoală şi şovăelnică acţiune de câtiva ani.

Și totuși dacă râcâi puţin pojghiţa, dai de starea reală, după cum înlăturând lichenii iese la iveală stânca sănătoasă.

Mă scoboram prin furnicarul de lume de pe strada Alexandru-cel-Bun; abia auzeam câteva vorbe româneşti între cei nepoftiţi, veniţi de peste Prut. Cu cât mă lăsam mai către gară, cu atât dispăreau și aceste slabe ecouri ale vremei nouă. Chișinăul de eri era neschimbat. Doar firmele, multe într'o limbă stâlcită,

arătau revenirea la matcă.

Ajung la capătul lungului bulevard și urc dâmbul pe care se înalță şcoala eparhială. Pavajul de piatră a încetat; i-a luat locul lutul, pavajul naturat, uscat numai cât e soare. Au dispărut însă și zidurile de împrejmuire ale caselor, aici mai vesele, mai deschise, cu grădinița în faţă. Un glas de copil, care se juca într'o ogradă, îmi lămuri schimbarea. Eram în vechiul Chișinău moldovenesc, lăsat spre periferie. Eram în mijlocul poporului băştinaş pentru care liceele rămâneau închise, spre norocul lui.

De pe înălțimea din dărătul cimitirului, privirea aluneca peste frumoasele vii ce împrejmuesc orașul, dar şi peste casele tupilate acoperite cu stuf, strălucitoare în îmbrăcămintea lor de var; în ele s'a păstrat, cu toată temnița ce-și arăta capul, sufletul întreg, curat, al moldovanului răbdător, toată înțelepciunea strămoșească, ca și dulcele graiu românesc, neprihănit, de pe vremea bătrânilor cronicari.

Chișinăul, orașul silnic înstrăinat, este împresurat de Basarabia veche, rămasă ca pe vremea de acum sute de ani în urmă.

CLUJ

Dacă ai avea ciubotele fermecate din poveste și ai putea păși dela gară peste Someş, poposind deadreptul în piața Catedralei, impresia căpătată asupra Clujului ar fi mai puternică. Te-ai crede deodată, undeva mai departe, spre apusul Europei. Când apuci însă pe jos, pe strada care duce în inima orașului, vezi că și ele în prefacere.

Căsuţe cu un rând, dugheniţe înfundate în pământ sunt urmele vremurilor mai vechi. Primenirea se arată prin clădiri mari, cu mai multe rânduri, ca blocuri de piatră, masive. O stradă laterală deschide privirei drum spre cetăţuia culturală: Marianum, în care se străduesc stăpânitorii de eri, încă legănați de vagi speranțe, să întreţină o adevărată Universitate clandestină.

Când ai ajuns însă în piața curată, largă, ai uitat de strada prin care ai venit. Privirea îţi este oprită, fără să vrei, de imposanta catedrală veche, dela sfârșitul veacului alXIV-lea, cu săgeata turnului înalt, într'o coastă, înălțată atât. În cât o zărești de pretutindeni, servindu-ţi de orientare. Răzoarele cu flori, mereu împrospătate, ce o înconjoară, te dispun plăcut. În faţa statuei lui Mătieş Corvinul, nu-ţi încrunţi fruntea privind la capul de zimbru de pe steagul închinat de bătrânul cu capul plecat și barba până'n brâu. Zâmbeşti de trufașa înfăţişare a statuei, făcută anume așa pentru ca să concretizeze trufia generală trecută.

Cum s'au schimbat vremurile! După lungi veacuri de răbdare, dreptatea sfântă tot a înviat.

Turnul Punții.

De jur împrejurul pieţei sunt ziduri de case mândre, cu prăvălii bogate la parter. Unele din ele sunt istorice, locuite de împărații care au vizitat Clujul.

Fără să vreau, apuc tocmai pe strada largă, ce mă duce la Universitate. Într'acolo doriam chiar să mă îndrum. Ceă dintâi închinare, în capitala Ardealului, înaintea altarului culturii naţionale doriam să o fac. Acolo e speranţa înviorării etnice din părţile ţinute la o parte atâta amar de vreme dela cultura superioară națională.

Palatul Universităţii, în stil Renaissance, zid în zid cu biserica Piariştilor, e sobru dar imposant şi fără zorzoane, sub îmbrăcămintea lui simplă de cărămidă aparentă. Înlăuntru sunt săli spaţioase și luminoase. Palatul acesta e însă numai o minimă parte din Universitate. Laboratoarele și clinicile formează un cartier întreg, liniștit, dealungul străzii Miko, patriotul bogat care a donat locul întreg unde s'au înălţat frumoasele palate.

Ungurii vroiau să facă din Cluj o cetate a culturii lor naționale. De aceia n'au economisit nici o cheltuială pentru a înzestra cu tot ce trebue instituțiunile universitare. Părăsindu-le de nevoie, se bucurau că vor rămâne pustii. Viaţa ştiinţifică plină, manifestată cu vigoare de profesorii români, în scurta vremede câţiva ani, a dovedit o energie, nebănuită de cei care ne cunoșteau superficial. Adevărata unire bazată pe străduința desfășurărei culturale, aice la Universitatea din Cluj s'a înfăptuit. Elemente tinere, produse ale Universităților din Iași ori București, cu altele mai încercate ori chiar cu reputaţie mondială, „răgățenii“ cu dor de muncă

și localnici inimoși, s'au strâns într'o înțelegere deplină, de invidiat, în jurul focarului de cultură națională, în năzuința cu prisos atinsă de a-i da o strălucire chiar mai mare decât o avea înainte. E dreptul că și mijloacele trebuitoare nu au fost precupețite, după cum și trebuia.

Și astfel Clujul, mai eri înstrăinat până'n adâncul inimei lui, a devenit, mulţumită muncii profesorilor universitari, o cetăţuie a românismului, de unde vor porni pionieri pătrunși de menirea înaltă, ce o au; ei vor lucra la rândul lor, spre grabnuica chemare a tuturora, către adevărata cale a naţionalismului sănătos, prin cultură.

De sus, de pe platforma Institutului Pasteur, cuprinzi cu vederea toată insula de clădiri mari, care constitue cartierul ştiinţii româneşti. Printre ele răsare moderna bibliotecă, așa cum nu sunt multe nici în alte ţări. E numai beton armat şi fier. Înlăuntru e tot ce poate fi mai nou ca tehnică. Sălile de cetire, sălile cu documente, cu hărţi, îndeamnă spre muncă tihnită și rodnică.

Pe coasta dealurilor dela spete, cu vile curate şi păduri de pomi, se întinde grădina botanică de aproape 20 jugăre cadastrale, sistematic alcătuită, după un plan poate prea măreț. Când va fi terminată, prin varietatea terenului, va fi desigur cea mai frumoasă grădină botanică din țară. Și astfel cu ceeace s'a găsit și cu tot ce se adaugă mereu, prin sacrificii materiale însemnate, Clujul va avea o universitate model, prin instalațiuni ca și prin munca desfășurată de profesori, demnă de orice centru cultural apusean.

Dar tot de pe platforma Institutului Pasteur, privirea alunecă și peste îngrămădirea de case, de o parte și alta a Someșului mic, ca și peste peisajul variat ce-l încadrează. Pus la îmbinarea dealurilor cari se sprijină pe ultimele valuri ale Munţilor Apuseni, cu deschisa câmpie clujană spre răsărit, orașul prezintă perspective variate și frumoase.

Spre apus valea Someșului e mai îngustă, dealurile abea lasă loc pentru parcul bine îngrijit cu plopi rămuroși, cu teatru de vară și instalaţiune de băi. Casele se acațără pe coasta mai domoală, numai arbori, dinspre Feleac, pe când cealaltă cu Citadela, e mai priporoasă, cu stânci scoase la iveală. Orașul se lărgeşte în josul apei mai mult pe țărmul drept unde se desfășoară spre câmpie.

Aici se mai păstrează o parte din zidul vechii cetăți, din veacul XV-lea cu turnul masiv, pentagonal, cel mai bine păstrat, de lângă biserica veche a Franciscanilor, crăpată, fără turn și cu frontispiciul triunghiular.

Mai încolo puţin, teatrul modern, în mijlocul unui squar îngrijit, este înconjurat de clădiri nouă, mari, ocupate de autorităţi. Și în Cluj ca și în alte orașe din Ardeal, ceeace dă o caracteristică proprie, deosebită de a orașelor de dincoace de Carpaţi, este îmbinarea clădirilor de demult, păstrate cu sfințenie, alăturea de palate somptuoase, înălțate în vremurile mai din urmă. Casa în care se zice că s'a născut Matias Corvin, cu poarta ogivală tăiată în mijlocul păretelui larg dela stradă, este rămășia timpurilor vechi, pe când palatul măreț al Societăţii de cultură, se înalță impunător în mijlocul unui frumos parc.

Un bogat Muzeu etnografic ce adăpostește în cea dintâi clădire, după cum, deocamdată numai, în localul Şcoalei de meserii a început să se înființeze şi un alt interasant muzeu etnografic, al vieţii româneşti, anume nesocotită în celelalte.

Ca încheiere, vizitatorul capitalei Transilvaniei va căpăta o frumoasă priveliște, urcându-se în apus de soare pe drumul șerpuit ce duce pe dealul Citadelei. Spre apus, către Mănăştur, azi o mahala din oraș, străluceşte acoperișul capelei de pe dealul Calvarului, singura rămășiță a unei vechi mânăstiri din veacul al XI-lea. Mai departe către apus, departe, orizontul e închis de dunga capătului munţilor Bihorului. Spre răsărit, deoparte și alta a râului, se întind clădirile orașului vechiu și nou, cu multe cazărmi și puţine fabrici. Deasupra tuturora se înalţă turnul bisericei Sf. Mihai, din mijlocul pieţii.

În faţă, spre Sud, deasupra grupului compact al instituţiunilor universitare, în jurul cărora încă mai dăinuesc căsuțe mici, acoperite cu şindrilă, e dealul Feleacului, cu frumoasa şosea șerpuită ce duce spre Turda. Coasta dealului, tărăgănată e numai vile și umbră. Întinsul cimitir, cu monumente de granit, e una din atracțiunile acestei părți.

Un nou cartier de vile se adăpostește şi îndărătul dealului Citadelei, acoperit cu vii și livezi.

Ceața serei se lasă domol peste valea deschisă a Someșului, când încă deasupra Munţilor Apuseni, se mai păstrează dunga portocalie, ultima mângâiere a soarelui de mult asfințit. Liniştea cuprinde orașul care cunoscu viața sbuciumată.

De pe vremea Romanilor – aici fu vechiul Napoca – și până la reintronarea stăpânirii moștenitorilor lor direcţi, Clujul n'a avut prea lungi perioade de odihnă, deşi se bucură de sprijinul multor regi și împărați. Adese, din el, au pornit multe măsuri draconice pentru asuprirea Românilor.

Azi însă, spre el e aţintită privirea tuturora. Izvorul deșteptărei naționale și de temeinică cimentare sufletească, în el se află, ieşind gâlgâitor din altarul culturii naţionale al Universităţii.

CONSTANȚA

Cei care pentru întâia oară se îndreaptă către coasta de răsărit a Dobrogei, când au trecut de Anadalchioi și privesc nerăbdători pe fereastra vagonului, scot, fără să vreie, aceiași vorbă: Marea! Thalassa! Thalassa!

Deodată se văd la orizont, numai două dungi late, trase cu pensonul, într'o sinuositate lăsată de dealul ce opreşte privirea: una sinilie mai sus, alta verzuie mai jos. Pironeşte privirea şi orașul ce le apare ca un tablou din alte lumi.

De lângă marea, acum întinsă cât vezi cu ochii, se ridică o îngrămădire de case cochete: Cazinoul și Catedrala din capăt, geamia ce dă peisajului un colorit oriental, palatul domnesc cu acoperişul roșu. E o priveliște ce nu se găsește prea des nici aiurea, în țări mai depărtate și mai vechi.

Peste tot soarele meridional aruncă puternica-i lumină, dând culorilor variate mai multă strălucire, iar cerul albastru, albastru-intens, complectează decorul plin de farmec.

Suntem adeseori înclinați să ne aducem critici prea aspre, ce ajung uneori la o desconsiderare a muncii proprii. În patima orbitoare aruncăm asupra trecutului val de negare a ori cărui progres, „Totul e de refăcut, căci nimic de până acuma nu e cu temei săvârşit!” Constanța e unul din multele puncte din ţară, care dovedește ușurința acestei judecăți asupra zilei de eri.

Nu cred că se poate aduce, nici din țări cu o gospodărie veche, nici chiar din America plină de minuni, multe exemple de o mai repede prefacere a unui oraș, cum s'a întâmplat cu Constanţa.

Ce-a fost aicea mai înainte, ne-o spun călătorii de odinioară. Pe vremea călătoriei lui Moltke era un mic port. Mai târziu ceva spiritul întreprinzător al englezilor n'au putut neglija insula de grâne dela gurele Dunării, preţuită mai înainte de Romani ca şi de Genovezi.

Ei au construit linia ferată Cernavoda-Constanţa, pentru ca să pompeze nu numai grâul dobrogean, dar şi ceva dinspre România.

Farul.

Constanţa devine astfel un slab port de încărcare. Aşă l’am găsit în 1877: un mic port rudimentar, cu un cheiu de lemn, numai lung de 200 m, și o magazie cu 2 etaje, clădită în 1864, pentru depozitarea grâului. Valurile băteau cu furie stâncele de lângă locul unde s'a construit Otelul Carol, aşa în cât multe corăbii, atrase de curentul nestăpânit, se zdrobeau de colții ascunși sub apă.

Aşa era când Dobrogea ne-a revenit cu ceva mai puţin de jumătate de veac în urmă. Dacă până atunci Constanţa era numai a Dobrogei, de atunci ea deveni singurul port de seamă al belșugului de grâne din România toată. Era fereastra prin care puteam respira aerul de libertate. Și ne-am pus pe muncă.

Dela 1881 s'au făcut studii, iar dela 1895, abea un sfert de veac în urmă, s'au început construcţiile. Ca din pământ a răsărit un port modern, al doilea pe întregul ţărm al Mărei Negre, venind imediat după Odessa, construit cu atâta vreme mai înainte.

Constanţa e și un semn al muncii, ştiinţei și destoiniciei româneşti, căci început sub inginerul Cantacu-

zino, el a fost conceput şi adus la îndeplinire numai de către inginerii români.

Compare cineva planul Constanţei din 1896, cu acel de azi. Nici nu e de recunoscut. Vechiul golf dinspre sud-vest, a devenit portul plin de viață de acum. Un dig lung de 1400 m., îl adăpostește de valurile dinspre Nord est; alte diguri mai mici încheie dinspre sud, bazinul de 60 ha. În care pot intra vasele cât de maricăci adâncimea apei este de 9 m. Chiar uriașele transatlantice au început să pătrundă în el. Pe când mai înainte farul vechiu nu arunca semne decât până la 9 mile, lumina celui de azi, așezat mai adânc în mare, la capătul digului, e zărit la 12 mile.

În port se înalţă, ca nişte clădiri asiriene, silozurile, enorme magazine ce pot adăposti până la 140.000 tone de cereale, pentru construirea cărora s'a cheltuit peste 10 mil. lei. La marginea mării sunt înșirate 40 de rezervoare, ca nişte baloane, cu un volum de aproape 200.000 metri cubi, în care este depozitat petrolul, destinat exportului.

În interior sunt anumite cheiuri pentru cărbuni, pentru cereale şi vite. O ramură de drum de fier trecând printr'un tunel se desparte în numeroase alte ramuri mai mici, resfirate în jurul portului, tot atâtea artere ce varsă bogăţiile noastre în vapoarele care aşteaptă să le ducă în lumea largă. Peste tot s'au cheltuit până'n 1916, aproape 70 milioane lei.

Portul însă ar fi fost mort, dacă nu era în legătură cu restul țării. Şi atunci s'a aşternut, între 1890 și 1895, peste Dunăre, acel pod, monument al ştiinţei inginereşti române, citat ca cel mai lung din lume până acum câţiva ani, continuat prin viaducte lungi și prin podul mai scurt de pe braţul Borcea.

Viața a început să gâlgâie. Contactul cu lumea întreagă fu deschis. Dela 75.000 de tone cât s'a exportat prin Constanţaîn 1899, exportul se ridică la peste un milion şi un sfert de tone în 1913. Petrolul cu derivatele lui, ţine fruntea.

Circulaţiunei din port îi corespunde o întindere de exploatare și de fabricare în interiorul țării; una cu alta merg mână'n mână.

Importanța portului crește, de când elegantele vapoare ro-mânești, iuți și comode, scurtează drumul spre Constantinopol. Constanţa devine un loc internațional, legătura apusului cu orientul. Timid la început, pavilionul românesc fâlfâe mai adânc în urmă. Vapoarele de călători, Dacia și Împăratul Traian, cele mai mari, cu o putere de câte 7200 cai vap. ajung până la Alexandria în Egipet poposind la Țarigrad și Pireu. Vapoarele noastre comerciale, Carpații cel mai puternic, ajung până la Rotterdam, înconjurând Europa.

În 1913 peste 1100 de năvi au intrat în portul nostru, cu un tonaj de aproape 1 mil. jum. de tone.

Un cablu submarin leagă Constanța de Constantinopol, atrăgând spre noi cumpăna de greutate a relațiunilor internaţionale.

Aceasta este minunea ce se oglindește astăzi în luciul mărei, minune înfăptuită în scurt timp aproape numai prin munca noastră proprie.

Dintr'un orăşel cu câteva colibe de pescari, acum aproape un veac, pe urmele vechiului Tomis, ale cărui ruini au fost găsite chiar lângă port, se înalţă un oraş din ce în ce mărit, plin de viaţă.

Casele nu-și mai găsesc loc dealungul mării; au început să se ridice și să se întindă spre Anadalchioi, ca o mare în flux, semn al trăiniciei și al mişcării omeneşti.

Deşi mai mult comercial, deși, ca mai în toate porturile din lume, adunătură de naţii felurite, începe încetul cu încetul să răsară şi colţul unei seminţi sănătoase de cultură naţională.

Școlile numeroase, chiamă generațiunea tânără, spre cunoaşterea trecutului, legându-le strâns sufletește de pământul ce a fost de mult al nostru. Profesori destoinici, care își înțeleg marele rol cultural ce-l au pe lângă acel al meseriei, s'au strâns grămadă și se pun pe lucru. Una din cele mai bune reviste regionale în Constanţa apare. „Analele Dobrogei" cuprind în fiecare număr însemnate contribuțiuni la cunoaşterea complectă a provinciei noastre transdanubiene.

Un muzeu regional, cu atâțea condițiuni bune de desvoltare, e pe cale de a se înfăptui.

Dacă până acum, Constanţă a luat desvoltarea în care se găseşte azi, servind drept port numai vechii

Români, în viitor singurul port, debușeul natural al tuturor bogățiilor unei ţări atât de variat alcătuită, ca a noastră, va lua o extensiune cu totul deosebită.

Condițiunile naturale îi indică această cale, iar trecutul muncii românești este o chezăşie sigură de progresul ce-l aşteaptă.

Pe lângă port, Constanţa este și singurul loc de recreațiune la malul mării. În această privință însă este multă silă. Constanța trebue să rămâie numai portul necesar vieţii țării. Vilele pentru vară se vor muta fie la Mamaia, cu plajă restrânsă, fie la Tekirghiol mai pitoresc, dar mai ales, mai spre sud, la Balcic și Cavarna, unde sunt toate condițiunile de întemeiere a unei stațiuni chiar de iarnă. Farmecul unui peisaj plin de contraste, plaja întinsă și adăpostită, temperatura medie anuală blândă, fac acest colț românesc propice pentru o stațiune climaterică maritimă, liniștită, întremătoare.

Constanţa trebue să rămâie cu viaţa sgomotoasă, intensă, de port, semnul nu numai al belșugului țării dar mai ales al destoiniciei muncii românești din trecut ca şi din viitor.

CRAIOVA

Cetatea Banilor Olteniei, s'a americanizat. A devenit orașul banilor. Nicăeri, se spunea înainte de războiu, nu erau atâția milionari, ca în Craiova. De altfel și acuma poartă pecetia afacerilor, în sensul curat al cuvântului, mai mult decât oricare alt oraș de provincie din România veche. Clădirile cele mai mari, în afară de cele administrative, nu aparţin nici artei, nici ştiinţei, nici religiei. Sunt închinate viţelului de aur.

Palatului măreț al Băncii Comerţului, numai marmoră şi pictură pe din lăuntru, opera marelui nostru arhitect Mincu, cea mai puternică bancă provincială, îi face concurenţă palatul proaspăt înălţat al Băncei Olteniei. Alăturea de acesta se ridică alt palat, mai vechiu, cu stolurile la ferestre mereu trase, aparţinând unuia din cei mai bogaţi nababi din ţară.

Între cele două instituţii financiare, cu aripile lui Mercur, în bronz, drept emblemă, stă pitulat bietul Teatru Naţional, ca şi un modest cărturar cu haina roasă 'n coate, pe care întâmplarea la adus între doi îmbogățiţi de război, cu inele pe toate degetele.

De altfel în Craiova mai sunt clădiri masive, unele chiar cu adevărat gust artistic. Aparţin administrațiunilor, tot ca un soiu de semn al belșugului regional. Palatul administrativ, în reușit stil românesc, e unul din cele mai frumoase din ţară: Palatul justiției sobru şi încruntat la faţă, cu frontispiciul sprijinit pe patru coloane corintiene masive, contrastează cu dugheniţele care împrejmuesc piaţa, excepţional, curat ţinută.

Aceste sunt singurele clădiri care strălucesc în bătaia soarelui, când priveşti orașul de pe vârful dealului Bucovăţ. Încolo orașul e ca o dungă lată, de culoare verde-închis, tras cu pensonul pe gălbiul culmei de deal, în lungul căruia se înșiră casele, scoborâte până'n lunca Jiului. Vegetaţia abundentă inundă celelalte clădiri, răsleţe, mai mărunte.

Nici o biserică nu-şi înalță crucile aurite prea sus. Nici un turn nu a rămas păstrat din trecutul destul de vechiu al oraşului.

Ceşi din veacul al 15-lea, nu se vede nimic din urmele zilelor capitalei de demult.

Din „Hanul nemţesc”, casele Domniei, nu au rămas decât crâmpeie de ziduri, acoperite de șubredele căsuțe din preajma lui Sf. Dumitru. De semnele trecutului pare că ne e rușine. Le dărâmăm cât putem, fără să construim ceva la loc, cum s'a întâmplat cu biserica Madona Dudu.

Biserica Sf. Dumitru, ca şi palatul administrativ din Iaşi, ca și catedrala din Târgoviște, stă cu schelele pe din lăuntru de mulţi ani. Pe ferestruicele înguste, străbate în interiorul spațios, lumină discretă, fosforescentă, prin reflexul ei pe păreţii cu zugrăveala aurită. Acelaș contrast, dureros, e între stâlpii masivi dela intrare, între bogăția decorului neisprăvit şi bălăriile din jur, ca și la atâtea alte construcţiuni începute, dar care vor aştepta mult şi bine să fie isprăvite.

Încolo orașul este curat întreținut în părţile centrale.

Strada enirii, bine pavată, este zid de dugheni bogate.

Se simt pulsul viu al comerţului intens. Firme româneşti sunt îndeajunse, comparativ cu Iaşul bunăoară. Deprins însă cu vioiciunea și spiritul negustoresc al oltenilor de odinioară din Iași, mă aşteptam să văd şi mai multe firme româneşti. Boala este generală. Socotim comerțul drept îndeletnicire prea puțin „intelectuală” și de aceia fiii negustorilor români l'au părăsit pentru o boierie birocratică. Învinuirea că comerţul şi industria sunt în mâinile străinilor, tot nouă trebue să ne-o aducem. Le-am avut și le-am lepădat ca ceva înjositor. Alţii, găsind lcc gol, le-au dat cuvenitul interes. Nu sunt ei de vină.

Bogăția Craiovei, comerțul ei întens și începutul industrial destul de promiţător – mori, fabrică de conserve, cărămidării, fabrici de teracotă – sunt firești, orașul fiind așezat în mijlocul unui rodnic ținut, aproape de îmbinarea a 3 judeţe mănoase, la mijloc de drum între munte și lunca Dunării.

O caracteristică negativă a județelor oltenești, cu băncile populare cele mai bogate, este însă marele număr de analfabeți. Nicăeri în țară întunerecul nu e lăsat mai adânc, mai ales asupra sătencelor, ca în Dolj, Olt și Romanați. Această stare de inferioritate culturală, deși existând o vădită prosperitate economică, se

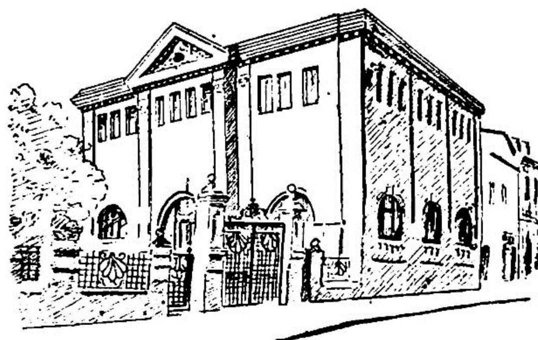
reflectează şi în puţina îngrijire dată şcolilor în Craiova. În cartierul şcolar, din jurul cochetei biserici Sf. Treime, strălucitoare în haina-i nouă, numai liceul are o clădire mai acătărei cu toate că a devenit neîndestulătoare. Celelalte școli, mai toate stau în încăperi improprii, puţin îngrijite, în orice caz contrastând isbitor cu palatele băncilor din deal. Graţie însă avântului luat în ultimii ani, când preocupările școlare s'au rezumat aproape în îndemnul spre construcţii, în Craiova s'au făcut importante adausuri liceului, s'a clădit aproape ca din nou o școală normală de fete într'un parc întins, ca şi Gimnaziul „Frații Buzești".

Totuși, în domeniul cultural, o înviorare ca de primăvară se observă în ultimii ani. Biblioteca liceului, bogată, mulțumită munci sârguincioase a unui profesor, este azi în ordine, utilizabilă. Ușor poate deveni o bibliotecă publică. De o parte şi alta a liceului se ridică două clădiri frumoase a editurei "Ramuri" şi „Scrisul românesc", cum nu se găsesc multe în țară.

Mișcarea culturală se exteriorizează prin reviste și societăţi. În Craiova apar câteva reviste literare și chiar de specialitate; aici apar „Arhivele Olteniei", care după exemplul "Analelor Dobrogei", cuprind multe lucruri interesante relativ la cercetările istorice și arheologice din regiunea bogată în amintiri străbune. „Prietenii Științei" se încearcă a trezi din apatie, prin conferințe instructive. Un început de muzeu arheologic, se aflǎ încâteva odăițe din Palatul administrativ. Un comitet de curând format a luat inițiativa creării unui muzeu regional așa cum trecutul istoric ca și natura îl impun.

Dar ceeace nu are nici un alt oraș de provincie din vechiul regat, este frumosul Muzeu Aman.

Într'o clădire spațioasă, bine întreţinută sunt adăpostite tablouri de ale lui Aman, Grigorescu, Verona, Petrașcu, Stoenescu şi alții, procurând vizitatorilor, nu tocmai numeroși, clipe de reală mulțumire artistică.

Muzeul Aman.

Biblioteca bogată, din acelaș corp declădire, este bine orânduită și folosită cât decât. Cu un sprijin ceva mai simțitor din partea primăriei, al cărei buget e aproape de 25 milioane de lei pe an, și mai ales prin concentrarea tuturor elementelor în jurul Muzeului Aman, din păcate azi risipite în grupe disparate, deși dovedesc nu numai valoarea culturală dar şi îndestulă tragere de inimă, s'ar puteà înfiripă o puternică organizaţie culturală și artistică, demnă de însemnătatea Olteniei.

Nu se poate ca închegarea serioasă a atâtor energii strânse la un loc, Craiova fiind și un centru școlar însemnat, să nu ducă şi la o efectivă ajutorare din partea instituțiilor financiare așa de puternice. Toate condițiunile există, pentru ca orașul de pe Jiu să ajungă și în direcţia culturală, la nivelul în care se găsește pe terenul economic. Împrejurimile lui naturale chiamă spre cercetare, ca și numeroasele urme ale trecutului, ascunse prin satele compacte, unele mai populate decât multe orășele.

Nu ţi-e permis să părăsești Craiova, fără ca măcar să nu treci prin Parcul Bibescu. E ceva demn de văzut. O "Sehenswurdigkeit", cum se scrie în Baedeker-ul orașelor apusene. E în acelaş timp și o caracteristică a planului ce se dădea la noi unei gospodării orăşeneşti.

Deşi orașul întreg – de altfel ca mai toate orașele noastre ieșite din satele de mai eri – este într'atâta o grădină în cât Banca Nationale, ca şi Banca Comercială, par ca nişte vile, imaginaţiunea unui primar care a ţinut să se ilustreze prin ceva mai deosebit, a creiat un parc frumns, întins pe câteva hectare, cum nu există nici la Bucureşti.

Un singur cusur are. Fiind prea departe de oraș, rămâne mai totdeauna pustiu. Nu s'a ținut socoteală de

lenea noastră de a ne mişca, cât și de nedeprinderea de a admira un apus de soare printre crengile sălciilor pletoase. Dar întinderea prea mare a parcului, cere și cheltuială de întreţinere. Necercetarea lui nu pare a dispune pe gospodarii comunali la cheltueli.

Urmarea? Începutul părăginirii. Lacul se împotmolește și se acoperă cu giulgiul lentiţelor; podul suspendat începe să-și arate scheletul de sub artificiala-i podoabă; băncile încep să ajungă oloage. Parcul sortit să dăinuiască e pe cale să aibă soarta luncei, frumoasei lunci a Jiului sălbatec.

Și într'acolo erà odată un loc de preumblare. Azi, bulevardul costisitor ce duce la Mofteni, cu biserică veche dar cu şcoala oblonită în preajma lui Septembrie, este un drum de chin, din cauza prafului răscolit, ori a noroiului până la butucul roții. Revărsările Jiului nestavilit ajung până'n preajma orașului, lăsând mocirle bâhlite. Până și primăria caută să pedepsească sau să taie pofta de preumblare, celor care ar apuca drumul spre Jiu, punându-le în cale gunoaiele adunate din oraș.

Două parcuri erau prea mult. Unul, cel natural, cu variaţii mai ademenitoare, trebuia sacrificat. De cât… nici parcul Bibescu nu e preferat forfotei de pe strada Unirei, căci în educați anoastră nu a pătruns încă simţul farmecului unei preumblări în spațiul larg al naturei.

Craiovenii nu vor să facă excepție, măcar că au la dispoziție unul din puţinele parcuri frumoase din România întreagă.

CURTEA DE ARGEȘ

Pe drumul, apelor dinspre munţi, întemeietorii Principatelor Române și-au lăsat semnele popasului lor, când mai vremelnice când mai de largă durată. Apăraţi de zidul înalt la spate, le erà mai uşor să străjuiască intrarea din vale. Baia, Suceava, Câmpulung, Târgoviște, sunt urmele pașilor voevozilor noștri, în chibzuita lor înaintare. În puţine locuri însă s'au păstrat mai grămadă atâtea podoabe din depărtatul trecut, ca pe Argeş.

Orăşelul tihnit, prea liniștit, curat, cu multe căsuțe bătrâneşti, stă ascuns după o perdea de salcâmi, plopi piramidali și plopi argintii, stufoși. Când te scobori din gară, monumentală faţă de târgușorul azi fără însemnătate economică sau măcar climaterică, cum ar puteà să aibă, nu zăreşti aproape nimic din el. În schimb, departe, pe terasa Argeșului, sclipeşte ca o jucărie de cristal Episcopia; și mai departe, peste cei dâi stâlpi dela poarta văii înguste, Ghiţu și Frunţile, se înnalță masivul Negoiului. Pare și el de marmoră, învăluit în blânda lumină primăvăratecă, reflectată de șuvițele omătului, ce dau și mai mult înfățișare alpină, celui mai înalt vârf din Carpaţii româneşti.

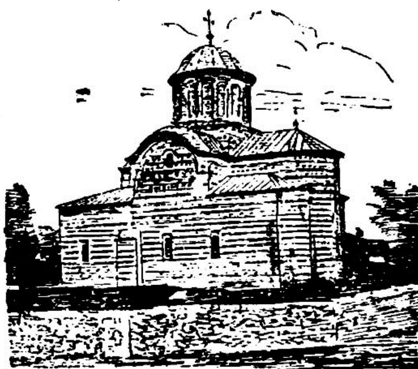

Fântâna lui Manole.

Privirea atrasă fără vrere către podoaba munţilor noștri, alunecă în acelaș timp și peste clădirea de care se leagă legenda lui Meșteru-Manole, evlavia lui Neagoe-Vodă şi pietatea pentru trecut a Regelui Carol. Drumul spre ea, e o alee de tei și carpeni. În mijlocul unei pajiști înflorite, se înalță monumentul atât de bine cunoscut, strălucind în îmbrăcămintea-i șlifuită de curând. Restauratorii moderni aici n'au adăogat aproape nimic. Dela măreția turnurilor cu ferestrele oblice, până la dantela fină a numeroaselor rozacee, dela brâul din mijloc, împletitură măeastră de piatră, până la cioplitura amănunțită în marmura capitelurilor, dela stâlpii ce susțin bolta plumbuită a Cerdăcelului, totul e cum erà și pe vremea când cu mare jalanie şi alai, a fost scoborît în mormânt, trupul lui Neagoe-Vodă, acum 400 de ani.

Exteriorul te ține locului; urmăreşti cu uimire măeastra îmbinare a masivității cu gingășia sculpturii; lăuntrul, cu modernizarea şi pictura prea încărcată, te-ar lăsă indiferent, dacă lespezile cu numele ctitorilor domnești nu ţi-ar îndoi genuchii. Într'un colț sunt mormintele Regelui Carol şi al credincioasei sale soţii Elisabeta, într'una acoperite cu flori. În aceeași parte e mormântul lui Neagoe, al Despinei și al fiilor lor.

În partea cealaltă e lespedea cu chipul vijeliosului Radu dela Afumaţi, cu mantia fâlfâindă în goana calului și cu buzduganul amenințător pentru dușman.

Biserica Domnească

Dacă nu ar fi decât această plastică reprezentare a însuşirilor caracteristice conducătorilor poporului român din faza eroică a trecutului prea sbuciumat şi mănăstirea de pe Argeş ar trebui să fie locul de pelerinaj al celor de azi, cari prea mult uită țara pentru ambițiuni personale. Păcat însă că mintea străină, neînțelegătoare a specificului național, a crezut că-i va pune mai în relief frumuseţile sculpturale dărâmând chiliile bătrâne ce încunjurau vechea mănăstire, lăsând-o în spațiul liber al naturii și întovărășind-o numai într'o parte de o clădire cu aerul mai mult de gară. În realitate, orizontul prea larg, sprijinit pe coama munţilor, îi disproporţionează dimensiunile. În fața infinitului, truda omului apare mai pitică decât ar trebui să fie, iar fineţa şi variaţiunea dantelelor de piatră se pierd în lumina prea orbitoare a spațiului însorat.

Cu totul alte simțiminte te cuprind lângă Biserica Domnească din târg.

Prin aerul ei de vechime, păstrată așa cum fu clădită cu aproape şease veacuri în urmă, prin împrejmuirea arhaică cu zid de bolovani, dar mai ales prin picture lăuntrică scoasă cu sfințenie, de abilii restauratori, de sub tencuiala așternută peste ea în veacurile din urmă, Biserica Domnească de a cărei înălțare se leagă legendarul Negru-Vodă, ne spune toată măreția trecutului nostru îndepărtat. La 1352, când a murit marele Basarab-Vodă, care a pus să o zidească, ea nu erà încă tencuită.

Totul arată simplicitate, dar și dorința de a răzbi prin veacuri. Vrâstarea zidăriei, bolovani şi cărămizi, lipsa oricărei împodobiri, forma acoperișului ca o cruce, arată vechi infuiențe artistice la bătrânii noștri descălicători.

Descoperirile din urmă însă, fac din Biserica Domnească, nu numai cel mai vechiu monument religios al Românilor, păstrat în întregime, dar şi unul din cele mai importante documente istorice din câte avem.

Frumoasa lucrare, cu planşe colorate, scousă în Buletinul Comisiunei Monumentelor istorice pe 1923, ne arată întreaga bogăţie documentară și artistică, ieșită de pe urma metodicelor explorări făcute la Mânăstirea Domnească. Cele mai de seamă rezultate sunt mormintele găsite. Nu mai puţin de 19 morminte s'au putut află sub pardoseala din naosul bisericei.

Unul din ele e preţios, căci nu a fost profanat în decursul vremii. Scheletul întreg dovedit a fi a lui Radu-Vodă Negru pomenit în pomelnicele de mai târziu, prin tradițiune măcar, căci lespedea de pe mormânt nu se mai vedeà, apare înaintea privirilor noastre cu resturile podoabelor în adevăr împărătești, în care domnitorul a fost îngropat spre veșnică odihnă. Hainele lui erau ţesute din fir şi boabe de mărgăritar. Pe cap purtă o diademă numai mărgăritare şi aur, iar cingătoarea scumpă erà încheiată cu o pafta de aur, având în mijloc o lebădă cu cap de femeie artistic lucrată. Acest domnitor al nosttu din veacul al 14-lea purtă inele de aur cu diamante şi numai pietre scumpe pe el.

În totul întru nimic nu erà deosebit la îmbrăcăminte şi podoabă, de cavalerii medievali, așa cum de altfel arată și pictura de p unul din cei patru stâlpi cari susțin bolta largă.

În fața noastră e înviată înfățișarea adevăratului domn român egal în mândrie ca şi vitejie cu prinții apusului.

Alexandru Basarab învingătorul trufașului Carol Robert, ori Vladislav Basarab care se încumetă să se împotrivească cu succes celui mai mare rege al Europei de pe atunci, Ludovic I al Ungariei, ori paşcnicul și evlaviosul Radu-Negru, rămas legendarul Negru-Vodă, cât și întreg şirul de domnitor din veacul al 14-lea ne apar prin mormântul dela Argeş, în deplina strălucire a vremurilor din apus, și nicidecum ca simpli plăeși cu zeghea asvârlită pe umăr, scoborând să cucerească și să stăpânească plaiurile române, cum ar duce turma de oi la iernat.

Glasul mormintelor nu ne pune în evidenţă numai viața apusană a celor dintâi domni ai noștri, dar şi relaţiunile strânse ce trebue să le fi avut cu Occidentul. Nu eram nişte izolaţi în creerul munţilor, ci, pe cât împrejurările de veșnică frământare permiteau, doriam să ne creăm o viață de cultură, atât cât puteà să se reverse spre noi năzuinţa către progres a restului Europei. Dorinţa o concretizau strămoșii noștri în temple de rugă, înălţate la loc adăpostit dar frumos și le împodobeau cu tot ce se poate mai mândru după acele

vremuri, cum e zugrăveala lăuntrică a Bisericei Domneşti, care îţi aduce aminte de pictura clasică din Renaștere, veche, prin naivitatea formelor, dar şi prin măestria lor de îmbinare și colorare.

Pe lângă Biserica Domnească, ne spune la fel şi acea frumoasă ruină înălțată pe dâmbul din preajma Curţii Domneşti, cunoscută sub numele de Sân-Nicoară. În colțul unei bisericuțe cu ocnițele caracteristice bisericelor lui Ștefan, se ridică, în desproporție cu ea, un turn prismatic, ca un soiu de „Beffroi”, de domină întreaga vale. Legenda învăluie și această clădire. De ea se leagă însă încercările influienţii catolice, destul de îndrăsneţe ca să ridice biserigă chiar în coasta celei Domnești. Bolta e surpată; dacă n'ar fi fost dragostea celor cari au scăpat dela ruinare şi podoaba artistică din vale, desigur că silueta sveltă a turnului ar fi azi un morman de cărămizi şi bolovani.

Și astfel trecutul depărtat al vieţii naţionale, se păstrează viu încă măcar în ce privește cele veșnice. Târgul de pe Argeş, oraș curat românesc în toate, deși mai sărac de cât ar puteà să fie, grație “dărilor” pe care le varsă drept subvențiuni la Stat, ar trebui să rămână, alăturea de Rădăuţii Bucovinei, locul de pelerinaj pios măcar pentru tinerele generațiuni. În ele e nevoie de sădit mai adânc dragostea de țară și neam.

Frumuseţile pământului le pot prinde de pe ruinele Palatului Domnesc, cu vedere neîntrecută către Negoi.

Străduinţa grea a începuturilor noastre de organizare și cultură, o prind din simplul monument străvechiu rămas neclintit în picioare, iar exemplul, venit de sus, al nevoii de legătură sufletească cu trecutul, îl pot prinde aruncându-și privirea spre sclipitorul juvaer din deal, în care se odihnesc alăturea, pașnicul Neagoe și întemeietorul României moderne, Carol I.

CÂMPINA

E oraş şi sat totodată.

Loc de tihnit popas de vară, cu frumoase și tăinuite împrejurimi, e și unul din nodurile cele mai însemnate industriale din ţară. E oglinda ţării însăşi, căci îmbină farmecul naturii, belşugul pământului cu svâcnitoarea desvoltare, legată de bogăţia subsolului. Dacă ar fi undeva în America, şi nu pe Valea Prahovei, ar fi descrisă ca exemplu de repede prefacere, de energie etnică, ca o minune de hărnicie și destoinicie omenească.

Nici vremea unei vieţi de om nu a trecut de când s'a schimbat din paşnic sat cu căsuțe cu bârne, luminate cu opaițe, în îngrăm-dire de cochete vile, de clădiri cu două rânduri, luminate cu electricitate. E icoana evoluţiunii iuți a ţării întregi.

Se mai găsesc încă bătrâni, născuţi pe timpul când Moldova nu erà unită cu Muntenia; își aduc aminte de vremea Ruşilor, și de poştalioanele cu care făceau drumul, pentru studii în străinătate, iar azi, au ajuns să vadă România cu libertatea deplină individuală a ţăranilor, puși altă dată la plug în locul vitelor.

Viața acestor bătrâni reprezintă scurta fază în care România, prin o uriașă sforţare și muncă, aşa cum rar se întâlnesc la alte state, a ajuns în evoluție țările cu o desvoltare înceată și îndelungată. E dovada manifestă a energiei noastre etnice. Numai cine înadins nu vrea să-și deie samă de trecut, o nesocotește mereu bârfind. Oriunde te întorci însă îţi iese în cale exemplele de energie naţională. – Câmpina e unul din cele mai concrete.

Cum treci de Comarnic, în josul apei, valea Prahovei se tot lărgeşte. Munţii se trag mai la o parte, încadrând din trei părţi, zarea întinsă, cu forme potolite, acoperite cu păduri ori pășuni. Prahova își răsfiră apele domolite, pe pat albicios de prundiş. Sclipesc vălurelele, ca solzii, când sunt bătute în plin de soare.

Constituţia geologică a terenului se schimbă. Au rămas în urmă pachetele de straturi, tari, șistoase, încreţite ca sub presă, semănând uneori cu îngrămădirile de bucoavne vechi în rafturile unui anticar. În locul lor sunt straturi argiloase, moi, abea înclinate, atacate lesne de puhuoaiele care sapă viroage adânci, tablouri, în mic, asemenea vestitelor Bad-Lands din America de Nord. Tot lungul drumului e o adevărată pinacotecă naturală. Polichromia terenului e neîntrecută. Pete de ocru, ruginii, vin alături cu altele: cenușii, vineţii ori albe. Rănile vii ale pământului sunt împestriţate cu petece acoperite cu iarbă, alunecate de sus. Mestecenii, frumoşii mesteceni, cu trunchiurile ca văruite, împodobesc tapșanele, pe când jos în albie aninișurile par sprincene încruntate, iar costișele râpoase sunt presărate cu porumbei spinoși, numai flori, în primăvară, sau cu cetine albe, portocalii în toiul verii. Pe locurile mai așezate se arată și coroana rotundă, stufoasă plină de energie a nucilor în mare număr, iar toamna, pe șoseaua din spre Breaza, nu-ți poţi lua ochii dela prunii încărcați cu prune, boabe mașcate de mărgăritar.

Am umblat îndeajuns prin ţară: am admirat multe colţuri mândre, tăinuite. Una din panoramele cele mai pline de farmec, prin variația de forme, colorit și îmbrăcăminte, din câte mi-a fost dat să văd, se desfășoară la capătul tapșanului unde se află grădina regretatului meu coleg Dr. C. Istrati. Nici în părţile dealurilor nu am auzit un concert mai plin, de privighetori și pitpa-palaci, ca aici. E dreptul că era atâta frăgezime în haina de Maia pământului, dar și atâta tainică sfințenie a locului, încât îţi lămureşti dragostea lui Grigorescu și a sbuciumatului Hasdău de acest colț de țară. Tabloul celui dintâiu, Pe Câmpiniţa, mestecenii ca o scamă de nori ori ciobănașul de pe Plaiul Câmpiniţii, tot așa de fericit ca și vestitul băeţel a lui Lenbach, sunt scene care spun toată ademenirea liniştitoare a regiunii. Dând foc frumoasei vile a lui Grigorescu, dușmanii au căutat să lovească tocmai în specificul cel mai curat românesc. Castelul lui Hasdeu, așa de bizar conceput, samănă azi, în părăsirea în care e lăsat, cu unul din templele depărtatelor timpuri, cuprinzând altarul pentru păstrarea focului nestins.

În jurul lor stau îngrămădite case lângă case, mai strânse în inima orășelului, mereu în desvoltare. Totuși, sus, nu s'a pierdut cu totul farmecul naturii; casele par vile înconjurate de grădini.

Te bucură când mai prinzi câte un cuib sănătos din care poţi deduce că şi românii sunt destoinici pe terenul economic.

Încetul cu încetul s'a înfiripat şi un centru cultural. Ce înseamnă vorba „omul sfinţeşte locul" iarăşi de aici se poate vedeă. Şcoala primară de băeţi No. 1, condusă de mulţi ani, de către destoinicul institutor A. Scripcă, cu vremea a ajuns ceia ce ar trebui să fie multe alte şcoli primare, un centru de propagare culturală adaptată la mediu. Pe lângă şcoala primară pentru copii, aici funcţionează o şcoală primară de adulţi, o şcoală industrială de ucenici şi adulţi, o bibliotecă vie şi un muzeu industrial. E o activitate demnă de laudă dar mai ales demnă de văzut. Creîndu-se de curând gimnaziile de fete şi băeţi, însemnătatea culturală a orăşelului nu poate decât să crească prin forţele nouă adause. Ceeace a putut săvârşi o pereche de institutori, e dreptul neobosiţi şi plini de însufleţire, va servi ca temelie pentru o activitate mai largă a profesorilor de şcoli secundare. Centrelor oficiale de cultură, s'au adăugat şi iniţiative particulare, în Câmpina funcţionând neîntrerupt un Ateneu unde vin conferenţiari şi din centrele universitare, apoi o Universitâte populară foarte frecventată. Ţi-e mai mare dragul când vezi energiile variate strânse grămadă, în unire, în jurul altarului culturii naţionale.

Câmpinei lui Grigorescu, nu de mult s'a adăogat şi Câmpina industrială. Sus domină pădurea de arbori, jos, în vale, aceea a sondelor. Pentru ca să ajungi spre cea dintâi, urci, pe şoseaua bineîntreţinută; drumul de fer te duce numai prin cea de a doua.

Sondele sunt îngrămădite mai mult în albia Prahovei, răsbind prin prundiş, necruţându-i nici locul pe unde îşi mână apa. Au început să se acaţere şi pe coaste, mai ales pe malul drept. Sunt una lângă alta, cât ţine lăţimea încreţiturii de pături în care s'a îngrămădit petrolul. Piramidele de scânduri, cu o luminiţă în vârf, spre sară, sunt pompele care sug din buretele pământului, huila lichidă atât de mult căutată, dar mai ales atât de mult jinduită de prietenii din afară, cari ne silesc pe toate căile să le-o "împrumutăm". Trenurile de cisterne umplu liniile de garaj iar rezervoarele de tablă sunt înşirate ca nişte baloane umflate, gata să se ridice. Scos din adâncul pământului, uneori ieşind cu erupţiuni gheizeriene, cea mai mare parte din petrol trece prin cazanele rafinăriilor, pe loc, despărţit în componentele lui cu valoare deosebită, dela păcura de uns roţile până la benzina uşoară, de preţ. În Câmpina funoţionează a treia mare rafinărie din Europa întreagă.

Gazurile naturale care ţâşnesc şuerând, la cea dintâi atingere a sondei cu straturile petrolifere, mai înainte se pierdeau în văzhuh. Azi şi ele sunt prinse; puse'n serviciul omului, produc electricitatea care dă aparenţă sviţeriană aşezămintelor omeneşti de pe valea Prahovei.

Frumuseţea şi dărnicia naturii, unite cu destoinicia şi spiritul de întreprindere al oamenilor, fac din Câmpina cea mai însemnată localitate de pe distanţa Ploeşti-Braşov.

Predealul atrage prin orizontul larg, variat; Sinaia chiamă prin taina pripoarelor din Bucegi, de şi a ajuns să nu mai poţi răsuflă în ea. Azuga şi Comarnic sunt puse în locuri înguste, fabricile înşirându-se pe malul apei. Câmpina din potrivă, leagă spaţiul deschis frumos, cu o mişcare economică de samă.

Poate fi şi centru de excursii. Drumuri largi te duc spre castelul Voila ascuns în pădure, spre Brebu cu turnul bisericii atât de interesant, spre Telega cu ochiul de apă sărată. Sate curat româneşti, populate, o înconjoară din toate părţile. Unde te întorci dai de portul naţional încă păstrat; te întâlneşti cu oameni bine închegaţi şi vioi la minte.

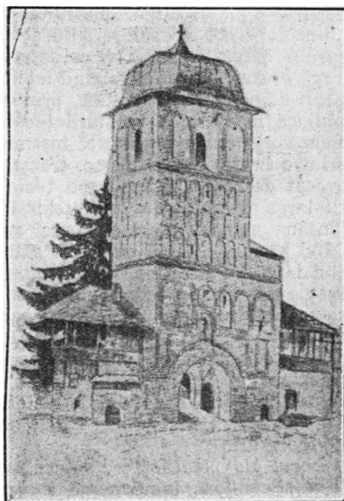
E un colţ de ţară care te învioreazâ când îl străbaţi.

CÂMPULUNG

De Câmpulung mă leagă amintiri aşa de puternice, încât acum, după un sfert de veac şi mai bine, îl am înaintea mea, în odăiţa de lucru, cu toate amănunţimile, pare că eri 'aş fi văzut întăia oară.

Nu ştiam ce e muntele decât din fotografii. De pe Repedea ori malul Bahluiului să te trezeşti pe muchea Pietrii Craiului, de unde Dâmboviţa să zăreşte ca un şarpe de argint furişându-se prin prăpăstioasa Valea lui Ivan, erà o adevărată minune pentru studentul care abeà cunoştea ţara dintre Botoşani şi Iaşi. Fură zile de atâta intensă fericire, în cât mai târziu, făcând acelaş drum, recunoscui şi popasul unde în puterea nopţii furăm treziţi din somn cu un: Uiuu! Ursu măi! prelung repetat de ecoul din văi.

După vreo 10 zile de urcuş şi scoborât, de pâclă deasă ori ploi mocnite, de pajişti înflorite sub cer luminos, obosiţi mai mult de emoţiune, otelul din Câmpulung ni se păr cel mai confortabil de pe lume. Am intrat în oraş ca o hoardă de pribegi. Vrând ne vrând a trebuit să venim în galop, ca vai de capul nostru, căci nişte nori ameninţători ne mânau din dărât.

Clopotniţa Mânăstirii Negru-Vodă (din Artele frumoase).

Aşa am cunoscut întăia oară Câmpulungul muscelan, cu casele înşirate în lungul apei Râul-Târgului.

Numele i se potriveşte, ca şi celuilalt Câmpulung, din Bucovina.

Nu e nevoe să urci Măţăul, cu satele acăţărate până aproape de vârful lui, pentru ca să vezi orânduirea oraşului. De aici cel mult poţi prinde că o largă lăsătură de teren, cu muncele maijoase, caracterizează împrejurimile.

De pe unul din dâmburile mai răsărite, presărate cu vile şi livezi, din dreapta râului, ai înainte panorama caracteristică a oraşului de munte. De la fabrica de hârtie ascunsă printre stufoşii copaci din luncă şi până dincolo de gară, sunt numai case aici una lângă alta, aici cu curţi nu tocmai largi.

Două străzi lungi, paralele cu Râul Târgului, străbat dela un capăt la altul oraşul. Una, str. Negru-Vodă, e artera principală, cu şcolile şi edificiile principale administrative; aici se află şi vestitul „Bulevard Pardon”, forfotă de oameni mai ales vara, când frumoasele costume ţărăneşti se amestecă cu ale călătorilor veniţi din toate părţile. Cele două lumi deosebite cată una spre alta cu curiozitate, ca şi când nu s'ar fi văzut de când sunt. Nu departe e piaţa, largă, pietruită, ce aduce aminte de târgurile de „dincolo”; tot pe aci se află şi sâmburele vechiului oraş, cu turnul Mânăstirii, atât de caracteristic. Masiv ca Turnul Goliei, largă prismă pătratică, având feţele ornamentate cu mai multe şiruri de ocniţe, se termină prin acoperişul rotunzit. Veche şi trainică mărturie a vremurilor când domnitorii numai prin asemenea monumente ştiau să însemne slava neamului. În jurul lui printre brazii ce-l umbresc, trăeşti o clipă în taina trecutului, evocat de casele râdicate pe temelii înalte, cu ferestrele mici, cu larga deschidere a pivniţelor, în faţa cărora se mai păstrează fântâna mânăstirească cu roata strălucioare, de roasă ce este. Când hramul chiamă pe mulţi săteni din împrejurimi, când spaţiul larg din preajma vechii biserici, se umple cu imprestriţătura maramelor sclipitoate şi a fotelor

ca curcubeul, pare că aştepţi să auzi buciumele vestitoare ale alaiului domnesc de pe vremuri.

Aceste locuri evocă întreaga perioadă de închegare a vechiului principat al Munteniei. Depresiunea din jurul Câmpulungului, este la capătul drumului lesnicios, vad de munte, ce vine din Ţara Bârsei. Până pe aici au ajuns vestiţii Teutoni, întemeietori de Burg-uri.

Locul zis „la Cloşter” aduce aminte de stăpânirea Băraţilor (Franciscanilor), îndrăzneață încercare de catolicism, suflu slab apusean pătruns în cetăţuia din Munţii Carpaţilor. Comunitatea catolică este încă însemnată în veacul al XVI-lea. Atestatul ce se dă unui misionar, începe cu următoarele cuvinte: „L'universita dei cattolici di Campolongo”. Și azi se mai păstrează inscripţiunea de mormânt a comitelui “Laurentius di Longo Campo” din 1300.

De Cloşter se leagă legenda Marghitei, doamna Negrului Voevod. "Această biserică fosta-o-au făcut doamna Marghita, doamna Negrului Vodă”.

De Câmpulung se ţine descălecatul lui Radu Negru „cu mulţime de papistaşi şi saşi”, cum stă scris în cronica cantacuzinească.

Turnul și biserica actuală de lângă el, vorbesc de evlavia lui Matei Basarab. Pe aici au fost trecători multe de dușmani, începând cu hordele tatare și sfârșind cu cele din ultimul războiu.

Puţină vreme popas domnesc, încetul cu încetul Câmpulung revine la liniştea de mai târziu, cuib de înfrățire între cei de „din-colo”, încuscriţi cu cei „din ţară”.

O bucată de timp numai târgul de Sf. Ilie cât mai aduce oameni din satele depărtate, dându-i puţină viaţă. Mai târziu şcoala normală, din lunca râului, îi dă chiar un renume cultural, pe când cele câteva fabrici, de hârtie, de postav, de ipsos, îi dă și coloritul industrial. Elementele orașului actual tot din ce în ce se accentuiază.

Ceiace însă Câmpulungul are propriu, este fermecătoarea împrejmuire a naturei. Aiurea, unde dragostea de munți face parte din trebuințele omului cult, Câmpulungul ar juca acelaș rol ca şi Innsbruck ori Salzburg. Nici Sinaia nu este mai favorizată. Nu e vorba numai de cadrul imediat, colnice umbrite în primăvară de norii florilor de pruni, ci de lesnea pătrundere în inima înălțimilor pline de tainice frumuseți.

Pe valea din ce în ce mai îngustă a Râului Târgului, răcoroasă și numai ferige, duce cărarea spre culmea Iezerului şi a Păpușei, iar de acolo ţinând plaiul, sui până la Negoi. E urcușul obișnuit de munte, ademenitor de odată, obositor mai pe urmă, răsplătind apoi prin priveliștea largă, variată, înviorătoare.

Un al doilea drum e și mai frumos. Una din cele mai bune şosele de munte, te îmbie spre adevărata desfătare. Nu ai nevoe decât de un sac de spinare şi un toiag de sprijin. Uiţi vremea, uiţi oboseala. Abea ai trecut peste piciorul pietros al Matieşului şi una din priveliştele cele mai sviţeriene te oprește în loc, vrând-nevrând. E punctul unde şoseaua cotește spre Dragoslavele. Cel mai nesimţitor de frumuseţele naturii e pironit spre admirare. Cel mai nesocotitor de podoabele naturale ale ţării noastre, nu poate aici, să dorească Elveţia. De pe coasta iute a muntelui pietros, ai înainte, atât de aproape de o gară una din chemările naturii spre slăvirea ei.

Dintr'un peisaj de colnice, dintr'o dată ți se deschide valea Dâmboviţei, cu resfirări de apă limpede printre ostroave de aninișuri. Voioasă, ca lacrima, sclipind în vălurele dese ţine tovărășia șoselei ce trece spre Stoeneşti.

În faţă, e coasta trăgănată, împădurită, a ultimelor ramuri din Leaota. De peste creasta lor răsare colţul ce pare că e gata să se prăbușească a Vârtoapelor, începutul masivului călcăros, tăiat de cheile Dâmboviței şi a influenţilor ei, drum greu de trecut, căci apa îl stăpâneşte.

Iar mai departe, spre miază-noapte, în fundul văii, se înalță ademenitor creasta ascuţită a Pietrii Craiului.

Tablou ne uitat, care e numai coridorul unei regiuni cu variații la tot pasul prinse lesne pe șoseaua şerpuită, ce urcă pe Dealul Sasului, ducându-te până la romanticul castel dela Bran.

Aceste drumuri nu le poţi despărţi de Câmpulung. Ori la dus ori la întors trebue să poposești acolo, unde și legendarul Negru Vodă s'a oprit în descălecatul său.

CÂMPULUNGUL DIN BUCOVINA

E vorba de vechiul așezământ moldovenesc, popasul, se crede, al lui Dragoş-Vodă, când a şcoborât pe apa Moldoveie, alergând pe sub Piatra Zimbrului de pe Rarău, dinspre plaiurile maramureșene. Numele e bine zis, căci dela Capul Satului și până la Sadova, casele se înșiră dealungul apei distanţă de aproape10 kilometri.

Târgul propriu zis însă nu ţine decât spațiul dintre cele două biserici: Cea domnească din vale, acoperită cu bleahă (tinichea)şi cea din sus, înzorzonată, după chipul Miräuţilor din Suceava cu acoperiș de ţigle ruginii, țăsute cu altele albe. În această bucată de loc e grămada dughenilor.

Rar când vezi câte o firmă ca Ion Tiţa et Co. sau D. Ionescu cojocar. Încolo tot titluri şonţite ca: Calman Drach măcălărie. Aici e restaurantul cel mare din clădirea primăriei, ținut de un român, aici e prefectura și celelalte autorități. Pe urmă vin case reslețe cu grădini în faţă sau vile drăguțe, alăturea însă şi de case bătrânești, din bârne de brad, cu streșina trasă peste ferestre și cu zăplazul streșinat și el.

Bisericele sunt mândre; mândră e și școala populară, cu două rânduri. În schimb liceul o parte e în fostul grajd al poştei, iar alta găzduită în școala populară. Aşa cum este chiar, e rezultatul trudei românilor grupaţi în societatea de cultură „Școala Română”, care întreţine singura librărie românească și o mică tipografie, în acest centru curat românesc.

Înainte de războiu s'a încumetat să ridice și un mare palat pentru internat. L'am găsit înălțat din roșu până la acoperiș, începând să se ruineze.

E curioasă socoteala ce o facem. Umblăm să clădim num-roase localuri nouă de şcoli, cu sume nesufi-ciente spre a fi complect înălțate, dar lăsăm să se ruineze clădiri care cu sume micile am avea gata într'un an. Așa e cu palatul administrativ din Iași început aproape de un sfert de veac: așa e cu internatul din Câm-pulung, care ar putea să aibă o menire și mai frumoasă decât numai să găzduiască în el pe feciorii răzeșilor câmpulungeni.

Câmpulungul e o staţiune climaterică. Măreţul palat ce se va dărâmă, ar puteà vara să servească drept oploș la sute de elevi din restul României, veniți în colonie, la aer curat.

Dacă spiritul de asociare ar fi desvoltat, ceiace statul nu poate săvârși, ar puteà fi luat pe seama unei federale a liceelor principale din țară. Cu ajutoare bănești de pretutindeni s'ar reda unui centru de români neaoși un internat cum n'ar fi multe în țară, iar pe timpul vacanței, cu rândul, s'ar puteà interna sute de elevi slăbuţi, cari n'ar avea nevoie să steie în colonii de vară pripit organizate.

În apropierea internatului, care așteaptă mila stăpânirilor, mai este o ruină. Bine înțeles tot o școală.

În Câmpulung există una din cele mai vestite şcoli de lemnărie. Sub austriaci i se dusese faima departe, departe, căci multe lucruri frumoase ieşise din ea, sâmburele unei industrii de mobile cu motive româneşti. I se clădise un local, demn de însemnătatea ei. Rușii l’au dărâmat în parte, furând maşinele, dar mai ales interesantele bucăţi vechi din muzeul care ar fi putut lua avântul, azi, al unui muzeu etnografic.

Școala s'a restrâns în niște case neîncăpătoare, pe când locașul nou iarăși e lăsat ruinii, de și relativ, puţin ar fi trebuit spre a fi reparat.

Frumuseţea Câmpulungului nu o poţi prinde din unica lui stradă, parte din șoseaua naţională. Trecând Moldova, apuci o cărăruie pe dealul dela spatele părţii sătești a târgului, numită Bota. De sus, dela umbra unui brad, ți se desfășoară întreaga priveliște care încadrează orașul. E așezat ca într'o covată. Moldova cotește la capetele târgului, așa încât munții se împreună și în sus și în jos. Marginea de miază-noapte a coveţii e formată din trei munţi împăduriţi peste tot: Bodea, Runcu şi Măgura. Văile care îi despart, deschid larg priveliștea către farmecul regiunii, zidul Rarăului, cu zimţii Pietrelor Doamnei, ca turnuri rămase din năruirea unei cetăți. Culmile lăsate din masivul Rarăului, gheburi pleșe care străbat îmbrăcămintea pajiștei, închid priveliștea spre Frasinu, după cum Muncelu pietros, cu stânci roșcate de ferul cuprins în el, închide covata spre Sadova; Bota este așezat la poalele plaiurilor scoborâte din Tomnatec.

Pe fundul coveţei, în lung, curge liniștită Moldova, ascunsă între tufane de sălcii şi arini.

Sus pe vârfuri e pădurea, deasă, mohorâtă. Numai pe Muncelul pajiștele fac golfuri în desişul întunecat al brădetului, care se oprește însă destul de sus. Pe urmă vin fânețele întinse peste tot. Verdele mai deschis din cauza florilor necosite, se scoboară spre târg, se împreună cu florile din grădini, cu ostroavele râului, așa în cât dintr'o culme în alta se aşterne culoarea liniştitoare pentru ochi. Ici și colo câte un copac rătăcit, dă variație. Ochiurile de trifoi sunt mai închise, ca și câmpurile de cartofi. Fânul cosit, pus pe prepeleci, pare momâi sdrențuite, înţepenite în şiruri rare. Câte o casă curată, s'a acățărat sus, în fânețe; acoperișul bisericei din Sadova ca și roșul clădirilor ce o învecinează dau stropi vioi, în câmpul larg. Soarele bate'n plin, dar dogoreala lui e slăbită de vântul ce adie ca și de răcoreala apei.

În adevăr, Câmpulungul are toate condiţiuni, e pentru o admirabilă localitate climaterică. Spre el duc drumuri cu variaţiuni ademenitoare la fiecare pas iar din el porneşte mai departe calea, spre inima munţilor moldoveneşti.

Când poposești o clipă pe drumul suit pe coastă dela Frasinu şi priveşti îndărăt spre Vama, Sviţera nu te mai atrage, căci o ai în faţă; iar când continui drumul către Dorna, ai vrea să nu se mai sfârșească, atâta farmec ce se ascunde în lungul lui.

Natura, aice, e în unison cu oamenii. De sus dela Cândreni şi Dorna, până jos în Suceava, e partea cea mai curată românească din Bucovina poliglotă. Ori câtă osteneală de a o împestrița cu coloniile din Luisenthal ori cu minerii din Iacobeni, regiunea a rămas curat românească. Oamenii au făptura mândră, „cu fruntea ridicată, gravi la vorbă şi la sfat". „Noi zice câmpulungeanul când vorbește de persoana sa și acest plural majestetica rămas până'n zilele noastre" (T. V. Stefanelli). Sunt urmaşii mazililor slobozi, care se ocârmuiau de sine ca și cei din Vrancea ori Tigheci.

D. Cantemir ne spune că ținutul era ca un soiu de republică.

Domnii le trimeteau doi vornici, iar câmpulungenii dacă vroiau îi primeau, dacă nu, îi trimiteau de unde au venit.

Ținutul se întindea și peste Cordunul de mai târziu. Se lămurește caracterul curat românesc al regiunii ca și înfăţişarea demnă a celor care o populează.

Câmpulungul și Suceava, unul capitala județului celui mai vechiu, altul păstrătorul amintirilor străbune, trebue nu numai să restabilească legătura cu restul țării, cum erà înainte de cordun, dar trebue să formeze pepiniere de vânjoși luptători și trâmbiţaşi pentru desmorţirea restului Bucovinei.

DEJ

Cele două Someșe fac o acoladă, cuprinzând cu braţele lor partea de nord-vest a Ardealului. E ceva simbolic în această dispoziție a naturei.

Isvoarele Someșului-mare ies din munţii Rodnei; dincolo de ele, peste munte, sunt isvoarele afluenţilor Bistriţei. Someşul mic din potrivă își adună apele de sub munţii Bihorului. Curgând în direcţiuni opuse, se întâlnesc la Dej, ceva mai la nord de Cluj. Someșul bătrân își taie drum sinuos către Tisa, deschizând singura poartă mai largă spre nord-vestul ţării.

De aici importanța Dejului, capitala districtului Solnoc-Dobâca.

Fiind așezat la îmbinare de munţi și dealuri cu câmpia ardeleană, e centru viu economic, dovedit prin desvoltarea luată în vremurile din urmă.

Pus pe patru dealuri, orășelul are un pitoresc cu totul aparte.

Când vii pe Someșul mic, din spre Gherla, nu vezi nimic din Dej, căci e așezat în dosul ultimului picior împădurit, ce se lasă din Munţii Apuseni. Când vii însă dinspre Bistriţa-Năsăudeană, ori dinspre Satumare, orașul apare în plin, un amfiteatru de case, acățate pe coastele dealurilor sau înfundate în văiugele care le despart.

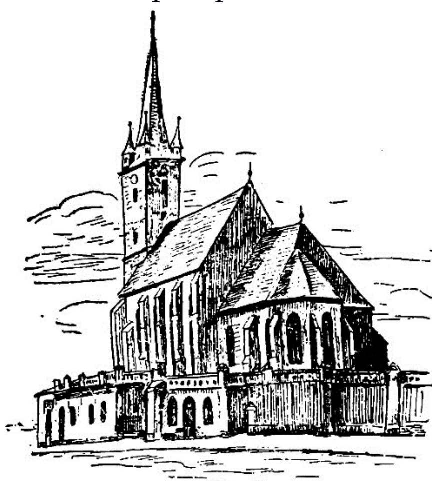
Aduce ceva cu Piatra-Neamţ dar și cu Sighișoara.

Strada ce vine dela gară, la început e fără case. Muntele a trebuit să fie tăiat, ca să se facă loc pentru șosea și drum de fer. Pe urmă crezi că tot orașul se reduce la o singură stradă principală, cu şiruri de case deoparte și alta, paralelă cu Someșul.

Numai când urci pe unul din delușoarele, rupte drept spre apă, pe vârful cărora sunt cimitirile, atunci îţi apare oraşul în întregime.

Pe o cărare petroasă sui dealul sudic, unde stau înșirate crucile eroilor căzuți în ultimul război. Îţi înclini capul acolo unde sunt însemnate numele românilor, morţi pentru apărarea unui stat care nu era al lor. E liniște deplină, căci puţini se încumetă să se ostenească spre vârful dâmbului cu coaste repezi. Panorama orașului te despăgubește de osteneală.

La capătul străzii principale, pe o mogâldeaţă, apare mai maiestoasă, biserica reformată, și așa monumentală pentru micul oraș. Boamba bronzată care a înlocuit crucea din vârful săgeţii svelte, înalte, subţiri, strălucește ca un far, în bătaia soarelui înclinat spre apus.

Biserica reformată

Corpul clădirii, de jur împrejur e numai contraforturi, alternând cu ferestrele înguste, lungi. Turnul prismatic, pe lângă săgeata principală, cu alte 4 turnulețe la vârf, domină împrejurimile. Numai după exterior se vede că a fost la început temple gotic; înlăuntru bolta este înlocuită cu un tavan, care retează finele vârci ale ogivelor.

În coasta bisericei, împrejmuită cu zid înalt, e nelipsita piață. Aici e centrul. Aici e prefectura, comandamentul și un hotel destul de curat.

Tot aici e Mânăstirea Franciscanilor, albă, luminoasă, cu vechea curte împrejmuită de arcade largi, în mijlocul căreia e păstrată și fântâna de de mult. E un colț uitat al unei lumi dispărute.

Mai în spre gară, pe singura arteră principală, e și liceul „Andrei Muresanu" cu un embrion de muzeu etnografic, dar cu multe tablouri istorice pe săli, prin care simți că te afli în România.

Mai în jos de biserica reformată e palatul vast al tribunalului, alăturea de care se perde teatrul mic și foata reședință a lui Rakoczy, azi şcoală primară românească.

Tot în apropiere e grădina publică, un zăvoiu al Someșului, amenajat însă, bine îngrijit și cu multe ronduri de flori. Flori şi copaci sunt pretutindeni în Dej, afară de pata pleşuvă din jurul sinagogei monumenttale, una din cele mai impunătoare din câte am văzut în Ardeal. În jurul ei căsuţele mici, sunt furnicare de copiii.

Când apuci pe strada Ștefan cel Mare, care duce – dece tocmai aice? – cătră sinagogă, la tot pasul îți ies înainte copii drăgălaşi la figură, cu fața smadă și ochii mari negri, dar caraghioși în îmbrăcămintea lor prea serioasă – un soiu de redingotă lungă până peste genunchi – și cu perciunii mătăsoși, până la umăr, de flutură în vânt. În Dej începe un nou tip etnic pentru Ardeal: evreii ortodoxi așa cum i-a zugrăvit Muncaci în tabloul său Ecce homo, a cărui schiţă originală se află în Museul etnografic dela Cluj.

Biserica greco-catolică, minusculă faţă de cele două monumente pomenite, se află mai la oparte, însă în cartierul unde livezile întinse dau lumină și voioșie.

Gospodăriile de acest soiu domină. Ele umple înfundătura ca o leică dintre dealuri, se ridică pe coaste sau chiar acopăr dealurile mai scunde. Se țin lanţ, pe frumoasa șosea care duce la Ocna-Dejului, sat mare, încorporat la oraș. Unde se termină gospodăriile, imediat, vin ogoarele, fânețele artificiale, așa încât toate la un loc, dau un tablou cu un colorit viu și variat.

Din al doilea punct de observaţie, dealul cu cimitirul oraşului, perspectiva se schimbă.

Pe un drum povârnit, urci spre locașul de veșnică odihnă, transformat prin dragostea celor rămași în viaţă, într'o grădină liniştită. Viii comunică cu morţii prin flori şi copaci. Mormintele sunt straturi înflorite, înecate în pajiștea cu iarbă deasă, plină. Nu e ceas din zi în care să nu întâlneşti pe cineva, care într'o-reculegere sfântă, vine să îngrijească florile de pe mormântul scump.

Gândurile capătă fără să vrai, alt sbor, departe de cele obişnuite, zilnice. La aceasta contribue în bună parte și larga priveliște întremătoare, pe care o ai înaintea ochilor ori unde te ai așeza.

Din oraş nu se vede decât puţin din centru cât şi mărginele cu case resleţe, şi pomii încărcaţi cu mere, care sclipesc ca nişte pietre scumpe. În faţa e calea Soneşului-mare, cât şi a Someşului bătrân, ce curg la poale de munți.

Deasupra teraselor ca nişte prispi netezite, se ridică Șira Lăpușului, cam una peste tot, din spatele căreia răsare şiragul munţilor de lavă, purtători de aur, argint și plumb, cu vârful Gutăiului (Gutin) perdut în ceață. Spre răsărit, în fundul văii Someşului-mare, în apus de soare, se ivesc alte vârfuri înalte, din Munţii Rodnei.

Soarele scăpătat spre asfințit, împlinește coloritul tabloului de care nu ai vrea să te mai desparţi. Dealurile aruncă umbră prelungă peste toată valea Someşurilor, numai ogoare, trifoiști, sălcii și arini, pe margine cu cuiburi dese omeneşti.

O fâșie de lumină aurie se strecoară în lungul văii Olpretului, alunecând deacurmezişul luncii. Sclipesc spicurile de popuşoiu, capătă poleială aurie snopurile de grâu, par de aramă căpiţele ţuguiete de trifoiu, iar frunzele plopilor tremurate de boarea sării, își arată în mișcări iuți, când fața albă ca de scamă, când cea verde ca grâul de primăvară.

Strălucesc crucile bisericelor din Reteag bătute în plin de soare, iar apa Someşelor prinde a se înviora la coturile care vin în calea razelor, tot mai roşcate. De jos, dela marginea parcului, în vecinătatea apei, se ridică glasuri limpezi de copiii, care se joacă.

Ca la o tainică înţelegere grangurii le răspund.

Natura îşi îndeplinește puterea farmecului ei.

Şoapta mormintelor dela spate se perde în simfonia vieţii ridicată din văi și munți.

DEVA

La Deva, Mureşul intră în strâmtoarea care desparte Carpaţii de Munţii Apuseni, singurul drum slobod dintre inima Ardealului şi întinsul Pustei, început la Arad. Ca atare în de cursul vremurilor aici fu un important nod de apărare. Deci nu puteà să lipsească o cetate. Ruina ei formează azi podoaba oraşului.

Și natura locurilor a fost prielnică zidirii unei cetăţi. Din dunga vulcanică a Munţilor Apuseni, Mureşul a tăiat un pinten, retezându-l, pe malul drept. E un deal conic, din trei părți izolat, pe vârful căruia la 371 m, se înalță zidurile încă în picioare ale cetăței străvechi. Zidirea ei e legendară. Unii o cred dacă. Cărămizi romane găsite prin jur, arată că şi Romanii au folosit acest punct strategic. De altfel din ea s'a cules şi urme preistorice, „Castrum Dewa” se pomeneşte pentru întâia oară într'un document din a 2-a jumătate a secolului al 13-lea. Pe urmă se pomeneşte mai des; trece din mână 'n mână, la diferiți regi sau prinți. În veacul al 17-lea e restaurat, apoi și mai târziu în veacul al 19-lea, mai ales după o explosie a munițiilor, în 1849. De atunci toți luau pietre din el, adăugându-se distrugerii vremii. Azi e sub ocrotirea „Societăţii istorice şi arheologice” şi e ținta escursioniștilor. Totuși e mai bine păstrată de cât multe alte cetăţi din Ardeal.

Ori dincotro ajungi la Deva, din spre Orăștie ori din spre Brad, cetatea înălţată pe vârful de deal împădurit se arată, mândră, privirii.

E un punct de orientare minunat. Osteneala urcușului este pe deplin răsplătită. Un drum şerpuit bine întreţinut, umbrit și de pini rămuroşi, cu priveliști din distanţă în distanţă asupra fermecătoarei văi mureșene, te duce la cetatea zidită de fata îngâmfată a unui uriaş.

Treci pe sub vechi portaluri, poposești în hrubele slab luminate dintre zidurile groase, trăești în amintirea vremurilor de împresurare, asculţi poveștile despre haiducii ce-și găseau oploș sigur prin tunelurile întortochiate, pășești cu prudență ca să nu dai peste vipera cu corn, șarpele cel mai veninos din ţară, puzderie prin pietrişul dealului.

În sfârșit ajungi sus. Rămâi uluit. Nu ştii încotro să-ţi opreşti privirea. După umbra zidurilor, lumina te orbește. După monotonia bolovanilor clădiți, panorama largă a peisajului, te uimește. Spaţiurile strâmte ale încăperilor din cetate, te silesc să te acăţeri pe prispele rămase din năruirea bolților. În afară sunt pripoarele dealului, în lăuntrul e adâncul dintre ziduri. Tot mai sus vreai căci dorești câmp slobod ochilor. Te foloseşti de știrbirea zidului, ori de ferestruica îngustă pentru sineţe, ca să te bucuri de neîntrecuta desfășurare a decorului.

Peste tot numai valuri de munţi. Către apus, ultimele încreţituri ale Carpaților, prin Poiana Ruscă, se îmbină cu dâmburile Zarandului. Mureșul pare că a intrat în pământ. Spre răsărit, dimpotrivă sclipește șuvița de apă argintie printre îngrămădiri de sate, şi petece multicolore de ogoare şi grădini cu zarzavaturi.

„Puţine locuri, prin câte ţări am umblat, prezintă o panoramă mai frumoasă, de cât aceea a văii Mureşului” scria călătorul englez Paget, pe la mijlocul veacului al 19-lea.

Munţii Apuseni văzuți din Deva

Munţii Sebeşului s'au tras mai la o parte. Munţii Metalici sunt rupți, de apa ce-i lovește în coastă. Silueta lor tot se înalță, până ce se opreşte la podişul Vulcanului depărtat, din spre Abrud. Nimeni n'ar bănui strălucirea pietrelor cu aur ascunse sub mantia mohorîtă a pădurilor asvârlite peste coasta întinsă a munților. Dintr'o asemenea înfundătură, întunecată, săpată de ape în coasta Haităului, pe trei colțuri răsărite de stâncă,

sulițele asfințitului aprind trei candele. Sunt acoperișurile celor trei biserici din Săcărâmb, vestitul centru aurifer: greco-orientală, reformată și romano-catolică, semnele frământărilor dintre băştinaşi și cei ademeniți de bogățiile ascunse.

Ceaţa serii începe să se aştearnă peste domeniul Moţilor; formele tot mai nedeslușite devin în această parte, cu linii ondulate, lăsate în spre apus.

În schimb decorul se însufleţeşte spre miază-zi, unde capetele munților mai înalți, rămân încă bătuţi de soare. Sunt vârfurile Părângului într'o parte, ale Rătezatului în alta, iar în mijloc lăsătura Hațegului plină de amintiri străbune. Ele te atrag. Depărtarea scoate în relief caracteristica fiecăruia. Măreţia lor o deduci din masivitatea gheburilor, al căror contur, e tras pe orizontul cenuşiu.

Uiţi de vreme, uiţi de necazuri. Frumuseţea neîntrecută a priveliștei te subjugă.

În faţa naturii fermecătoare, abea îţi aduci aminte de orașul strâns grămadă la poalele înălțimii pe care te afli. Când zabralnicul serii te îndeamnă spre scoborât, îţi întorci privirea și spre el. Ce ademeniri vrâstate mai are şi natura! Nu se lasă până ce nu te îngenunche înaintea mijloacelor ei de supunere și admirare. Imposantele măreţii ale depărtării ți le-a ascuns ca să te îndrepte către farmecele ei mai obişnuite.

Oraşul ți se desfăşoară înainte, ca pe un plan desemnat pe hârtie cu mozaicuri de culori.

Capitala ținutului Hunedoarei, nu e mare, dar e curată şi simplă.

O dungă dreaptă, cu mărgele verzi pe margini, este drumul principal, care scoate la colonia de ciangăi, adusă anume aici, adăpostită în case noui, regulat zidite, puse în calea satelor româneşti, îngrămădite unul lângă altul, spre câmpia Hațegului.

Nodul principal al orașului este restrâns în colțul dintre dealul cetăţii și ultimele dâmburi din Poiana Ruscăi. Printre căsuţele modeste dar bine întreținute, răsar din loc în loc, clădiri mai imposante, găzduirea administrațiunilor sau a şcolilor. Aproape de piață, în faţa grădinii publice, frumușică, este clădirea prefecturii în stil cam pompos pentru orășelul tihnit, iar peste drum, mai în fund, la marginea costișei, se mai păstrează vechiul palat Magna curia al lui Bethlen, stăpânitorul de odinioară. În această casă, – căci azi cu greu îi poţi spune castel –, a trăit și vestita Venus de la Murany, soția lui Ștefan Bethlen, atâta cântată şi de Petofi.

Demn de pomenit este liceul și internatul, dar mai ales şcoala normală de băieţi, creiată anume aici de către unguri, pentru a întemeiă un focar puternic de naționalizare. Clădirea a prins bine. Azi în acelaş local funcţionează una din cele mai temeinice şcoli româneşti, devenită în scurtă vreme centru de însufleţire naţională datorită vredniciei și spiritului de jertfă a directorului ei, d-l C. Sporea.

Într'o regiune aşa de importantă, din punct de vedere istoric dar și natural, cum e ținutul Hunedoarei, nu puteà să lipseas cămuzeul regional.

Ca și cetatea, e una din curiozitățile orașului. Subvenţionat de stat, găzduit însă într'o clădire simplă, neîncăpătoare, din str. Şaguna, cuprinde prea interesante comori atât arheologice cât şi de istorie naturală. Ca pretutindeni însă omul sfințește locul. Bogățiile se adună an cu an, se orânduesc metodic, se păstrează cum trebuie, datorită conducătorului harnic şi priceput, care a rămas la locul lui.

Dela urmele oamenilor preistorici, până la industria casnică de azi, dela fauna caracteristică locală până la rămășițele subsolului, sunt strânse cu pietate, pentru deșteptarea interesului regional. Cât preţ pot aveà asemenea resturi locale, şi pentru ştiinţă în genere, muzeul din Deva servește de exemplu. Printre rămășițile adunate se găsesc și câteva bucăţi bine păstrate, relative la cultul zeităţii mezdiene Mithra, zeitatea luminii. Asemenea rămăşiţi sunt rari chiar şi în alte muzee mai mari. Cele păstrate la Deva, sunt din cauza aceasta, mult cercetate de către sprecialiştii străini.

De şi capitala uneia din cele mai întinse județe din Ardeal, importanța economică a orașului este slabă. Nici drumul de fer spre țara Haţegului, nu pleacă din Deva. Simeria, stația vecină este nod mai important.

Odată centru de apărare, azi a rămas numai centrul administrativ. Mai presus de aceasta este însă însemnat centrul de excursiune, atât spre părţile mărginașe ale Munţilor Apuseni, cât mai ales spre cercetatele regiuni din țara Haţegului.

DOROHOI

Luna Mai îmbracă şi Dorohoiul, ca şi natura întreagă, în haina țesută numai din petale şi frunziş plin de vlagă.

În toiul verii, drumul dela Iaşi la Dorohoi, pe valea Jijiei, e drum de stepă cu coastele dealurilor încenuşate, cu petece largi de sărături albe, cu râul ascuns în fundul albiei înguste, cu cârduri de vite împrăştiate pe imaşurile firave, pline de scaiuri, cu turme de oi care pot prinde colțul cel mai mic de iarbă, cu stânele de stuf adăpostite pe vreun dâmb din ses.

Grâul şi popuşoiul sunt sus pe coama de deal. Jos e imaşul, fâneața, stuful sau apa, după schimbarea vremii.

Acum însă, în Mai, peste tot e întinsă pânza verdelui de primăvară, fraged, înviorător. Spinii, pălămida, trestia, stuful sunt otova cu iarba hrănitoare.

E faza copităriei vesele, în care nu le deosebeşti unele de altele. Mai pe urmă se diferențiază. Cele dintâi se înalță, cea din urmă e mereu tunsă, până ce ajunge una cu pământul.

În plină lumină, cerul adânc albastru, cerul din pânzele lui Verona, dorohoian din naştere, aruncă o patină de vigoare peste țesutul segantinian al ierbii proaspăt încolţite, cel mult stropită cu rotocoalele de şofran ale florilor de păpădie. Spre asfinţit, când luceafărul începe a clipi, iar cerul e încondeiat la orizont cu dungile de purpur, variate, dela cele mai roşcate spre cele maişterse, ca în vestitul tablou de Guido Reni, şi apele mai îmbelşugate contribue la podoaba culorilor. Ochiurile de apă, după reflexul luminii, acum sunt ca de argint, acum ca poleite cu aur, acum de culoarea opalului, până când devin întunecate cu totul, fosforescente numai în vălurelele lăsate de înotul raței sălbatice, pornită spre culcuş.

Primăvara vieţei, încadrează în semnele ei de înviere şi paşnicul oraş, cel mai din spre miază-noapte din vechiul regat.

Văzut din spre şoseaua Mamorniţei, ascuns în verdeață, întins pe un tapşan mai ridicat, înconjurat de dealurile trăgănate ce se tot înalță în depărtare, formându-i un fond domol vălurat, oraşul Dorohoi are o poziție geografică chiar frumoasă.

Din mijlocul caselor scunde, ascunse printre arborii deplin desfăşuraţi, se înalță Palatul administrativ: de departe e ca un far, dovada că te aproprii de un oraş. Lângă el e catedrala bogată în turnuri. Primăria, clădire sveltă şi gimnaziul bine întreţinut, formează sâmburele oraşului, în jurul căruia se întind casele din ce în ce mai tupilate dar curate, până ce se confundă cu acele din satul Trestiana, iar din depărtare chiar cu acele din Broscăuţi.

Dughenile, aproape toate cu nume neromâneşti, arătând că şi aice românii sunt numai politiciani, funcţionari sau muncitori de pământ, se întind spre coasta din spre răsărit, scoborându-se spre gară, înşirate de o parte şi alta a drumului cu circulație mai deasă, ori a celorlalte drumuri radiare ce duc spre satele din împrejurimi.

Biserica lui Ştefan-cel-Mare

Aşa aşezat, confundat aproape cu satul, te întrebi, care a fost rațiunea pentru ca Dorohoiul sa ajungă oraş. Nicio cale națională veche, nu trece prin el. Şoseaua Mihăileană îl lasă la o parte. Calea, spre Iaşi e nouă. Ca să se lege de drumul de pe valea Siretului a fost nevoie de un cârlig de cale ferată, aninat la Leorda, de celalt cârlig mai larg, care ajunge la Botoşani.

Din trecut, nimic n'a păstrat decât biserica de pe coasta de deal, care prin arhitectura ei cu multe ocniţe, asemenea celei dela Popouți, arată că și aice Ștefan cel Sfânt, a pus să se râdice altar de mulțumire Celui de Sus, pentru vreo izbândă. Bisericuţa de lemn, ca o jucărie, cu acoperişul ascuţit ca şi cel al episcopiei din Rădăuţi, ascunsă în curtea gimnaziului, abea e mai veche de un veac. Încolo nimic. Şi pe vremea lui Cantemir era „un târg puţin însemnat". Şi pe vremea lui, cei mari îl evitau. Aice e scaunul Vornicului din Ţara de sus, scrie primul nostru geograf; fiind pururea ocupat la curte, e înlocuit prin 2 vornici mai mici".

Explicarea rangului de oraş nu poate fi găsită decât în configuraţiunea geografică, fiind pus aproape de fundul unei leici largi ai cărei păreţi sunt formaţi din coastele dealurilor ridicate ca un amfiteatru de jur împrejurul lui, de-alungul Prutului ca şi de cel al Siretului. Totuşi valea deschisă a Jijiei i-a stricat în parte.

Bogăţiile ca şi oamenii se îndreptau spre ea, ocolindu-l.

De această împrejurare se resimte întreaga viață și trecut a tihnitului, prea tihnitului oraș. Într'o vreme, județul Dorohoi, vârât ca o pană între Bucovina și Basarabia, era uitat de toată lumea.

Deși Knejaturile de mult asfințiseră, la Dorohoi Knejii încă domniau. Acum cel dela Vârful-Câmpului, acum cel de la altă moșie, împărăția era împărțită alternative. Knejii aveau însă reședința duralnică la început la Iași apoi la București. Numai vara şi-o petreceau în parte în conacurile gospodăroase, spaţioase, dela moşii. Și astfel se explică faptul că în judeţul, vestit ca bogății, există foarte multe „curţi boerești", adevărate castele moldovenești uneori, iar în capitala judeţului prea rar se văd case pa-ticulare, cu grădini spațioase, cum e în Botoşani sau Iaşi.

Linia de drum de fier de pe Jijia, cu veniturile kilometrice cele mai ridicate din vechea țară, ne dovedește belşugul judeţului cu mult cernosiom, pământ negru roditor. Bogăţiile însă ale județului se scurgeau spre sud fără ca să rămâie decât fărâmituri în oraşul mereu sărac. Cei mai mulţi bogătași care-și scoteau de aice avere mare – legenda spune că Başotă întindea galbenii pe scoarţe mari, ca să-i vânture, – o cheltuiau de-parte, în capitala ţărei sau a Franţei, nelăsând în oraşul de baştină, decât prea puţin, de tot puţin, din ea. Aşa se explică viaţa economică ofilită a oraşului.

Totuşi e ceva demn de pomenit din el. Un semn de speranțe pentru viitor.

În această tihnă veșnică, s'au găsit și oameni de omenie, cu oarecare însuflețire cum nu se întâlnesc în alte oraşe de provincie. Neputând prin modesta lor avere, câştigată din muncă să deie un avânt economic oraşului, au rupt adese din ea pentru ca să ațâțe o luminiță măcar pe teren cultural.

Unii pe alții se îndemnau, se puneau la întrecere, când le venea rândul la putere ca să facă școli. Unul din ei – de ce nu l-aș pomeni? – d. Burghele – ş'a pus toată străduinţa şi a creiat, cu concursul oamenilor de bine, un Ateneu unde se ţin conferinţe, a întemeiat o bogată bibliotecă publică, a aşezat în faţa primăriei bustul lui Kogălniceanu. Acum în urmă activitatea s'a întins și dincolo de Cordun, la Seret. Ori cum, faţă de indolența celor care ar fi putut mai mult săvârși, merită laudă inițiativa celor puţini, care dându-și seamă că nu mai pot nimic pe terenul economic, au apucat calea răspândirii culturii, pentru a deșteptă măcar în viitor energia elementului românesc, înarmându-l în lupta ce trebue să o ducă.

Căci viitorul Dorohoiului nu mai poate fi asemenea trecutului. Schimbarea generală a adus o prefacere şi locală. Judeţul numai este izolat. Cordunul nu mai este păzit de finanți, nici Prutul de cazaci. Bogatul județ capătă o importanţă deosebită.

Circulaţia, de orice natură trebue să devie radiară, complexă, ca într'un organism sănătos.

Mai presus de toate, oraşul Dorohoi, a început a avea o însemnătate culturală, fiind cel mai apropiat centru de unde trebue să se împrăştie atât spre răsărit, către Hotin, cât și spre apus către Bucovina urzala

legăturii sufletești naționale. În el se află multe școli: liceu, școală profesională, un externat, seminar, școală normală de băeţi. Nu pot dovedi profesorii câte ceasuri de clasă au. Îndrumarea culturală face deci primii pași ai formelor îndeplinite. Încetul cu încetul va ajunge și la ținta cea bună: răspândirea culturii. Și în domeniul economic e o trezire. Există bănci românești, chiar și cooperative, care își târâie de o camdată zilele, căci, e greu de luptă!

FĂGĂRAŞ

Ca să ajungi până la acest orășel tihnit dar atât de vestit, trebuesă ocolești, fie pe la Brașov, fie pe la Sibiu, căci în dreptul lui se înalță zidul greu de străbătut al Alpilor Făgăraşului, cu piscurile cele mai înalte din întregul șir al munților noştri. Din pripoarele Carpaţilor, acum, în toamnă, mereu mohorâte și întunecate la față, până'n apa Oltului, care curge sub malurile năsipoase ale dealurilor dinspre Târnave, se întinde Țara Făgăraşului, pomenită până și în cărţile de școală primară, căci de aici se crede că a pornit descălecatul lui Negru-Vodă.

Peste tot numai sate curat româneşti, cu oameni căliți în lupta zilnică, grea, cu pământ nu tocmai rodnic şi cu climă destul de aspră. Prinşi între zidul munţilor şi apa Oltului, ei nu se socot făcând parte din Ardeal. Țara lor, e un cuib a parte.

Mândria trecutului, libertatea din vechime, ca şi în Vrancea ori Câmpulungul bucovinean, se păstrează ca tradiţia vremurilor uitate.

Făgăraşul, capitala ţinutului, deşi pe jumătate înstrăinat, poartă totuși, mai mult decât altele, ceva din atmosfera curat românească a regiunii. Spre periferia lui, mai întâlneşti şi garduri împletite din nuele, împrejmuind grădina, în colțul căreia, la stradă, e casa zidită sub influenţa meșterilor străini.

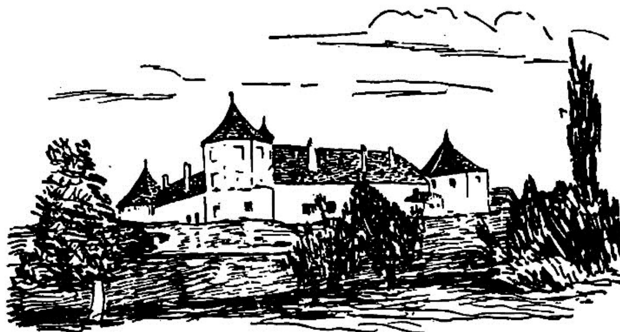
Încolo, orâşul e un mare şi întins sat, ca Vlădenii ori Perşanii, dar adaptat la situaţiunea înaltă de capitală a unui ținut. Case cu două rânduri sunt rare, în jurul pieţii sau în lungul Străzii Regale. Cele mai multe, cu un rând, au acoperișul de olane, înalt. Imitarea orașelor săsești a adus și aici acele caracteristice deschizături în acoperiș, care seamănă când cu nişte ochi sgâiţi, când pe jumătate închiși, cu pleoapele lăsate de oboseală. Te urmăresc la fiecare pas. Totuși imitarea clădirilor săsești se opreşte la acoperiș și la aliniere. Ferestrele mari, lasă soarele să bată din belșug în casă; n'au geamuri mici care pot fi deschise, spre a privi discret, în stradă. E mai mult ceva din inima deschisă, veselă, luminoasă, a Românului.

De câte ori văd o casă cu ferestrele mici; oblonite, cu ziduri groase, cuprinzând și poarta, ea însăşi înaltă, totul închis și ferecat, nu ştiu cum îmi face impresia de taină, bănuială, nesinceritate. Dincoace în Făgăraș, e mai multă vioiciune; spaţiul e mai larg; inspiră simpatie, cum ai intrat în el. Mai vezi, chiar pe străzile principale, câte o grădină frumoasă în fața casei care e clădită'n fund, ascunsă printre flori şi arbori, nu tăinuită îndărătul gardului înalt de zid.

De altfel în general orașul e curat, cu străzile bine întreținute. Nici cei dușmănoși nouă nu pot tăgădui că și administrația românească poate fi la nivelul celei vechi.

Orașul în sine nu are nimic deosebit. Ca şi Blajul, a fost părăsit, fiind în regiune curat românească.

În mijlocul orașului e nelipsita piață spațioasă, caracteristică Ardealului. Lipseşte însă catedrala. În satul Codlea, lângă Brașov biserica e monument, față de cele din Făgăraș.

Cetatea

Într'o latură a pieței curge Berevoiul, canalizat. De pe malul lui se poate prinde perspectiva cea mai frumoasă din oraș, cu liceul Negru-Vodă, clădire pe cât de prietenoasă și măreață pe din afară, pe atât de curat întreţinută pe din lăuntru. E singura şcoală mai de seamă; pe calea apucată, e un important isvor de regenerare naţională. Curios e că în Făgăraș încă nu s'a ajuns să se creieze o școală normală, deși în ultimii ani s'au înființat aşă de multe, pretutindeni, chiar și acolo unde nu erà nevoe. Aici, în mijlocul unui ţinut atât

de curat românesc, influența unei şcoli normale repede s'ar fi simţit[1].

La doi paşi din piaţă e „Cetatea”. E atracția Făgăraşului. Nu domină împrejurimile ca pe aiurea. Văzută din piaţă, acoperişul ei, se confundă cu ale celorlalte case. E impozantă numai când vii în spaţiul deschis, care o înconjoară. Frunzarul arborilor plantați în jur, îi formează, vara, un frumos decor. Toamna din potrivă, apare mai în relief masivitatea zidurilor de întăritură, a bastioanelor octogonale, ca şi corpul clădirii strâns grămadă. A dispărut doar podul cu lanţuri asvârlit peste șanțul larg, adânc, odată umplut cu apă. Abia dacă se mai ţin în el, ici şi colo ochiuri de apă liniștită, îndeajunse însă ca să oglindească acoperişul ruginiu, cu ogege înalte și subţiri.

Pe un drum împrejmuit de brazi, pătrunzi pe sub bolta joasă a intrării, în domeniul atâtor frământări din vremurile de demult, încât unele au trecut și în domeniul legendei. Pe scări roase, de stejar, prin cerdacuri, în lungul cărora sunt înșirate uşi scunde şi ferestre cu zăbrele, păşeşti spre încăperile când spațioase, boltite, când întunecate și tăinuite. Fostele aşezări în care își duceau viața principii şi nobilii, azi nu mai pot servi nici pentru închisoare.

Până mai dăunăzi au trăit aici naufragiații aventurii vrangheliste; acum au rămas numai câţiva din soldaţii ce-i păzeau.

După evacuarea lor, cetatea va deveni pustie, dată pe seama distrugerei încete a vremei. Paznicul te va duce să-ți arate tainicele bolnițe din fundul capelei, fostă sală de judecată. Acolo era fecioara de fier care cuprindea în braţele ei, numai căngi ascuțite și tăioase, trupul celui condamnat să ispăşească păcatele reale ori închipuite. După tortură, cadavrul aluneca în adâncurile turnului.

Îţi va arătă încăperile întunecoase în care Doamna Stanca își mângâia copiii în aşteptarea soțului ei, pornit atât de vijelios spre cucerirea Ardealului, de unde însă nu avea să se mai întoarcă. Te va duce să-ți arate stema cutăror magnați unguri, în stăpânirea cărora, din mână'n mână, a trecut castelul.

Viața lui însă s'a isprăvit. Ultimul serviciu la făcut acum, adăpostind pe refugiații ruşi. Ruina începe să-l macine. A început dela întăritura din afară, unde cărămizile umezite au culoarea cărnii sângerânde. A început și de sus dela turnuri, unde unele ferestre rămase numai cu pervazurile cioplite în piatră, dau drumul vântului, ploii și omătului să-și săvârșească opera și pe din lăuntrul.

Totuși numai temelia de ar rămâne din el și câțiva colţi din pereţi, glasul lui tot viu va fi pentru noi. De el se leagă pentru vecie numele lui Radu-Vodă, al lui Petru-Rareş ori al lui Mihai-Viteazul, chiar când legenda va cuprinde și cele două din urmă nume, cum a cuprins și pe cel dintâi.

Făgărașul are aproape însemnătatea orașului Alba-Iulia în ce priveşte pregătirea sufletească a Unirii de azi. Unde te întorci găsești semnele ei.

Biserica lui C. Brâncoveanul e una din urmele nedistruse. Domnul Munteniei avea moşii în Țara Oltului: Sâmbăta-de-sus și Poiana-Mărului. Pentru trainică amintire a numelui său, clădeşte, la sfârșitul veacului al 17-lea, frumosul monument din marginea târgului, trecut în stăpânirea Uniţilor. Biserica scundă, masivă, cu brâe din colţuri de cărămidă, cu stâlpi masivi la intrare şi turnul scurt, octogonal, la mijlocul acoperişului, ascunde înlăuntru mândră podoabă de picturi. Altarul cu catapeteasma cea acoperită de fină dantelă aurită, cu frunzele de ştejar din firidele icoanelor, este o minune de artă românească. La intrare, deasupra ușei ferecate, inscripţia cuprinde în câmpul ei și astăzi, corbul cu crucea'n gură, stema nenorocitului domnitor, cu sfârşit atât de tragic. În faţa inscripțiunii, te crezi dincolo de munţi.

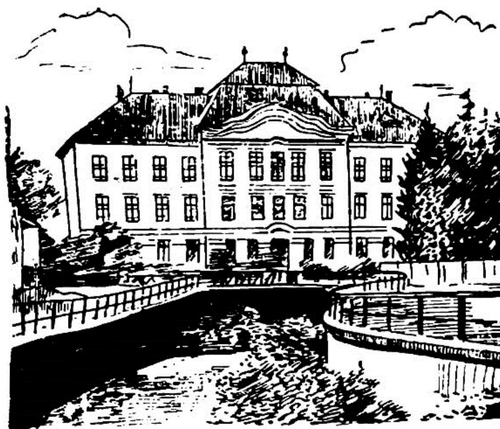
De acest oraş nu sunt legate numai isprăvile domnitorilor munteni ori moldoveni. Și începutul școlilor lui, arată urme de unire și interes reciproc. Şcoala înființată de Ion Codru Drăgușanu, isteţul tovarăş de călătorie prin Apus al boerului muntean Golescu, a fost subvenţionată o bucată de vreme și de judeţele limitrofe din Muntenia, începând din Muscel și până'n Buzău, concretizarea gândului de înfrățire ce stătea ascuns în inima tuturora ca și colțul grâului sub pavăza de omăt.

Acum orăşelul aşteaptă liniştit, ca şi Blajul, recunoaşterea îndrăsneţelor fapte ale trecutului. Între cele

[1] Anul acesta e vorba să se înfiinţeze, după cum s'a inaugurat şi un tribunal

două centre mai înstrăinate dela apus și răsărit, Făgărașul ar puteà aveà rolul însemnat al bogatului izvor cultural românesc.

Până atunci, s'a desbrăcat măcar cât s'a putut de orice urmă exterioară a trecutului. Prin energia conducătorilor lui, unde te întorci nu dai decât de tăblițe cu numele străzilor numai în româneşte, ce arată totodată și caracterul local: Strada Tăbăcarilor, Str. Morii, Str. Cărămidarilor, etc.

Liceul.

Străinii nu sunt, ca aiurea, prea trufași. Își simt situaţia lor de intruşi într'un mediu natural cu care trebue în sfârșit să se identifice.

Trecând podul de lemn de pe Olt, care a înlocuit pe cel de fier rupt în două în vremea războiului, străbătând singura stradă principală a satului Galaţi, o suburbie a Făgăraşului, urci înşerpuri strâmte şoseaua ce duce spre Sighişoara.

Te opreşti în loc, aproape de vârful dealului, căci panorama ce ți se desfăşoară, merită un popas mai îndelung. E unul din tablourile cele mai sugestive, care-ţi arată cât de mândră e țara noastră. Dealuri, şes și munte le ai înainte.

Grupa Berevoescului stă în faţă. În zimții de piatră se oprește un vălătuc plumburiu de nori grei. Câteva dungi albe de omăt par mai strălucitoare între peretele umbrit și norii întunecaţi. Culmea se ține, când mai înaltă, când mai crestată, până'n Negoiul ce se pierde în ceața serii. Creste paralele se lasă brusc spre șesul neted dela poale, ca nişte ziduri ce sprijină peretele principal. Negura tot mai deasă învăluie părţile joase, ca un fum ce se lasă spre pământ.

Ici şi colo pete mai întunecate, arată cuiburile omeneşti. Spre Sibiu, o dungă portocalie luminează drumul Oltului, pe când spre răsărit, pragul Perşanilor închide zarea. Oltul abea se zărește. Apa lui împuţi-nată de secetă, se iţeşte unde și unde, niştеochiuri aurii în reflexul apusului. De pe malul drept încep dealurile largi, când ogoare, când cu păduri, aceleași aici ca și mai spre miază noapte între Târnave.

Zid deoparte, zid de alta, înţelegi independenţa celor din Țara Oltului.

Înţelegi și accentele de caldă iubire pe care le scrie I. Codru Drăgușan, gândindu-se la mândra lui țară, în preajma drumului lung ce avea să-l facă. „O, ţară mândră, din care nici când nu ieșisem, O, râuri limpezi şi tu, principele apelor transilvane, Oltule! O, panoramă fermecătoare, când te voi revedea!”.

Mantaua nopţii timpurii acopere tot mai mult ţinutul. Munţii sunt ca tăciunele, pe când jos e o lată pânză de brumă. Hornurile puţinelor fabrici par mai proeminente, prind a sclipi luminele electrice, pe când pâlcurile de brazi din jurul bisericii franciscane, ori din frumușelul parc dela marginea orașului, răsar ca niște insule, în mijlocul mărei de ceaţă.

La întoarcere, fără să vrei apuci cărarea Morilor, în tovărășia Berevoiului care îţi șoptește lin povestea munţilor de unde vine, dar şi vrednicia celor cari, de atâtea veacuri de vifor, au ştiut să păstreze curăţenia etnică, până'n ziua învierii.

Te-ai urca mereu, pe lângă apa lui limpede, ca să săruți poala munților, cetatea veșnică, în care a luat naștere doina şi s'a trecut din tată'n fiu.

FĂLTICENI

Fălticenii sunt ca un popas în drumul dela Siret spre Baia şi munte, înainte de a scoborî în valea Moldovei. Azi un han, mâni o dugheană, spun cunoscătorii locali, nu chiar deodată în mânile străinilor, s'au înşirat în lungul drumului mare, în calea celor ce urcau dinspre Dolhasca, „Târgul” astfel format s'a lipit satelor împrăştiate pe coastele trăgănate ale înălțimilor domoale dinspre pârâuoaşul Şomuzului, oprit în loc în iazuri pline odată cu peşti, dar mai ales cu raci. Şi azi există strada Coteşti, pe urmele unui vechiu sat, iar „mahalalele” nelipsite oraşelor noastre, se continuă cu satul Oprişeni.

Configuraţia terenului a schimbat arhitectura obişnuită oraşelor moldoveneşti. În celelalte, aşezate în loc mai plan, târgul – dughenile dese înşirate în lungul drumului mare – are o situaţie centrală, înconjurat de spațioasele curţi boereşti din vremea proprietăţii mari, iar mai în afară, de casele cu ogoare de popușoiu şi grădini. Fălticenii din potrivă au forma unui triunghiu. Vârful, partea nouă, îndreptat spre Siret este târgul; baza, lăţită, în continuare cu satele, e ocupată de curţile vechilor boeri.

Iarmarocul, vestitul iarmaroc de Sf. Ilie, era prilejul de activă transacție între munte şi dealuri ori văile largi. Marfa de Lipscași Brașov erà mai lesne depozitată temporar aici, pentru ca apoi cu ţârâita să fie resfirată în satele din adâncul munţilor. Aceasta a fost vremea de aur a scurtei vieți de oraș vestit. Înfiinţat cam pe la începutul veacului al 18-lea, (o biserică din el e clădită cu lemne din pădurea aflată pe loc) azi, drumul de fier de pe valea Siretului, ca și mutarea transacţiunilor chiar în sate, i-au anemiat viața. Se stinge încet, încet, ca și mai de demult Baia.

E singura capitală de judeţ care la recensământul din 1912 a arătat o depopulare.

Dealurile care i-au adus viaţa, acum îi încetinează pulsul. Situația artificială de capitală a unui judeţ ce se întinde deacurmezişul, din munte, până la Ruginoasa aproape de Bahlueţ, nu-i dă nici un avantaj. Veneau, e dreptul, dornenii, făcând mare înconjur, la tribunalul din Fălticeni, când aveau nevoe, dar pentru relațiunile lor economice se îndreptau spre Câmpulungul bucovinean; cei din Broșteni, Borca ori Farcașa sate populate, se scoborau pe drumul natural al Bistriţei, spre Piatra. Fălticenii rămâneau aninaţi de coasta dealurilor dintre Moldova și Siret; bogățiile care i-ar fi dat viață se scurgeau în jurul lui.

Montul de linie ferată ce-l leagă de drumul mare la Dolhasca, cel mult atrage spre el bogăția lemnelor dela Găinești și Sasca.

Fălticenenii sunt azi, cu vădită dreptate, adânc neliniștiți de vremea când și acest trafic va fi abătut, prin proectata linie de pe valea Moldovii, între Roman și Cornu-Luncii. Se mângâie cu o variantă electrică trasă spre ei, cu care sunt amăgiţi pentruca să li se adoarmă şi mai mult, amorţita energie fărâmițată prin luptele politice de care nu se pot desbăra nici azi, neavând puterea să despartă interesul de partid desbinător, de cel obștesc. Când linia proectată, va ajunge la Cotu Băii, se va aduce drept motiv greutățile tehnice și visul de care sunt legănaţi, ca orașul lor să fie staţie pe linia principală Oradia-Mare, Câmpulung, Iași, Chisinău, va rămâne neîmplinit.

Și Fălticenii nu merită soarta ce li se pregătește.

Neprielnicia aşezării naturale asupra desvoltării economice poate fi învinsă. Altfel omul n'ar mai fi om, dacă nu se folosește de tot ce progresul științii și al tehnicii i-a pus la îndemână. Fălticenii e orașul care cu oarecare bunăvoință și energie, poate deveni măcar cuib plăcut de vilegiatură, o stațiune climaterică.

Dealurile domoale au perspective liniștitoare; bradul creşte pare că mai mândru decât aiurea; aerul curat de munte ajunge molcomit până la el. Unde te întorci prinzi priveliști încântătoare, mângâietoare. Nici 3 chilometri, din centrul orașului, te duc pe dealul Spătăreștilor, localitate vestită, unde o mână de oameni din regimentul 2 grăniceri, a dezarmat în noaptea de 14 Ianuarie1918 o divizie întreagă de bolșevici.

De aici se desfăşoară neîntrecuta priveliște asupra văii Moldovei cu biserica lui Ștefan dela Baia, ca și în lungul munţilor din Bucovina și până mai jos de Mânăstirea Neamţ. Pietrele Doamnei și Giumălăul sclipesc în curăţenia lor de omăt, învăluiţi de soarele unei primăveri timpurii, făcându-ți pare că semn de

îmbiere spre podoaba stâncelor lor.

E un centru de excursiune minunat; din Fălticeni lesne te poţi îndruma spre Râşca şi Tg. -Neamţ peste Pleşu, iar mai sus dela Mălini spre Stănişoara, pe una din cele mai pitoreşti şosele ce le avem, către nodul fermecător al Broştenilor şi Dornei.

Dealurile tărăgănate din jurul orașului, pare că sunt anume să fie acoperite de pomi fructiferi. Ce se poate căpătă ne spun Rădășenii, sat vestit prin pometurile lui.

Farmecul naturii, liniștea aducătoare de gânduri, oamenii sănătoși și vioi, au creat în jurul acestui oraș oropsit, uitat, slăbitși de lupta „guelfilor și ghibelinilor” locali, o aureolă culturală, o tradițiune necomparat superioară multor orașe mai de seamă. În creerul munţilor, la Broşteni, un dascăl al trecutului D. Nanu, a pus sămânța culturii; mai târziu, respirând în sfinţenia locului, unul din adevărații apostoli ai satelor, Mihai Lupescu, a știut să adune tineri sclipitori ca minte, nobili ca suflet și să-i trimeată la școala normală „Vasile Lupu” din Iaşi, creând o falangă de învăţători destoinici, înflăcăraţi, cari făcură vestit cercul sucevean.

Singurul ziar pentru ţărani „Vestitorul Satelor”, care s'a menținut până azi, pornind dela sat pentru sat, aici apare. A fost înființat odată cu cercul activ „Deşteptarea Sătenilor” din Baia, de către învățătorul N. Stoleriu apostol pe vreme de pace, erou în război. Acum zace în singurătatea Pietrosului din Călimani, căzut cu fața către Ardealul, pentru a cărui desrobire ș'a jertfit tinerețea, dar și speranța ce o puneau toți în el. Ziarul fu însă luat de bătrânul şi inimosul său dascăl, numai pentru ca opera să-i supraviețuiască.   Unde se mai găsesc asemenea pilde de abnegare, de legătură sufletească, în lumea celor ahtiaţi acum numai după deputăție, afaceri și pământ!

Aici în Fălticeni, nu e uliţă, care să nu fie legată de amintirea neîntrecutului povestitor Creangă. Ca şi în Florența lui Dante, la fiecare răspântie s'ar puteà pune plăci cu citate din Creangă, relative la locurile umblate de el. Acolo era catihetul care juca stos, iar mai încolo trăia fata popei din Fălticenii vechi, ori erahatul unde “zârghitul de Trăsnea” adormea cu gramatica sub nas după ce dondănise până ce ameţea vestitele mi-ţi-li, ni-vi-li. Mai încolo era vestita casă a lui Pavel ciobotaru din ulița Rădășănilor și mai ales crâșma cu crâșmărița cea frumoasă și scenele neimitabil descrise.

Din Fălticeni a pornit N. Beldiceanu unul din puținii literati cărora ştiinţa le-a dat adâncime și orizont mai larg, deși uitarea nemeritată, prea de timpuriu s'a lăsat asupra producţiunilor sale.

Din înviorătoarea liniște a dealurilor înflorite M. Sadoveanu, înainte de a deveni ieșan, lungă vreme fălticenean, ne-a dat cele mai minunate descrieri de natură, pornite nu numai din cunoașterea ei amănunţită, cât mai presus de toate din dragostea cu care la prins în mreje. Tot la Fălticeni își duce viața în modestie și hărnicie netrâmbițată Artur Gorovei, răscolitorul nepreţuitelor comori ale folclorului român. “Şezătoarea” singura revistă de folclor până mai acum câțiva ani, scoasă Dumnezeu știe cu câte sacrificii, în orășelul acesta apare, ducându-i numele peste hotare, dela Lipsca, la Viena, Praga și Paris.

Tradițiunea de muncă cinstită, fără reclamă zilnică, face însă minuni. Ea îmbie și pe alții la activitate. Un tânăr profesor, fost elev al Universităţii din Iași V, Ciurea, a creiat singurul muzeu regional complect din vechiul regat. Bogata colecţie ce a scăpat-o dela distrugere, tot cu sacrificii personale, stă îngrămădită încâteva săli neîncăpătoare din localul gimnaziului. Ea aşteaptă dărnicia unui bogătaș, care să-şi lege numele pentru totdeauna de un locaș propriu, punând în valoare rezultatul muncii unui om de inimă, cum nu se întâlneşte dese ori.

Sufletele amorţite ale localnicilor, ar puteà reînvia privind podoaba împrejurimilor favorizate de natură. În frumuseţea locurilor vor găsi energia necesară pentru reacționare.

Orașele slăbite pot căpătă viață prin voința oamenilor. Voința nu are limite. În faţa ei dealurile se şterg, munţii nu sunt o piedică.

Viaţa plină răsare de pe urma ei.

FOCȘANI

Evoluția orașelor noastre, din răsăritul Carpaților, este așa de normală și uniformă, datorită acelorași condițiuni istorice și geografice, încât și înfățișarea lor este aproape aceiași.

Focșani e la fel cu Botoșani, măcar că sunt așezate la cele două capete ale Moldovei. Deosebirile sunt mici, dar îndeajunse pentru ca să le caracterizeze.

Focșani e mai spre șes. Când vii dinspre R.-Sărat abia zărești acoperișul caselor și turlele bisericilor, mai toate puțin înalte, din pădurea arborilor ce le înconjoară. În această privință asemănarea cu Botoșanii, dar și cu alte orașe de pe valea Siretului, este perfectă. Livezi întinse umbresc casele nu numai dela periferie, dar și din centru. Brazilor le priește locul de minune; ca la munte cresc de înalți și stufoși. Grădina publică, micuță, e o adevărată grădină botanică, foarte curată și bine îngrijită. Plopii își împletesc cununa cu pletele brazilor. Pană și castanii de pe bulevarde cresc mai stufoși; de aceia sunt și multe străzi umbrite, deci bulevarde.

Zonele concentrice, care se deosibesc oricărui oraș din Moldova, se prind și aici, dar cu raporturi deosebite, în legătură cu istoricul deosebit al Focșanilor. E doar orașul vestit al Unirii.

Înfățișarea lui de azi provine din două orașe deosebite: Focșanii din Muntenia și cei din Moldova. În cunoștințele sumare de geografie pe care le avem noi despre țara noastră, orașul Focșani e legat de Milcov, deși pârâiașul acesta vestit curge lenevos la doi kilometri departe. Despărțirea atât de îndelungată a celor două orașe, cari trăiau însă în destul de bună înțelegere, ca o presimțire a vremurilor de contopire, o făcea „Gârla hotarului” un șanț îngust în care apa înverzită de mătreață și străjuită de broaște, nu se păstra decât după ploile mai îmbelșugate. Astfel fiind, zona negustorească nu e restrânsă numai în jurul unei vechi piețe, ci străbate orașul, în lungul „Ulițelor târgului“ ce se îmbinau cap la cap.

S'au păstrat până azi și cele două piețe. Piața moldovenească, mai largă, este lângă biserica domnească, zidită de Doamna Dafina, văduva lui Eustație Dabija, cam pe la sfârșitul veaculuial 17-lea. Piața din Munteni, e lângă grădina publică, fosta grădină de petrecere a călugărilor greci, care pusese mâna pe cea mai veche mânăstire din Focșani, biserica Sf. Ioan.

Până în 1905 s'a păstrat frumosul turn de odinioară, crușat de focul din 1854, ce a mistuit mai tot orașul din partea Munteniei. Ce a crușat focul, n'a fost păstrat de rafinatul gust estetic al edililor moderni. Turnul a fost dărâmat, ca și cel al Colței din București ori cel dela Trei-Erarhi din Iași, rămânând să fie clădit altul în loc, la Sfântul Așteaptă, și care n'ar spune nimic prin glasul clopotelor nouă, din sbuciumul vremurilor de demult. Atât de grăbiți ce suntem a rupe cu trecutul, încât nici zidurile reci nu le mai vroim în mijlocul nostru.

Zona caselor boerești, cu grădini împrejmuite și ele cu ziduri, sunt așezate nu în cerc ci ca o elipsă în lungul Uliței târgului. Una din aceste case bătrânești, comode, largi, cu mult aer și lumină, se mai vede încă în apropierea liceului, transformată însă în hambar, cu ferestrele oblonite dc scânduri bătute, gata să se prăbușească sub povara vechimei, deși în ea, nu de mult, a fost găzduit Domnul Unirei. În afara zonei boerești vechi, au rămas urmele satelor Slăeștii și Brătuleștii, vechi așezări.

Focșanii de azi datează dela 1862. Atunci a dat Domnitorul Cuza deciziunea prin care se unesc cele două municipalități. A fost semnul desăvârșitei Uniri. Înainte de acest an însă în Focșani a funcționat Comisiunea centrală, aproape doi ani, compusă din 8 moldoveni și 8 munteni. Gândul Unirii a fost înfăptuit la Iași; faza de pregătire s'a săvârșit la Focșani; deplina împlinire a avut loc la București. Aceasta este clipa istorică cea mai însemnată din viața orașului, a cărui întemeiere – cu dată neștiută sigur – este legată de podgoriile vestite din jurul său. „Un mioldovean s'a pus la întrecere cu un muntean, luptându-se cu paharele de vin. Moldoveanul Focșa a învins; spre pomenirea lui sa zis Focșani târgului dela hotar”.

Focșani este un oraș tihnit, într'o regiune bogată, la îmbinarea dealurilor acoperite cu vii și șesul mănos al Siretului, ce se întinde spre Câmpia Română. Străzile sunt bine pavate, curat ținute dar puțin canalizate;

are apă captată adusă din munţi, are lumină electrică. Clădiri mari, frumoase, unele în stil românesc adăpostesc principalele administrațiuni de stat sau comunale. Un teatru nou, făcut danie orașului, opreşte trupele în trecere. Într'un colţ din grădiniţa ce-l înconjoară, bustul lui Liciu artistul pretutindeni iubit, este ascuns printre crengile brădetului tânăr, iar în faţa clădirii tribunalului, se ridică într'o piaţă pustie, o statue destul de expresivă, înălțată în amintirea voinicilor putneni, care au luptat în războiul independenţei. În schimb şcolile, ca mai pretutindeni, sunt vârâte în clădiri închiriate, afară de liceu, asvârlit într'o coastă a orașului și de școale normală, de la margenea târgului, adăpostită însă în local neîncăpător. Așezat în calea scurgerii munţilor, viaţa e destul de însufleţită, iar portul naţional al sătenilor de prin prejur dă târgurilor săptămânale un colorit mai românesc decât în alte oraşeale Moldovei. Pare că se simte sufletul vrâncenilor ascunși dincolo de Măgura Odobeştilor, deal înalt ca un munte, ce domină râul Putna cu albia-i schimbă-cioasă, şi valea largă a Siretului. Prin valea Milcovului privirea pătrunde spre munţii aspri din Vrancea, împânziți de razele soarelui lăsat spre apus.

Caracteristica economică a orașului o au podgoriile întinse dela poalele munţilor. Spre toamnă, mai toate casele mai mari, pare că sunt pustii. Stăpânii, cu toţi ai casei, sau îndreptat spre viile replantate, bogăţia regiunii. Ele dau pulsul mai svâcnitor vieţii economice. Altfel, deși așezat în calea bătută a văii Siretului, liniştea ar fi deplină, ca mai în toate orașele din Moldova, depărtate de izvorul afacerilor de tot soiul, prea concentrate în Capitala ţării.

De o mişcare culturală, abia se poate vorbi.

Într'aceasta nu fac nici Focșanii excepţie.

E viața ce se așteaptă.

GALAŢI

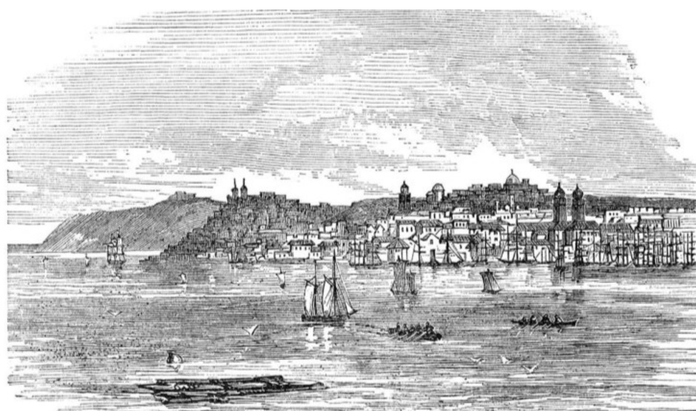
Cam pe la începutul perioadei de înflăcărare, fireasca urmare a unirei tuturor Românilor, s'a vorbit mai mult decât s'a scris asupra mutării capitalei din România unită. București, așezați prea aproape de granița sudică, veşnic în ameninţare, asvârlit la pragul întinsei stepe a Bărăganului, cu totul în afara drumurilor mari, naturale, rămas într'o coastă a ţării, cam cum era Iașii mai înainte, nu mai este potrivit pentru centrul principalal teritoriului mărit. S'a vorbit despre mutarea capitalei mai spre mijlocul circonferenții, la care se reduce, în cele din urmă, conturul României de azi; undeva, dincolo de Carpaţi. S'a asvârlit de câţiva și ideia mutării capitalei la Galaţi.

Au venit apoi frământările lăuntrice, politice, care au amuţit orice discuţie relativ la capitala României mari.

Nu s'a mai auzit nimic relativ la preocupările din viitor, asupra schimbării scaunului Domniei.

Numele Galaţilor, pomenit între oraşele pretendente la stabilirea viitoarei Capitale a României, trebue să iasă din nou la iveală.

E un oraş ce-l aşteaptă zile de mare prosperitate. Va fi ori nu Capitala, dar Hamburgul României mărite trebue să devie. Nu e dorința oamenilor care va precumpăni, cât va decide condiţiunile naturale, situația geografică. Ceiace Galaţii au fost odinioară pentru Moldova, de sub Movilești, nu va întârzia să devie pentru România întregită. Apropierea mării, calea largă lesnicioasă acelei mai însemnate artere fluviale din Europa, îi vor hotărî soarta.

Galaţi – vedere dinspre Dunăre

Bătrânul fluviu larg, bogat în ape, e destul de adânc pentru ca să poată permite vaselor de mare, să ancoreze la Galaţi. Înainte de regularea brațului Sulina, accesul lor spre interiorul ţării era oprit. Importanța economică a celui mai uşor drum spre marea deschisă, mărindu-se cu creşterea numărului statelor riverane, de sigur că și străduința tuturora va fi ca braţele Dunării să numai fie o piedică pentru intensa circulaţiune a vapoarelor. Galaţii fiind ultimul nod important omenesc în calea lungă a Dunărei, în el se va face transbordarea bogățiilor aduse de departe fie spre mare, fie spre lăuntrul continentelor. În mic aşa a fost şi până acum. El va deveni portul de mare, cu viața activă, centrul mișcării economice măcar pentru Europa centrală, mai ales când se va împlini plannl de unire largă a Dunării cu Rinul croindu-se drum lat între Marea Nordului și M. Neagră.

Dar dacă Dunărea îi va aduce cea mai mare parte din producţiile industriale ale Cehoslovaciei lipsită de un drum la mare direct, propriu, scurt, ca şi al Austriei restrânse dealungul zidului alpin, portul Galaţi este indicat, ca fundul unei leici, spre o concentrare a tuturor bogățiilor noastre destinate exportului, dar şi locul de descărcare a mărfurilor aduse, mai uşor de împrăştiate aici.

Privească oricine o hartă a României Mari. O circonferență este conturul ei.

Dobrogea este piciorul ce o leagă de Mare, iar Dunărea este fereastra pe unde lesne poate să se facă circulaţia, schimbul de viaţă cu lumea largă. Galaţii e orașul către care se adună trei ape mari. Dunărea este

scurgerea sigură a bogățiilor din Banat și mănoasa Muntenie. Siretul, de sigur în viitor navigabil, cum a fost în parte odinioară, ca și Prutul, spre Galaţi îndreaptă tot prisosul holdelor scoase din pământul fertil al vechii Moldove. Din mijlocul Transilvaniei, drumul cel mai scurt spre Mare duce la Galaţi.

Prin valea largă a Buzăului se poate lesne străbate pragul Carpaților, acolo unde prin îndoituri, muntele și fluviul vin mai aproape unul de altul. Sudul plin de lacuri al Basarabiei, tot spre Galați mână întreaga mană a Bugeacului roditor.

Cum se adună apa, curgând în şuviţe de pe coastele munților, cătră gura văii principale, așa se înoadă reţeaua drumurilor naturale, către oraşul cel mai apropiat de Marea care leagă Europa productivă de poarta Asiei, câmp deschis încă pentru producţiile industriale europene.

Sunt locuri favorizate de natură și altele pe care străduința omului, cu sforțări uriașe și îndelung le ridică. Galaţii sunt dintre cele dintâi. Omul e ajutat de natură, iar munca lui repede răsplătită.

Situaţia geografică, naturală, a portului Galaţi este de aşa soiu, în cât îl indică drept port important al României întregite, drept unul din nodurile de seamă în circulaţia internaţională.

Acesta ar fi viitorul.

Nici presentul nu e rău. Forfota vieţii economice aice e mai mare uneori decât în Brăila, căci Galaţii, fostul porto-franc, a rămas depositul mărfurilor pentru toată Moldova.

Oraşul e mai pitoresc decât Brăila, tocmai prin neorânduiala uliţelor strâmbe, strâmte, care urcă din vale, din port, spre deal. Când vii cu vaporul pe Dunărea, casele par înşirate în amfiteatru. Aduce aminte, bine înţeles în mic, de unele colțuri din Genova, prin străzile cu trepte, prin casele, în ultimul timp, rădicate la mari înălţimi.

E o deosebire cam bruscă dintre Portul Galaţi, dela marginea Dunării şi oraşul din deal.

Jos e muşuroiul omenesc legat de viaţa de pe Dunărea. Vin alăturea hamalii mereu asudaţi, cu funcţionarii de birou pomăduiţi şi gătiţi, ori negustorii din provincie după căutarea mărfii celei mai ieftine. Aice e maghernița înfundată, ceainărie ori cafenea, loc de ceva odihnă pentru cei ce aleargă, în rând cu tot soiul de dugheni pline de felurite articole. Aice se înalță palatul N.F.R., mai încolo silosurile, ca monolite cu ferestre numeroase, iar pe malul Dunării, până departe înspre gura Prutului, stau stive de scânduri şi leaţuri de brad, spre Galaţi scurgându-se, pentru export ori depositare, bogăţia pădurilor de brad din nordul Moldovei ca și din Bucovina.

Urcând ulițele în pantă repede, dai de a doua regiune, din jurulstatuei lui C. Negri, unde încep frumoasele magazine, cu belşug aprovizionate. Strada duce până la Grădina publică, odată oază umbroasă cu arbori mari, azi „parc englizesc", bătut în plin de soare; în fundul ei e asvârlit un bloc de marmoră albă cu bustul lui Eminescu în vârf, în faţa unei perdele rare de tufăriş lipsit de orice aşezare artistică.

De aice începe frumoasa stradă Domnească, bulevard larg, răcoros, bine întreținut, în lungul căruia sunt înșirate case modeste, dar care spun buna stare a proprietarilor lor. Pe strada Domnească se află monumentala episcopie, de curând înălțată; aproape peste drum, e cetăţuia greu de străbătut a şcoalei „Notre Dame de Sion", ademenitoarea generaţiunilor tinere din pătura ceva-ceva mai înstărită, care a rămas încă la concepția de pe vremea fanarioților; socoteşte că nobleţa culturală stă în necunoaşterea sufletului poporului în care trebue să trăiască odraslele lor şi că cultura e tot una cu bâiguiala câtorva vorbe franțuzeşte. Tot pe strada Domnească, la capăt, se află frumosul palat episcopal şi bine îngrijită grădina publică.

De aice, dela marginea ei, se poate prinde admirabilul tablou al răsăritului de soare, prevestit de dunga purpurie ce se tot lățeşte deasupra argintului apelor întinse ale Brateşului, peste care se aştern, în răcoreala nopței, un slab strat de ceață. E o panoramă de stepă, cum rar se poate vedea în țara noastră, prin îmbinarea atâtor elemente strânse grămadă și prin uşurința cu care poate fi admirat. De aice se vede şi una din cele mai mărețe lucrări tehnice dela noi: indiguirea Brateşului. Un lung stăvilar de piatră, a oprit în loc apele mereu amenințătoare. Azi Bădălanul, la adăpostul valului de piatră, e pe cale de însănătoșare, rădicându-se un cartier pentru muncitorii din port şi mai ales pentru cei din gară, aşezată la strâmtoare, între malul de lut

galbăn din lungul orașului și între Dunărea și Brateș.

E un punct plin de înviorare, în ce priveşte activitatea noastră economică și stăpânirea naturii.

Spre nord de strada Domnească, se întind căsuțele încunjurate cu spaţiurile largi de grădini. E parte nelipsită din oraşele moldoveneşti. Pe urmă vin imașul şi ogoarele repede arse de soare, sau coastele acoperite cu vii și caiși, podoaba de primăvară a regiunii.

Dar Galaţii nu este numai orașul economic. Trecutul istoriceste în multe privinţe interesant, fiind fereastra de aprovizionare a Principatului Moldovei. De el se leagă pioasa amintirea celor doi buni prieteni C. Negri și domnitorul Cuza. Cât ținem noi la asemenea legături, dovada se vede și la Galaţi. Frumoasa vilă în care Cuza a stat la Galaţi, e azi… otel, în loc să fie un frumos muzeu istoric.

Venind vorba de muzeu, e demn de pomenit faptul că în Galați s'a înființat, pe lângă şcoala primară de băeţi No. 6, prin îndelunga străduinţă a directorului un muzeu regional de toată însemnătatea.

În Galaţi mai e și o bibliotecă publică, formată din sâmburele donat de învățatul V. A. Ureche. Și şcoli sunt multe, cu activitate însă mai mult restrânsă între zidurile lor, căci au de luptat înainte de orice cu prea multe neajunsuri proprii.

Orașul Galaţi are cum să ieie desvoltarea ce i-o va da portul. Spaţiul îi permite să se întindă spre podișul sănătos al Tighinei cu perspectiva spre Dunăre, ori către nord cu aceea către întinsa oglindă a Brateşului. Fluviul se strânge aice grămadă; nu se resfiră ca în fața Brăilei în Balta largă, un labirint de canale și ghioluri. Un pod peste Dunăre, ar permite întinderea orașului şi dincolo, în Dobrogea, pe înălțimea pitorească a Bugeacului, de unde încep pădurile dese de tei. Drenarea puţinelor bălți dintre Brăila şi Azaclău, transformă spațiul înconjurat de cotul Dunării, într'un câmp fertil, un parc întins în preajma orașului în floare.

Eroismul arătat de gălăţeni, pe vremea grelelor încercări prin care au trecut, e un semn de chezășie pentru viitor. Ei nu vor lăsa ca darurile naturei să fie nesocotite. În ajutor vor aveà interesul general al ţării, atunci când cei indicaţi să deie impuls mişcării generale economice, vor trece de pârpâra sterilelor fră-mântări care ne ţin azi în loc.

Rodnicia rară a pământului nostru blagoslovit, munca liberă a braţelor vânjoase, trebuesc canalizate spre îndreptarea economică a țării.

Poarta pe unde vor ieşi bogățiile noastre, aducătoare de cinste și bună stare, nu poatesă fie aiurea decât la Galaţi.

GHERLA

„Vede-te-aș la Gherla”, erà, în Ardeal, echivalentul blăstămului din vechiul regat: „Să te mănânce Ocna”. Aice în Gherla se afla pe vremuri pe la 1786, cea mai mare închisoare de dincolo de Carpaţi, schimbată azi în cea mai încăpătoare școala de corecţie pentru copii, la urmă tot o Gherlă.

Orăşelul, cu locuitori nu mult mai numeroși decât în Vaslui, se află așezat în tihna luncii Someşului mic, cam la jumătate de cale între Cluj şi Dej.

Someșul curge printr'o vale repede lărgită, cu coasta dinspre apus împădurită, iar cea dinspre Câmpie, mereu arsă chiar din începutul verii. De aceia Gherla, pare că e într'o regiune de șes.

Din tren se văd numai turle de biserici: spre nord se ridică două mari edifici, ce par și mai masive de cum sunt, față de spațiul deschis din jur ori în raport cu căsuțele mititele ale orașului.

Una dintre clădiri e suspomenita „Şcoală de corecție”; a doua este liceul. Cadrul larg îl formează ogoarele, pâlcurile de grădini și vii ori petece mai mari de păduri, întinse spre coama dealurilor scunde.

Din gară dai deadreptul în artera negustorească, mici dugheni cu de toate. E drumul ce leagă oborul de vite cu piața mare, nelipsita piaţă, aice mai largă ca ori unde sau așa pare faţă de întinderea micuţului oraş. Soarele o bate în plin, căci umbra celor câțiva arbori de pe margine nu aduce nici o mângâiere.

În zilele când nu e târg, e pustie. Cu atât mai monumentală pare biserica armenească, cu frontispiciul larg, cu turnul înalt din mijloc, întovărăşit la bază de alte două turnuleţe micuţe.

În zilele de iarmaroc, în faţa ei e furnicar de oameni. Care încărcate cu saci de grâu se țin până lângă intrarea în biserică.

E revărsarea satelor din jur, neaoșe românești. După port, bărbații i-ai socoti drept unguri, cu ciubote în picioare, cu ismenele scurte și largi, cu pălărioara ca un ceaun, având margenele resfrânte. Mulţi poartă tolbă de piele la șold și luleaua'n dinți. Femeile încaltea, ș'au lăsat cu totul portul de casă. Au fuste de cit înflorit, peptăraș fără mâneci, strâns la mijloc, descheiat la sân și testemel negru pe cap înodat în creştet.

Când te dai pe lângă ei, nu-i auzi însă decât româneste şi încă apăsat.

„Da du-te la Dumnezeul care te-o dat, strâmbo” să răsteşte câmpeanul înciudat către o femeie care-l cicălea.

Ca pretutindeni sunt două lumi deosebite, căci dacă te aşezi la masa singurei cafenele din piață, nu înțelegi nici o vorbă. Orașul e înstrăinat, măcar că în el se află relativ mulți români, mai ales mulţi candidați la preoţie și alte soiuri de şcolari.

Gherla e întemeiat de armeni, pe care însă nu-i mai cunoşti, ca și la Ibaşfalău, decât după faţa lor smadă, palidă, ochii negri, lungăreţi ca niște migdale și căutătura lipsită de asprime, mai mult tristă.

Trecuţi la catolicism prin veacul al 17-lea sub îndemnul lui Verzerescul, a cărui nume arată îndelung popas prin Moldova, au devenit mai catolici decât papa. S'au maghiarizat aproape cu totul, rămânând catolici.

Biserica lor e unul din monumentele cele mai frumoase din Ardeal.

Biserica armenească (catolică).

Pe dinlăuntru e spațioasă, luminoasă, cu trei largi bolți sprijinite pe mănunchiuri de coloane simple, cu capiteluri bogat sculptate.

În biserică se află o adevărată comoară, închisă în capela mică din stânga altarului. E un tablou de Rubens, de dimensiuni destul de mari, pentru a aveà valoare.

Represintă scoborârea lui Hristos de pe cruce. Poartă caracteristica bunelor tablouri ale lui Rubens, prin contrastul dintre paloarea cadavrului abea înţepenit, albul pânzei pe care alunecă și bogata colorație a decorului din care face parte și Maria Magdalena, aplecându-se îndurerată, să sărute picioarele lui Hristos.

Face să poposeşti o clipă în micul oraş chiar numai pentru acest tablou.

Dar pentru noi oraşul e însemnat din alt punct de vedere. Aice este sediul unui episcopat unit, cu diocesie întinsă. Clădirea episcopală, nu are a face nici cu vechia clădire din Blaj, umbrită de arbori rămuroși, nici cu palatul din Oradea-Mare. E o modestă casă cu două rânduri cu fața chiar în piaţă, bătută de soare și lipită de două case vechi, după stilul lor.

Catedrala românească, în schimb e nouă, în stil bisantin, cu măreața cupolă înaltă la mijloc. Nici interiorul nu este prea mult deosebit, cum e la cea dela Baia Mare bunăoară, de a bisericei ortodoxă, bătrânească. Lumina vine prin multe ferestreca să deie o atmosferă de sinceritate, ceva din spaţiul larg al plaiurilor de munte. Catapeteasma e mică lăsând să se vadă inscripţia de sub bolta altarului: ”Sânt, sânt, sânt e Domnul Sabaot”. Numai amvonul, susţinut de stâlpi mărunți, dar fără baldachin, cât mai aduce aminte de influenţele străine.

Două frumoase sfeşnice de lemn în fața altarului şi mai ales buchetul de flori, de pe măsuța din mijlocul bisericei, te fac să te simți mai acasă, decât în alte biserici greco-catolice.

Când ai ieșit din biserică nu ţi-e strânsă inima de prea marea înstrăinare sufletească, prin care s'a căutat să se ridice zid de despărţire între români.

Speranţa îndreptării trecutului crește, când treci prin fața Academiei teologice, şi mai ales când ești lângă frumoasa clădire a liceului, izvor de regenerare naţională. Ai ajuns în cartierul puţinelor clădiri mari, căci în față e și judecătoria, iar mai încolo cetatea școalei de corecție, păstrată neatinsă, în toate, așa cum era pe vremea când găzduia răufăcători.

Stradă cu bolte

E un corp întreg de clădiri, împrejmuit cu ziduri înalte, cu șanțuri adânci, pe fundul cărora însă e covor de flori și arbori fructiferi. Nu păşeşti fără fiori printre clădirile diferite din interior, căci dacă nu vezi figuri cu căutătura aspră, hainele copiilor sunt la fel, din păcate, cu ale ocnașilor.

Pe lângă ateliere diferite, în care-și trec zilele copiii anormali, victimele în bună parte a caracterelor moștenite, sunt păstrate și celulele, cu zăbrele de fer la uși și ferestre.

Castelul e vechiu. Zidit de episcopul Martinuzzi, guvernatorul Ardealuluidin veacul al XVI-lea, cu adăugiri de pe vremea lui Georghe Racoți în veacul al 17-lea, partea cea mai mare e mai nouă de veacul al 18-lea, fiind şi aripi chiar din preajma răsboiului.

Se mai păstrează încă vechea capelă în care puternicul episcop își făcea rugăciunile; o icoană din altar cuprinde și chipul de pe vremuri al castelului. Ți se arată întunecata încăpere mică, unde se zice că a fost omorât R. Batori, aliatul turcilor.

Sunt pagini vii din trecutul sbuciumat al Ardealului. N'au fost rupte şi asvârlite vântului, ca dincoace de Carpaţi, ci lor li s'au lipit clipele următoare îmbinându-se într'un tot, care nu poate rămânea banal.

Podoaba Gherlei o face însă apa Someșului. Pe malurile lui e gâlgâitoarea verdeață din frumosul și întinsul parc cu arbori stufoşi dar și cu cuiburi înflorite; tot pe malul lui e îmbelşugata, și sistematica grădină de legume, în care lucrează copii dela școala de corecție.

În piaţa cu grămezi de harbuzi dogorește soarele; vântul de stepă ridică nori de praf care te orbește. La doi paşi, trecând un podeţ, curge lin Someșul, iar umbra parcului, din care dai în câmpul cu ogoare, te învioreează răcorindu-te.

E minunea naturei.

GIURGIU

Când vii din susul Dunărei nu zăreşti în dreptul Giurgiului decât acoperişul câtorva clădiri, răsărite peste sprânceana stufoasă de sălcii. Din potrivă, pe malul mai înalt, bulgăresc, se înșiră casele moderne ale Rusciucului, oglindindu-se în apa, cu slabe crețuri.

Dealungul țărmului românesc însă e un oraş întreg de şlepuri, pitoresc mozaic de culori variate, legănate de valuri produse prin acostarea vaporului. Deasupra sălciilor o macara dublă, e semnul vieţii din portul Ramadan.

Viitorul orașului e aice; aice e forfota omenească. Aice e șantierul naval proectat de nemți după un plan, care se vede că este prea mare pentru noi, de nu-l continuăm așa cum se începuse; aice se termină conducta scurtă pentru petrolul și benzina turnată la Ploeşti; în apropiere e cea mai mare fabrică de zahăr din România.

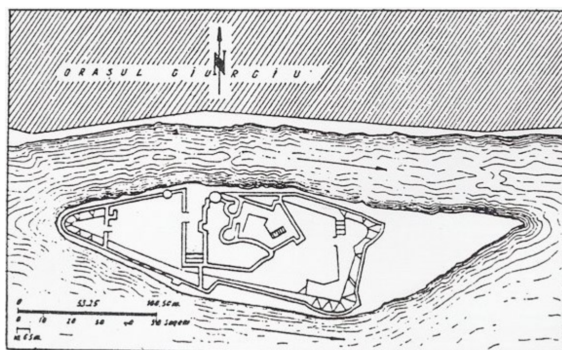
În lungul drumului larg ce va pleca din Marea Nordului să ajungă la Marea Neagră, portul Ramadan e destinat ca popaş necesar, cu atât mai însemnat cu cât e numai la vreo 70 klm. depărtare de Bucureşti.

Orașul într'acolo se va întinde dacă vechiul canal adus pe lângă zidul cetăţii de odinioară, nu va fi adâncit și îngrijit pentru ca vapoarele să descarce mărfurile chiar în marginea orașului.

Prin Ramadan, port la Dunăre, Giurgiu își are desvoltarea, asigurată, în viitor, după cum urmele trecutului arată că însemnătatea lui e pe deplin stabilită.

Pe vechile hărţi e numit S. Giorgio. Tradiția, în locul documentelor istorice, spune că urmele turnului, în cuprinsul căruiae azi o vărărie, datează de pe vremea genovezilor întreprinzători, când Dunărea se întindea pe albia-i părăsită din preajma căzărmilor de azi.

Odată erà cetate, una din raialele turceşti. Zidurile ei se mai văd, iar Tabia mare nu este decât locul unuia din turnuri, după cum Poarta de fier, ori Groapa Ogii, din vii, sunt amintiri păstrate de popor, din vremurile a tot puterniciei turceşti.

Cetatea din insula – detaliu din planul de la 1829

Planul regulat al orașului de azi a fost tras încă din 1832. Face parte astfel din puţinele orașe noui.

Străzile drepte, pleacă din grădinița centrală, având în mijloc foișorul, în jurul căruia s'ar putea clădi construcţiuni rentabile legate de o arhitectură mai deosebită. Bine pavate, unele umbrite de arbori, erau spre centru îngrădite cu case frumoase, cu câte două rânduri, după cum, mai spre periferie, sunt case curate cu grădiniţi bine îngrijite.

Azi centrul e un morman de cărămizi. E singurul oraș mai mare din țară căzut pradă urei și sălbătăciei. Dacă ar fi fost numai bombardat, rămânea jertfa războiului. A fost însă prădat și incendiat.

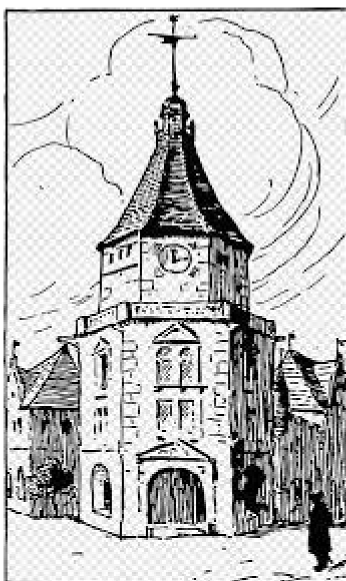
Tunurile au dărâmat multe case, în puncte răzlețe din oraș.

Din ospelul primăriei, n'au rămas decât zidurile; casele învecinate se mai cunosc unde erau, numai după temelie. Păreţii prefecturii sunt ca stricați de vărsat. Bomba hărăzită ei, a exploadat alături împroșcând-o cu ţăndurile de spijă. Crăpăturile din o aripă arată însă că și temelia a fost sguduită. E sacrificiul orașului de graniță, în câmpul de bătae al focului duşman.Ruinele cele mai numeroase sunt însă datorite vandalismului unui popor cotropitor, orbit de ură. Bulgarii intrând în oraş cei dintâi, s'au năpustit deadreptul spre centrul

comercial. Au jefuittot ce au găsit şi apoi au dat foc, după ce au udat păreții cu gaz. Rănile vii ale sălbăteciei s'au păstrat până astăzi. Și astfel pe locul clădirilor duralnice de odinioară fiecare construeşte ce poate: maghernițe de scânduri ori căsuțe cu materialul rămas din dărâmare. Durerea le e mare; pe lângă pierderea avutului se adaogă nepăsarea generală, deşi țara mărită, într'un gest de solidaritate, ar fi putut şterge urmele pornirilor sălbatice, înlesnind prin orice chip refacerea oraşului greu încercat. Multă vreme păreții izolaţi, găurele ferestrelor ori pivnițele dărâmate vor rămânea dovezile că printre ele au trecut o clipă urmașii celor porniţi din Asia.

Cu toată distrugerea, viața este mai tare; ea răsare și de sub cenușă. În zilele de târg printre ruini începe forfota omenească. Apropierea prea mare de Bucureşti face ca piața Giurgiului să fie mai mult pentru sate. Prăvălii alese încă nu sunt, după cum nici înainte nu erau, fiind de prisos faţă de cele din Capitală.

Clădiri mărețe nu prea erau; monumente istorice aproape nici unul. O veche geamie azi e biserica Sf. Niculae. Cam atâta tot. O Diană ciuntită de mână și un Apollo de Belvedere, în copi iminunate, rătăcite printre ochiuri d eiarbă îngrădite, sunt darurile moşierului Ursache, care aveà în apropiere un parc vestit prin reproducerile statuelor antice. Mai erau și în jurul foișorului câteva, dar n'au scăpat de furia celor de peste Dunăre.

Turnul cu ceas

E demn de pomenit și pavilionul în stil românesc, cu coloane prea scunde şi prea groase, aşezat la marginea grădinii publice, cu o frumoasă perspectivă asupra portului. Clădit înainte de război a rămas neisprăvit.

Mă tem că ruina lui, potrivit obiceiului pământean de a lăsa în părăsire ce s'a început de alții, se va adăoga la ruina lăsată de război.

Încolo viaţa din Giurgiu, este liniștită, poate mai liniștită decât a altor oraşe de provincie, din cauza prea lesniciosului drum spre Bucureşti.

Aceiaşi caracteristică pretutindeni, a centralizării peste măsură.

Şcolile tânjesc. Unele, cele primare, au local frumos. Gimnaziul, devenit liceu, e înghesuit într'o clădire neîncăpătoare, iar Școala normală, până la mutarea ei în frumosul castel dela Grădiște, funcţiona într'o şcoală primară cu zidurile dezgolite de tencuială, cu geamurile sparte, cu o curte neîngrijită. E veșnicul contrast între realitatea mizeriei în care sunt lăsate şcolile și menirea lor în ridicarea mediului încunjurător.

De muzee, biblioteci, cursuri de adulți, nici pomeneală. Funcţionează un Ateneu, cu conferinți de iarnă, dar străduința conducătorilor lui de a stârni un interes mai viu pentru cultură, este zadarnică trudă.

Apropierea de Bucureşti slăbește numărul energiilor locale. Sistemul „ambulanţilor” printre profesori este aici în plină floare. Elemente destoinice iau catedre la Giurgiu, pentru a putea stă în Capitala ţărei.

Mereu grăbiţi, mereu căpătând cu uşurință concedii mici când viscolul face mai greu transportul pe calea ferată, sunt fără folos localității în care aparent funcţionează.

Mişcarea culturală naţională, pornită tot dela gimnaziu prin însuflețirea directorului de pe vremuri Droc-Barcianu, lâncezeşte azi, când ar trebui să fie mai multe forţe, cu o învățătură superioară. În schimb nelipsitul club de familie e totdeauna frecventat, iar clădirea în care se adăpostește mai bine îngrijită decât a şcolilor.

Totuși o schimbare s'a făcut. Centrul negustoresc este în mânile românilor. Ucenicii de prăvălie de odinioară, băeți de săteni, au ajuns în fruntea afacerilor, spărgând pojghița odată groasă a „emborilor" și protipendadei grecești, care forma aristocrația comercială, cu dezinteres pentru tot ce era local.

Giurgiu este însă un oraș pe care îl aşteaptă un viitor frumos, legat de desvoltarea netăgăduită dată prin deplina viaţă de pe cel mai de seamă drum de apă din Europa. Interesul general se suprapune celui local într'atâta, încât chiar fără străduinţi speciale, mișcarea intensă nu va ocoli oraşul.

Până atunci însă trebue întinsă o mână de ajutor celor care au suferit greu din desfășurarea sălbăticiei unui hain duşman.

Urei brutale trebue să răspundem prin o dragoste deosebită a celor loviți.

GURA-HUMORULUI

Dacă n'ar fi capitala unuia din cele 12 judeţe – cam câte sunt în Moldova – în care e împărţită, administrativ, Bucovina, nici nu l'ai puteà socoti drept oraş. Sunt sate ardeleneşti cu înfăţişare mai de oraş decât el.

O stradă principală, parte din soseaua naţională spre Dorna, îl străbate, în lung, făcând aici o cotitură pronunţată. De o parteşi alta a străzii sunt clădirile mai principale, rar cu două rânduri. Dintre ele, cea mai impunătoare, de şi simplă la înfăţişare, este Liceul „Principele Carol", cu acoperiş de ţigle roşii. Peste drum se află biserica, cu trei turnuleţe, învăluite în "bleahă", adică tinichea.

La cotitura drumului încep nelipsitele dugheni şi crâşme, în şirag strâns ca şi în celelalte orăşele din Moldova. Stau în drumul cărăuşilor.

Ele se îmbină cu bărăcile – dugheniţe de lemn, proaspăt construite de primărie. Pe urmă casele devin răzleţe, tot mai răzleţe, până ce nu rămân dealungul şoselei decât arborii stufoşi, umbroşi, care o străjuesc. Gara e mai spre apa Moldovei, micuţă, dar înconjurată cu ziduri de lemne, de fag şi brad, arătând bogăţia principală a regiunei ca şi a întregii văi a Moldovei.

Oraşul e unit cu satul, adăpostit sub ultimele valuri muntoase, umbrite de păduri dese. Din el casele se ţin lanţ, prin Fundul Humorului, până departe în adânc, spre Mânăstirea Humorului clădită la 1530, cu turnul adaus de Vasile Lupu la 1641. Înlăuntru se văd mândrele chipuri ale lui Petru Rareş şi a Doamnei Elena, în frumoasele lor haine de pe vremuri.

Într'o altă vale tăinuită, închisă, venită dinspre sud, se află Mânăstirea Voroneţului, clădită de Ştefan cel Mare la 1488, dar înădită cu un pridvor închis de către vărul lui Petru Rareş, mitropolitul Grigorie Roşca al cărui mormânt, alăturea de al Sihastrului Daniil, se află în biserică.

Munţii, până la Gura Humorului, sunt apropiaţi. De acolo, Valea Moldovei se lărgeşte, fertilă, trecând în Moldova.

Dacă oraşul în sine, nu presintă nici o ademenire spre popas mai îndelung, drumurile care duc spre el sunt încântătoare.

E un nod de drumuri.

Calea ferată Vatra Dornei-Suceava la Gura-Humorului părăseşte valea Moldovei, făcând o cotitură bruscă la Paltinoasa, cu gater modern şi mare, spre a apuca spre nord, pe limita dintre munţii cu brazi şi dealurile cu codri de fag. Porţiunea mai ales dintre gara Ilişeşti şi Cacica, lângă care se află singura ocnă din Bucovina, este unul din drumurile cele mai pline de farmec.

Spre răsărit se întind dealurile, destul de înalte aici, în coasta cărora se adăpostesc sate bogate, cuiburi pline de case, dela Solca până la Stupca şi Drăgoeşti. E regiunea ogoarelor îmbelşugate, îmbinate cu codri de fag.

Spre apus se lasă ultimele creste muntoase din şira Călugăriţa, numai păduri şi pajişti. Sunt scenerii elveţiene, de o linişt eşi variaţie blândă, fără seamăn. Brazii se luptă cu fagii. Suliţelelor înalte, răsar din linia sinuoasă a codrilor de fag, asemenea unor nori groşi la orizont, ca nişte colţi uriaşi dintr'un pieptene rar, rupt. Cei resleţi, cresc în plină putere, în mijlocul pajiştelor acoperite de bruma mulţimei mărgăritelor boghioase. Aiurea câte un mesteacăn îşi desfăşoară în voie, pânza argintată aninată de crengile îndoite, iar fagul, slobozit de cătuşa tovarăşilor săi, îşi întinde liniştit ramurile vânjoase, bucurându-se de lumina întreagă a spaţiului liber.

Nici un colţ de stâncă; nici o râpă stearpă. Peste tot se aşterne neîntreruptul covor verde.

Celalt drum, dinspre Suceava, te farmecă prin alte însuşiri. E domnia ogoarelor bine cultivate, mozaicul belşugului în toate. Câmpuri întinse, cu aurul grâului gata de secerat, alăturea cu verdele-închis al trifoiului ori cu albul trandafiriu al ogoarelor cu hrişcă. Popuşoiul mulţumit de ploile din urmă îşi scutură agale canaful spicurilor din vârf, pe când secara înaltă 'n paiu, se apleacă sub greutatea boabelor în pârgă. Nu zăreşti petec de pământ nefolosit, ori ochiu de rană vie.

Urci şi scobori valuri largi până ce ajungi în Ilişeşti, sat mare, format pe din două, din şvabi şi români. Biserica celor dintâi e impunătoare, măreț templu de susţinere, alăturea de şcoala, demnă să fie în orice oraș. Biserica românească, mai tupilată, deşi din veacul al 18-lea, stă ascunsă între pomi.

În faţa caselor sclipesc rujele roşii şi clematis acăţătoare cu florile mari albastre, iar în grădină, macii cu culori felurite, dau veselie locului.

Gospodăriile sunt cuprinse; din traiul împreună românul a luat dela neamţ obiceiul grajdurilor mai bine îngrijite decât casele. E unul din rarele puncte unde am văzut influenţa reciprocă a celor două neamuri care trăesc împreună. Aiurea poţi spune: aici e gospodărie nemțească, dincolo românească. În Iliseşti, cu femei frumoase şi harnice, deosebirea nu e prea bătătoare la ochi.

E un amestec, în gospodărie, spre folosul tuturora.

Cum ai eșit din sat, dai de pădure.

În urmă rămân cuiburile omeneşti, din mijlocul dealurilor trăgănate, destul de înalte, trecând de 400 m.

Începe cealaltă bogăţie a Bucovinei: pădurea. Cât am făcut drumul până la Gura-Humorului, numai şiraguri de căruţe încărcate cu lemne am întâlnit. Ici lemne pentru foc, dincolo câte un trunchiu de brad descojit, abea tras de doi cai vânjoși.

Neîntrecute tablouri! La dreapta întunerecul desișului greu de pătruns al fagului cu coaja ca de argint. Unde și unde câte un pâlc de brazi tinerei pare că-și fac loc cu coatele. Ici şi colo câte o zadă, ține locul mesteacănului prin delicateţa frunzelor lor ca buratecul.

La stânga drumului, cât vezi cu ochii, numai valuri de pământ, acoperite de ogoare în plină putere, la nesfârșit. Soarele blând le învălue în lumină și căldură, scoțând răsuflarea vieţii depline căci câmpul e lăsat în seama lui. Secerișul n'a început iar prașila a doua s'a isprăvit.

Întocmai cum aluatul frământat dospeşte la căldura cuptorului așa, pe câmpuri, se umflă bobul în spic din înfrățirea cerului cu pământul. Vântul abea mângâie coama grânelor, născând unde în boarea ce se ține la fața ogoarelor. Ciocârlia cântă slavă belșugului din natură.

Omului însă nu-i e dat să stea în lenevire. Lăsând sămănăturile în seama soarelui, el s'a tras la poalele pădurii, ori în poenele ce întovărășesc drumul tăiat prin răcoreala frunzișului des. Împestrițătura uimitoare de culori a pajiștei se culcă în urma coasei.

E un tablou demn de Grigorescu. Femeile, cu cămașa curată, cu colțurile pristoarelor prinse în bârneţe, adună fânul cosit și-l fac căpiţi; mai încolo, în cadenţa regulate, cosașii lasă brazde de verdeață. Ultima răsuflare a florilor, umple aerul cu mireasma blândă.

Şi așa e într'una cât ține pădurea: cântece, veselie, uitarea momentană a grijilor.

Zile ca acestea, îţi răsplătesc necazurile din altele.

E tainica lecuire a naturei, e balsamul ei de înviorare, căci e semnul veșniciei în afară de om.

Drumul scoboară, în cotituri largi, alăturea de pârâul Bucovățului, până ce deodată zarea se lărgeşte, când ai eşit din Păltinoasa. Ai dat din nou de valea deschisă a Moldovei, care scapă, la Capu-Câmpului de închisoarea pietrei. De aici se mai leneveşte, se opreşte în cotituri printre sălcii, schimbându-și îmbrăcămintea. E numai fluturaşi bătuţi, care sclipesc la lumina soarelui. E Moldova de la Baia, alunecând ca șerpele peste prundișurile care le lasă 'n cale, făcându-și drum mai alunecos. E farmecul plaiurilor joase, nu mai slab decât acel al munţilor acoperiţi cu brad sau al dealurilor cu păduri de fag.

E calea lesnicioasă de legătură viitoare, cât mai neîntârziată, a Dornei şi Câmpulungului, cu inima României, unind Gura-Humorului cu Romanul, scurtând drumul către Galaţi şi Brăila.

HUNEDOARA

Dela Deva, un drum de fier apucă pe valea Cernei, mult mai largă decât ai socoti, după apa care se varsă în Mureş. Cu cât te afunzi spre sud, cu atât însă dealurile se apropie. N'ai apucat bine să treci de Cristur iar munții din apusul Devei să nu se mai arăte, că o nouă priveliște îţi atrage privirea. În fundul văii, de-parte-departe, peste culmi mai mărunte, prinde a se iți Rătezatul, întovărășit de șiruri ceva mai mărunte, însă numai zimţi. Panorama din ce în ce se înviorează. Amfiteatrul tot mai mult se desfășoară. Satele când ajung până'n linie, ca Pestul-mare, când se retrag în surâzătoarele văiugi laterale.

La o cotitură de drum de fier de odată apare și Hunedoara. Ca și cum perdeaua de ceață din munţi se dă la o parte, pentru ca să-ți descopere frumusețea uriaşilor de piatră, tot aşa și aice. De după o pânză de arbori, răsare ca din pământ orășelul dominat de cetate și hornurile turnătoriei de fer.

Trecutul cel mai depărtat este alăturea, cu perspectivele viitorului, aice, pe o palmă de loc, la confluența pârâului Zlaştii, sglobiul cu Cerna.

Trecutul legendar, dar în orice caz românesc, este representat prin mândrul castel mai mult decât cetate, înălțat pe umăr de piatră, ca și prin vechea biserică greco-catolică de alăturea. Îndrumarea economică viitoare e arătată prin mormanele, ca nişte coline, de sgură și cenușă de lângă gară, dar mai ales prin oalele uriaşe în care se topeşte ferul şi cele vre-o 8 hornuri înșirate la spatele lor.

E oare nimbul trecutului care învăluie castelul într'o atmosferă mai captivantă? E îmbinarea frumosului cu masivitatea pietrii? E discuţia dacă stăpânul de odinioară, Ion Huniade se trăgea din nemeșii Zăicanilor, unde și acum mai sunt săteni cu acelaș nume? În orice caz, ești nerăbdător să fii cât mai repede, înainte de orice, la poarta castelului.

Pitorescul acestul colț mândru de ţară, nu-l poţi prinde din prea marea apropiere. Te doboară ori basti-oanele cetăţii ori namilele în care se îmblânzeşte ferul.

Când te sui însă pe dealul de lângă Buitur, peste vale, la vreo 5 km., atunci capeţi o ochire generală asupra îndrăsneţelor opera omenești, în cadrul întreg al naturii, aice mai puţin aspră. Aşa înţelegi de ce castelul este clădit pe colț de stâncă, în coasta oraşului.

De pe dealul Cărpinişului învârţi privirea roată și nu ştii unde să o opreşti. Te fură și silueta ultimelor ramuri ale Munţilor Apuseni, sfârşită cu nodul mai proeminent de la Săcărâmb, cu aur în tainiţele lui; te atrage și lunca largă a Muresului străjuită de cele două moşuroaie isolate, deoparte cel cu cetatea Devei de alta Dealul Urloiului, rupt de ape. Întregul basin al râului Cerna, îl ai ca'n palmă, cu cărarea apei arătată de dâra de sălcii şi plopi, cu cuiburile satelor când mai jos, când în umbra pâlcurilor de pădure, care încep să acopere culmile dealurilor. Dar ochii mereu sunt atrași către zidul de munți tăinuiţi dinspre sud şi piscurile mai semeţe ale Vf. Petrii ori a Rătezatului. Varietatea de forme inundate de lumina plină a unei după amiezi de vară, împestriţate cu jocul norilor, sburând în voie aice aproape, aninându-se de vârfurile muntoase colo departe, alcătuesc cadrul orășelului Hunedoara și a castelului din marginea lui.

Castelul.

E un cuib închis din trei părţi dar cu largă poartă de eşire, izolat dar şi încunjurat din toate părţile cu sate curat româneşti, regiunea fiind nealterat românească. Nu puteà nici Huniade, cât de viteaz şi puternic să fi fost, să se încumete să cadă în mijlocul altui neam, ci din potrivă, mândru de obârşia lui, mai de grabă îţi lămurești de ce a ales tocmai aice să-şi zidească cetatea ca din povești. A fost o închinare adusă neamului din care a ieșit.

Orăşelul în sine e tihnit, curat, bine pavat, cu străzile largi şi case frumoase. Bizuindu-se pe faima trecutului, pe pădurenii şi muntenii care în el se scoboară la târg, pe importanța industrială a uzinelor, aşteaptă vremea când va deveni capitală de judeţ, în locul Devei prea la margine. Nelipsita piaţă, cu apa Cernei prin ea, este înconjurată de un patrat de case numai dugheni, odată în mânele românilor.

Aici, în zilele de iarmaroc, se vede împestrițătura portului românilor din jur. Unele sunt corcite; sunt ale celor din vale.

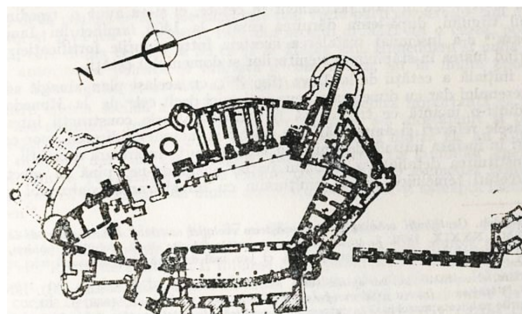
Iese în relief portul atât de original și straniu al pădurenilor. E de o bogăţie neîntrecută aiurea, în Ardeal și de o înzorzonare sălbatecă în frumusețea ei. Pădurencele poartă două fote negre; cea din față e mai scurtă. Cămașa e o bucată de muzeu. La piept, pe umeri și până la marginea mânecei, strânsă la încheietură, e ţesută cu fel de fel de de semne pline. Nevestele au părul strâns grămadă şi acoperit cu o bogată broboadă, lată, lăsată pe spate până la glesnă. Broboada întreagă de giolgiu, este brodată, şi numai fluturaşi. La gât poartă salbă lată, de mărgele ori bani, iar la mijloc un brâu, frumos ţesut, numai mărgele, bumbi şi inele. Peste brâu e trecut un lanţ, poate și de aur, încheiat jos într'o parte. Pe piept au pieptare, tot numai cusături, iar pentru orice întâmplare își asvârl pe umăr şi şubele albe, scurte. În picioare poartă vestitele opinci dintr'o bucată, cu gurguiu mare şi încovoiat.

Toată vrednicia femeei române, la aceste pădurence o poţi admira. Înalte, bine încheiate, calcă apăsat şi sigur. Nu numai că sunt în stare să ducă uşor greutatea hainelor originale, dar să încarcă şi cu ce trebue pentru casă. Pornesc la drum, drum greu, urcuş de munte, purtând pe cap coşul cu zarzavaturi, pe umărul stâng desaga plină cu de toate, iar pe cel drept guba grea aninată la capăt de băț. Iar dacă n'au desagi, nici gubă, cu toată greutatea opincilor dintr'un porc, își pun mânele în șolduri, numai cu coșul pe cap și apucă la drum lung, voioase. De și după îmbrăcăminte par greoaie, se leagănă cu o eleganță ne bănuită; pline de sănătate, mereu vorbesc și râd. Iar la cinste, din păcate, stau deavalma cu bărbații.

Aceștia au portul simplu. O cămaşă mai mult scurtă decât lungă, cu mânecile largi, e strânsă la mijloc cu un șerpar. Cojocelul le servește drept pieptar, iar peste el mai toarnă și recălul, ţesut în casă. Pantalonii sunt tot de lână. Pe cap își pun pălăriuța cu marginile strâmte și resfrânte, iar în picioare, ca și femeile, au opincile îngurguiate şi cu vârful îndoit. Pe un umăr își duc șuba de regulă albă. Cu traista pe celalt umăr şi cu bățul în mână, sunt veşnic gata de ducă.

Și în popor trecutul e păstrat neatins. În îmbrăcămintea lor bizară, oamenii par arătări din alte vremuri, pe care însă viitorul se poate sprijini cu încredere.

În Hunedoara sunt de văzut: castelul, uzinele și biserica greco-catolică. Pentru un orășel e destul de mult.

Planul castelului Corvinilor

Castelul e o minunăţie de arhitectură. Nu numai că e cel mai frumos dintre toate monumentele istorice, în afara bisericilor, din România, dar puţine clădiri la fel se pot găsi chiar în ţările apusene, cu numeroase rămășiți medievale.

E atâta variație în el și atâta gingăşie scoasă din masivitatea pietrelor, în cât din orice parte l-ai privi are altă înfățișare.

E clădit pe un pinten de stâncă Pârâul Zlastii curge destul de sgomotos pe sub malul de piatră și destul de iute ca să învârtească roata unei mori bătrâne. Peste el e asvârlită puntea nouă de lemn, care înlocuește podul vechiu. Aici, spre nord, e intrarea principală joasă, tăiată în zidul gros al turnului prismatic, cu cerdac sub streșină, foarte asămănător cerdacurilor dela multe clopotnițe vechi din Ardeal. Fațada este împodobită cu un brâu de dantelă tăiată'n piatră.

Păretele e nalt, masiv cu puţine ferestre înguste. Patru proeminenţe, sub formă de coloane groase, susţin patru turnulețe piramidale, care împodobesc latura cea mai lungă a clădirii, străbătută, aice sub streșină, de desele ochiuri de ferestre ca și de ocnițe mărunte, contrast isbitor între fragilitatea ornamentală, și seriozitatea simplicităţii din restul păretelui. Un coridor lung, ca o punte acoperită, susținută de arcuri pline, dar închise cu zid, duce la turnul apusean de veghe, înalt, izolat. Aceasta e latura cea mai lungă, acea care opreşte în loc pe vizitatorul venit dinspre oraș.

Restul arhitecturei e subordonat apărării, de și variațiunea turnurilor nu dă aerul sever al unei cetăți. De deasupra coamei crenelate a zidurilor se înalță o îngrămădire de bastioane masive cilindrice, de turnuri prismatice, de turnulețe cu ferestre largi, de terase ori acoperişurile cu înălțimi deosebite ale încăperilor läuntrice. Pe păretele unuia din turnuri, de sub tencuiala mai nouă, iesă la iveală vechea zugrăveală, romburi diferit colorate.

Cum intri dai într'o curte destul de încăpătoare, pentagonală, cu nelipsita fântână adâncă, săpată în piatră, zice-se de nişte prizonieri turci.

Imposantă e „Sala cavalerilor" din aripa din faţă. E o sală lungă, a cărei boltă gotică, susținută de cinci coloane de marmoră roşie cu capitelurile bogat înflorite, este împărțită în 2 năi. Prin simplicitatea ei, impune.

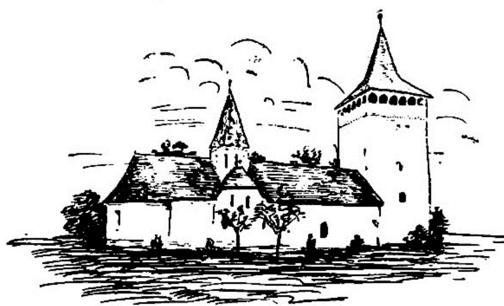
O inscripţie arată că, cel puţin această aripă s'a clădit de Ion Huniade la 1452. Cu aproape 5 veacuri mai târziu sub bolta castelului a răsunat graiu românesc, ştergându-se, ca o clipă dureroasă, întreaga perioadă semi-milenară de asupriri și iobăgie.

Această încăpere este pe deplin restaurată. Celelalte aşteaptă să fie terminate. Picturi murale, medalioane, împodobesc păreţii unora. Dintre ele e frumoasă, păstrată bine, legenda emblemei Corvineştilor, cu corbul care iea în plisc inelul sclipitor, cu care se juca copilașul pe când mama sa, frumoasa Elisabeta Mărginean din Telinc, se scoboară să aducă apă din pârâul de devale. Copilul, ajuns viteazul Ioan Huniade, ş'a luat drept stemă un corb cu inelul în plisc, iar drept nume, adăugat, Corvin.

Clădirea servea mai mult drept locuinţă decât cetate, de și potrivit vremurilor, trebuia să aibă şi toate mijloacele de apărare.

Clădită se zice pe ruinele unui castru roman, aparţinând la început unui Kneaz valah din veacul al 14-lea, servi drept reședință lui Ion Huniade și Corvineştilor de mai târziu. Incendiată în diferite rânduri, valurile vremii nu au doborât'o, fiind dela început zidită solid. Restaurarea actuală a început prin 1870.

Tot veche, de pe vremea lui Huniade, este și simpla biserică greco-catolică, așezată la marginea târgului, nu departe de castel, înconjurată de morminte, numai flori. De pe fondul pajiștei din jur, bătrâna biserică își înalță masivu-i turn prismatic, cu un coridor larg, cu stâlpi subțiri, sub acoperişul terminat cu o săgeată scurtă. Exteriorul, strălucind sub pătura curată de var, are forma unei cruci, cu brațele laterale scurte. La mijlocul crucii se ridică un turnuleţ cu ferestre înguste, cu săgeata conică. Interiorul deșteaptă evlavia vremurilor trecute.

Biserica greco-catolică.

Bolta de sub turnul din mijloc e susţinută de 4 stâlpi masivi. Catapeteasma cu un frumos brâu sculptat, icoanele de lemn, ogivele din altar îi dau un tipar cu totul deosebit de al celorlalte biserici. Clădirei vechi, i s'a adaus partea pentru femei iar dela începutul veavului al 19-lea și clopotniţa dela intrare. Pe picture din lăuntru se vede forma-i veche, numai cu turnuleţul din mijlocul acoperișului. Cu mâna tremurândă de emoţiune, bătrânul paroh îmi arătă interesantele documente care formează bogăţia arhivei bisericeşti. Sunt pergamente din 1368 prin care Maria, fiica lui Ludovic cel Mare, întăria nobilimea câtorva români, dându-le proprietăți. Altă întărire nobiliară datează din 1450. Și alte şi alte pergamente cuprind nume de români, băstinașii viteji, care își dădeau viața pentru stăpânii de odinioară ai ținuturilor, unde azi poporul poartă aceași îmbrăcăminte, ca pe vremurile când urmau alaiul viteazului Corvin, regele înțelept a cărui obârșie se trage din părţile locului.

În faţa urmelor bine păstrate ale vremurilor de demult, viforoase, se înalță semnele dominării vremurilor moderne: cuptoarele de topit ferul.

Uzinele țin aproape un sfert din întinderea orășelului, căci pe lângă cuptoarele îndărătul cărora străjuesc șirul hornurilor înalte, sunt alte multe ateliere, apoi locuinţele moderne ale funcţionarilor, împrejmuite cu grădini și parcuri bine întreţinute. Totul e o cetăţuie, în care pătrunzi cu mai multă anevoință, decât în vechea cetate de peste drum.

Hunedoara este Reșița Ardealului, de și cu mult în urmă în ce privește complecsitatea fabricelor. La Hunedoara sunt numai topitoare, din care iesă ferul brut. Mineralele sunt aduse din fundul munților, de la Ghelar în primul rând. Zac în curtea fabricei dealuri întregi de pietre ruginii, cu sclipiri ca de funingene smălțuită. Așteaptă rândul, să fie asvârlite în gura cuptoarelor înalte, cilindrice, unde ajung în puterea focului, întâlnindu-se cu pieatra de var și cocsul, absolut trebuitoare separării ferului din piatră. Totul e mecanic, automat. Lucrătorii nu fac decât ajută mașinelor, apasă pe un buton, trag de un mâner, împing căruțele pe șine ori răstoarnă conţinutul în jurul parei care dă năvală, când se deschide capacul ce-l ține altfel în stăpânire. Încolo e treaba focului mistuitor, pentru ca din piatra brută, turnată sus, să curgă jos, printr'un sghiab, ferul scânteietor, care repede își iea fața-i posomorâtă de sclav, docil omului.

Uzinele sunt ale statului. Că statul e slab fabricant, negustoresc, etc., nu e o taină; spun și hornurile din Hunedoara. De fer cred că totdeauna e nevoie. Pietre cu fer avem în cantitate mare. Dintre cuptoarele existente însă, majoritatea stau în lenevire, de și material prim există, de şi lucrători se găsesc. Lipsea cocsul necesar funcţionării tuturor cuptoarelor. Și astfel în bilanțul întreprinderii statului, uzinele dela Hunedoara sunt înscrise cu deficit. Așa aici, așa la Baia-Mare, așa la Baia-Sprie, și în toate părţile unde fabrici, mine și uzine sunt conduse de funcţionari cu leafa asigurată prin buget. Îngrădirea libertății de mişcare prin dispoziții reglementare făcute în birouri, rigiditatea resurselor bugetare, tărăgăneala între aprobări și executări, inertia legată de lipsa de inițiativă, fac ca liniștea odihnei silite, să domnească acolo, unde trebue să fie forfota vieţii producătoare.

Hunedoara rămâne în urmă, în cuibul ei plăcut, înconjurată de munţi. Dispare apoi după perdeaua de arbori, la cotitura drumului de fer, ce te scoate în spre Câmpul Pânei, larg și mănos. Pe o palmă de loc, capeţi icoana ţării întregi: șes rodnic, dealuri numai livezi, munți acoperiţi de păduri şi păşuni, în sânul cărora sunt

cămări pline, dacă nu cu fer, măcar cu sare ori petrol. Frumusețile sunt îmbinate cu bogățiile naturale.

Ce raiu pământesc se va dura, când elementul activ – omul, – va ieși din lâncezeala explicabilă iar prin cultură îşi va oţeli puterile-i încă sănătoase!

Iancu de Hunedoara

HUŞI

Când m'am abătut întâia oară spre acest orășel, capiatala județului Fălciu, întins odată și dincolo de Prut, l'am văzut într'un decor de feerie.

E vestit întâi prin linia de drum de fer, îngustă, desprinsă dela Crasna din artera principală Iași-București. Vagoanele sunt ca niște cutii de păpuși. Un om ceva mai înalt se isbește cu capul de acoperișul lor. Iţi aduc aminte de unele linii de prin Alpi. Te aștepți să urci cu ele coaste priporoase de munți.

Trenul şerpueşte prin o vale largă, împrejmuită cu sate destu lde dese, compacte cuiburi de gospodari. Aproape de Huși, mașinuța se opintește din greu, ca și un noaten pus prea curând la poveri peste puterile lui. Are de urcat coasta unui deal, în cotituri largi, așa în cât unii călători plictisiți de stat în vagoane, cu genunchii la gură, se dau jos pe lângă tren, urcându-se când vor, culegând flori din mers. E un haz şi o veselie, care-ţi alungău râtul călătoriei.

Întăia oară când am făcut drumul, era noapte. Truda maşinei mă nelinişte a. Ca mai totdeauna vorba călătorilor se îndrepta spre accidente de tren: pantă mare, ruperea trenului, frâna defectuoasă, etc., etc., , fiecare opintire a mașinei, îmi amintea clipa de groază în drumul spre Viège când, cu tren cu tot, erà să mă rostogolesc în valea adâncă a râului vijelios, umflat prin topirea prea bruscă a ghețarilor.

Figura liniștită a tovarășilor de drum, mă făcă să deduc lesne că pe această distanță svâcniturile mașinei, zăngănitul tampoanelor, șuerul strident, des repetat, semnalele dintre mașinist şi frânari, sunt obișnuite. Vedenia catastrofei din Alpi devenea aceia a lui Tartarin.

Trenul își continua mersul de broască țestoasă, într'un nour de scântei, care băteau mereu în geamuri. La o ultimă sforțare, răsuflând pe nări suluri șuerătoare de aburi, împroșcând un mănunchiu mai bogat de scântei, namila de fer se opreşte. Am ajuns pe vârful Dobrinei, învăluită în întunericul pădurei dese.

Aici însă veni răsplata emoţiunilor exagerate. Abia se isprăvi focul de artificii și începi concertul. Era pe la începutul lunii Mai, puţin după ce codrul se îmbracă în haina-i de vară. Şi mașina pare că își ținea răsuflarea, ca să facă liniştea mai deplină, spre a se puteà auzi îngânarea privighitorilor. De pretutindeni își răspundeau. Pare că fiecare copac avea câte una. Era pădurea fermecată. Vorba lui Nichifor Coţcarul: „Tă-vă pustia de privighetori, să vă bată, că ştiu că vă drăgostiți”. Pentru ca tabloul să fie complect, luna plină își revărsa farmecul luminei argintii peste pământ.

Sunt momente când desăvârșirea tablourilor din natură întrece orice închipuire, iar îmbinarea destul de măestrită a omului, apare ca și candelele aproape stinse ale stelelor, față de luciul lunei.

În asemenea decor, jos în vale, orășelul adormit era ascuns sub perdeaua fină, țesută din argintul razelor de lună. Mi-l închipuiam că e acolo, după luminițele cari mijau îndărătul zăbralnicului de ceaţă. În fața zidului de pădure, drept mal, era nedefinitul întinsoarei; pe fund sclipeau câteva lumini. Îţi făcea impresia mărei fără margeni la țărmul căreia sunt presărate lămpile de veghere de pe corăbiile ancorate.

Din pribegia mea prin țară ca și prin o bună parte din Europa, mi-au rămas întipărite în minte, câteva tablouri de acestea, dragi, pe care le văd oricând înainte. Impresia dintâi, nu fu numai influența nopţei cu lună și cu cântec de privighetori. M'am urcat pe Dobrina și ziua, când focul lumiinei depline se abate peste locurile împrejmuitoare.

Huşii apar într'un cadru fermecător. Nu e exagerare. E unul din oraşele cu o situaţie geografică, de un pitoresc neîntrecut.

E complect izolat de restul Moldovei printr'un zid de dealuri, numai vii și păduri ca o leică ruptă într'o parte. În fundul leicii e orășelul.

Lunca Prutului, aici mai largă decât aiurea, din cauza cotiturilor dese, e numai sălcii, stuf și ogoare. Contrastul între pădurea încruntată, între vii cu luciul de azur în urma stropitului şi între argintul șters al stufărişului depărtat, dă focuri de lumină irizantă.

Orăşelul odihneşte liniștit; aproape mumifiat în izolarea lui, cu casele micuţe, dar cu grădini mari, pe

poala trăgănată a dealurilor ce se înalță destul de repede la spate.

Clădiri mândre nu se văd. Numai turlele episcopiei strălucesc în îmbrăcămintea lor curată de var, ca din o insulă de verdeață.

Scoborându-te în oraş te isbește îmbucurător, relativa curăţenie a străzilor principale.

Dintre celelalte oraşe din Moldova deluroasă, Hușii mi s'a părut cel mai curat.

Te atrage fără să vrei drumul spre Episcopie, vestită prin vechimea ei de peste 4 veacuri, și prin tradiția culturală destul de însemnată, legată de existenţa ei. Mitropolitul Veniamin Kostache a trecut pe aicea, iar învățatul episcop Melchisedek a funcționat ca director al Seminarului și apoi ca locţiitor de episcop. De el e „Cronica Huşilor", una din cele mai de seamă monografii istorice asupra unui oraş din vechiul regat.

Imprejmuită în parte cu ziduri groase, înconjurată cu grădini întinse, cu curte peste care e asvârlit covorul ierbii dese, cu șiragul de chilii vechi într'o coastă, episcopia e și azi o oază din arhaica viață de demult, în mijlocul pretenţiunilor de modernizare ce o înconjoară.

Sâmburele acesta al vremurilor nouă însă e mic. În afara lui căsuțele modeste, cu lut pe jos, au rămas încă drept semnul pecetiei de odinioară a târgurilor noastre: sate mai mari.

Isolat de restul țărei, asvârlit în văgăuna de lângă graniță, Hușii și-a păstrat și în partea economică mult din tiparul vechiu. Industriile n'au invadat în el. Cel mult o moară-două, trebuința pânei zilnice. În schimb agricultura i-a dat belşugul. Şesul apropiat, bogat în ape, a făcut prielnică desvoltarea grădinăritului, iar coastele de dealuri numai vii, au făcut vestit ca podgorie.

S'a dus e dreptul vremea veseliei, odată cu apariția filoxerei. Mai înainte vuiau dealurile de chiotele lucrătorilor și cântecul tarafurilor de lăutari. Vița americană cere trudă și cheltuială mai mare. Totuşi viile nu s'au stârpit. Podgoriile Hușilor sunt încă renumite. Viile au perdut din sălbateca lor rodnicie, dar au căpătat regularitatea așezărilor simetrice. Au dispărut serbările de toamnă, asemenea acelora în cinstea lui Bacchus, dar se găsesc vii sistematice, cu colţuri artistice, cu boschete de trandafiri şi terase italiene.

Acum în urmă, orașul s'a mai înviorat. Nu mai e izolat; nu se mai găsește la marginea ţării; Prutul se trece lesne; pe malul lui nu mai păzesc Cazacii.

Prin culmea de dealuri ce-l desparte de restul Moldovei, orașul a trecut mai mult la Basarabia. Basarabean a devenit mai ales din punct de vedere al pregătirii tinerelor generaţii. Liceul ca şi Şcoala Normală, servesc drept instituţiuni de însufleţire națională. Măcar cultural s'a întors vremea lui Cantemir, descendent din mazili fălcieni.

Cu o slabă sforţare, din Huși se poate crea o citadelă de radiare a cimentării sufletești între părţile de jos ale celor două jumătăți din Moldova, înstrăinăte vreme de un veac și mai bine. Adăugându-se și darurile naturii, energia omenească ar putea face minuni din acest orășel tihnit.

Orfelinatul ortodox "Olga Sturza"

HÂRLĂU

De câte ori trec prin acest popas din vestita şosea mihăileană, ce străbate şi frumosul judeţ Botoşani, de atâtea ori îmi apare înainte icoana blagoslovitei noastre ţări, cu locuri încăpătoare, cu câmpuri rodnice, cu păduri umbroase, aşteptând mintea iscusită și munca ordonată, liberă, care să facă din eaun paradis pământesc.

Linîştea care învălue case şi oameni, nu poate fi liniştea apusului. E atâta loc pentru muncă, atâta prilej de prosperitate, atâta prefacere ce aşteaptă natura dela omul dornic de progress şi conştient de valoarea puterei sale! Pacea ce domneşte peste orăşelul pomenit, ca şi peste altele de sama lui, nu este Trista atmosferă a cimitirului, lăsată peste Bruges, Bruges-la-Morte, ci închistarea organismului din vremurile neprielnice. Se aşteaptă clipa desrobirei, sfânta relevare a odoarelor pământului prin dragostea și priceperea omului liber.

Biserica lui Ştefan, cu haina-i din afară de curând primenită, cu smalțul cărămizilor strălucind ca un brâu de nestimate, dar cu lespezile de piatră din lăuntru, roase de genunchii bătrânilor credincioşi de demult şi cu iscăliturile vechi, din veacul al 17-lea, sgâriate de cutare magnat polon care a trecut cu oştirile pe aici, nu e numai semnul gloriei din trecut. Clopotele bisericei, nu glăsuesc nu pot să glăsuiască: "Nu învie morţii, e în zadar copile".

Cel mult e însemnarea locului prielnic pentru o aşezare omenească este una din multele dovezi ale agerii priviri a strămoşilor noştri, cărora nu le trebuiau multe studii pentru ca să hotărească punctele de însemnătate economică ori strategică din țară.

Trecutul însă rămâne chezășia prosperității în viitor. Viaţa nu poate să ocolească acest cuib de avuţie naturală. Nimic nu lipseşte din ce poate să aducă mişcarea legată de muncă. Orăşelul este aşezat într'o poziţie încântătoare. Când vii dinspre Iaşi, dealurile Cotnarilor pare că sunt mutate dinspre munte şi puse aici. Casele Hârlăului sunt la poalele unei creste înalte, împădurite, zidul din stânga Siretului.

În faţă se întind culmi netezite şi sesuri ca'n palmă. Oraşule numai nodul de unire.

Satul Deleni, populat, cu grădini la poala pădurii, e începutul unui şirag întreg de sate cuprinse, cu gospodari harnici, care se ţin până la Botoşani. Rădeni, Feredeeni, Storeşti şi vestitul Flămânzi, unul din cele mai mari latifundii, care a fost, de unde a pornit scânteia în 1907, vin în şir case lângă case, grădini de grădini, ca o întinsă mahala a orăşelului megieşit spre miazăzi cu Cotnarul aşa de des pomenit.

Toate la un loc formează ca o prismă umbrită de streşina pădurilor.

Înainte de a se îmbrăca pădurea, coastele sunt ca ninse de florile pomilor roditori. E o livadă naturală tot pragul de dealuri dela Cotnari la Storeşti. Numai regiunea dintre Piteşti şi Găeşti de pe valea Argeşului i se poate asemui.

Stepa, cu hrană din belşug pentru grâu, vine să se lovească de pragul înflorit. Iazurile odată cu peşti, încing mijlocul regiunii.

Din măruntaele dealurilor, acoperite cu fagi groşi, se scot vestitele pietre de moară dela Deleni.

Viile dela Cotnari, sunt în coasta orăşelului, iar gara aşezată la vreo câţiva kilometri de centru este pompa ce aşteaptă să primească bogăţiile să le împrăştie în ţară.

Toate condiţiunile geografice sunt de aşa natură, încât îmbie la viaţă, la producţie. Piatră, lemne, vin, poame şi grâu, întreaga bogăţie pe care natura o poate hărăzi omului, este concentrate pe un petec de pământ restrâns, ca o covată, în fundul căreia este aşezat orăşelul azi aşa de tihnit.

Vântul primenirii suflă; el nu poate ocoli şi acest cuib de oameni gospodari. Iniţiativa celor mulţi, poate face minuni.

În cooperative şi federale este tăria viitorului.

Natura a fost darnică pentru locuitorii din partea locului; mai darnică nu putea să fie. Omul care sfinşeşte locul, trebue să ia măsurile ca aceste daruri naturale să nu se piardă sau valoarea lor să nu îmbogăţească pe cei care nu o fac productivă.

Un român de întreprindere să se găsească, și toate izvoarele de belșug răspândite în jurul orășelului, pot fi canalizate spre el.

Prin cooperativele variate după felul produselor naturale, prin industrializarea unora din ele, prin sprijinul ce s'ar puteà da culturii păsărilor, a vacilor de lapte şi a albinelor – loc mai potrivit pentru creşterea lor nu s'ar găsi – prin intensificarea unor culturi proprii regiunii – cum e aceea a usturoiului – regiunea, atât de fericit înzestrată de natură încât ar puteà servi și ca loc de odihnă căutat, ar deveni un centru economic românesc, de o însemnătate demnă de urmele slăvite ale străbunilor iscusiţi în alegerea locurilor.

E o viaţă nouă care trebue să înceapă; ea nu atârnă nici dela stat, nici dela administrații, ci de la spiritul de întreprindere al localnicilor și dela luminarea minții acelora, cari astăzi nu-și dau încă seamă de ceeace pot săvârși nu numai prin muncă, dar și prin tovărășie.

HÂRŞOVA

O călătorie cu vaporul pe Dunărea, e tot ce poate fi mai plăcut și mai liniștitor. După ce treci de Brăila, bătrânul fluviu, podoaba țării noastre, pare un şirag de lacuri, legate între ele. Cotiturile largi ce le face, îmbină mal de mal.

Vaporul alunecă încet, luptând cu vântul şi cu curentul, oricât, destul de puternic.

De jur împrejur e o ramă de verdeață, pe un prag gălbui de nisip. Sălciile sunt tovarăşele apei, aşezate în scări; mlădițele tinere vin la margine, apoi tufanele dese şi mai încolo sălciile cu cununa de ramuri îmbelşugate, crescute în voie.

Numai unde malul e rupt, sălciile bătrâne, cu înfățișarea mangrovelor, își întind rădăcinile adventive până la fața apei, mănunchiuri de brațe lungi, uscățive, prin care sug puterea vieţii lor.

Câte un stârc cenușiu, speriat de pleoscăitul roților vaporului, se ridică greoi, sburând de pe un mal pe altul. Uneori e singura vietate ce o zăreşti.

Ceasuri întregi ești întovărășit de zidurile de sălcii, între cer şi apă.

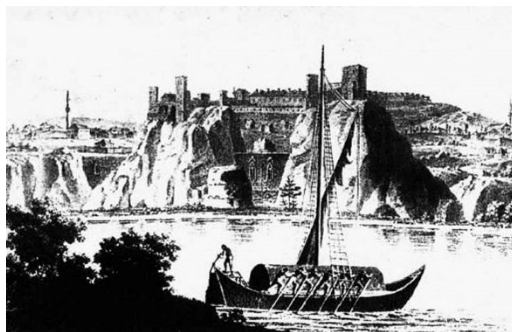
La o cotitură mai largă, după gura Ialomiţei, țărmul se schimbă.

Stânci de calcar, când galbene, când albe, când roșcate, se încumetă să se pue în calea apei, care se iuțește, se mai mânie lovindu-le să le dărâme.

Între doi pumni de piatră mai rezistentă, este aşezat orăşelul Hârşova. E cel mai pitoresc oraș de pe Dunărea inferioară. La gâtuitura Dunării, dintre cele două largi bălţi – Balta Brăilei și Borcea, – e şi un important loc strategic.

Hârşova e pe locul vechiului Carsium, iar ruinele cetăţii de pe stânca sudică, arată că şi mai târziu, sub turci, era un loc de pază. Ca în fund de găoace, între cele două dealuri pietroase, sunt îngrămădite case scunde, vechi, cu acoperişul de ţigle, alăturea de altele "moderne", cu două rânduri, acoperite cu tablă.

În mijlocul lor geamia păstrează încă urmele trecutului.

Cetatea Carsium

Cu încetul, casele s'au întins, răsfirate, pe coasta dealului nordic, spre a se împreuna cu acele din satul Varos, un petec de verdeață peste piatra mereu arsă de soare.

O biserică mândră, cu multe turnuri, se înnalță pe vârful cel mai ridicat al dealului, iar alăturea de ea, ca un simbol al vremurilor, era clădirea imposantă, a şcoalei primare ridicată prin stăruința unui vrednic institutor, sprijinit de sigur și de interesul localnicilor.

Înainte de război această clădire cuprindea în ea cel mai frumos și complect muzeu regional, înfiinţat prin hărnicia și dragostea de loc a aceluiaș institutor, d. V. Cotovu. Orăşelul erà un cuib de tihnită viață, loc de îngrămădire a cerealelor adunate, cine știe de unde, din inima Dobrogei.

Azi liniştea de cimitir se întinde asupra lui. Războiul la nimicit aproape. Toată furia unui duşman, necruţător, cu porniri sălbatece, s'a năpustit asupra acestui oraș. Mărăşeştii sunt o ruină; în Mărăşti şi alte sate de pe zona Siretului, nici temelia cașelor nu se mai cunoaște. Ele însă au fost în locul frământat de focul obuzelor.

Hârşova e o ruină, datorită urei. Casele cele mai mari sunt mormane de piatră, distruse de pofta de a

distruge; din mândra şcoală de odinioară n'au rămas, după răsboiu, decât zidurile arse, semn, al cruzimei.

După cataclism pribegii s'au înapoiat. Indureraţii vor să dreagă ceeace puhoiul năvălitorilor, în strigăte de satisfacție, a dărâmat. Mijloacele însă sunt sleite. Ei cer ajutor. Glasul lor se pierde peste satele și ele încercate din spre mare, peste apele nelocuite ori peste Bărăganul dogorât de arșită.

Nimeni nu-l aude, ori nu vrea să-l audă.

Dacă Hârșova ar fi în câmpul devastat al Franţei de răsărit, apelul celor depărtaţi, de sigur că ar fi la noi mai ascultat decât cel înecat în lacrămi de pe țărmul Dunărei.

Mult încercatul dascăl, reîntors lângă zidurile şcoalei lui, în moluzul căreia mai găsește câte un obiect calcinat, din cele strânse de el cu atâta osârdie, a adunat foarte cu greu mijloacele pentru a reface ceeace altădată uşor a înălțat.

Hârşova e doar departe, departe, ascunsă între cele două stânci de piatră, ce o izolează de restul lumii.

IAŞI

Iaşul poate fi luat ca tipul orașului în spre asfințitul vieţii, dacă omul, care face să înflorească pustiurile şi creiază furnicare omenești în mijlocul câmpiilor de ghiaţă, nu va interveni la vremeca să-i redea viață. Altfel orașul Iași, a fost. Se vorbeşte de el, e dreptul de toţi şi în totdeauna, cu respectul ce se cuvine unui bătrân cinstit, care și-a închinat zilele muncii fără reclamă, bun la inimă până la desprețuirea intereselor sale, primitor fără samăn, împărţindu-și sărăcia cu alții, fără să se uite la vorbele rele pe care le aude.

E răsplătit din vreme în vreme cu laude, cu evocările trecutului. La nevoe sau în clipe de oarecare sentimentalitate, i se promite marea cu sarea.

S'au deprins orășenii cu toate; li se umple inima de bucurie când aud laudele; surâd, în fericirea viitorului, când ascultă promisiunile; le ascultă și atâta tot.

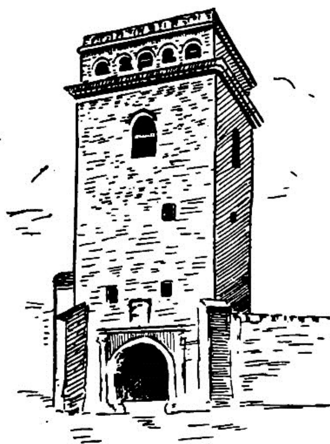
Vremea de grea cumpănă trece, sentimentalitatea durează ca lumina fulgerului iar ieșenii n'au energia ca să le amintească mai des, mai stăruitor. Ei pun preţ pe cuvintele date, potrivit timpurilor vechi şi obiceiurilor strămoşeşti, când nu se știa de zdelce și contracte, iar vorba omului, fie Vodă fie opincar, era vorbă.

Cine e de vină de stărea lui de azi? Se vede că luţrurile ca și ființele sunt supuse unui *fatum*. Nenorocirea lui a fost să fie așezat între dealuri. Nu e vorbă ele îi fac un cadru pitoresc, asemenea dealurilor florentine: dar când viaţa modernă a căutat să le străbată, ele s'au pus deacurmezişul căilor ferate. Trenul urcă cu greu panta dela Bârnova: cele două mașini puse la capătul lui gâfâie amarnic; iar la scoborâș ades frânele cedează aducând nenorociri. Din ecoeomia sau din ambiția de a trage drumuri de fer îndrăsneţe, s'a îngreuiat traficul local. Duplă tracțiunee și pe linia Iași-Paşcanii așa încât legăturile cu restul țării sunt anevcioase.

Nenorocut lui a mai fost să rămâie în coastă de țară. Orice inițiativă s'ar fi luat, spectrul dușmanului dinspre răsărit oprea îndeplinirea ei.

De vină însă au fost şi oamenii. L'au părăsit. Bogătașii, și-au strâns averea scoasă din moșiile mănoase și au fugit. Viața tihnită a celei a 2-a capitală, erà prea monotonă. N'aveau în ce cheltui energia lor sufletească şi aurul scos din holde. Palatele râdicate pe vremea robilor, dar cu gustul rafinat al bătrânilor, imposante în simplicitatea lor uneori măreaţă, au rămas goale. Vântul suflă a pustiu prin geamurile sparte, unde veselia şi belşugul dominau odată. Mai târziu au pus mâna pe ele, cei care scoborându-se dinspre nord, au pus mâna și pe moşiile boerești.

Incetul cu încetul Iașii rămân vizuina funcţionarilor de tot soiul care nu ştiu cum se înoade aţa ca să ţie, ori cei îmbogățiți de curând care nu prea deschid baerele pungii. Şi astfel pânza de painjin se întinde peste tot. Un soiu de somn hibernal cuprinde pe oameni, împărţiţi din păcate în tabere politice care se vrăjmăsesc de sufletul dracului și nu-și întind mâna măcar pentru binele comun al orașului.

Turnul Goliei

Îi rămăsese totuși aureola culturală, o continuare tradițională. Dar şi asupra aceștia, se lăsară încet-încet norii indiferentismului local şi general, cât și destrămarea adusă prin neastâmpărul patimilor unora dintre

acei puși să susție nestânsă flacăra idealismului.

Instituţiile culturale cele dintâi căpătară pecetia părăsirii și mai ales a desconsiderării. Convingerea poate să ş'o capete ori cine, trecând prin fața localurilor facultății de medicină. Unde trebuia să fie un squar verde, dintre Muzeu şi Institutul anatomic în stil clasic ori localul vechiu al Universității, una din cele mai frumoase monumente arhitecturale din țară, veșnic, este un depozit de gunoi și o murdărie necontenită. Nu e nepăsarea și orientalismul general ci e curat lipsa celei mai elementare noţiuni de respect, pentru o înaltă instituţie culturală. Aiurea trăesc orașe întregi de pe urma Universității; la noi pare că e ceva de prisos, o instituţie tolerată.

Și nu e doar o excepție. Nici vechile așezăminte, sfințenia timpurilor de glorie nu sunt mai îngrijite. Ruinele peste tot se întind. Golia, frumos locaş din veacul al 16-lea, stă şi azi cu schelele putrezite în jurul ei; pe biserica Sf. Sava, lăudată atâta de *Paul de Allepo*, începe să se urce muşchii şi buruenile până la acoperiș, iar crucile de pe turnurile scunde se apleacă de bătrâneţe. Numai clopotnița bisericei Barboi, sveltă în perspectiva străzii Sărărie, având ca fond Repedea cu clădirile Socolei, aduce aminte, în bătaia soarelui din spre asfinţit, de Campanela din Florenţa.

Pe lângă ruinele vechi, Iașul e plin de ruinele clădirilor neisprăvite. Exemplul celei mai orientale nepăsări, celei mai sfidătoare încercări a răbdării omenești este Palatul administrativ, înălțat pe urmele curților domneşti de pe vremuri; stă sub forma-i actuală străină neterminat de ani de zile. La fel e cu noua facultate de medicină, cea mai bizară concepţie a arhitecturii noastre. Și mai sunt ruine noi, de dinainte de războiu. Războiul le-a desăvârșit.

A trebuit ca administrația comunală nu tocmai bogată în resurse bugetare, să facă o sforţare deosebită spre a drege ceiace datoria ţării întregi ar fi fost să repare, stricăciunile fiind făcute în vremea când Iașii erau capitala românismului întreg.

Palatul vechi al Universității (Facultatea de Medicină).

Se pusese mari speranţe în reînvierea Iaşului, când el nu vamai fi oraş asvârlit în coasta ţării, ci-și va lua vechea situaţie de centru al Moldovei lui Ștefan. Am fost sceptic dela început şi cel puțin până azi nu am fost amăgit cum aş fi dorit. Atâta vreme cât cea mai sălbatecă centralizare administrativă și economică va dăinui (și nici semne nu sunt că va fi altfel) viaţa Iaşului, ca şi a altor orașe adormite, nu se schimba.

Singura schimbare i-ar veni dela macedoneni și dela Bahlui. Cei dintâi, atrași, avantajați, ar aduce o vădită mişcare economică românească, fiind vorba că la comerț macedoneanul bate și pe grec. Ei ar biciui, poate, indolenţa elementului de baştină, împingându-l spre o viaţă reală.

Bahluiul, înviorat azi numai de orăcăitul broaștelor în primăvară, ar înviora viaţa nedespărţitului său tovarăş, dacă s'ar trage în el o parte din apele Siretului. Planul e vechiu. El făcea parte din programul celor cu dragoste de Moldova nordică, cum era Poni și dr. Manolescu. El e uşor realizabil, după cum a arătat d. inginer Ionescu, într'o conferinţă ţinută la Bucureşti. În orice caz mai realizabil decât transformarea Bucureștiului în port. Căderea de apă căpătată ar fi suficientă să deie înflorire industrială, întregii văi a Bahluiului, granița naturală a regiunii de stepă cu grâul cel mai căutat. Neajunsurile duplei tracțiuni ar fi înlăturate, căci nici Prutul nu mai poate rămânea nenavigabil, mai ales cu starea proastă a drumurilor din Basarabia.

Poate în acest chip, vechea capitală a Moldovei şi Capitala vremelnică a întregului neam românesc, va căpătă viaţă prin fraţii de dincolo de Dunărea, asupriți cu mai multă furie și dela cei de dincolo de Prut, mai hotărâți în îndeplinirea nevoilor lor.

Până atunci Iaşul aşteaptă, într'o somnolenţă asemenea odihnei eterne.

În el doar trecutul cât mai vorbeşte și natura cât îi mai dă farmec de tinerețǎ uneori. Liniştea ce s'a lăsat asupră-i, orizontul larg din jur, tablourile pitorești din orice colţ apropiat, cel mult contribuie să predispună către gândire mai intensă, menţinându-i-se încă vie faima de demult de oraș intelectual.

Presentul continuă în această privință cu vrednicie trecutul cel mai depărtat. Statuele presărate în tot spațiul orașului, evocă figurile mărețe, care i-au dat strălucire veșnică. Bronzul care îmbracă chipul lui M. Kogălniceanu, strălucind în bătaia soarelui de dimineaţă, are uneori glas: „Să nu ne descurajăm mai ales de relele timpuri, de nourii trecători ce se pot ivi pe orizontul țărilor noastre. Pentru popoare ca și pentru indivizi, suferințele nu sunt totdeauna perdute; adese ele sunt menite a le întări energia, a le spori râvna, a le forma caracterul".

În mijlocul Pieţii Unirii, unde înainte de Alba-Iulia, s'a înfăptuit Unirea mult dorită a tuturor românilor, decretată nu de politica chibzuită ci de sinceritatea celor care alergau spre măcelul frontului, se înalță frumoasa statuie a vrednicului domnitor Cuza-Vodă și a celor care au ajutat la întemeierea celei dintăi Uniri. Mai încolo, în apropierea teatrului sunt statuele lui Miron Costin şi a lui V. Alexandri; mai deoparte, lângă biserica Trei Erarhi cu neîntrecută dantelă săpată'n piatră, stă pe jilțu-i de marmură, bătrânul Gh. Asachi, răscolitorul energiei naționale prin cultură.

Pretutindeni sunt urme din fazele eroice ale orașului de care se leagă cele mai numeroase și mai principale evenimente naţionale. De nicăeri nu s'ar puteà scrie Istoria neamului nostru mai întreagă, după urmele păstrate, ca din Iaşi. Ici, în Strada de sus, unde e Muzeul de St. Naturale cel mai vechiu din fostul regat, este sala vestită unde s'a proclamat alegerea lui Cuza-Vodă. Pe margenea Țicăului, e căsuţa – bujdeuca – în care Creangă ş'a scris minunatele Amintiri și unde stătea de vorbă, zile întregi, cu celalt luceafăr al literaturii românești, Eminescu. În o parte din Vechea Academie mihăileană, azi e adăpostită Școala de Bele Arte cu frumoasa și interesanta pinacotecă.

Până și Cimitirul orașului întins pe coastă trăgănată de deal, e un adevărat Panteon al neamului, cu mormintele lui Kogălniceanu, V. Conta, N. Gane, I. Creangă, Gr. Cobâlcescu, Delavrancea, bine îngrijite de administrația comunală.

Totul, totul, în acest oraș, evocă vremurile eroice de odinioară.

IBAȘFALĂU

După ce a scăpat din strâmtoarea unde se aflǎ Sighișoara, Târnava-mare curge prin o luncă largă. Dealurile ce o întovărăşesc, mai departe pe stânga ei, în aparenţă uniforme, au totuși fiecare un tipar deosebit. Când piramade, de ai crede că sunt de porfir asemenea celor din Dobrogea, când muşuroaie cu vârful rotunzit. Nu par greoaie; din potrivă au ceva din svelteța formelor tinere, în prefacere. Prin aceasta se deosebesc de dealurile Moldoveneşti, mai aşezate, mai îmbătrânite. Se mai deosebescși prin umbra pădurilor, păstrate mai pe fiecare, dându-le înfățișări felurite. Ici, copacii desfrunziți la poale, îi fac asemenea capetelor de copilandrilor care încep să-și deie părul în sus; dincolo marginea tăiată drept, sistematic, a pădurilor în exploatare pare din potrivă cărarea îngrijită a tomnatecului care nu vrea să se deie în lupta cu vârsta. Munţii ca și dealurile adesea le poţi uşor asemănă cu chipurile omeneşti.

Orăşelul Ibașfalău aşezat pe dreapta Târnavei-Mari, e la granița celor două districte cu numele râului. Casele sunt în Târnava-Mică, gara e în Târnava-Mare. Importanţa lui administrativă tocmai în aceasta constă. La mijloc, între Mediaş și Sighișoara, cele două puternice centre săsești, ungurii au căutat să-i dea o desvoltare artificială, punând în el tribunalul pentru ambele districte, liceul întemeiat de un armean născut în India și căzărmi pentru oştire. Astfel a ajuns din sat oraş.

Dela gară treci Târnava pe un pod de lemn. E o zi de primăvară cu bruma şi lumina de toamnă. Numai mugurii de caștan umflați, strălucitori, cântecul ciocârliei și ogoarele smaragdii de luternă îţi spun că soarele nu se lasă spre orizont ci se tot ridică spre răscrucea cerului.

Biserica româno-catolică

Drumul larg, tăiat prin lanuri, te face să te crezi la ţară. La o cotitură, o firmă, Birtlagară, într'un cuvânt, îşi spune felul locuitorilor. Drumeţi răzleţi, cu bidonul golit de lapte întâmpinându-te cu Bună dimineaţă, te mai înviorează.

Cum ai dat de case, ai dat și de asfalt. Strada îngustă e împrejmuită cu zidul continuu al locuinţelor, după obiceiul locului.

La câţiva paşi îţi apare înainte o clădire măreață, simplă. E tribunalul. Nici orașele mai mari nu au asemenea palat al dreptăţii. Bine întreţinut pe din afară, sclipește de curățenie și în lăuntru. Fiecare judecător îşi are odaia lui aparte, fiecare funcţionar spaţiul lui larg. De luat ca exemplu este întreţinerea arhivelor și mai ales a cărţilor funduare. E ca într'o bibliotecă sistematică. Fiecare dosar îşi are locul său anumit; fiecare proprietar îşi găsește lesne situaţia proprietății sale; într'o clipă poţi avea orice relațiune doreşti asupra unui imobil.

Drumul duce mai departe în piața largă, nelipsita piaţă din orașele ardelene. Împrejmuită cu arbori, e locul de târg săptămânal. Aice e primăria, cu frumoase manuscrise împărăteşti, artistic executate, întovărășite de pecetii mari, fin gravate. Țise arată iscălitura Mariei Teresa, a lui Iosef II ori Ferdinand al V-lea. Încă

sunt deschise cu evlavie, de şi timpurile s'au schimbat atâta. Trecutul este viu, poate mai viu decât s'ar cuveni. Adresele de pe masa primarului, cele rămase se vede ne resolvate, sunt mai toate în ungureşte, iar româneasca de pe un act tipăriteste cam în felul firmei, "Birtlagară" pomenită.

Sună astfel: „Cum că animalul cu ocaziunea manarei în comune s'a aflat de sanatos și cum că nici în comunele vecinase nu graseza bola contagiosa se certifica prin acest act".

Alăturea este trecutul mult mai depărtat. Măreaţa catedrală cu două turnuri, spațioasă, simplă şi luminoasă în lăuntru, aduce aminte de vremurile de demult. Aparține armenilor catolici, coloniști vechi, bogați, ai locului. Ei constituiau o bună parte din locuitorii zişi maghiari. Au rămas acum puţini dar mai catolici decât papa. Doar cateva credincioase, cu ochii negri, catifelați, cu fața smadă și palidă, cât mai arată origina depărtată, orientală.

Lângă catedrala împunătoare, pe o stradă laterală, se mai păstrează încă, ruinat, castelul lui Apaffy de Apanegifalva, stăpânul locurilor. Pe o inscripţiune săpată în piatra de deasupra intrării se vede anul 1564, deşi pare a fi data unei renovaţii; Era castelul de vânătoare al mândrului magnat ungur. Numele, însuşi Ibaşfalău derivă de la „satul câinilor"; de aceia se vede că a fost schimbat în Elisabetopol; acum așteptăm botezul românesc. Vechea reședință de vânătoare cu ceardacuri largi şi bolțica de pivniță servea drept oploş, celor care n'au găsit aiurea locuinţă. În câteva odăi locuia o moașă, alăturea un tâmplar, sus jandarmi. În bolțile răcoroase se păstrează vechea arhivă a orașului și câteva greutăţi de cântar. Azi, palatul găzduește o şcoală profesională română creată de curând.

Viitorul e arătat prin liceul din apropiere. Cât poate săvârşi şcoala, pe teren național, aice se poate prinde. Și nu putea fi tablou mai înviorător decât acela văzut în sala de gimnastică. Elevii adunați pe scenă intonează cu căldura dată de însufleţire, imnul de slavă țării. Un cor minunat ca ansamblu, perfect ca execuţie. Steagurile tricolore încadrau figura osoasă a lui Timotei Cipariu, după înfățișare aducând aminte pe Michelangelo. Și pe când glasul copiilor români răsuna în sală, evocând visul împlinit, prin fereastră priveam turnul castelului învecinat, şi mai ales leul de piatră din zid. Erà emblema trufiei trecătoare. Laba leului se sprijină pe capul de zimbru.

Mărire şi cădere dincolo; învierea dreptăţii veşnice dincoace.

Înviorarea și nădejdea crescură când defilară, în pași hotărâți, elevii liceului organizați ca cercetași. Nici urmă nu a mai rămas din vechea stăpânire, în localul spațios, clădit și întreţinut cu cheltuiala orașului.

Alăturea de el, internatul adăpostește vlaga viitoare a neamului, chezășia prefacerei repezi chiar a orașelor.

Acelaș semn al însuflețirii ce o dă libertatea să puteà prinde și la puii de șoimi din școlile primare. Cu totul emoționant îţi vibra în suflet și glasul picilor de o șchioapă, când bătrânul dascăl îi puse să cânte Trăiască Repele. Era flacăra încinsă din scânteia acoperită de spuză. Iar când șease dintre cei mai răsăriți, îmbrăcaţi în costumul naţional, curat ca helghea, încinşi cu brâul tricolor, mai deunăzi motiv de închisoare, începură serioşi, ca niște oameni mari să joace în mijlocul pieţei jocul călușerilor, lacrimile umezeau ochii.

Jertfa sutelor de mii de vieţi în plină putere, nu fu degeaba.

Prin liniștea ce-l învăluie, prin plaiurile molcomitoare ce-l înconjură, Ibașfalăul trebue să devină un puternic centru cultural. În special în el trebue să se înființeze o temeinică școală normală. Clădirile goale ale căzărmei spațioase, de sub piciorul dealurilor cu vii, e păcat să cadă pradă ruinei. Mai minunat loc pentru o școală normală nici că se poate găsi. Totul o impune la aceasta. Poziţia orașului o cere. Între Mediaş şi Sighișoara, aproape deținutul săcuilor, Ibaşfalăul ar puteà deveni un alt Blaj, fără tradiție, dar înlocuită prin puterea menirii ce o are.

Politica viitorului este cea culturală. Numai prin cultură sănătoasă, izvorâtă din energia neștirbită a sufletului nostru etnic vom puteà izbândi.

Cuvintele rostite de *Fichte*, în vestitele sale *Cuvântări către națiunea germană*, cu un veac și mai bine în urmă, pare că sunt scrise anume pentru noi, cei de acum. „Dacă vreţi ca din întreaga vâltoare să iasă o

țară nouă, o altă ordine de lucruri, trebue neapărat să se puie temelia unei educaţiuni naționale, singura înstare să schimbe moralul generației ce vine”.

ISMAIL

Într'o zi frumoasă de primăvară, am apucat spre Ismail, pe singura cale mai lesnicioasă, acea a apei.

Dunărea erà un lac, iar sălciile abia înfrunzite niște baloane verzi, înșirate pe luciul lui.

Liniștită, dar amenințătoare și prin aceasta mai grozavă, pe nesimţite apa acoperia ostroavele mai joase și reducea la dunga spinării, pe cele mai înalte. Oile scoase de timpuriu la păscut, erau mutate de colo colo din calea viiturii, iar stânele de trestie păreau plute ancorate în larg.

Rămâne'n urmă Tulcea, cu casele înşirate în lungul coastei; ocolești pe larga cotitură dela Ceatal; străbați pânza de argint viu întinsă cât vezi cu ochii spre apus, către lacul Ialpugului, spre răsărit către capătul Deltei; îţi surâd mai încolo grădinele de caişi înfloriți, care înviorează prin trandafirul petalelor lor, fondul verde al sălciilor.

Malul basarabean se deslușește tot mai limpede din ușoara negură, iar la un moment dat sclipesc turnurile bisericilor din Ismail.

De mult doream să-l văd, căci multe clipe de resvrătire sufletească mi-a răscolit, pe vremuri, când umblam mai des pe dealurile dobrogene. Stăteam adesea și priveam scânteiele aurii, ce răsbeau prin ceața depărtării ca niște stele în adâncul cerului. Era oglindirea săgeţilor soarelui lăsat spre asfinţit, în acoperișurile și geamurile turnurilor de biserică. În liniștea desăvârşită a dealurilor dobrogene, farurile depărtate îmi evocau nedreptatea lăsată de atâta amar de vreme asupra neamului nostru. Numai câțiva zeci de kilometri mă despărţeau şi totuși cât de lată era Dunărea și ce prăpastie adâncă mărginea malurile ei. Înţelege ori cine bucuria ce mă stăpâneà în ziua aceia de primăvară, când m'am urcat pe vaporul românesc la Galaţi, îndrumându-mă spre Ismail, fără grija pașaportului, fără groaza cazacilor care te luau în primire altă dată.

Ce vremuri alese trăim și cât de pitici suntem în toate manifestațiile mari!

Ismailul face parte din acele oraşe înșirate dealungul Dunărei, care au la spetele lor întinsa stepă a Bugeacului, „plin peste măsură de grâu, orz şi meiu, cu adevărat rivalul Egipetului și grânarul Constantinopolei”.

Se zice că fu popas genovez. Generalul francez *Langeron*, care a luptat sub comanda lui Potemkin, spune că a dat peste zidurile vechii cetăți genoveze.

Fu mai pe urmă puternică cetate. D. *Cantemir* ne spune lămurit: „Ismailul, căruia moldovenii îi ziceau odinioară Smilu, e o cetate care nu e de disprețuit”. Vânjoleala din Bugeacul tătăresc, așezat la locul ciocnirei dintre interese deosebite, a ajuns și până la cetatea Ismailului. Toate popoarele cari năzuiau unele spre sud, altele spre nord, s'au rezboit în preajma ei. Tătari, turci, cazaci, poloni, moldoveni, ba și ardeleni, au luptat sub zidurile ei. Vestitul *Potemkin* este întitulat, în inscripția dela Golia și „cuceritorul Ismailului”.

Stăpânită mai îndelung de turci, *Suvarof* o ocupă în 1790. Cade apoi iar sub stăpânirea turcească spre a fi luată din nou de ruşi.

În fiecare colț din țara românească se va găsi oglindirea nestatorniciei valurilor care s'au abătut asupra întregului neam.

Din Vechea cetate n'a mai rămas azi decât valurile de pământ care-i arată întinderea de odinioară. Puhoaiele scot la iveală icişi colo temelia zidurilor groase, iar în ţărna ce o acopere, brăzdată de plug, încolțește semințele cerealelor.

Oraşul nou se întinde la răsărit, pe coasta malului dunărean.

Aşa cum e azi datează abia dela începutul veacului al 19-lea. E miniatura Chişinăului, obosind prin regularitatea străzilor, linii care se întretaie în ochiuri patrate. Fiecare patrat e o mică cetăţuie de case, dânduse obiceiul de a prelungi pereţii, cu ferestre oblonite, prin zidul de împrejmuire şi poarta înaltă, ferecată.

Ca și la Chișinău, casele par jucării, față de orizontul larg ori străzile late, mai toate umbrite de şiraguri de copaci. Din potrivă clădirile administrative ca și școlile ori bisericile, din cauza aceasta, par mai monumentale decât sunt în realitate.

Capeţi o privire generală asupra întregului oraş, urcând în clopotnița Soborului. Ferestrele așezate în direcția celor patru puncte cardinale, îţi dau putinţa să cuprinzi zarea largă. Podoaba orașului o face Dunărea, frumosul dar pe care natura ni l'a hărăzit. Ea înviorează ținuturi de stepă altfel arse în toiul verii; ea dă viață din plin marginei de stepă, formând și drum lesnicios pentru bogățiile de tot soiul. Ea dă farmec şi Ismailului.

Privirea alunecă peste luciul întins de ape, îndungate de șirurile de sălcii, până'n malul dobrogean. La un capăt se înalță Beştepe, cu cinci gheburi şi apoi linia profilului rar saltă pe fondul cenușiu al orizontului. Bolta cerului se sprijină pe ea deoparte, pe stepa întinsă a Bugeacului de alta. Oraşul stă răsfirat pe malul Dunărei.

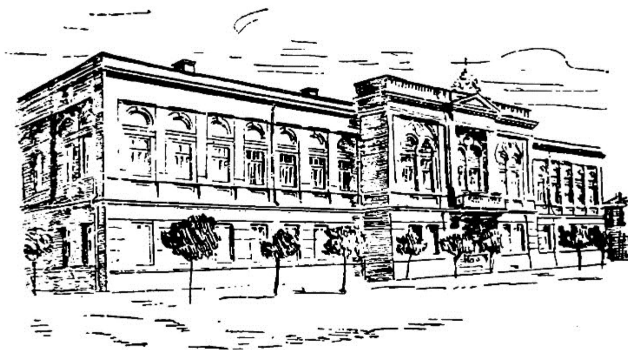
Din port pleacă un bulevard larg, întretăiat de grădini, umbrit de arbori; desparte oraşul în două jumătăți. În lungul lui suntcele mai multe biserici, mai toate cu turle verzi sau albăstrui; aici e primăria, cea mai frumoasă clădire; tot aici e liceul de fete, clădire masivă, casinoul, nelipsitul casin şi seminarul adăpostit într'o casă mai bătrânească, cu frumoși stâlpi în lungul cerdacului.

Capătul de nord al bulevardului e însemnat prin cetăţuia închisorii, cu ferestruicele înguste sub acoperiş.

Bulevardul e neisprăvit. Alăturea de porţiuni bine pavate, de curând, sub administrația românească, alăturea de grădina din fața Soborului mai bine îngrijită tot sub regimul românesc, sunt gropi largi, adevărate iazuri după o ploaie mare.

De o parte şi alta a bulevardului vine întinsul caselor monotone, grupuri-grupuri. Prin acoperișul de olane a celor mai multe, prin cărămizile aparente mai mult cenușii decât cărămizii, oraşul se confundă cu câmpul din jur, mai ales primăvara și în toamnă târzie, când ogoarele sunt îmbrăcate cu haină cenușie, iar arborii sunt neînfrunziți sau încep să se desfrunzească. Vara, dimpotrivă, casele trebue să fie inundate de frunzarul copacilor care răsar din mijlocul fiecărui pătrat. Rar când prinzi câte o pată mai luminoasă, aceia a pereţilor văruiţi.

Ici şi colo răsare câte o clădire mai înaltă. Numai bisericile şi ele cu aceiași arhitectură, sunt jaloane care încep dela Mânăstire, dincolo de cetate și se ţin din distanţă până'n satele care prelungesc orașul către răsărit.

Liceul de fete

Și arhitectura caselor e monotonă. Nici una nu e luminoasă, surâzătoare, ca în orașele de dincoace de Prut. Cvartaluri întregi sunt la fel, ziduri de cărămidă, numai uși și ferestre. Au un aerposac, închis; transpiră numai frică și bănuială. Singurele clădiri mai înviorătoare sunt cele mai vechi, cu cerdac în lung, îngrădit la stradă cu stâlpi cilindrici, masivi. Casele cu stuf bine bătut, văruite, cu grădină în jur, se găsesc numai la periferie; case sdrenţuite, cu acoperișul peticit nu am prea văzut.

Atmosfera stăpânilor de ieri a rămas, mai adâncă decât mi-aş fi închipuit. Mă aşteptam la o viaţă mai moldovenească și am găsit pretutindeni o dureroasă înstrăinare. Și doar Smilul de odinioară a fost aproape un sfert de veac sub guvernare românească. Tocmai de aceia însă asupra lui s'a îndreptat toată diabolica mașinărie de înstrăinare a sufletelor, prin biserică, şcoală, administrație și colonizare străină, ceeace a avut ca rezultat să şteargă orice urmă din trecut.

La Chișinău tot au rămas măcar măhălăli moldovenești. La Ismail n'am auzit nici în preajma căsuțelor

acoperite cu stuh, nici mai la centru, mult graiu moldovenesc. Dacă n'ar fi mănunchiul de funcţionari veniţi din regat, Ismailul ar fi aidoma cum era înainte de războiu. În biserici și azi se slujește mai mult rusește. În altarul Soborului am găsit pomelnicul țarilor, a țarinelor și a marilor-duci, a căror pomenire, cu toată evlavia, se făcea în fiecare Sâmbătă.

În piaţă, în gloata orășenilor amestecați cu mărginașii, nu auzi decât rusește.

Traiul de odinioară se duce fără stingherire şi acum. Doar forma, slabă și ea, e îndeplinită. Tăbliţele străzilor cu firmele sunt româneşti, deși e permis să se mai păstreze, ostentativ și inscripțiile vechi. La un mare magazin de lângă Sobor, se vede e dreptul o firmă scrisă româneşte: Societatea de comerţ Ptasnicov; la fiecare uşă şi fereastră însă a rămas în litere mari, aurii, vechile firme rusești. Deși s'ar puteà spune că e o simplă formă, în realitate e o sfidare care n'ar fi permisă nici într'o ţară din lume.

De aceia simți ca o undă răcoritoare într'o zi de mare arşiță, când dai peste căsuţa modestă în care e adăpostit micul cuib de cultură românească, o casă de cetire *Gr. Muzicescu*, de felul lui din Ismail sau când ţi se arată, în grădina locuinţei episcopale, copacul rămuros unde obișnuia fostul episcop învățat, *Melhisedec*, să scrie parte din ceeace ne-a lăsat. Încolo n'am pututpătrunde, căci erau toate închise, în vacanţă. La vitrinile micilor librării – afară de una singură – cărţile rusești tronează ca şi pe vremea veche.

Ce înălțătoare misiune ar putea avea cei câțiva însufleţiţi cărturari din Ismail, care au întemeiat societatea Gr. Muzicescu, dacă și administrația locală ori centrală le-ar da un sprijin efectiv.

Orice îngăduinţă are o limită, mai ales când nu foloseşte la nimic, nefiind recunoscută de cei lăsaţi în pace. Așa și așa Liga Naţiunilor este asaltată cu plângeri nefundate.

Dar nu este vorba de terorizarea sufletelor ca pe timpurile rusești ci de chemarea la simțul realității și aducerea la matcă a celor care, pe vremurile când nu era Liga Naţiunilor, în chip samavolnic se înstrăinau, neputând nici șopti durerea ce-i copleşeau.

Pentru aceasta e nevoie de trezit chiar pe cei care au rostul să trezească pe alții. Din nefericire înșuși românii nu-și dau seamă de menirea lor. Și după cum îmi sângeră inima de câte ori aud studenții basarabeni, români, vorbind rusește chiar la uşa sălilor de curs, tot aşa ziua care am petrecut-o în Ismail a fost încheiată cu o amărăciune înăbușitoare.

Spre înserate m'am rătăcit și eu prin grădina publică, plină de lume ca într'o zi de sărbătoare. Prin aleea principală un general în uniformă românească, venit în concediu, păşeà ţanțoș alăturea de câteva doamne. Întâmplător ajungând în urma lor, spre uimirea mea îi auzii vorbind rusește.

Mă uitam în dreapta și stânga la cei care stăteau pe bănci. Pare că-mi râdeau în nas. Din ochii lor săgeta ironia cea mai usturătoare. „Vreai să ne schimbi pe noi” răspundeau gândurilor mele; „nu vezi că trebuesc întâi curăţite şi întărite sufletele proprii?”. Aveau mare dreptate. Nu putem cere altora îndreptare, atâta vreme cât noi înșine șovăim în calea hotărâtă ce o avem de dus.

Întâi să biruim slăbiciunea proprie şi apoi să năzuim spre biruința sufletească a altora, atât de grea de săvârșit.

LUGOJ

Când am apucat din valea Mureşului spre acea a Timişului, cel dintâi popas trebuia să-l fac în Lugoj. Nu cunoşteam pe nimeni şi nimic din el.

Vidu, cu Ana lugojana lui, era singura legătură sufletească, de altfel ca a tuturor românilor, cu orașul înecat în frunzarul bogat al copacilor.

După hartă mi-l închipuiam, ca şi Caransebeş, între munţi sau cu munţii mai în apropiere.

În realitate e așezat în șes. Munţii sunt departe. De pe puntea asvârlită în mijlocul orașului, peste Timiş, îi zăreşti în apus de soare, crestând linia orizontului spre răsărit, mai întotdauna înväliţi de zăbranicul, când azuriu, când argintiu, al ceţei.

Călătorul în trecere numai prin gara micuţă, ar căuta în zadar să vadă ceva din oraş. Dacă n'ar fi hornurile înalte ale fabricelor şi zidul lung al spitalului, ar trece pe lângă el, crezându-l un sat bogat, cu clădiri răsărite, cum sunt multe prin părţile locului.

Vegetaţia lemnoasă este pe toată valea Timişului așa de luxuriantă, arborii cresc atât de rămuroși şi încărcați de frunze, în cât casele nu se văd din desișul lor. Dar tocmai această caracteristică a naturei locale, dă atracția orașului curat, cu străzi bine întreţinute, cu clădiri nepretenţioase, înșirate regulat una lângă alta, fără locuri virane, sterpe, acoperite cu gunoaie.

E curioasă împărecherea aceasta a tiparului de sat, dar şi de oraș apusean, care se poate prinde mai din toate aşezămintele urbane de dincolo de Carpaţi.

Îmbrăcămintea e în totul a unui orășel din țările occidentale. Grija particularilor de a rivaliza între ei prin buna întreţinere a clădirilor, trădează nu atât buna lor stare materială cât un simț mai înalt de estetică edilitară și higienă socială.

Rătăceam într'o sâmbătă seara pe străzile, cam vitreg tratate e dreptul, în care locuesc numai români; poate tocmai de aceia, administrațiunile trecute le-au lăsat neasfăltuite, altfel decât restul drumurilor din oraş, chiar acele care ajung la marginea lui. Totuși pretutindeni domnia o curățenie exemplară. Fiecare gospodar era ocupat, în preajma sărbătorii, să mature nu numai faţa casei, dar şi până la jumătatea străzii. Poate la început, cândva, aceasta se săvârșea sub ameninţare de pedeapsă. După generaţiuni însă a intrat în obiceiu, iar simțul curățeniei, despre care nouă, de dincoace, ni se aduceau numai exemple din Olanda, e adânc înrădăcinat și la românii de pe străzile Andrei, Horea, Cloşca din Lugoj. Praful nu te înădușă, căci este ogoiat prin stropire; el nu pătrunde până la apa fântânelor ce mai dăinuesc, căci ori unde ar fi, în curtea gospodarului ori în mijlocul străzii, sunt aşa de bine închise și curat ţinute, în cât le credeam niște adăposturi de icoane, cum se obișnueşte pe aiurea.

Dar nici administrația nu se lasă mai prejos. Până și străzile periferice sunt bulevarde, cu duble rânduri de arbori umbroşi în lungul fiecărui asfalt. Se vede că nu e o formă îndeplinită, o momițărie pretențioasă. Copacii nu sunt puși ca să se deie numele de Bulevard străzii, lăsându-i apoi în părăsire, cu pământul ca piatra la rădăcini, chinuiţi de ți-i mai mare jalea de viaţa lor. Sunt îngrijiţi, săpaţi, înlocuiți unde trebue, aşa în cât cresc învoe, dând umbră deasă până și fierarului care nu năbușeşte când bate șina fierbinte, sub ramurile lor apărătoare de arşiță.

Spuneam că în toate centrele de dincolo de Carpaţi, e îmbinată viaţa de sat cu cea de oraș, mai mult decât ori unde.

Aceasta nu se vede numai în zilele de târg, când pieţele și arterele principale de comunicație sunt pline de lumea dela sate cu porturi atât de împestrițate. Chiar în viaţa de toate zilele sunt scene care te fac să te crezi într'un sat mai mult decât într'un oraş. Sunetele scoase de văcar din corn, adunând vacile din fiecare curte, te trezesc din somn dis de dimineaţă, iar talangele clătinate în mersul domol al vitelor strânse în cireada târgului, îţi aduc aminte de pajistea grasă și verde, chiar dacă locuești pe strada principală unde se găsește palatul episcopal.

Viaţa patriarhală ce ţi-o evocă, împrumută oraşului întreg, un ţăsut sănătos de existenţă. Nu e întâmplător zidit unde se află, ci e un centru crescut de necesitatea împrejurărilor sociale şi economice. Nu are nimic îmbătrânit în el, ci se desvoltă normal, casele vechi încadrate de cele moderne, sprijinindu-se unele pe altele într'un tot armonic, care denotă viaţa, în plină desfăşurare.

Sub liniştea aparentă, Lugojul e un centru industrial mereu în prosperitate, după cum e şi un centru cultural cu pulsaţii accentuate în direcţia naţională.

Fabrici mari îl înconjură din toate părţile. Aici se află filature de mătase cea mai mare din ţara întreagă.

Librăria diecezană, plină de cărţi româneşti, denotă o înclinare mai mare decât în multe oraşe din Ardeal către patria-mamă. Liceul „Coriolan Brediceanu", numai prin biblioteca bogată ungurească mai arată samavolnicia de până eri. Cărţile româneşti îşi găsesc însă tot mai mult loc de cinste, iar tablourile istorice înşirate în lungul treptelor arată străduinţa conducătorului, de a repara cât mai în grabă o nedreptate istorică, care a dăinuit prea multă vreme. Şcoala normală de fete începe dă devie o activă pepinieră de propagandiste pentru trezirea naţională, în aceste ţinuturi curat româneşti. Ideia de naţionalitate pare aici, mai mult decât aiurea, că primează la toată lumea, domolind mai mult decât ori unde asperităţile atât de nelalocul lor acum, între uniţi şi neuniţi, cu toate că în Lugoj este reşedinţa episcopală a celor dintâi.

Peste tot firme româneşti, instituţiuni financiare şi economice române, denotă o biruinţă şi în acest domeniu, iar mărirea capitalului social al „Cooperativei lugojene" e o dovadă de râvnacu care s'a pornit la drum.

Printre instituţiunile din Lugoj, merită o deosebită menţiune spitalul modern, râdicat între 1909–1911 de populaţiunea judeţului Caraş-Severin, cel mai întins din întreaga Românie.

Un corp principal cuprinde secţia chirurgicală şi de boli interne, cu săli de operaţiuni mari, cu altele de operaţiuni curente, fiecare cu instrumente proprii, cu mijloace de desinfectare fără greş, cu instalaţiuni de radioterapie, de mecanică şi electroterapie.

Peste tot e o curăţenie şi o ordine exemplară.

Într'un parc admirabil întreţinut, sunt resleţite pavilioanele boalelor contagioase, ori acele pentru venerici, pentru tuberculoşi, iar în fund la marginea unei gospodării sistematice, cu grădini întinse de zarzavaturi ori pomi fructiferi, se înalţă pavilionul bolilor mintale. Bucătăria şi spălătoria, iarăşi sistematice, sunt într'un alt pavilion unde se găsesc şi cazanele pentru procurarea luminei, a încălzitului prin calorifer, ca şi motorul pentru scos apa dintr'o fântână adâncă.

Venit cu gândul de a poposi numai o zi, Lugojul m'a reţinut fără să vreau vre-o trei. E atâta îmbiare prietenoasă în el, în câtte recrează prin liniştea-i molcomitoare, prin sănătoasa adiere ce te învăluie. Îi simţi svâcniturile de viaţă naţională, care-i pregătesc zile de mare însemnătate românească, aşa cum vântul de primăvără te face să simţi învierea naturii, din colţii de iarbă ce mijesc sub spuma omătului.

Bulevardul Străzii

MEDIAȘ

Pe Târnava-Mare se țin orășelele șirag. La un capăt e Odorhei, în plină secuime, la apus e Blaj, cetatea şcolilor româneşti. Între ele vin Sighişoara şi Mediaş, centre puternice săsești. Sighișoara e orașul romantic, Wartburgul ardelean. Mediaş e așezarea industrială, întărită însă, fiind la răscrucea drumului Târnavei cu acel, nu mai puţin important, care duce dela Sibiu spre lăuntrul Ardealului.

Inima orașului, şi aici, este piața largă, împrejmuită cu zid de case; un adevărat mosaic de fațade: roșii, violete, gălbii, verzi, albastre, peste care se aşterne banda ruginie, a acoperişului de ţigle; stropiturile verdelui ca de colţ de grâu, obloanele dela ferestre, întregesc priveliştea de caleidescop. În zi de sărbătoare, piața e pustie; doar porumbeii cât o mai însuflețesc.

Spre miază-noapte domină iarăși nelipsita catedrala, impozantă, monument ce se înalţă peste celelalte clădiri. Turnul înalt, svelt, zice-se cel mai înalt din tot Ardealul se termină cu o săgeată smălțuită, întovărășită la bază de alte 4 turnulețe mici.

Cinci sfere bronzate, așezate în vârful fiecăruia, resfrâng razele de soare, atrăgând de departe privirea asupra monumentului vechiu, mai pitoresc prin alte două turnuri laterale, trunchiate; unul cu cerdac de scânduri pentru observare, celălalt cu ferestruici înguste pentru apărare.

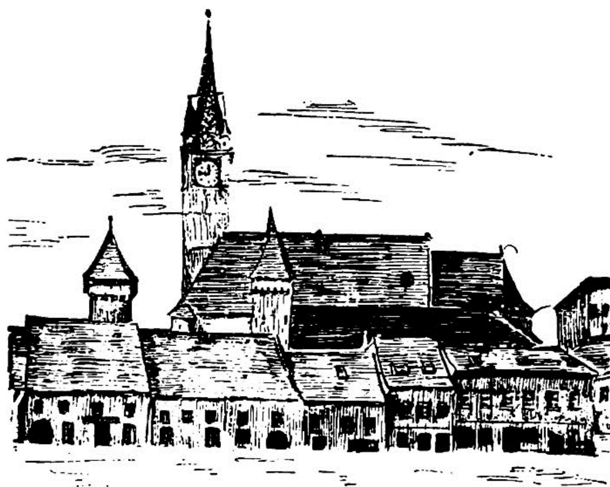
Lăuntrul bisericei, împodobit cu numeroase embleme de meseriași, cu covoare vechi, este de o simplicitate în adevăr de templu. Altarul se înalţă în lumina ferestrelor largi, cu bogate picturi în genul școalei vechi germane. În față un cristelnic de aramă din veacul al 15-lea, iar în păreţii altarului, dar mai ales în sacristie, sunt zidite pietrele mormântale ale sașilor mai de seamă.

Cultul trecutului la acest popor harnic este adânc înrădăcinat. În mândria ce-l caracterizează se bizue mult pe acest trecut străbun, apropiat sau depărtat ca spaţiu.

Biserica e părete în părete cu şcoala, un liceu nou, sclipitor de curățenie, cu reproduceri în mărime naturală după statuele vestite: Venus de Milo, Laocoon.

Sunt cele două pârghii de susţinere ale unui popor; pretutindeni, în centrele săsești, sunt alăturate și deopotrivă îngrijite. Mai mult decât ori unde, în Mediaş, sunt mai vecine. Un zid gros le încercueşte, ca şi când ar fi ultima redută de părăsit în lupta pe care eventual s'ar duce împotriva unui val de desnaționalizare venit mai năprasnic din afară.

Din turnul înalt privirea alunecă pe deasupra orașului, cu casele strânse grămadă, mai bine zis pe deasupra reţelei cărămiziide acoperișuri. Două bastioane ca niște arcuri de triumf, sunt urmele vechilor întărituri. Și zidul mai e păstrat încă ici și colo. Unul din bastioane pare că e turnul Goliei, numai că în locul platformei este un acoperiş cu câte două rânduri de laturi repezi.

Biserica, văzută din față.

Rămășițele trecutului, în restaurarea modernă, n'au fost năruite, cum s'a întâmplat în Iaşul plin de

amintiri. Ele măresc pitorescul oraşului, evocând şi vremurile trecute pline de sbucium.

Mediaşul e centru de cultură săsească. Aice şi nu la Sighişoara ori Sibiu, au ținut Sașii adunarea în care au hotărât credință Regelui şi noului Stat român.

A început să fie şi un sănătos centru de cultură românească. Nu pot trece nepomenită isprava înfăptuită de comandantul câmpului de aviaţie, întemeind o şcoală de ucenici, după modelul şcoalei pe care cercetașii în pribegie o înfăptuiseră o clipă la Sculeni, lângă Iași.

Școala vieții este școala nevoii. Elevii au ridicat-o din nimic. Ei o gospodăresc, ei o întreţin. Când omul e om, cu pricepere şi însuflețire, minunea lui Moise nu este poveste.

Mediaşul mai presus de toate rămâne oraşul industrial şi economic. E în plină desvoltare, căci oamenii țin să profite de darurile naturii. Dealurile ce se înalță chiar dela marginea lui, sunt numai vii. Aice începe ţara vinului „Weinland". O școală de agricultură și viticultură, susținută de „Universitatea săsească" cu averi însemnate, duce spre o metodificare a muncei.

Gazul metan, de peste deal, adus prin țevi dela Basna, este forța ieftină. Luminatul străzilor și a caselor ca și încălzitul acestora, se face prin gazul metan. Bucătăria în gospodării e o mare maşină Primus. Suceşti robinetul și puterea focului şueră prin deschizătura conductei. Doar chibritul e de lemn.

E minunata concretizare a adevărului plastic, descris de *Schiller* în *Cântecul Clopotelor* asupra puterii focului. De o năpraznică sălbătăcie când e lăsat în voia lui, devine cel mai folositor sclav dacă este stăpânit.

În marea fabrică de geamuri vizitată, domneşte o curățenie ca în casă. Nici funingene, nici cenuşă. Cuptoarele sunt ca debrutărie. Prin conducte de fontă, gazul vine sub presiune. La intrare, flacări pâlpâesc domol, la gura unei pâlnii, uscând nisipul jilav. Maî incolo, împins cu putere, umple cuptorul cu nori strălucitori, la cari nu poţi privi, ca și la soare, fără să-ţi aperi ochii. Cilindrele de sticlă, devin ca o foaie subţire de aluat. Într'o clipă se înmoaie pe masa netedă, putând fi întinse cu un fer de călcat pus la capătul unui vătrar lung. Din vâlvătaia parei d efoc, încet-încet sunt trase în spaţiuri tot mai răcite, și scoase ca geamuri.

Totul merge repede, tacticos. Un lucrător mişcă manivela care poartă de ici-colo masa pe care e întins geamul, altul îl calcă. Atâta tot. E minunea focului venit sub formă de gaz din măruntaele pământului. E tabloul descris de prin regiunile Pittsburgului.

Lângă fabrica de geamuri, se construeşte alta, de butelii. Mai încolo, e clădirea nouă a fabricei de vase smălțuite; o mare fabrică de pielărie ca şi de mezeluri industrializează produsele câmpului. Spre N. E. e fabrica de postav, pe lângă altele mai mărunte. Vechea uzină de gaz din cărbuni, închisă şi tristă, stă în părăsire. Nu mai are nici un rost faţă de gazul mai curat, ce vine dela uzini tăinuite din lăuntrul pământului.

De jur împrejurul oraşului industrial, natura surâde în îmbrăcăminte de primăvară. Lunca e un covor de iarbă verde.

Minunea e însă prinsă de sus, de pe deal. Un drum, şerpuit, duce printre vii şi păduri. Orașul dispare o clipă. Ajuns pe vârf, la fundul unei văiugi, rămâi înmărmurit de priveliștea fermecătoare ce o ai înainte.

Nu ştii unde să te uiţi mai întâi. Prin despicătura văii, cu coastele numai vii, se iveşte o parte din Mediaş cu Turnul sclipitor al bisericii şi hornurile înalte ale fabricelor în polichromia caselor. Săgețile soarelui aplecat spre asfinţit îţi îndreaptă însă privirea spre cea mai frumoasă panoramă ce se poate vedea asupra Carpaților impunători. Lanţul Alpilor făgărășani, par mai înalți de cum sunt. Cu vârfurile lor străpung bolta cerului. Acoperiţi de omăt, întreg relieful lor se profilează de minune. Crestele secundare sunt linii trase între coasta sclipitoare, împurpurată de soare și cea cu umbră adâncă. E vis nu e aevea. Pășești prin locuri fermecate, cu decoruri svițeriane.

Scoborând spre dealurile mai domoale dintre Târnave, dai în satul Blăjel. Te oprești la crâşma lui Toader Roman. Ai căzut în stupul gospodăriei româneşti. Ca din pământ răsar fetele și flăcăii casei ori tinerele neveste cu bărbaţii lor. Gospodina, vioaie, vorbăreaţă, nu te lasă până ce nu cinstești de bun sosit. E o împestrițătură de mintene sure, de cojocele înflorite aduse dela Săliște, de cămeşi curate cu dungulițe negre.

Abea ai unde te învârti între clidurile de perne, între grămada de caş proaspăt, semnul belşugului şi al hărniciei.

Întrebările curg ca apa în răstocul morii. „Ce mai veşti prin ţară? E adevărat ca Regele a fugit şi nu se ştie unde e?” Svonurile otrăvitoare răspândite de închipuiţii îndrumători de suflete, au ajuns până'n fundul satelor. Noroc că sănătatea minţii repede le alungă. Le acoperă şi grijile apropiate. E mai important dacă s'a hotărât ceva cu casa parohială, căci domnu părinte nu are unde sta.

Pe urmă iarăşi glume, vorbe isteţe. E sufletul sănătos al stăpânului celui adevărat peste plaiurile mândre.

Mediaşul e dincolo de muche, în o altă lume. Adevărata ţară e aice în casa lui Toader Roman. Aice e viitorul plin de nădejde. Aice este fireasca împletitură între sufletul ales al băstinaşilor scăpaţi la libertate şi farmecul naturii variate şi rodnice.

Spuneam în gând vorbele lui D. Cantemir scrise în depărtatele stepe ruseşti. „Nu, acest neam nu trebue să piară; îl păzeşte un trecut şi îl chiamă un viitor; nu, lăsaţi torentul să-şi adune şuviţele resfirate”.

MIERCUREA-CIUCULUI

Îmi aduc aminte de contrastul primelor zile de după 14 August 1916. Ca un fulger, în lungul ţării, străbătă vestea că soldații noştri au trecut Carpaţii într'o noapte. Se pomeneau zeci de numiri de odată, pasurile pe unde s'a dat năvala în Ardeal. Ce ameţeală în capul chiar a acelora, care în tinereţă, nu odată, se rădicară cu entusiasm pe statuia lui Ștefan dela Iași ori a lui Mihai dela Bucureşti, încălecând, în înflăcărarea lor juvenilă, chiar și Carpaţii! Predeluş, Bratocea, Oituz, Uz, Ghimeş; după nume erau fiecăruia cunoscute, căci doar geografia în cursul inferior al liceului, atâta rost avea să înşire numiri multe, cât de multe. Dar când era vorba să fie căuta unde se află, venea încurcătura.

Atunci se vedea ce deosebire este între metoda papagalismului în învăţarea diferitelor obiecte din şcoală și folosul real ce trebue să-l aibă oricine din predarea lor metodică. La toate vitrinile eră desfăşurată harta României. Ace cu steguleţe tricolore, însemnau înaintarea vertiginoasă a trupelor noastre și revărsarea lor prin văile din lungul părţii ardeleneşti a Carpaților. Fiecare dorea să ştie unde se aflä unitățile în care se găseau cei scumpi. Neştiinţa domina. Nici măcar drumul râurilor principale care străbat Carpaţii, nu putea fi cu siguranţă urmărit. Superficialitatea instrucţiunii din şcoală, atunci a atins maximul ei dureros de manifestare.

Lucrurile se încurcară şi mai amarnic, când soldații noştri ajungeau în târgurile care se înșiră în dreptul trecătorilor. Toate erau redate, chiar de telegramele oficiale, cu numele lor unguresc; Maros-Vasarhely, Sepsi-Szent-Gyorgy, Czik-Szereda, sunau ca numiri din altă lume, de undeva de prin ţinuturile Altaice. Cine se mai gândise în vremurile de pace ca să deschidă Dicţionarul geografic al D-lor Mazere și Popea. Rar când în bibliotecele noastre școlare se găseau frumoasele descrieri ale Ardealului, datorite lui Silivestru Moldovan. Și azi chiar, orașele din răsăritul Ardealului sunt confundate unul cu altul. Cetirea hărților în şcolile noastre nu se ştie ce e; domină în bună parte tot învăţarea pe de rost a localităților.

Unul din oraşele în care oştirea noastră a pus piciorul mai întâi este și Miercurea-Ciucului, numită încă adesea și Sereda-Ciucului, ca reminişcenţă a numirei oficiale de deunăzi: Csik-Szereda.

După numărul locuitorilor, care nu erà înainte de războiu mai mare de 5000, e un orășel mai mic decât Paşcani. E un nod important însă din răsăritul Ardealului. Mai înainte vreme era la capăt de țară; acum e în mijlocul ţării. Mai înainte vreme putea cel mult fi un centru important de apărare: dovadă cetatea cu cele 4 bastioane, zidită de Franz Miko la începutul veacului al 17-lea, renovată peste un veac de generalul Steinville; tot aci fu și reședința statului major al regimentului săcuesc de graniță.

Astăzi, când trecătoarea Ghimeşului este pentru Moldova și Galaţi, ceeace e Predeal pentru Muntenia şi Constanța, Miercurea-Ciucului are poziția favorabilă a Brașovului.

E unul din orașele cu viitor mare.

Nu vine spre el numai linia de drum de fer de pe Trotuş, dela Madefalău, ci acolo aproape se întâlnesc trei linii principale. Afară de cea de pe Trotuş alta apucă spre nord pe Valea Oltului și a Mureşului, ducând către Cluj, iar a treia scoboară spre sud, de ajunge la Brașov. În planu de refacere din viitor, nu poate să lipsească și cea de a patra linie care va da în Miercurea-Ciucului, paralelă cu frumoasa șosea de peste curmătura Tâlhăros din șira Arghitei, legând Oltu cu rodnica regiune a Târnavei-Mari.

Importanța orășelului liniștit de azi e limpede. Prin schimbarea granițelor, posițiunea lui geografică a devenit favorabilă.

Din punct de vedere administrativ e capitala județului Ciuc poate cel mai frumos din Ardeal, prin variația pământului. E în lungul Carpaților, cam din Neagra-Broştenilor, și până la Tusnad având drept axă valea Oltului și a Mureșului, dela obârşie cu cele trei tapşane netede, Ghiurgăul și Ciucurile, numai valuri de spice. Podoaba județului e zidul de piatră de var, alb ca marmora al Hăsmaşului-Mare (1793 m.), spre care privirea e deschisă mereu, în tot lungul drumului, până ce ajungi în Miercurea-Ciucului. Mai ales în plină bătaie a soarelui lăsat spre asfințit, păreții prăpăstioși, înălțați de deasupra mohorâtei poclăzi de cetini

care-i învălesc poalele de jur împrejur, apar mai înalţi, mai izolaţi şi de un colorit trandafiriu ca şi al Bucegilor la răsăritul soarelui. Ceiace Ceahlăul e pentru partea răsăriteană a Carpaţilor moldoveneşti, Hăsmaşul e pentru clina lor apusană. Cu greu însă poţi ajunge spre el, căci locurile din prejur sunt sărace în sălaşe omeneşti.

De aceia drumul dela Topliţa spre Miercurea-Ciucului, întâi pe valea Mureşului, apoi pe acea a Oltului, e o înşirare de tablouri naturale aşa de variate şi mai ales înviorătoare, încât cu greu, le poţi găsi seamăn.

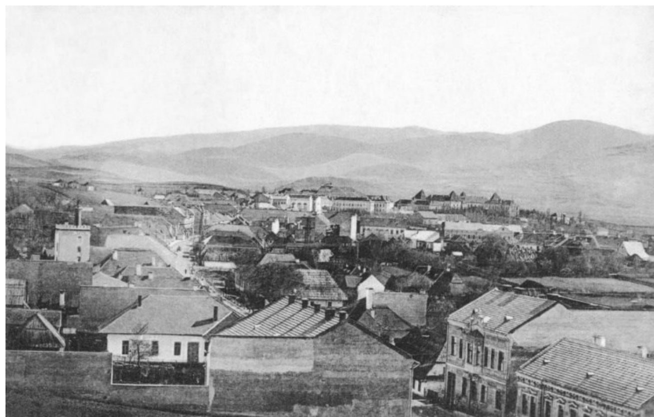
Orăşelul e aşezat în stânga Oltului, pe panta dămoală a ultimelor resfirări din valurile Carpaţilor.

De odată, cum ai intrat în oraş, îţi apare în cale o clădire monumentală, numai ferestre şi turnuri, într'o polichromie, care contrastează cu liniştea locului în care e zidit. E poate cea mai vastă clădire hărăzită unui liceu, din câte sunt acum în ţara Românească. Liceul Piaristilor din Timişoara, cetăţuie culturală importantă, e mai pitorească, cu mai mult simţ artistic clădită, dar nu întrece ca încăperi, liceul din Miercurea-Ciucului. Nu ştiu dacă nu e mai vastă chiar decât Universitatea din Iaşi; în oricecaz nu e mare deosebire. Ori ce s'ar spune, ungurii dădeau mare importanţă clădirilor şcolare, pe care le făceau mai în totdeauna imposante, cu tot confortul vremii, dotându-le dintr'odată cu tot cee nevoe pentru viaţa şcolii. Când deschideau porţile clădirii, elevii găseau toate la îndemână, până şi aparatele de gimnastică.

Mai puneau preţ şi pe fastul administrative. Palatul prefecturii pretutindeni este clădirea cea mai de samă, după şcoli şi căzărmi. Aşa e şi în Mercurea-Ciucului. Cum urci panta domoală a străzii principale, împrejmuită cu căsuţe scunde, rar cu două rânduri, în partea mai râdicată a oraşului, domină împreună cu cetatea, transformată în casarmă, Palatul prefecturii cu Administraţia Financiară şi mult brădet în faţă.

În colo, orăşelul nu presintă mai nimic demn de remarcat. Era un important centru adminstrativ şi atâta tot. E unul din citadelele săcueşti, fiind capitala unui judeţ în care Românii, rămaşi încă desnaţionalizaţi, abia sunt cel mult 30% din populaţiunea totală.

După cum am relevat însă, posiţiunea geografică a orăşelului, e de aşa natură, încât trebue să ieie o desvoltare chiar economică. El trebue însă să aibă şi un rol cultural însemnat, tocmai prin situaţia lui într'o regiune unde procesul de transformare etnică, în decursul vremurilor trecute a fost defavorabil românilor.

Miercurea Ciucului – vedere generala

ORADEA-MARE

Drumul dintre Cluj şi Oradea, e unul din cele mai frumoase din întreg ţinutul românesc. Mai-mai că ar bate pe cel dela Ploeşti–Braşov. Crişul repede se svârcoleşte printre ziduri albe: de piatră, tăindu-şi cu repegiune un drum îngust. La Oradea–Mare se ogoește. Dă în Pustă, întinsul șes dinspre Tisa, învăluit mereu în ceaţă la orizont.

Prea e importantă poarta de intrare în Ardeal, ca să nu se fi așezat aici un oraş, corespunzător Aradului de pe Mureş. Astfel se întemeiă Oradea–Mare (Nagyvarad ori Grosswardein) una din cetățuile ungurești; așa a rămas până astăzi.

Singurul punct de unde îi poţi prinde întinderea e de pe dealul Calvarului, înalt ceva mai mult de 200 m. Cărarea ce duce spre capela odată de rugă, azi e bătută mai mult de perechele care ţin la drumurile tăinuite.

Printre arborii încărcați cu roade, pe deasupra haragilor ce susțin coarde îndoite de greutatea strugurilor, apare îngrămădirea de case, în voie, pe șesul pătat cu pâlcuri de pădure.

Într'o parte, spre apus, e nodul de clădiri din jurul episcopiei-catolice, monumentală biserică în stilul Renaissance. La celălalt capăt, spre Pustă, sunt cazărmile. În mijlocul unui parc se înalţă Școala Cadeţilor, dar mai ales pavilioanele cochete ocupate de școala de jandarmi. Tot ce este mai modern în instalare, aici se poate cercetă. Pavilionul băii ar puteà servi de model, iar bucătăria, cu cazanele încălzite cu abur, pare că e o instalație curată dintr'o sală de mașini. În jurul acestora, hornuri înalte arată concentrarea industrială care face din capitala Bihorului, un nod important economic. „Prin situaţia lui, acest oraș este, după Budapesta, cea mai de seamă piaţă din stepă pentru industria morăritului”. Așa stă scris într'o geografie şcolară a vechiului regat ungar.

Margenea şesului acoperit cu holde, începutul dealurilor sărăcăcioase ale Bihoriei, îi dau această însemnătate.

Mai venea în joc și importanța etnică. Orașul e situat la îmbinarea celor două neamuri veșnic în luptă. Astfel se explică îngrămădirea de case, de cazărmi, de şcoli dar şi de biserici. Era socotit ca o miniatură a Budapestei, orașul care, mai mult decât altul, poartă pecetia unei mândrii neînfrânate. De aceia Oradea-Mare e ţinută drept cel mai frumos oraș de dincolo de Carpaţi, de și pretențiunea clădirilor mai mari, ca şi diversitatea lor arhitectonică, face mai de grabă impresia de artificialitate şi parvenire.

Ștrada principală e a magazinelor pline de mărfuri. Prin ea ajungi la Piaţa principală, inima oraşului, cu cafenele luxoase, hoteluri scumpe şi teatrul în care încă mai joacă aproape într'una trupa ungurească. Trecând podul peste Criș, dai în altă piață, largă unde se țin târgurile. Aici se află şi cele două biserici românești, din păcate, pare că-și întorc spatele; aici e cocheta reședință a episcopului uniţilor, ca un palazzo venețian adăpostind însă prețioase manuscrise din perioada de deșteptare naţională; tot aici e şi primăria în stil prea pretenţios faţă de restul clădirilor.

În apropiere se află oborul, în zilele de târg, un iarmaroc cu de toate. Într'un colț sunt zdrenţele vechiturilor, de preţ pentru cei care caută printre ele vreun cot de stofă, în altul sunt carele încărcate cu fân ori cu olării. Până şi cojile de pâne, uscate, strânse de prin preajma crâşmelor, sunt adunate în grămăgioare, spre vânzare.

Drumuri întortochiate duc către zidurile groase ale vechii cetăţi, acoperite de iederă. Șanţurile împrejmuitoare, iargi, pline odată cu apă, sunt azi pădurici de salcâmi, mici grădini de zarzavaturi sau depozite de gunoaie. Doar cazarma din lăuntru mai arată că îngustele crăpături de sub creasta zidurilor, serveau drept guri pentru sineţe.

Orașul tihnit, al burghezilor îndestulați, se întinde în partea, dinspre răsărit. Străzi largi, curate, uneori bulevarde umbrite sunt trase în chip mai rezulat și mărginite cu clădiri simple dar comode, oblonite la ferestre.

Orașul e aproape cu totul înstrăinat, după cum e și natural. Din cei 72.000 de locuitori, majoritatea sunt evrei (20.000), tot pe atâta unguri (20.000) și o slabă minoritate română (8.000).

Românii sunt puţini, măcar că de jur împrejur satele sunt aproape în întregime românești. Oradea fiind cetate de apărare dar și de înaintare a maghiarismului către inima Ardealului, românii nu prea erau doriţi. Era locul de adunare a militărimii, a administrației și a negoţului; pentru români era loc mai restrâns. De aceia acum e o cetate de recucerit. Situaţia s'a răscurnat tocmai pentru că Nagyvaradul de odinioară a devenit Oradea–Mare la câţiva zeci de kilometri de graniţă.

Începutul e greu, dar voința şi perseverența vor învinge. Rolul mare e al şcolilor şi al culturii deocamdată. Lupta va fi anevoioasă, dar necesară. Din păcate e și mai anevoioasă prin neunirea Românilor.

Mă aflam pe acolo în ziua Eroilor, zi sfântă pentru toţi românii. Era pomenirea sutelor de mii de vieţi tinere, jertfite pentru ca granița se ajungă aproape de Tisa. În faţa morţii pentru un ideal, orice desbinări amuţesc. La Te-Deum lume puţină. Dacă n'ar fi fost cele câteva persoane oficiale și mai ales ofițerii care au venit să-și încline capul în amintirea fraților lor de arme, care odihnesc de veci și prin partea locului, catedrala ar fi fost goală, de şi în faţă, în piaţă, forfotea lumea, în mare parte români din satele vecine. Dacă până în sufletul lor nu putuse încă pătrunde valoarea jertfii, mai dureroasă era abţinerea acelora care, poate, au dorit'o odată.

În asemenea condițiuni Oradea–Mare, va mai rămânea lungă vreme Nagyvarad. Se explică mai bine muta rezistenţă în toate, a stăpânitorilor de eri. Speranța în ziua de mâne îi face mai recalcitranți, mai uniți, mai îndârjiți. La aceasta se adaugă și unele slăbiciuni ale autorităților chiar dela început. Dacă celor două şcoli normale, li s'ar fi dat cele două mari clădiri în care se găsesc şcoala de jandarmi și cea de administraţie, dacă s'ar fi pus la dispoziție conducătorilor acestor şcoli – e dreptul plini de însufleţire – toate mijloacele şi întreg personalul ales, s'ar fi creat dintr'o dată un centru cultural puternic – cum trebue să fie în toată zona periferică dela Sighet până la Baziaș, – focare de chemare și înviorare a elementului sănătos dela ţară.

Cu orice sacrificii înlăturarea nedreptăţii de veacuri trebue începută prin şcoli.

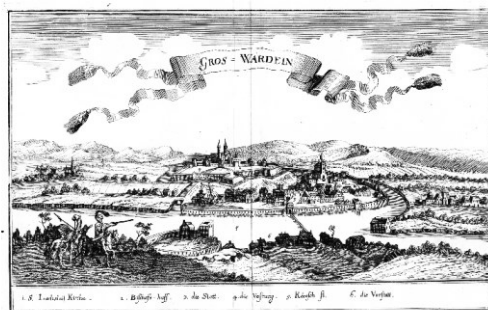
O luminiţă a fost doar și pe vremea veche, când I. Vulcan a scos aici „Familia”, în care Eminescu ş'a tipărit primele poezii.

Din două una: ori dorința de alipire a românilor de pretutindeni era sinceră și atunci cu toții suntem datori, în afară de orice desbinări secundare, să contribuim la întărirea ei cât mai grabrică ori interesul regional, de credinţă, de afaceri, primează și atunci e de prisos să ne mai ascundem după degete.

Jesuitismul nu merge când e vorba de sădit încredere în energia neamului mai presus de politica vremelnică, schimbătoare ori de deosebirile confesionale, de multe ori convenţionale.

E nevoe de energie, vădită energie. Nu spre a teroriza ci sprea construi. Cu paliative și artificialități ne arătăm slăbiciunea. Botezând o stradă principală cu numele lui N. Iorga, sau alt român de seamă, n'am îndreptat lucrurile. La capătul străzii este placa mare pe care stă scris strada N. Iorga dar şi Iorga Miklos Utza, iar la fiecare poartă, tot vechea numire Hlatky Endre Utza stă scris. Postaşul pe aceasta o ştie, iar corespondența se trimete la această veche numire.

Nu e de ajuns să schimbăm numele din Nagyvarad în Oradea–Mare. Trebuesc toate sforțările pentru ca ea să devie centrul de apărare împotriva pustei.

Vedere generală, 1686

ORĂȘTIE

Pe o zi de vară, am apucat drumul spre Orăștie, despărțită de Hunedoara prin o culme secundară de dealuri, destul de înalte. M'am îndreptat într'acolo căci mi se spusese că e un centru curat românesc.

Orașul era legat în mintea mea de două persoane, a căror activitate o cunoaştem. Era părintele Moţa, care conduce ziarul “Libertatea”, înainte de războiu organ de însuflețire naţională, adresat poporului și un coleg dela liceu, d-l Lepși, unul din puţinii profesori secundari care se ocupă de cercetări ştiinţifice.

Și astfel suit în tren la Deva după scurt timp m'am dat jos în gara Orăștia, înconjurată cu arbori înalţi și umbroşi care arătau prin voinicia lor, rodnicia locului.

Aici, la cotitura largă a Mureşului, ţinutul e neted ca'n palmă, pe o mare întinsoare de pământ. E Câmpia Pânii unul din cele mai spațioase șesuri, din puţinele pe care le are Ardealul. Numele îi arată belșugul.

Orăștia este la marginea Câmpiei dar cu ultimele lăcașuri, cele veşnice din cimitir, pe coastă de colnice, care tot se înalță, mereu mai ridicate până ce se sprijină de munţi. În asemenea aşezare, natura, cu varietatea farmecului ei, formează orășelului tihnit un cadru ademenitor şi mult mângâietor.

Orăşelul e inundat de verdele pomilor încărcați cu roade, căci în afară de pumnul de case strânse grămadă în jurul pieţii patrate, dungi lătuțe de acoperișuri stacojii, încolo nu e casă fără curte şi livadă, sau chiar vii împrejmuite cu zaplazuri streşinite.

De deasupra lor nu răsar decât turnurile bisericilor reformate, închise între ziduri groase. Unul, mai svelt, ca o mare săgeată gata să străpungă văzduhul, celălalt având patru turnulețe mai mici în jurul celui din mijloc, după tipul multor biserici din Ardeal.

În apropiere, se înalță și o clădire, nouă, mândră, aş putea spune trufașă, față de modestia celorlalte case. Deasupra uşei de intrare se mai poate ceti, în litere mari: Reformatus Kun–Kollegium, cu busturile fondatorilor, drept pază, deoparte și alta a intrării.

Alăturea de citadela culturii naţionale de pe vremuri, înălțată în inima românimei, cu îngrijit parc prin prejur, trece pârâul canalizat, cu sălcii pletoase pe ţărmuri. Puterea lui strânsă grămadă poartă cele două roţi al unei mori, iar mai într'o parte se înalţă o biserică, aproape vecină cu o sinagogă impunătoare pe pereții căreia dracii de copii au tras cruci încârligate, în mintea lor, izbăvitoare, după cum poporul crede că va alunga pe necuratul, ungând cu usturoi țâțâna ușii, în seara de Sf. Andrei.

E un colț pitoresc prin contraste, așa cum adesea se întâlnesc în orașele ardelene. Privindu-l, îmi adiucea aminte de unele frumoase perspective din Bruges cu patina trecutului, înviorată de sclipirea apei, a frunzelor verzi, scăldată în lumina soarelui de vară, domolită ceva de pânza norilor, ce fugeau mereu pe cer.

La câțiva paşi, spre piață, se ridică și liceul „Aurel Vlaicu” adăpostit în vechi clădiri mânăstirești cu bolţi răcoroase, cu ziduri groase; o sistematică bibliotecă școlărească, arată pulsul sănătos al reînvierii vieţii naționale.

În jurul pieţii sunt dughenile. Rar când vezi câte o firmă ca aceasta: Petru Herţa, Prăvălie de mărfuri mixte. Odată, mi s'a spus, clădirile de aici, mai toate erau ale românilor. Încet-încet, mai cu voie mai de nevoie, aceştia s'au retras în gospodăriile dela periferie, umbrite de crengile dese ale pomilor.

Apucând pe străzile lăturalnice, nepavate, credeam că mă aflu în Botoșanii copilăriei mele.

Viața locuitorilor e legată mai mult de pământ. Fabrici nu prea sunt, în afară de mori, de o fabrică de spirt și de un atelier mai mare de bocanci și opinci.

Demne de pomenit sunt câteva ateliere de țesut, înființate de inimoase românce, care vor să învie vechea îndeletnicire a sătencelor din partea locului. Sforțare demnă de laudă și mai ales de încurajare. Rar mi-a fost dat să văd o mai măestrită îmbinare de colori gingașe și fină împletitură de linii dese, ca în originalele ce serveau de model, mai ales în unul din ateliere.

Trecând îndărăt pe strada mare, bine pavată, mă luai de vorbă spre înviorare cu câțiva săteni din împrejurimi, care mânau din urmă vituțele nevândute, frumoase animale, strălucind de bună îngrijire, cu părul

lins, numai pete roşcate pe fondul alb.

Portul sătenilor din partea locului e variat de acel al pădurenilor de peste munte. Au cămașa până mai jos de şale, cu guler ca de un lat de deget și însăelări negre, simple. Pantalonii de pânză, largi până jos, de regulă sunt strânși pe pulpă cu nojițe ori curele. La piept poartă cojocul cu măestrite cusături, întreg la față, puţin despicat la gât şi încheiat pe laturi. Pe cap au pălăriuţa ca un ciaunel cu marginele înguste şi resfrânte. Mijlocule încins cu chimir lat. Pe un umăr cu minteanul alb, pe celalt cu traista nedespărţită, păşesc domol, negrăbiți pe drumul spre casă.

De vorbă cu ei, nici nu ştiu când am ajuns la capătul târgului, unde cărările prind a urca pe coasta dealurilor.

M'am oprit la locul cel mai înalt lângă poarta cimitirului cuprins între vii. Panorama largă, desvăluie un colț minunat.

În faţă se întinde Câmpia Pânei. Ziduri de plopi piramidali și sălcii rămuroase, îţi arată drumul către gara depărtată de oraş, cale de vre-o 2–3 kilometri. Silueta Munţilor Apuseni închide orizontul spre nord; pare aice mai variată, mai crestată decât dela Deva. Sclipesc turnurile bisericilor din Geoagiu sat mare şi cuprins, așezat la gura unei văi care se înfundă adânc în spre Munţii Zlatnei. Un alt sătuc se acaţără pe coasta arsă și rănită de șuvoaie.

Spre răsărit se înalţă în trepte lungi, tot mai mohorâte, culmile lăsate din Munţii Sebeşului; spre apus alte creste mai joase, vin tot în lung spre Mureş, pe când în fund, către sud, de după perdeaua norilor îngră-mădiți în valuri dese se ițesc când și când, colții zidului carpatic.

În faţă e aurul, în lături e ferul, cuprins în măruntaele de piatră; peste dealuri și munţi se ţin numai păduri. În jurul orășelului tihnit e belșugul livezilor iar mai încolo, spre Mureș, vântul stârnește valuri largi, clătinând auritele spicuri, grele de povara bobului umflat. E variata bogăţie a ţării întregi adunată pe o palmă de loc.

Trecând, cătră gară, pe lângă biserica română, modestă, cu cerdacuri oblonite sub săgeata turnului, m'am închinat în gând: „Doamne, dă-ne tăria să prindem mai limpede măreţia vremurilor în care trăim, să ne dăm sama cât mai repede de darurile ce ne-ai hărăzit; împrăştie ceața patimilor care ne învolbură sufletul şi mintea pentru ca să cheltuim vlaga, azi irosită în deşert, la întărirea neamului cu viaţă atât de sbuciumată până acum.

Cetatea medievală, 1850

PIATRA–NEAMŢ

Are îmbinat în el ceva din importanţa economică a Ploeştilor şi din frumuseţa naturală a Braşovului, Din întreg ţinutul Moldovei, e orașul cu împrejurimile imediate cele mai pitoreşti.

Muntele îi formează cadrul; dintr'o parte, spre apus, mohorâta Cer-Negură numai păduri, dinspre răsărit Cozla şi Petricica. Către nord drumul aşezat al Bistriţei, farmecul oraşului, deschide zarea până'n inima Carpaţilor. Din grădiniţa publică, numai brazi, priveşti fără să te saturi spre Ceahlăul mândru, străjerul Moldovei. În spre miazăzi, muntele e retezat deodată ca de un paloş uriaș; poarta larg deschisă a Bistriţei, deschide orizontul spre belşugul ogoarelor asvârlite pe prispa lată care întovărăşeşte apa către Buhuși şi Bacău.

Dacă numai Bistrița ar curge prin oraș, acesta nu s'ar deosebi, la înfățișare, de Câmpulung. Casele ar fi aşezate între munte și apă în şir, kilometri întregi, fără nici o variaţie. Planul i-l schimbă poznașul Cuejdiu. De și vara abea curge ca un firicel de apă printre bolovănișul cărat în albia-i largă cât și a Bistriţei, ferească Dumnezeu când se mânie. Atâta năvală de apă ce aduce, atâta sgomot infernal ce stârneşte rostogolind pietrișul, încât socoţi că e sfârșitul lumei.

Împotriva Bistriţei, mai în vârstă, mai cuminţită și aşezată, nu s'au luat aşa măsuri de pază, ca împotriva acestui pârâu cu toane, care acum abea îți udă piciorul până la gleznă, acum, tulbure şi mânios, ai crede că vrea să înece întreg orașul.

Prin valea lui, orașul e ca o stea cu trei raze. Prin activitatea lui, a despărţit din Cozla un pinten de munte, izolat ca o piramidă. E Pietricica, care poate fi urcată numai dinspre coasta slab înclinată, pe la spatele orașului; în spre Bistrița are păretele drept, coastă ruptă, cu clid de pături puse unele peste altele ca şi pietrele dintr'un zid.

Tocmai în această desfăşurare de puteri naturale, stă tot farmecul oraşului. Cer-Negura e umbra pădurii; Pietricica e straja, iar Cozla podoaba. Pe acest din urmă, un primar mai energic, cu mai multă tragere de inimă, a tăiat drumuri în serpentin, aoprit în loc alunecarea straturilor hleioase prin plantațiuni de mesteacăni și brazi, creând un frumos parc şi loc de îndemn la mişcare, pentru paşnicii cetăţeni.

De sus, din vârful Cozlei, împodobit azi cu un chioşc al Cercului gospodinelor, te bucuri de priveliștea mai întinsă, cât îţi îngăduie munţii.

În văile celor două râuri, îndesându-se mai mult în munte decât spre apă, stau îngrămădite căsuţele. Dealungul Bistriţei, pe partea-i stângă, se înșiră clădirile administrative, nu cine ştie ce, și casele celor cuprinși. Spre Cuejdiu în bătaia amenințărilor de distrugere, sunt mai mult căsuțele una în alta, din cartierul evreesc.

Podoabe arhitectonice nu se găsesc. Nici o clădire mai răsărită ori cu mai mult gust construită, nu se vede. Gimnaziul, azi liceu, e durat din sgârcenie, cum a fost în totdeauna pentru școli. Neîncăpător mulțimei elevilor, adăposteşte totuşi în el începutul unei deosebite activităţi a de curând răposatului director M. Stamatin: un muzeu regional.

Și aici atracția tot trecutul îl dă. Îndosit la marginea spaţiului larg deschis, aşezat la ieşirea din munţi a unui râu de importanța Bistriţei, nu se putea ca agera privire al lui Ștefan, să nu-l fi băgat în samă. Dovadă e biserica pe care a înălţat'o, cu hramul Sf. Ioan; a rămas în toată splendoarea ei de demult, neprihănită de gustul îndoelnic al restauratorilor moderni. Turnul înalt, subțiat la vârf, întărit la temelie, este la o parte. Corpul bisericei micuţe e mai încolo, la umbră de copaci stufoşi.

Meșteșugul vechilor clădiri aici se prinde în întregime. Vrâstarea de bolovani prinși cu ciment și rândurile roşii de cărămidă subțire, se urmărește până sus. Podoaba o fac oalele smălţuite, 'neatacate încă de colţii celor 4 veacuri. Șirul ocnițelor mari, deasupra cărora vin cele mărunte, încondeierea liniilor de smalţ, bumbii care verzi, care galbeni puşi în colţul ocniţelor ori încingând biserica sub acoperiş, dau în simplicitatea lor un neîntrecut mozaic de forme și culori, prinzându-ți sufletul și prin chemarea amintirii zilelor de

glorioase fapte, ale celui care a îngenunchiat pe lespezile de piatră din fața altarului.

Natura a fost aici darnică nu numai în frumuseţe. Piatra este menită să devie un puternic centru economic. Deocamdată este un important centru al industriei lemnăritului. Plutele de pe Bistriţa, cele mai multe, aici poposesc. Puţine rămân în drum; puține alunecă mai departe, până la Galaţi. Ferestraele moderne le opresc în drum. Stau stive de catarguri pe malul Bistriţei, ca și chibriturile înainte de a fi puse în cutii. Aici li se dă valoare, fiind prefăcute în scânduri ori leaţuri. În parte însă sunt prefăcute şi în pastă pentru mucava.

Nu-i dau viață industrială numai pădurile de brad din Carpaţii Moldovei. Viitorul îi rezervă mare avânt şi prin bogăţiile din măruntaele pământului. Petrolul înegreşte în multe locuri crăpăturile stâncilor. În Valea Doamnei din apropiere s'a încercat chiar să se răsbească sonde. Pietrele au înfrânt pentru moment slaba stăruință a omului. Când puterea de sfredelire va fi mărită prin electricitatea irosită azi în valurile Bistriţei, dar domesticită, cum e planul, mai în sus, la Bicaz, Piatra va fi în aceiași situație ca şi Ploeşti.

Apele minerale de sub Cozla, captate mai sistematic, ar fi putut şi ele să contribue cu ceva la ridicarea oraşului, în legătură și cu frumuseţile naturii, dacă moldovenii ar fi ceva mai întreprinzători şi mai conștienți de înlesnirile cari le au la nasul lor.

Împrejurimile imediate ale Pietrei, îi dau condițiuni care aiurea ar fi fost mai intens folosite pentru crearea unei stațiuni climaterice de seamă; împrejurimile mai depărtate îl fac un important centru de excursiuni ademenitoare.

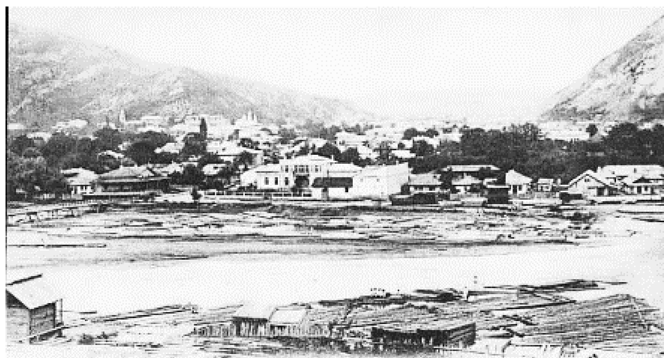
De aici din Piatra, apucă drumul peste D. Balaurului, vestit nu atât prin frica de tâlhari cât prin pătărania lui Moş Nichifor Coţcarul cu Malca, jupâneșica tânără din Piatra. Drumul duce printre vâlcele surâzătoare, numai pajiști și pâlcuri de păduri, peisaje blânde și înviorătoare, către vestitele mănăstiri, sau cătră munţii ce despart apa Moldovei de a Bistriţei.

Pe Bistriţa în sus, trecând pe lângă Mânăstirea Bistriţii, unde odihnește de veci Alexandru-cel-Bun, duce calea cea mai lesnicioasă spre Ceahlău, spre Bicaz reședință regească în timpul războiului, spre Borsec în Transilvania și spre cuibul de farmec și liniște dela Broșteni.

Locuri frumoase, des umblate, isteţ şi vioi descrise de C. Hogaş, care-și alesese Piatra lui dragă, drept odihnă de pensie după viața sbuciumată şi necăjită de profesor.

Mai rar oraș din România întreagă care să fie pus în o atare îmbinare de avantagii naturale: mândre plaiuri bătute din vechi vremuri, o apă iute dar care de aice scapă la larg; munte în jur, câmpuri mănoase la poartă.

Aşteaptă numai voința şi munca omenească pentru ca să ajungă ceia ce de mult merita: un oraș cu intensă mișcare. Poate tot dela Bistriță îl va veni schimbarea.

Vedere generală

PITEŞTI

De cum dai pe valea Argeşului, drumul spre Piteşti este o largă alee naturală. Pretutindeni numai flori, verdeață şi dungă de pădure. Satele se ţin lanţ, pline, bogate, cu oameni sănătoși. E zona de contact dintre dealuri și seş, valul de oprire etnică în preajma ogoarelor întinse, mănoase. De aceia este şi zona de deasă populațiune.

Oraşul se resimte de aceste condițiuni naturale prielnice. Spre el se scurge puhoiul satelor de munte; către el sunt atrase din șesul apropiat, alt oraş în vecinătate nefiindu-i concurent. Prin el se abate și drumul mai deadreptul ce leagă valea Oltului dela Câineni, prin Curtea-de-Argeş spre Bucureşti.

Arhitectura oraşului e condiţionată de Argeş, râul care curge în voie, printre zăvoaie bogate sau pe pat de prundiş curat. Sunt 4 ori 5 străzi paralele, în lungul malului, una din ele urcându-se şi pe baza terasei din dreapta. Alte străzi deacurmezişul, impart oraşul într'o rețea cu ochiuri neregulate. Un bulevard bine întreţinut, umbrit de frumoşi arbori deşi, taie oraşul în lung. În curmezişul lui, e o grădiniţă, iarăși curat şi bine ţinută. Dela mijlocul ei te bucuri chiar de perspective care te opresc o clipă în loc. Deoparte, e calea dreaptă a Bulevardului, cu vederea deschisă până la gară. La un capăt, de după o draperie meşteşugit aranjată, cu brazi argintaţi, se vede frontispiciul măreţului palat administrativ. Coloanele dela intrare, peristilul în stil antic, te fac să uiţi că te găseşti în capitala judeţului Argeş. E o viziune din orașe depărtate, apusene. Palatul te atrage. În totalitatea lui e impunător, iar pe strada în care se află, se ţin şir clădiri mândre, unele în stil românesc.

Dintre niște plopi piramidali se înalţă şi liceul „I. C. Brătianu”. Deşi clădit, pe vremuri, pentru gimnaziu, adăpostește azi 21 de clase. Totuşi este ireproşabil de curat întreţinut, având un amfiteatru pentru Șt. Naturale şi Şt. Fizico-chimice, sală de desemn şi chiar sală de conferințe şi cinematograf. Se prind urmele comitetului şcolar, dar mai ales ale unui director gospodăros.

Lângă liceu, clădirea directorului adăpostește o frumoasă bibliotecă. Să ne oprim ceva aici, căci biblioteca este interesantă din multe puncte de vedere. Mai întâi din ea se prinde ce însemnează îndemnul. A fost îndeajuns ca să se găsească un donator, pentru ca alţii să-l imiteze.

Cele mai multe cărţi fac parte din donaţia lui Ionescu-Gion, cunoscutul scriitor, de fel din Piteşti, căruia cetățenii, spre cinstirea amintirei lui dar şi spre cinstea lor, i-au ridicat, în parc, un bust bine îngrijit şi într'un cadru artistic ales. Au donat, cărţi şi alţii, ca Gr. I. Brăteanu, A. Vericeanu, dr. Păltineanu, căp. Diamandi Alexandrescu. S'au adunat astfel cărţi de mare valoare, științifică și literară, care pot face sâmburele unei însemnate biblioteci, când se va ajunge la o sistematică așezarea lor. Am găsit printre ele cărţi de deosebită importanţă, unele, admirabil păstrate, chiar din veacul al 17-lea.

Decât… căutând bine la aceste biblioteci, crezi că te afli undeva într'o școală străină. Predomină cărţile franceze şi germane; cele românești sunt așa de vitreg reprezentate, încât îţi dă dovada înstrăinării sufletești a cărturarilor noştri, cei de demult ca și cei de azi. Până și inscripţiile de deasupra unor dulapuri, făcute de donatori, sunt franţuzeşti: „Donner ne peux, Preterne veux”.

„Avem și cărți românești” îmi spunea într'una bibliotecarul. Ducându-mă spre dulăpiorul care ascundea exemplare trimese de Casa Şcoalelor ori de Academie și răsfoindu-le, găsii sistemul vechiu de întemeiere a bibliotecilor oficiale. Erau acolo vre-o 15 volume din aceiași lucrare: Starea economică a Danemarcei. Alte vre-o 5 volume, purtau pe legătură cuvintele: Administraţia Casei Şcoalelor; Biblioteca rurală. Titlul cărţii? W. Putz, Geografia și Istoria Evului Mediu. Așa se făceau mai înainte vreme bibliotecile oficiale, trimițându-se tot ce se cumpără la centru din generozitate față de autori. De aceea rămân moarte. Totuși așa cum e, Biblioteca liceului din Piteşti poate fi uşor transformată într'o bibliotecă publică, când Comitetele școlare vor scăpă de grija clăditului şi a renovării vechiului edificiu necorespunzător nevoilor actuale.

Și celelalte străzi sunt deosebit întreţinute, bine pavate. Praful, aicea mai mult nisip, nu e prea supărător. Casele sunt curate, cele mai multe noui, așă încât dau unor străzi un aer de linişte plăcută, de viaţă tihnită.

Ici și colo se mai găsesc și căsuțe din vremurile de demult. În mijlocul unei curţi, cu grădiniță plină de Ochiul boului, crăițe și ruje, se înalță o culă mică. Odăile de locuit sunt ridicate, la etaj, cu un cerdac susţinut de stâlpi sau închis de geamlâc.

Jos, nu e decât ușa de intrare, ferecată și în alt perete dela faţă, intrarea la pivniță, cu ușa de zăbrele bătute'n cruciș. Când se întâmplă ca pe lângă ele să treacă şi carele înalte, trase de o pereche de boi mărunţei, care încărcate cu oalele fabricate la Coseşti pe râul Doamnei, sau un grup de femei cu fotele oacheşe, purtând atât de graţios pe cap bidonul cu lapte ori coşul cu merinde, atunci Piteştii de azi dispar și ai înainte un colț din ceeace erà orașul la început, când abea își lepădase haina de sat.

E păcat însă că aceste clădiri vechi se dărâmă; măcar una din ele ar puteà fi păstrată, adăpostind un muzeu regional.

Piteştii au avut noroc se vede, de conducători gospodari și cu tragere de inimă. În afară că e bine pavat, are apă, lumină electrică și canal. În anii cei doi din urmă, atențiunea gospodarilor comunali s'a îndreptat în special asupra cartierului negustoresc din preajma bisericei Mavrodolu, vestită prin catapeteasma bogată, prin icoane numai aur și argint, și prin luptele date între zidurile ei, la niște alegeri din trecut.

O piață mare proaspăt pavată, deschide larg spaţiu în jurul halei noui, spațioasă, cu gherete în beton armat în jur. E o parte originală a orașului, căci alăturea se înalță catedrala, cu turnul clopotniței înalt, subţire, în stil deosebit de a celorlalte biserici, iar la Argeș se arată parte din dealurile înverzite, numai vii şi vile.

Tot așa sunt străzi cum e Şerban-Vodă, care îţi aduc aminte părţi din orașele ardelene. Bine asfăltuită, curată, e împrejmuită de case mari, cum e Tribunalul, Sfatul Negustoresc, Primăria, iar în fund lângă biserica Sf. Niculae, un mic boschet de arbori, umbrește bustul marelui om de stat I. Brătianu.

Demnă de pomenit e şi clădirea teatrului, tot de comună ridicată; adăpostește în ea o sală micuță de spectacol, dar cu mult gust ornamentată cu chenare în stil naţional și o baie, ceeace e mare lucru.

Dintre toate orașele din vechiul regat, Piteștii singuri mi-au lăsat impresia de o mai mare satisfacere a cerințelor unui oraş, îmbinând curăţenia, cu o deosebită îngrijire dată locuinţelor, străzilor şi chiar gustului artistic. Mahalale cu case scunde, intrate în pământ, cu acoperiș de stuh ori chiar draniţă, aici, în Piteşti nu se prea află.

Privit de sus, de pe terasă, orașul pare un mosaic de pete roșii, acoperişurile de tablă ori olane, cimentat cu verdele arborilor crescuţi în plin, din pricina umezelei trase dela râu. Bisericile, destul de multe, sunt împrăştiate în tot lungul orașului, dintre ele răsărind biserica nouă, Sf. Vineri, în genul celei dela Curtea de Argeş.

Fiind în calea mişcărilor mai intense omeneşti, caracterul specific al orașului nu puteà fi decât negustoria. Așa se explică și buna stare a locuitorilor. Înviorător e că partea economică e mai mult în mâna românilor. Prea puţine firme cu nume străine se văd pe străzile negustorești.

Din punct de vedere cultural însă nimic mai deosebit nu poţi afla. Şcoli sunt multe și de tot soiul, dar ca pretutindeni nu au decât o însemnătate formală. Un slab început de mişcare culturală s'a ivit în anii din urmă, în jurul liceului. Acolo se ţin conferinţe și chiar ședințe mai intime, cu caracter cultural, în sălile de deasupra bibliotecei.

Oraşul e în primul rând favorizat de natură. De sus, din foișor, sau chiar de pe tapșanul cu case care se ridică îndărătul bisericei Sf. Ilie, se prinde o largă scenerie cu variate tablouri. Jos sclipesc apele şi prundișurile Argeşului, încadrate când în verdele argintiu al sălciilor şi plopilor, când în verdele întunecat al aninişului. În faţă, spre răsărit, e culmea de dealuri dela Florica, numai vii, grădini și sprâncene păduroase, printre care sunt presărate petele roşii, albe, ale vilelor cochete ori caselor mai modeste. Valea Moselei nu e mai încântătoare decât această parte din Valea Argeşului.

Peste culmile de dealuri, întinse în lungul apei, ca tăiate de un paloș uriaş, se înalță, când cerul e limpede și ceața nu acopere orizontul, silueta ștearsă, depărtată, a celor mai înalţi munţi din Carpaţi; spre sud privirea alunecă peste valea lărgită care pe nesimţite dă în șesul numai holde. E un orizont întins, variat ca forme și

culori, întremător prin rodnicia gâlgăitoare de pretutindeni.

Slăvită ești, Țara mea!

Demn de pomenit este colţul tăinuit din natură, pe care piteştenii au avut bunul gust să-l transforme în parc. E vestita pădurice Trivale, cu drumuri pietruite, cu restaurante și podiș pentru jocuri gimnastice. E un minunat loc de tihnă, cu umbra de fagi, cu murmur de isvor, cântece de păsări și chiar cu liniştea schitului înălțat pe un dâmb.

Dar, după cum Calea Victoriei e furnicar de oameni cari se ciocnesc, se înghesuesc unii în alţii, pe când frumoasa grădină a Cişmegiului este aproape goală, tot așa îngusta grădiniță din oraș nu mai poate cuprinde lumea îndesată spre jumătatea umbrită a aleei din mijloc, pe când parcul dela Trivale, ademenitor spre gândire şi reculegere, cu aerul plin de mireasma florilor din poeni, rămâne mereu pustiu.

Și e păcat, căci puţine oraşe au un asemenea loc de recreație şi sănătoasă odihnă.

Str. Doamna Bălaşa; hotel Splendid; biserica Sf. Nicolae

PLOEŞTI

Când vii cu trenul dinspre Bucureşti, Ploeştii apar ca un oraş industrial.

Nu zăreşti decât hornuri înalte, case moderne în cărămidă aparentă, îngrămădite în jurul fabricelor. Șiraguri de vagoane-cisterne așteaptă plecarea, pe numeroasele linii de garaj. E forfota legată de viața centrelor apusene, continuată până în gara măreaţă, cea mai sistematică și mai încăpătoare din tot vechiul regat.

Aceasta e partea nouă a oraşului; o bisericuţă scundă, mohorâtă, cu acoperișul de tablă cenușie, stă pitulită în noianul caselor de lucrători, străjuită de doi plopi schilodiţi. E lumea veche, e semnul liniștei pastorale, gata să apună.

Iluzia orașului modern te cuprinde şi când eşi din gară.

Un bulevard larg, cu arbori stufoși, deşi mereu neisprăvit, te duce până'n inima orașului. De o parte și alta a lui se înalță case cochete, adevărate vile sau clădiri măreţe, cum e aceea a liceului. Să nu te avânturi însă în cercetarea prea amănunţită a locurilor, căci alăturea de bulevard, vei întâlni și locuri virane, neîngrădite, semn că orașul n'a ajuns la desvoltarea lui deplină.

Haina pe care a luat-o e de scurtă durată; datează de când petrolului i s'a dat însemnătatea cuvenită.

Mai înainte oraşul era un centru negustoresc aşezat la răscruce de drumuri. A fost un soiu de dibuire până când oamenii, cu simţul practic desvoltat, au ales Ploeştii ca târg de seamă. Gherghiţa, Filipeştii-de-Târg au fost locurile de încercare prealabilă. Numai mai apoi a venit rândul Ploeştilor, minunat așezat la îmbinarea a două văi largi şi unde se loveşte câmpia de munte. Aşa se explică pentru ce se pomeneşte ca târg abea dela Mihai-Viteazul, care a avut în el, o clipă, popas domnesc. Aşa se înţelege de ce nu cuprinde nici o biserică veche, afară de aceia a Sf. Apostoli din veacul 17-lea.

În întregime oraşul nu s'a desbrăcat încă de această patina a trecutului apropiat. În afara centrului cu dugheni una lângă alta, cu case cari aduc aminte prin pretențioasele ornamente ale brâelor de deasupra ferestrelor, de clădirile corporațiunilor din vechile oraşe apusene, încolo viaţa patriarhală nu s'a prea schimbat. Gospodăriile tihnite, sunt înconjurate de grădini largi, ce fac ca suprafața orașului să fie întinsă (1937 ha).

Ca să-l vezi în întregime, un singur punct de observaţie îţi poate sluji: foişorul dela primărie. Fii prudent însă la urcare, căci unele trepte lipsesc, iar acolo unde veghează pompierii, un pas greșit, poate să-ți fie fatal.

De sus din foişor, priveliștea e minunată. O roată mare de verdeață presărată cu petele luminoase ale căsuţelor din spre margine sau cu acele, mai mohorâte, ale bisericilor scunde având turnurile învălite peste tot cu tablă. Numai biserica Sf. Împărați e cu pretențiune de monument. Pleşuvia se ţine în centrul negustoresc. De jur împrejurul cetății de verdeață, se înalță hornurile fabricelor. Spre miazănoapte este Wega, spre apus e rafinăria Americano-Română, către miazăzi e Astra și fabricile metalurgice. Nu mai puţin de 14 rafinării de petrol, se ţin aproape lanţ, pe lângă fabrici de postav, metalurgice, ateliere mecanice, cărămidării sistematice, mori mecanice. E adaosul modern, industrial, în calea scurgerii bogățiilor naturale din spre munte, ca şi din spre șes.

Ploeştii pot fi luaţi, în acest sens, ca concretizarea belșugului țărei noastre. Din trei părți, cât prinzi cu ochii, e numai șes, pământul mănos al câmpiei române. Câmpurile înverzite se întâlnesc cu cerul încețat la orizont, într'o simplă dungă întunecată, perdută în abureala zării depărtate.

Către nord e farmecul munţilor. În trepte tot mai înălțate, se ridică până la zidul încununat de nori, păstrând încă șuvița de zăpadă, al Bucegilor pe valea Prahovei, al Tigăilor pe valea mai largă a Teleajenului. Dintr'acolo vin apele răcoritoare, dintr'a-colo e adusă huila lichidă. Sondele dela Băicoi se zăresc ca niște ţepuşi, îngrămădiţi la marginea ultimelor dealuri.

Îţi înclini fruntea în faţa darurilor bogate ale naturei ca și în faţa îmbrăcămintei ei din luna nunţii.

Ce nu s'ar fi putut face dintr'un asemenea oraş, cu o aşezare atât de prielnică, dacă ar fi fost o grijă continuă în gospodăria obştească! Nenorocitul sistem de schimbare a administraţiunii comunale, după partidele dela putere, și-a lăsat și aice urmele-i nefaste. Afară de captarea apei din prundişurile dela Crângul lui

Bot, o instalaţiune unică în felul ei, încolo aproape nimic nu arată o preocupare necontenită pentru binele general, într'un oraș cu venituri atât de însemnate. Canalizarea străzilor nu e decât acum începută. Înainte de război centrul erà luminat cu electricitate pe când periferia tot prin lămpile cu petrol măcar că Prahova îşi iroseşte puterea în rătăciri sălbatece, iar la câțiva kilometri mai sus, gazul metan se pierde în văzduh.

Orașul cu o populaţie mereu crescută, nu are decât două băi populare din care una amenințând să se nărue; în schimb statistica din 1913 dă 287 de crâşme, câte una la aproape 200 de locuitori. În afară de liceu, de şcoala secundară de fete şi de frumoasa clădire nouă a şcoalei comerciale și de meserii, celelalte şcoli sunt adăpostite în localuri vremelnice, întâmplătoare.

De o mişcare culturală prea puţin se ştie.

Doar numele criticului Gherea şi a nuvelistului Basarabescu, cât mai salvează aparențele. Încolo e linişte complectă.

Cultura e restrânsă în şcolile oficiale de și numeroșii lucrători dela fabrici ar putea alcătui un contigent statornic de auditori pentru o Universitate populară. Biblioteca liceului, cu numeroase cărți după cât ştiu, adăpostită într'o sală elegantă și spaţioasă, nu e folosită cum ar puteà să fie. Intrarea e bine străjuită de statuele Sf. Apostoli Petru și Pavel, iar cheia o ţine strânsSf. Petru.

În schimb am fost plăcut impresionat găsind o bibliotecă modestă într'o aripă de lângă baia populară. Și mai mişcat am fost când am găsit-o deschisă, cu un bibliotecar amabil și cu cetitorii mărunți de prin şcoli, veniţi să-și treacă vremea liberă dintr'o zi de sărbătoare, cetind mai mult poveşti. Ori cât, e un început de viață, datorită tot unui profesor, d-l Munteanu-Râmnic, care se trudește să scoată și o revistă – România Viitoare – singura manifestațiune culturală cunoscută în afară de cingătoarea hornurilor înalte.

Uitasem muzeul. O căsuţă bătrânească cu cerdac înălțat deasupra intrării în pivniță, cu stâlpi de lemn având capitelele sculptate, cu acoperişul ţuguiat și ferestre mari, luminoase. O rămășiță a vechiului trai tihnit la umbra pomilor fructiferi, în tămâia trandafirilor de lângă pärete şi a peliniţii ce te întovărăseşte până la portiţă. În această casă bătrânească s'au adunat câteva icoane, sfeşnice, bucăţi de scoarţe, câteva cărţi vechi şi un os de mamut. Cele mai multe sunt fără etichete. Se vede în ele intenția unui iubitor de rămășiți strămoşeşti. Apoi indiferența a asvârlit, peste începuturi demne de laudă, pânza de painjen.

Un contrast isbitor de pe aceiaş stradă, îmi spune însă că pricina trebue căutată şi în firea noastră ori în gradul de cultură generală ce ne stăpânește.

La câţiva paşi de locaşul sfânt al catolicilor, se află biserica Sf. Voevozi. O deosebire ca dela cer la pământ. Pe când cea din urmă e dărăpănată, cu răni vii în tencueala temelii, cu geamuri sparte și loc pustiu prinprejur, cea dintăi e curată, bine îngrijită, cu alee de salcâmi tineri şi boschete de trandafiri înfloriți.

Ea spune tuturora că mai presus de viaţa de toate greutăţile ei inerente, mai sunt și preocupări sufletești, de multe ori lecuitoare.

Câmp de sonde

ROMAN

Pe o tivitură dealungul apei Moldovei, îţi răsare deodată, din fuga trenului, un șir de clădiri împestrițate, ieșite dintr'un pâlc de verdeață. E Romanul, „Cetatea nouă dela târgul Romanului" cum stă scris în cartea lui Ştefan cel Mare din 1479.

Ploaia de raze ce-l scaldă, face să iasă mai în relief cele vre-o 10 turnuri de biserici, în afara puţinelor clădiri mai mari, dintre care Spitalul Precistei, galbână-roșcată, domină pe celelalte.

De jur împrejur e atmosferă de belșug, spaţiu larg și lumină vie. Îndărăt, spre răsărit, marginea podișului moldovenesc, o bandă negrie cu conturul ondulat trasă spre orizont, formează fondul tabloului ca din poveste. Lunca Siretului unită cu a Moldovei, dar mai ales neîntrecuta luncă a Siretului, împrumută și orășelului tihnit, cu amintiri bătrâne, un aer de linişte şi gingăşie.

„Luncă, luncă, dragă luncă!
Raiu frumos al țării mele,
Mândră'n soare, dulce'n umbră,
Tainică în foc de stele"

E un oraş vechiu, pus în drumul cel mare dealungul Siretului.

„Iar cine va duce postavuri la Brașov, va plăti la vama cea mare din Suceava câte 3 groși de grivnă, iar în târgul Romanului, în Bacău și în Trotuș câte 2 zloți de car".

A păstrat până azi ceva din arhaismul străbun. Numai uliţa mare, porţiunea din şoseaua naţională dela gară la Episcopie, este împrejmuită cu zid de case, cel mult cu 2 rânduri, dugheni lângă dugheni; rar de tot, te minunezi când le zăreşti, se văd firme româneşti.

Din jos, spre apa Moldovei, este partea negustorească. Aici e piaţa nepavată, înconjurată cu magherniţe de scânduri, în jurul unui chioşc zidit, cu acoperişul roş; pare că se întreabă şi el ce caută acolo, după cum trecătorul se întreabă ce plan a avut cel care a pus să-l zidească. Poate a vroit să arăte cum trebue să fie și celelalte barăci. În preajma pieţii, căsuțe tupilate, fără curte, ori crâşme nelipsite. E cartierul evreesc; o lume aparte, cu sinagoga înălțată deasupra celorlalte locuinţi, cu spital deosebit și cu baie, de altfel singura în oraş.

E un contrast izbitor între această porţiune cu locuri virane murdare, fără un pom umbritor și între cartierul din miază-noapte, cu vechile curţi boerești, luminoase, cu ogrăzi spaţioase, cu grădini în dos.

Judeţul fiind bogat, mănos şi aceste clădiri vechi, în parte ale armenilor gospodăroși, aici formând o colonie însemnată, denotă huzurul de altă dată. Toate sunt aproape la fel ca străine par palatul poştei în cărămidă aparentă, ori gimnaziul, transformat în liceu.

Turnul Episcopiei

Exotică și fără gust între celelalte clădiri simple, dar curate sub vestmântul lor de var, este clădirea în

care se află administraţia financiară, înzorzonată cu chenaruri şi statui de teracotă roză şi cu un turn trunchiat, crenelat, înalt, având ferestrele cu ochiuri mici, colorate, ca transportat de undeva din Italia.

Contrastul e isbitor şi mai ales gustul celui care l'a ridicat apare mai baroc, în faţa frumuseţei simple a turnului episcopiei, svelt deşi masiv, terminat cu cerdacul de sub cupolă, inaccesibil deşi desigur din el s'ar putea căpătă o privelişte minunată.

Intri prin poarta episcopiei în Romanul de altă dată, păstrat aproape fără nici o schimbare. Ziduri groase, cu ferestre înguste ca de cetate, mai sunt încă în picioare. Biserica, masivă, cu brâu de piatră văruită, cu ocniţe simple, cu tăinuita întrare închisă de o uşă de fer, încadrată în frumos pervaz săpat în piatră, este în mijlocul unei imense curţi, numai pajişte. Din două părţi sunt chiliile călugăreşti, cu cerdacul susţinut de stâlpi prismatici, regulat aşezați ca niște soldați de strajă. Într'o coastă e clădirea nouă a episcopului, căreia i-ar fi șezut mai bine dacă era tot văruită, strălucind în simplicitatea hainei albe, mânăstirești. În mijlocul curţii spaţioase, nelipsita fântână cu ciutură, cu colac de lemn şi cu acoperiș de şindrilă, stă pare că anume povestească despre vremurile rugătorului şi duhovnicului „chir Vasilie, episcopul ot mitropolia de gios dela târgul Romanului" sau de pe timpurile mai apropiate ale episcopului Melchisedec, care-şi trecea zilele în cercetarea documentelor relative la eparhia sa.

Şi grajdurile din fund, cu acoperişul lăsat de bătrâneţe, măresc amintirea mânăstirilor dela poalele munţilor, în vecinătatea lor uitând că te afli în mijlocul unui târg capitală de județ. Ele despart gospodăria mânăstirească, împrejmuită cu zăplaz bătrânesc cu streşină lată de șindrilă, de mahalaua creștinească, ce se întinde vână în albia Moldovei, umbrită de plopi rămuroşi.

E un colț din locuri depărtate, care chiamă pe episcopii eparhioţi, doritori să-și îndeplinească misiunea lor de păstorie, cu toată evlavia, spre adâncă reculegere. Tradiția îndelungă legată de acest sfânt locaş e păstrată şi în lăuntrul lui, cu bolţi masive, cu pictură afumată, cu bogate icoane îmbrăcate în argint, cu catapeteasma fin înflorită, cu felonul lui Ioan gură de aur țesut numai din fir.

Din turnul episcopiei, se prinde însă şi Romanul nou, nu numai liniştita parte a oraşului vechiu, încins de apele umflate, tulburi ale Moldovei.

Episcopia e la un capăt, alături de seminar, sau de spitalul Precistei, semnul milei celor bătrâni. Legenda spune că aice ar fi locul unde Macri, vătaful de păhărnicei, a adus dela casa lui dela Bărboși pe Miron Costin Logofătul, ș'a pus de i-au tăiat capul. La celalt capăt al orașului este gara, în fața unei frumoasesi spaţioase grădini publice.

Într'acolo începe să se arate semnele prefacerii. Într'acolo sunt cazărmile, Romanul fiind azi un însemnat centru militar. Într'acolo e marea moară de aburi, care macină 6 vagoane de grâu pe zi, ca și silozurile încăpătoare. Mai la o parte, e una din cele mai însemnate fabrici de zahăr din vechiul regat; tot pe acolo sunt parcelele rezervate nouilor fabrici ce vor lua în curând ființă.

Și asttei caracterul vremurilor moderne începe să dea o altă înfățișare orășelului tihnit de altă dată, destul de curat întreţinut, având apă din belşug, fiind în drumul conductei Timişeşti–Iaşi, având lumină electrică.

Începe să se deştepte şi spiritul de întreprindere al băstinaşilor, dovadă băncile cari au luat ființă, din care una singură cu capital de 6 milioane.

Vestit prin vechea episcopie, începând să se desmorțească din letargia economică, care a cuprins mai toate orașele moldovenești, Romanul nu e lipsit nici de mişcare culturală românească. Liceul, seminarul, o şcoală profesională, un liceu de fete luând ființă de pe urma unei donaţiuni, o şcoală de meserii sunt semnele oficiale ale unei vieți culturale.

Societatea „Miron Costin", care întrunește la un loc elemente din toate straturile sociale și din toate partidele, e un frumos exemplu de unire în jurul culturii.

De altfel peste micul judeţ al Romanului, veşnic va pluti faima bardului dela Mirceşti, după cum tot în el sus pe deal, la Brad, e sătucul unde a trăit cel mai de seamă agronom al ţării, Ion Ionescu dela Brad.

Aşezat în mijlocul unui ţinut rodnic, frumos, pe drumul unei linii ferate de importanţa celei care întovă-

răşeşte Siretul, în mijlocul unei reţele dese, de sate compacte cu locuitori harnici, numeroși, Romanul este destinat să aibă un viitor economic însemnat.

RĂDĂUȚI

Când trenul apucă, dela stația Dornești, spre frumoasa vale a Sucevei, cu sate bogate, mari, unul lângă altul, deodată orizontul se deschide de jur împrejur. Într'o parte dealurile numai ogoare fămân departe iar în alta ultimele culmi de munți, împăduriți, abea își arată profilul slab ondulat.

E cel mai întins șes pe care-l are Bucovina; e singurul de altfel, cu o suprafață de 123 km. pătraţi. Un mănunchiu de ape mărunte îl brăzdează; dintre ele Sucevița, apa ce trece pe lângă mânăstirea în care se odihnesc osemintele lui Irimia Moghilă, este cea mai mare. E un șes acoperit cu rodnicia adusă prin munca sistematică a omului. Nu e lăsată nesămănată nici o palmă de loc. Drumurile sunt ca niște valuri de pânză întinse pe pajiștea înflorită, iar holdele, ca peria de dese și curate, ajung până'n șinele drumului de fer. Aice se vede prețul pus pe pământ. Arbori mari, rămuroși, având din belșug umezeală, spațiu şi lumină, cresc mai mândri decât pe aiurea, împodobind zarea cu cununa lor deplin desfășurată.

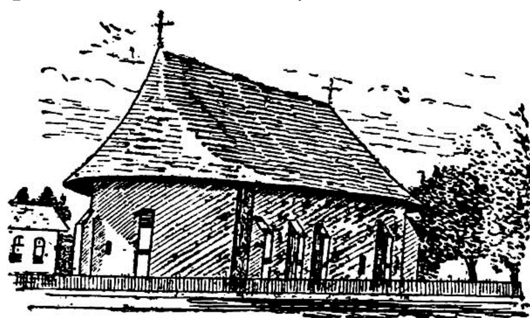
În mijlocul acestui șes, plin și el de sate, este orășelul Rădăuţi, cu strade largi, curate, cu căsuțe scunde dar gospodăroase, bine întreţinute, înconjurate multe cu grădini de pomi.

Orăşelul e mic; cuprindea înainte de războiu abia vreo 15.000 de suflete împărţite cam în părţi egale între români, nemți și evrei.

E mic, dar scump nouă; ascunde în el cea mai veche fundație domnească nu numai din Bucovina, ci din Moldova întreagă, căci e zidită de Bogdan descălecătorul.

De aproape șase veacuri stă înălțat monumentul cel mai prețios pe care evlavia strămoșească ni l'a lăsat moștenire. Impune prin simplicitate.

De departe nu se zăreşte; nu are turn, care să răsară pe deasupra acoperișelor de case. E ascuns printre câţiva plopi și arțari, dar când l'ai descoperit, fără să vrei, îţi vine să îngenunchi. Pare şi mai mic în spațiul larg, neîngrădit, în care se găsește. Nu oprește în loc nici prin podoaba pietrelor cioplite, învălișul de dantele fine al Trei-Erarhilor din Iași, nici prin semeţia turnurilor dela Mânăstirea din Curtea de Argeș. Cel ce a pus să oclădească n'a avut timpul să strângă comori, nici răgazul să chemea meșteri străini iscusiți. Îi trebuia un altar de rugă, prinos Celui ce a învrednicit să scoboare plaiurile moldovenești și atâta tot. Îl vroia însă duralnic, să trăiască în veci și trai, spre a răzbi vremea ca și furia duşmanilor.

Biserica lui Bogdan.

De aceia clădirea e ca un bastion dintr'o cetate; în loc să fie rotund, e oval. E cu ziduri groase, cu întărituri pe la colțuri și la mijlocul păreților. Ferestrele mici, înguste, dar cu brâe împletite de piatră, măresc încă înfățișarea de cetate. Deasupra, sub acoperiş, sunt chili joase, întunecoase, ascunzişuri sigure în vremurile cumplite.

Ceia ce-i dă un aer de arhaism nepreţuit, de închistare seculară, ajutând evocarea timpurilor eroice din istoria Moldovei, este acoperișul de șindrilă deasă, ca o carapace de solzi mărunți. Și forma acoperişului e originală; înalt, concav pe delături fără muchi, cu cojoroc lat de jur împrejur, laturile lui se îmbină, în lung, într'o creastă ascuţită, sveltă, la capetele căreia se înalță semnele locașului de rugă.

Acesta e monumentul râdicat de întemeietorul principatului moldovenesc, ce întrunea în el puterea dragostei de neam cu credința ce o susținea. Două cruci înălțate spre îmbărbătare, deasupra unul altar

dintr'un bastion de apărare.

E cel dintăi pas, însemnat pe veşnicie, a stăpânirii Moldovei de către români, în locul unde scoborâşul muntelui a dat răgaz, pentru o clipă de odihnă! Cea dintâi catedrală a națiunii românești în aceste ţinuturi! Cea dintâi episcopie românească înființată ceva mai târziu, nici după o jumătate de veac.

Vremuri de luptă, dar şi de aşezare, de necazuri dar şi de hotărâre. Adânci timpuri ajunse aproape de legendă, atât de deosebite ce par cu acele ce le trăim.

Urmele celor mai măreţe figuri din depărtatul nostru trecut istoric, aici sunt păstrate. Înlăuntru, dealungul păreţilor, sunt mormintele primilor domnitori, acoperite cu lespezi de marmoră aşezate acolo, fiecare cu inscripţia de acum jumătate de mileniu, prin pioasa dragoste fiască a celui mai mare biruitor moldovean, Ștefan cel Mare. La şir, pe fiecare din ele se pot ceti vorbele de pioasă amintire pentru înaintașii săi: „Drept măritorul și iubitorul de Hristos Io Stefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a înfrumusețat acest mormânt Strămoșului său, bătrânului Bogdan Voevod în anul 6988 (1480) luna Ianuarie 27".

Acolo în St. Denis-ul nostru, sunt pietrele mormintale ale lui Bogdan cel Bătrân, Laţcu fiul său, Roman I, Muşat ce a dat pe Alexandru cel Bun, ca şi ale lui Ștefan fratele lui Roman și Bogdan, fratele lui Alexandru. Mai încolo sunt mormintele cniajnei Anastasia fiica lui Laţcu Vodă, și a Stanei, mama lui Ștefăniță–Vodă. Acolo se înșiră sbuciumările de peste şeapte decenii din faza întemeierii țării, până la Alexandru, al cărui chip blând și cucernic se mai păstrează pe păreţii bisericii, reînoită de el și râdicată la rangul de episcopie.

Biserica Sfântului Nicolai din Rădăuţi, azi o simplă parohie, trebue să rămâie pentru noi nu numai un loc de pelerinaj, ci semnul modestului început de unde ne-am râdicat. Streinii, în stăpânirea lor mai lungă de un veac, au nesocotit intenţionat însemnătatea acestui vechiu monument. În coasta ei, încă din 1812, au aşezat vestitele herghelii ale statului.

În jurul bisericii, ţărcuită cu o îngrăditură de ostreţe scurte, se râdică clădirile administraţiunii remontei. Războiul a prefăcut în toloacă, loc de vraiște, pământul sfânt călcat cu evlavie de alaiurile domneşti de pe vremuri.

Orice falnic monument, numai granit sau chipuri măestrit cioplite în marmura cea mai curată, nu poate nici înlocui nici spune atâta ca biserica din Rădăuţi. Ea evocă vremurile de închegare naţională, de întemeiere etnică, de resistenţă la valuri înfuriate.

E mândria noastră tocmai prin simplicitatea şi modestia zidurilor acoperite cu șindrilă, căci arată de unde am plecat.

RĂMNICUL-VÂLCEA

Adeseori când te aştepţi la rău, iese bine, iar când îţi făureşti planuri trandafirii, ai deziluzii. Aşa am pățit și eu, când am ajuns la Sibiu, după o zi de lung şi obositor drum.

Soarele se lăsa spre asfinţit, lovind pieziş, dar în plin, zidul Alpilor făgărăşeni. Atmosfera era atât de limpede, jocul colorilor atât de variat, iar munţii păreau mai înălţaţi, Tătarul, Surul, Ciortea, apoi Scara, se înșirau în lung pănă'n țuguiul Neagoiului, umbriţi la poale, sclipitori spre vârf de li se puteà numără viroagele de ape. Era un tablou pe care nu deseori îl poţi află.

Luna, aproape plină, cam palidă faţă de îmbujoratul ei tovarăş veşnic neajuns, promitea o sară slăvită. Aş fi dorit să încheiu cele șase săptămâni de călătorie și cercetări, oricât istovitoare, prin o zi de odihnă în frumosul și liniştitorul Sibiu.

Socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din târg. Otelurile toate, erau ticsite de drumeți, întâmplându-se să fie și sfârșitul serbărilor dela Țebea. Am fost nevoit să iau din nou trenul şi să pornesc mai departe, mulțumindu-mă și cu popasul din Râmnic. N'a fost feeria munților scăldați în lumina argintie a lunei, n'a fost nici aparența occidentală a otelului sau restaurantului.

Le-a înlocuit plăcerea râsipirii grijii că nu voi aveà nici unde mă odihni, nici ce mânca, cum mi s'a mai întâmplat în unele orașe din vechiul regat.

Mi-a mai făcut o mare bucurie, acest vechiu oraș, scaun de episcopie. În el am putut încă odată constatá, ce însamnă priceperea și dragostea de muncă la oamenii puşi în fruntea gospodăriei comunale.

Venind din Ardeal, unde oraşele poartă pecetea unor îndelungi şi metodice îngrijiri, n'am prea simţit durerea contrastului în capitala județului Vâlcea.

Caracterul celorlalte pr oraşe din vechiul Regat, îl are şi Râmnicul-Vâlcii. E întins, peste măsură de întins, căci fiecare casă aproape e înconjurată de grădini cu pometuri.

Urcându-te în foișorul de scânduri, așa de șubred încât te aştepţi să fie luat de cel dintâi vârtej de furtună năprasnică, cuprinzi toată întinderea de case când mai dese, când mai resleţite, până'n dunga sclipitoare a Oltului.

Sunt case pe coasta dealurilor împădurite, sunt case pe marginea apei. Lunca Oltului, îndeajuns de largă, nu ajunge. Orașul se întinde și pe valea pârâului Olăneştilor, având asemănare în această privință cu Piatra Neamţ.

Casele curate, multe adevărate vile, se înșiră în lungul străzilor bine pavate. Dându-se așezarea, predomină străzile paralele cu albia râului. Către sud și mai ales în preajma gării sunt puţintele fabrici, fără mare însemnătate. Către nord, orașul se încheie cu spaţiul deschis din jurul sfântului locaş al Episcopiei Noului Severin, înfiinţată încă din veacul al 15-lea.

Străluceşte biserica în haina-i proaspătă de var ca și clădirile din jur, printre care e izolata locuință a episcopului; toate sunt încadrate într'un parc bine îngrijit, cu alee de copaci umbroși în faţă, cu livadă, ce poate servi de model, în dos.

E o atmosferă de liniștită reculegere mânăstirească care poate îndemnă gândul către cele sfinte, cât și la găsirea mijloacelor pentru ca bisericile să nu mai fie pustii iar frumoasele mânăstiri din Vâlcea, să-și recapete faima vremurilor de adâncă evlavie de demult.

Clădirea nouă a seminarului, se înalță în coasta episcopiei, așa cum trebue, pentru ca educaţia viitorilor preoţi să fie pătrunsă de atmosfera sacrificiului pentru întărirea credinței strămoșești, atât de sdruncinată în multe ţinuturi, în bună parte şi prin desinteresul celor puși spre îndrumarea turmei păstorite.

În apropiere se ridică localul liceului, mai restrâns ca spaţiu, original în stilu-i românesc destul de reușit, cu zidurile asemenea celor dela monumentele vechi, bolovani vrâstaţi cu rânduri de cărămizi. Un mic muzeu regional, în bună parte donaţie, ocupă una din săli deși nu ajung pentru funcţionarea celor două şcoli, găzduite în strâmtoare.

Mai răsar din noianul de case cu acoperiş de ţigle, pete cărămizii în desișul arborilor și alte clădiri destul de imposante, unele – cum e palatul de justiţie – chiar cu stil pretenţios, antic, cu coloane masive în faţă, de şi nu prea cadrează cu modestia căsuțelor particulare, mai toate curat întreţinute.

Pintre acoperişurile de case, se înalţă şi turnuri.

Catedrala e aproape copia Mânăstirei dela Curtea de Argeş, cu turnulețe având ferestre înguste oblice, cu brâul de piatră ce desparte două șiruri de ocnițe largi. Biserica Sf. Dumitru, de lângă Prefectură, abea se vede dintre pomi, pe când biserica Buna vestire, de lângă bine îngrijitul parc al Primăriei, micuță, strânsă între casele din jurul pieții, cuprinde frumoase odoare.

Privind, din cerdacul foişorului de foc, nu te mai saturi. Orașul e scăldat în lumina spațiului larg, datorit Oltului abia scăpat din strânsura munţilor.

Spre nord, se iţesc vârfurile depărtate ale zimților celor mai înalţi din Creasta Carpaţilor. În faţă e o culme împădurită mai joasă, iar spre sud, la cotitura Oltului, zăvoaie peste zăvoaie, dă luncii aer de vânjoşenie tânără. De altfel din întreg orizontul larg, cu sclipiri de ape printre perdele de plopi, sălcii şi anini, cu cadrul munţilor împăduriţi, cu grădinele de legume din satul nou înecat în arbori, se înalţă imnul belşugului, al sănătăţii rodnice, scos din armonica împletitură dintre apă, pământ, dar şi muncă omenească.

Omul a contribuit și el în largă măsură.

O întreagă coastă din Dealul Capelei, pe unde pe la 1900 păşteau încă oile, azi e perie de pini plantați în ordine, străbătuți de o alee largă cu perspective admirabile. Parcul de devale e o drăgălăşenie, atât prin gustul artistic, cât şi prin îngrijirea lui apuseană. Până și clădirea băilor, chiar dela intrare, arată oarecare înclinare spre a nu lăsa azi în părăsire, ceiace cei de eri au săvârşit, numai pentru că ei au săvârșit.

Și podoaba artistică a orașului nu e făcută de mântuială. Monumentul eroilor, dela capătul scurtului bulevard ce trece prin faţa Palatului de justiție, e aşezat în perspectivă bine aleasă, iar statuia Domnitorului Stirbei, din parcul de devale, din marmoră curată, nu numai că e cu îngrijire executat, dar e şi aşezat la loc luminat, care-i pune în relief valoarea.

Din punct de vedere cultural, ce s'ar putea spune mai deosebit? Şcoli sunt ca pretutindeni, dar iarăşi mai ca pretutindeni fără prea multă lumină în jurul lor. Concentrarea, dacă e, e lăuntrică.

Pe vremuri erà o mică bibliotecă publică. Mi s'a spus că dintre cei care o cercetau mai asiduu, 80 la sută erau streini.

Licăriri sporadice, activitatea vreunuia mai inimos, se mai întâlnesc. O şcoală de ucenici, de şi în sine puţin, adese trebue socotită ca un început îmbucurător. Ceva trainic, urmărit din an în an, cu progres vădit, nu mi s'a putut arăta. Merită menţiune activitatea ştiinţifică a profesoruluii de pedagogie, d-l I. Nisipeanu. Aiurea poate şi aceasta ar intra în obişnuit. La noi însă, unde provincia se scoate drept piedică, prin atmosfera ei apăsătoare, asemenea activități trebuesc relevate, tocmai ca dovadă că nu numai în mediu stă cauza inerţiei ce domneşte în multe orașe de provincie. E dreptul că e nevoe de o oarecare doză de voinţă, dar în ce activitate oare voința nu e factor preponderent?

Lipsa influenţei edilitare şi culturale a oraşului asupra satelor imediat învecinate se vede și aici, ceiace e o deosebire de starea de peste Carpaţi. Continuând a merge pe str. Traian, după ce treci de cartierul nou cu frumoase căsuțe în stil românesc, dai de prelungirea oraşului în lungul șoselei naţionale. Sunt case sărăcăcioase de meseriași cu faţa mai smadă. Numai rarele becuri electrice îţi spun că aici e tot comuna urbană. Când s'a terminat cel de pe urmă bec electric, un nou punct de observaţie îţi iese înainte. E un deluţ izolat, ca creta de alburiu, în vârful căruia se înalţă biserica vijeliosului Radu dela Afumaţi. E aproape părăsită. Clădirile din jur lipite de zidurile înalte ce le dau înfățișarea unei cetățui, sunt toate cu ferestrele și ușile scoase. E începutul sfârşitului, de și cu o mică cheltuială, s'ar puteà păstrà acest monument vechiu, cu o poziție minunată și largă priveliște peste valea Oltului până departe în munţi.

De sub zidurile cetăţuiei prinzi şi cealaltă lature a oraşului. Clădirile mari, dese, cu sclipirile electricităţii au rămas în urmă, la vreo 2–3 chilometri. Aici sub pripor de deal, spălat de ape, mereu năruit, într'o vale

îngustă, se află o mahala din oraș, care nu e altă ceva de cât vechiul sat. Casele sunt sărăcăcioase, acățate pe dâmburi care mereu alunecă. Nici un pom în jurul lor. Pământul, ars de secetă, pare presărat cu cenușă. Întunerecul nopţii e alungat doar de lună iar apa e adusă cu cobilița de sub coasta de deal.

E satul sărăcăcios, rămas acelaş ca veacuri în urmă. Înlesnirile oraşului n'au pătruns până aci. Prăpastia adâncă se deschide ceva mai din deal de episcopie, între îngrijirea apuseană a oraşului și între părăsirea satului.

Într'aceasta se deosebesc orașele de dincolo de Carpați de cele de dincoace, unde între satul şi periferia orașului cu care se megieșește, nu e aproape nici o deosebire. Chiar și electricitatea le leagă.

Aici e toată strădania noastră din viitor.

Râmnicu-Vâlcea – Vedere generală

SATU-MARE

E departe, departe, spre colţul nord-vestic al ţării, unde Someşul curge în voie în șesul neted, prevestitorul întinsei câmpiimocirloase dinspre Tisa, Munţii Ţibleşului au rămas în urmă, abia zărindu-se ca un abur ceva mai des, la marginea orizontului, iar munţii mai mărunţi ai Bicului închid zarea către sud-est.

Spre apus nimic nu stă în calea ochiului, decât pâlcurile de păduri plantate, unite într'o dungă albăstrie, care încondeiază ceața depărtării.

Cum am ieșit din gară, am simțit o bucurie cam răutăcioasă, mărturisesc. În sfârşit și într'un oraș de dincolo de Carpaţi e noroi pe străzi, datorit, e dreptul, prafului de şes şi lipsei de scurgere a apelor.

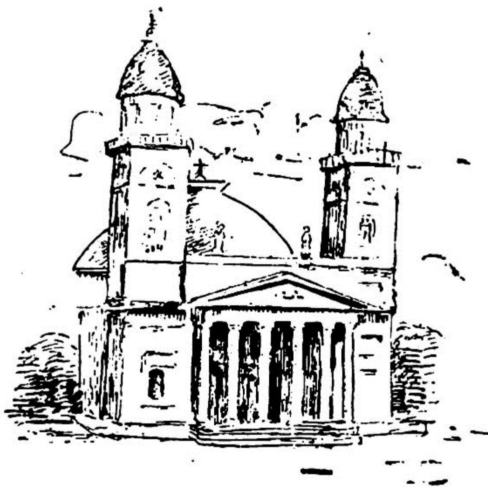
Orașul e pe un loc ca'n palmă. În cuprinsul lui nu e nici un dâmb, nici o movilă măcar cât Dealul Mitropoliei, de unde să te bucuri de o perspectivă oarecare.

Nu-ţi poți da seamă de întinderea și așezarea orașului decât din turnul pompierilor, așa de înalt şi subţirel, încât sus, pe platformă, simţi oscilaţiunile produse de vânt. Oraşul e în adevăr mare, fără a fi sat. E clădit în voie. Străzile sunt largi, iar grădini se află mai la fiecare casă. Pe Bulevardul Ferdinand crezi că te afli pe Bulevardul Alexandru-cel-Bun din Chișinău.

Miezul oraşului e în preajma nelipsitei pieţe, în care ar încăpea un orășel întreg din apus. De jur împrejurul ei se ţin ziduri decase, cu magazinele principale. Aici e și otelul cel mai de seamă, modern, curat, cu frumoasă cafenea dedesupt.

Tot aici, în latura dinspre răsărit e şi monumentala biserică papistașă, cu fronton larg, susținut de coloane masive, cu o cupolă înaltă şi largă cât ţine corpul bisericei. De altfel în Satu-Mare sunt mai multe biserici de cât ori unde, nu numai din cauza confesiunilor diferite, dar și din faptul, că, mai de demult, orașul era format din două orășele, despărțite printr'un crac al Someşului, azi complect secat. Deoparte era Satu-Mare, de alta Nemeti, cu câte o biserică mai pentru fiecare confesiune. De aceia de sus, din turnul de observaţie, răsar printre clădirile, mai niciuna monumentală, turnurile bisericilor în tot largul orașului. Mai toate sunt mari, împunătoare; numai biata biserică greco-catolică stă pitulată în umbra câtorva arbori, lângă palatul episcopal. Atât de departe ajunsese puterea de desnaționalizare, încât în lăuntrul ei nu răsuna glas românesc, fiind silit preotul să țină predica în ungureşte, din care cauză şi azi sunt românicare, potrivit tradiţiei, păşesc mai repede la biserica vecină romano-catolică spre a asculta predica. E unul din dureroasele semne al înstrăinării silite; totodată însă arată cât dela timp a venit desrobirea, pentru acest colț de țară.

Printre clădirile mai răsărite, demnă de pomenit este acea a liceului de lângă biserica iesuiților. E un palat nou, pus la colț de stradă, cu săli lăuntrice luminoase. Frumoasă e sala de gimnastică, deși din pricina unei simple ţevi, baia alipită ei nu funcționează.

Frumoasă, dar prea încărcată, e şi sala de festivităţi, precum şibiblioteca, în bună parte împrospătată cu cărţi românești prin tragerea de inimă a actualului bibliotecar.

Un singur lucru aş avea de observat. În loc ca numele liceului „M. Eminescu” să fie scris mărunt, abia

vizibil, la intrarea dintr'o coastă a clădirii, ca şi când s'ar arătă prin aceasta o sfială, trebuia pus cu litere cât de mari pe frontul imposant dela colțuldintre cele 2 străzi, căci cu numele marelui nostru poet ne putem făli ori unde.

Școli mai sunt dar mai toate în localuri de împrumut.

E interesantă odisea școalei normale de băeţi.

Găzduită la început într'un local de școală primară, numai datorită hotărârei directorului, a fost mutată cu sila în clădirea actuală, tot neîndestulătoare. În loc de sprijin din partea celor în drept, școala fu amenințată cu evacuarea în folosul uneia maghiare. Nici azi nu se știe a cui e clădirea, Ministerul de instrucţie se căsnește să-o ia în stăpânire dela Casa Muncei C. F. R., care nu se dă. Principalul e că reparaţiunile temeinice, necesare, nu se fac, fiind doi pretinși stăpâni, deci nici unul nu vrea să cheltuiască pentru îmbunătăţiri.

Aici, la granița apusană, într'un mediu neprielnic de biruit, școalei normale ar trebui să i se deie toată desvoltarea şi sprijinul datorit unei instituţiuni cu menire atât de importantă.

Frumoasă e și școala de meserii. Acestor soiuri de instituţiuni, li sau dat aceaşi importanţă aproape, ca şi școlilor teoretice. În vechiul regat cel mult școala superioară de meserii din Iași, poate sta alături ca clădire, cu cea din Satu-Mare, deși aici nu e decât o singură secţie mai desvoltată, acea a tâmplăriei. Din partea materialului didactic şi înzestrări nici nu poate fi comparaţie între școalele de meserii din Ardeal şi cele din Vechiul Regat. Din cauza aceasta urmele școalii se simt. Satu-Mare e vestit prin confecționarea de mobile atât în școala de meserii cât și în atelierele particulare.

Școli sunt, biserici multe sunt. Nu lipsesc nici sinagogi destul de mari şi frumoase, căci evreii au aici unul din cuiburile lor etnografice importante.

Fiind în şes, orașul se întinde în libertate. Clima de stepă nu prea se simte, căci e îmblânzită pe cât se poate cu umbra pomilor din fiecare curte și mai cu seamă cu grădinele mari dela periferii, care-l încadrează într'o zonă de puternică verdeață. Parcul Roma, din preajma gării, e mare, cu plopi stufoși. Mai ales spre partea apuseană a orașului, cartierul vilelor e ca o pădure întinsă care porneşte din oraş şi se continuă cu arborii din lunca Someşului.

Oricât ar fi de mare arşiţa verii, la câțiva paşi de piaţă, dai de umbra arborilor, de verdele semănăturilor şi de răcoreala apei.

Satu-Mare e un însemnat centru industrial și pe vremuri important nod economic. Face parte doar din cununa, orașelor care înconjura imensa pustă roditoare. Din trei părţi sunt numai fabrici: mori, fabrici de ţigle de porțelan; un abator sistematic. Hornurile răsar pretutindeni ca nişte stâlpi înalţi din mijlocul arborilor dela periferie.

E o înfățișare cu totul deosebită de acea reprodusă pe o stampă din 1672, văzută în muzeul din Baia-Mare, când şi Satu-Mare era o fortăreață. Nici urmă de ziduri nu s'a mai păstrat. Locul lor, e grădini şi ogoare.

În apropiere de Debrețin, era așezat în plină revărsare a valurilor ungurești către intrarea Someşului. Deși capitala judeţului e la Careii-Mari – rămășițele păstrate ale voinţii contelui Karolyi – totuşi în Satu-Mare erà concentrarea culturală și de propagandă ungurească. A rămas aproape neschimbat.

De o viaţă culturală romănească prea puţin se poate pomeni. Sunt încercări lăudabile, dar cu prea puţină extensitate.

În afara şcolilor, nimic, absolut nimic, decât nenorocita lepră politică. Nu e de mirare atunci că în Satu-Mare, mai mult decât ori unde, chiar exteriorizarea vieţii de ieri a rămas aproape intactă. Ce se poate spune mai mult, dacă pe unde calcă zilnic una din căpiteniile autorităţilor superioare administrative, stă încă scris cu sclipitoare literare aurite, pe o uşă dela capătul scărilor din otelul cel mai mare, cuvântul vechiu Iroda, adică birou. Nu te miră atunci că pe străzile principale emblemele vechi sunt încă păstrate. Pe frontispiciul clădirii unei societăți muzicale, din apropierea școalei normale, se pot ceti, cuvintele: Enek es Zene. Nici o traducere românească nu le însoțește.

Alăturea de una din cele 6 sinagoge, pe frontispiciul unui palat, stă în litere de o șchioapă, adevărată sfidare a vremurilor schimbate, vechea emblemă: Szatmari lakarkpénztèregyesulet, pe când traducerea: Casa de păstrare, banca economică şi populară, abia se poate zări pe o tablă de lângă intrare.

Pare că auzi pe cei din lăuntru: „Nici nu vrem să ştim de schimbare; trăim tot vremurile de ieri, pe care le dorim şi le aşteptăm”. Și administrația le spune: amin!

Limba română este atât de schilodită, încât simţi batjocura. De pe lista de bucate a celui mai de seamă restaurant spicuesc: Pepinya galbe; castravete moret; Salat ardé; Dovoleti cu carne, etc., etc.

Nu e de mirare atunci că statuia Ungariei, privind sfidătoare spre răsărit, este încă păstrată în curtea unei însemnate instituțiuni culturale.

Se va spune: simple forme. E adevărat. Dar sunt forme cu multă însemnătate, căci evocă intens o erà de sfâșietoare dureri etnice. Și ca dovadă că au importanța lor, e că în statul vecin cehoslovac, într'un orășel cu populațiune curat românească, nici măcar numirile străzilor nu le-am găsit şi în limba română, ci numai în cea ruteană și cehă.

De altfel e sentimentul tuturor aceasta. Într'un articol de fond din ziarul „Patria”, am cetit tocmai când eram în Satu-Mare, următoarele: „Până mai este timp, toți au datoria să lucreze în vederea romanizării orașelor nu cu ură, dar cu conștiință și puţin egoism naţional”.

SF. GHEORGHE

Ceiace face frumuseţea plastică a ţării noastre sunt contrastele de forme. Nu există monotonie nici chiar în Bărăgan, cu toată aparenţa superficialei priviri. Nicăeri însă acest contrast nu e mai bătător la ochi ca în judeţul Trei-Scaune. Şes ca'n palmă, deal cu ghebul netezit și munte cu semeţe stânci, se împreună într'o armonie fascinantă. Formele se schimbă la tot colţul iar coloritul e altul în fiecare clipă ca și în fiecare anotimp.

Orașul Sf. Gheorghe, capitala judeţului Trei-Scaune, este aşezat în mijlocul acestei scenerii. E unul din centrele cele mai de seamă, dacă nu cel mai însemnat, din Săcuime.

Între acest oraș şi Braşovul din Ţara Bârsei, cu elemente etnice deosebite, nu este asemănare de şi numai câţiva zeci de kilometri le despart. Braşovul e oraș cu bastioane și domuri, cu case strânse grămadă; Sf. Gheorghe mai poartă încă, de și ştearsă, pecetea formei primitive, patriarhală.

Piaţa largă, spaţioasă este neîngrijită; vântul răscoleşte din ea suluri de praf ca și în stepă. Un şir de castani stufoşi o umbreşte într'o coastă, un parc de arbori deşi spre apus. De jur împrejur, un pătrat de case fără stil, ziduri simple cu rânduri de ferestre, o împrejmueşte din toate părţile. Aici e prefectura, aici liceul secuesc închis ermetic pentru limba românească, aici școala medie în acelaș local cu poliţia, cafeneaua nelipsită și sala de teatru cu prea pretenţioase stucaturi, dragă doamne aurite.

Nimic cu gust; nici o clădire nu te oprește în loc.

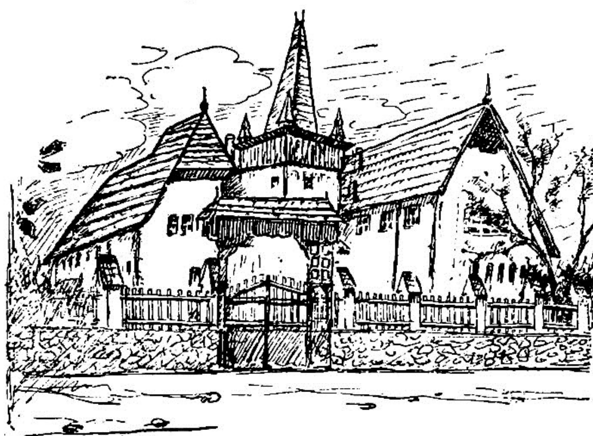
Biserica reformată, mai veche, cu zid gros prin prejur, e la marginea orașului, pe un dâmb, despărţit prin o vâlcea de altul pe care s'a înălţat mai de curând modestă, biserica românească. Cea dintâi e singura parte mai romantică, prin turnul asemănător cu al bisericilor noastre, prin corpul principal acoperit cu olane ruginii.

Partea nouă a oraşului, cu câteva vile mai cochete, e în spre drumul ce vine dela Braşov. Aici e şcoala militară, aici fabrica de pânză, şi mai ales importanta fabrică de ţigări, cu mașinării numeroase, una din cele mai mari fabrici de asemenea natură din ţară. Peste drum, în umbră de copaci, sunt: şcoala normal de fete, Muzeul secuesc şi templul catolic.

Acesta e simplu, micuţ, fără pretenţiuni arhitecturale.

În schimb, cele două dintăi sunt impozante prin stilul lor, sclipitoare prin smalţul acoperișului, ori a medalioanelor ornamentale.

Şcoala normală de fete, cu două corpuri la fel, cu o grădină sistematică, este o clădire spaţioasă, făcută fără sgârcenie, nici de încăperi, nici de marmoră ori mozaic. Nu lipsește nimic din ceeace trebue pentru o şcoală de importanţa ei: material didactic din belşug şi variat, mobilier solid şi modern, sală de gimnastică încăpătoare, clase luminoase. Totul e în unison anume potrivit pentru o şcoală normală de fete.

Muzeul regional

Deosebită menţiune merită muzeul. O clădire potrivită ca dimensiune, originală ca stil, conţine un bogat

material regional. Dela vechi urme preistorice găsite în țara Secuilor, până la ultimul zimbru împușcat în aceeași regiune, dela fluerul și buciumul ciobanului până la scoarţa gospodinei, tot ce e legat de strânsul ținut secuesc, este metodic orânduit și cu sfințenie păstrat. Începutul muzeului îl formează donația din 1873 a unei bogătaşe, conştientă de legătura cu poporul ei. O mică bibliotecă dar înzestrată cu toată technica apărărei moderne a cărţilor, e interesantă şi prin vechile cărţi care cuprinde. Alăturea e o frumoasă sală de conferințe cu tablourile sprijinitorilor şi donatorilor principali. Toate împlinesc menirea culturală a institu-ţiunei, temple de păstrare vie a conștiinței naționale, demnă de imitat.

Încolo casele, acoperite care cu ţigle, care cu șindrilă, ceeace în orașele săsești rar se vede, sunt simple, cu ogrăzi mai largi, cu grădini de zarzavaturi alăturea.

Dacă oraşul în sine, aşezat pe drumul mare dintre Brașov şi Ciucuri, nu e distinct prin nimic mai de samă, în schimb cadrul natural în care e aşezat e fermecător.

De pe capătul de deal ce se ridică în preajma nordică a lui, te bucuri de priveliștea cea mai încântătoare pe care așa de lesne o poate avea oricine.

Timpul fuge în faţa ei, ca și norii pe cerul larg deschis; gândurile se liniştesc în mijlocul liniştei ce te învăluie.

Orașul e pe ultimele coaste ale munţilor Barotului. Pâlcuride brazi sădiţi, sunt pete aproape negri pe fondul fagului, cu mugurii de curând crăpați. Casele cu acoperișul roş, dau variaţie fondului. Ele se scoboară spre şes, uniforme. Ici şi colo un turnuleţ de biserică, turlele sinagogei sau hornurile fabricilor, sunt mai răsărite. Pe urmă, una câte una, casele se desprind, înconjurate de grădini, spre lunca Oltului, ascuns după gardul de sălcii cu frunzele plăpânde.

Despicătura râului sbuciumat, spre nord, lasă să se vadă un munte izolat, depărtat, din ţinutul Ciucului. De sub el pornește continuarea Arghitei. Un vârf mai ridicat, puţin stâncos, de 1217 m., arată cam unde vine Tușnadul. Din el se lasă culmi tot mai d-moale, cu tonul roşcat al fagului gata să învie, cu pete mai verzi ale aninului; peste ele ca nişte năluce, umbra norilor se preumblă, în forme nehotărâte, schimbătoare.

Pe urmă vine zidul Carpaţilor, din Oituz și până'n Bucegi. Întreaga îndoitură din dreptul Putnei, o vezi în întregime. Nodurile mai ridicate sunt însemnate cu pete de omăt; cele mai scunde îl au păstrat numai în viroage, dâre albe pe coasta munţilor. Cele mai înalte, Siriu, Ciucas din dreptul Buzăului, au omătul și pe creștet. Bucegii mai semeţi nu și-au lepădat scufia de iarnă. Între ei, culmile mai joase par mohorâte, aspre, în preajma primenirii de vară. Orizontul e închis de jur împrejur de zidurile de piatră, încadrând șesul neted împărţit în două de creasta Arghitei. O parte întovărășește Oltul, cealaltă mai largă se ţine de Carpaţi.

Peste tot se aşterne mozaicul de primăvară. Ici pârloaga nerăsturnată, dincolo brasda neagră proaspăt răscolită de plug, alăturea de verdele plin de viaţă al trifoiului ori ogoarele de grâu în care nu se mai vede cioara, cum scrie la pravila agricultorului. Lângă Olt, printre sălciile resleţe, pajiştea este stropită cu auriul păpădiei în plină desfăşurare.

Şoselele ce duc spre Ciuc, ori spre Satul Crișului, stau asvârlite ca nişte suluri de pânză albă, legând satele cu case compacte, acoperite cu ţigle, ce înviorează pitorescul. Alte sate stau cocoțate de coastele colinilor, într'o vălcea, ori le împrejmuesc la îmbinarea lor cu șesul.

Din ogorul de grâu se înalță cântând ciocârlia; îi urmărești sborul până ce începe să se urce în spirale. Pe urmă se mistuie în adâncul albastrului luminos. Nu-i auzi decât trilurile tot mai repezi, mai variate decât ale privighitoarei. E cântăreața soarelui și a speranţei răsfrântă de el peste întreg pământul. Deodată a amuţit, pare că a dispărut. Alta îi ia locul, încât imnul de slavă nu se isprăvește.

Rămâi pironit. Liniştea ce te înconjoară îți adoarme voința; aburul cald ieșit din sudoarea ogoarelor te moleșește; panorama munţilor de după pânza de ceață alburie te ademeneşte spre închinare.

De geaba îți vestesc sunetele clopotelor din satele depărtate că e miezul zilei. Nu te înduri să părăsești altarul de frumuseţe în care te găsești.

Totul se contopește. Cer și pământ e una. Verdele pajiștei trece în acel mai şters al colinelor; rugineala

pădurilor de fag se ţine una cu a stâncelor, iar norii ce fug dealungul crestelor de munți par bucăţi rupte din îmbrăcămintea de omăt, suptă de furnalul de sus, care albeşte albastrul bolţii.

Te lași pe iarbă; fluturele îţi fâlfâie pe la urechi, cărăbușul de aramă, zănatec, îţi intră în ochi. Eşti copilul fericit din tabloul lui Lenbach.

Plaiuri româneşti! Cât farmec cuprindeţi în voi! Cât de frumoase sunteţi, dar și cât de puţin preţuite de cei care trăesc îumijlocul vostru.

Belșugul vă este darul, variația vă este ademenirea.

Glasul vostru însă e împrăștiat de vânt.

Nu-l aud, decât prea puţini, de şi toţi ar trebui să vi se închine.

SIBIU

Când vii dinspre Copșa-mică, Sibiul întins pe șesul Țibinului, e ascuns într'un val de verdeață, având drept cadru depărtat zidul Carpaților abea conturat din ceață. Ca o suliță, deasupra tuturor clădirilor, se înalță la 73 m., turnul bisericei luterane.

Lângă el se vede alt stâlp mai scund, prismă patratică terminată cu o boambă, aducând aminte de multe clopotnițe de dincoace de Carpaţi; este Turnul sfatului.

Mai încolo, spre răsărit, se ivesc și cele două turnuri subţiri, ca niște minarete, ale Mitropoliei ortodoxe.

Sunt trei puncte de orientare cese zăresc din toate părțile orașului, nu numai din depărtare; glăsuesc- despre vechimea cetăţei vestite, despre origina ei săsească dar și despre populațiunea românească în mijlocul căreia este aşezată.

Strada gării te duce în inima orașului. O piaţă largă, împrejmuită cu ziduri de case, străjuită de Turnul Orașului, păzită de Sf. Nepomuk, e cel dintâi popas. Pustie în zilele obișnuite, e furnicar în zilele de iarmaroc.

Bastioanele vechii cetăți.

Dintre clădirile ce o înconjură Muzeul Bruckenthal, îţi atrage dintr'odată privirea. În stil baroc, cu acoperișul înalt, ca trei largi trepte, pare că e strămutat din vechea capitală a Austriei de pe vremea Mariei-Tereza. Un om de bine, un străin care însă ținù la locurile peste care a guvernat o vreme, lăsă comunității sale o bibliotecă însemnată şi numeroase tablouri, în bună parte copii, o atracţie vrednică de văzut a Sibiului.

Pe sub portalul Turnului, bătrân de vreo două secole, o altă piaţă îngustă, îndoită, azi Piaţa Prințului Carol, te oprește în loc, dar prea puţin, căci turnul înalt al bisericei evanghelice, te ademeneşte să pășești mai departe. Monumentul impune. E ca un bastion ce pare format din clădiri adăugite una lângă alta, a căror fațade înguste, înalte, sunt terminate cu o față triunghiulară.

Din mijlocul lor se înnalță turnul sfârșit cu o piramidă lungă, ascuţită, acoperită cu ţigle variat smălţuite, ce strălucesc irizant în bătaia soarelui. La baza ei patru turnulețe, miniature celui mare, te face să te gândeşti la domurile gotice din apus. Sarcofage, statui cât omul, împodobesc lăuntrul. Sunt mormintele notabilităților locale din veacul al 16-lea și celelalte. Rătăcită printre ele, e și lespedea sub care odihneşte de veci fiul lui Vlad Țepeş.

Cele trei pieţe formează centrul cetății, pe o terasă ceva mai rădicată. Zidurile ei au dispărut; din pietrele vechi s'au înălţat șiraguri de case, aceleaşi în toate părţile, cu acoperiș de ţigle ruginii, străbătut de luminişurile în formă de ochi pe jumătatea dormiţi, care te urmăresc în toate părțile.

Către nord, spre Orașul-de-jos, duc străzi înguste, în scoborâș repede, pitoresc. Către miazăzi, spre Promenadă, altele domoale, îţi deschid perspectiva celor trei bastioane bine păstrate, rămase din împrejmuirea de odinioară a cetăţii. Aici e teatrul, cimitirul vechiu cu mormintele umbrite de sălcii plângătoare; tot aici este și muzeul sistematic, bogat, al societăţii transilvănene pentru Şt. Naturale. De activitatea ei se leagă nunumai cunoașterea bogățiilor naturale ale regiunii, dar şi frumusețile munţilor din apropiere.

De jur împrejurul cetăţii sunt suburbiile cu caractere diferite. Cea din spre Ţibin e industrială, cea denspre Răşinari e partea vilelor cochete şi a multor instituţiuni de stat. Aceasta se termină, aproape fără întrerupere, în frumosul parc de arini, loc de recreaţie, liniştit şi bine întreţinut.

Între miezul cetăţii şi regiunea din urmă, numai verdeaţă şi grădini, se află centrul instituţiunilor de cultură românească. De şi mai târziu întemeiat, nu este mai prejos nici în ce priveşte mândria clădirilor, nici bogăţia decorului, ori însemnătatea colecţiilor.

Cele două neamuri, de origini atât de deosebite, în atingere unul cu altul pe un petec restrâns de pământ, ţin să-şi arate întreaga comoară a sufletului etnic. Unul, privilegiat, se mândreşte cu trecutul ocrotit, cu rodul muncii străbune, depărtate; cellalt, stânjenit în desvoltare, de şi în ţara lui, vrea să strângă la un loc chezăşia putinţei de propăşire în viitorul ce-i stă deschis înainte, potrivit însuşirilor alese cu care e înzestrat.

Credinţei străvechi, susţinătoare în vremurile de restrişte, i s'a râdicat monument de slavă. Mitropolia ortodoxă, pentru a cărei înălţare Şaguna a dat îndemnul, începând strângerea fondurilor, e una din podoabele arhitecturale ale ţării întregi. În plină lumină strălucesc zidurile ei, cu dungile de cărămidă aparentă. Cupola centrală, largă, imposantă, înconjurată de altele mai mărunte, cele două turnuri svelte, ca şi turnuleţele trunchiate de pe delături, îţi aduc aminte, fără să vreai, de Sfânta Sofia din Constantinopol. Lăuntrul, vast, subjugă prin lumina deplină ce străbate din afară, scoţând în relief frumuseţea picturilor, a chenarelor cu motive româneşti şi a catapetesmei bogate.

Turnul sfatului

În apropiere se află palatul „Albinei” cea mai puternică instituţie financiară românească din Transilvania. Seminarul Andreian, izvor de atâtea energii naţionale, ca şi palatul nou, măreţ, al Asociaţiunii, cel mai sistematic aşezământ de răspândire a culturii româneşti. Lăuntrul acestui palat este ocupat de o bogată bibliotecă dar mai ales de un interesant Muzeu. Aici se păstrează cu sfinţenie tot ce aminteşte suferinţa unui popor care nu s'a lăsat doborât de valurile duşmănoase ca şi semnele netăgăduitului simţimânt artistic desvăluit prin cusuturile ori crestăturile măestrite, operă delicată a mânelor bătătorite de sapă şi coarnele plugului.

Vechiu centru săsesc, întemeiat încă din veacul al 12-lea, Sibiul a devenit în ultimul timp, datorită în special marelui Şaguna, aproape cel mai însemnat centru de cultură românească. Din şcolile sibiene, începând cu liceul unde a învăţat Gh. Lazăr, au ieşit propagandişti tenaci ai credinţei ortodoxe şi ai limbei strămoşeşti.

Scaunul mitropoliei greco-orientale, devine citadela de luptă împotriva tendinţii catolicismului de a desbina frate de frate. În jurul blsericei şi a şcolilor s'au grupat instituţiuni economice, menite a arătă vrednicia neamului şi pe acest teren. De aceia acest oraş a fost ales şi ca sediu, la început, al Consiliului dirigent.

Faţă de Cluj, are superioritatea tradiţiei din trecutul viforos.

Aşezat în valea largă aŢibinului, la capătul drumului de pe Olt, în jurul Sibiului mult sânge s'a vărsat. Aici, în apropiere, este Şelimbărul, punct atât de însemnat în înaintarea vijelioasă a lui Mihai, în inima Ardealului. În jurul lui sunt grupate comune mari româneşti, vestite prin gospodăroasa lor aşezare, ca şi prin

revărsarea plinului dincolo de plaiurile muntoase. Peste vale este Gusteriţa; despărțit numai prin întinsa Dumbravă, este satul Rășinari, pe când mai spre apus e vestitul Săliște.

Din ele şi altele la fel se revarsă în zilele de târg armata băstinaşilor pe străzile cu aspect mai mult străin.

Vecinătatea munților fac din acest oraş, un centru de excursiune. Când zarea este liniştită în apusul de soare al unei zile senine, stau de strajă vârfurile mândre atât din dreapta cât și din stânga Oltului, a cărui cale se vede ca o curmătură adâncă în creasta muntoasă altfel continuă. Din Tatarul şi până'n Negoiul ţuguiat, coastele munților, trandafirii în bătaia soarelui dela asfințit, se înșiră într'o panoramă măreață.

Sibiul este astfel la noi ceiace Innsbruck e faţă de margenea Alpilor.

Stradă veche

Curat, cu străzi largi, canalizate, luminate cu electricitate, având oteluri mari și confortabile, Sibiul serveşte vara nu numai ca punct de apropiere spre frumusețele carpatine dar și ca loc de liniștită recreație. Dacă n'ar fi puţin în zeliştea vânturilor ar întrece chiar Braşovul, cu care e în concurenţă în ce privește desvoltarea industrială.

Oraş cu înfățișare străină după clădiri, după vitrina celor mai multe librării și după majoritatea locuitorilor lui, acum, dela unire din ce în ce își capătă mai pregnant tiparul adevărat, potrivit mediului în care a fost așezat.

Rătăcind prin liniştitele străzi din preajma Promenadei, sunt oprit locului, în strada Iernei (Winterg.) de o doină, șuerată cu atâta foc, încât părea venită din stâna de pe munte.

Era maestrul ciubotar Parduţ; lucrând își cânta cântecul neamului său. Ochii de pe acoperișul de țigle, pare că își deschideau, miraţi, pleoapele.

Era cântecul strămoșesc vibrant, pătrunzător, care răsuna printre zidurile de case monotone prin uniformitatea lor.

Era manifestarea dreptului de stăpânire și de îndreptare a trecutului.

Catedrala ortodoxă.

SIGHETUL-MARMAŢIEI

Ca o picătură de lacrimă în colțul ochiului, stă Maramureșul, spre partea de nord a țărei. Cuprins între ziduri de munți, singura poartă, a Tisei, dă în țară străină. E izolat cu totul acest cuib, de care se leagă legendara amintire a descălecatului Moldovei. Închis din toate părțile, a păstrat un tipar arhaic. Când vezi pe urmașii celor cărora li s'a reînoit nobleța în veacul al 14-lea, te poartă gândul spre tabloul veacurilor depărtate; te socoţi printre plăeșii lui Bogdan și Ștefan.

Satele lor, cu bisericile minunate de lemn, sunt stâni scoborâte de pe plaiuri muntoase și îngrămădite în îndoiturile văilor.

E izolat Maramureșul – n'are nici măcar o linie telegrafică directă; – tratatele de pace au tras dealungul lui o adâncă dâră de durere. Era o scenă de tragedie epică, când bătrânul preot din A., rămas dincolo, s'a despărțit de fiii săi care trăesc dincoace de Tisa. „De ce ne-ați lăsat aici”? oftă el adânc, cu glasul tremurând. „Dumnezeu știe dacă ne vom mai vedea”. Era suspinul atâtora de lângă el, pin satele vecine, dintr'o regiune întreagă, lăsată, prin recea chibzuire dela masa verde, în țară străină.

În această zonă de tristă izolare, Sighetul-Marmaţiei mi-a apărut şi mai trist, deși cu atâta dor pășeam spre el!

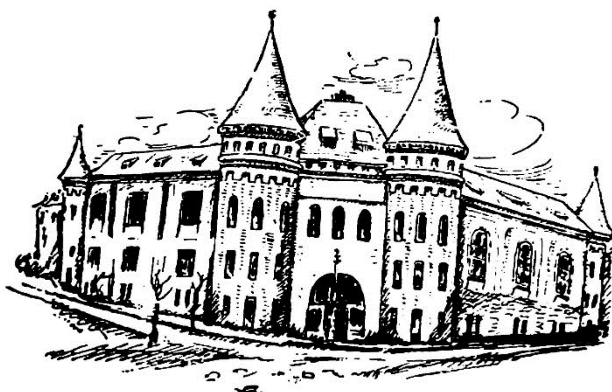
E chiar la graniță. Tisa aici e îngustă, așa încât seara ultimele lumini din Sighet se confundă cu cele din Slatina, rămasă în Cehoslovacia. Și ce împrejurimi domoale variate îl înconjură. Munţii s'au tras ceva mai la o parte, așă încât numai dealurile împădurite vin până'n Tisa. Lunca-i e un covor de verdeață, presărat cu pâlcuri de pomi roditori, aburcaţi și pe coasta dealurilor. În luna lui Mai, aici trebue să fie un colț de raiu, sus cu norii trandafirii a florilor de meri, jos cu fluturașii de aur a păpădiilor în plină desfășurare, în pajiștea ca de smaragd.

Și totuşi Sighetul Maramureșului românesc, nu e românesc. S'au îngrijit cei de ieri, să-i şteargă caracterul nemeșilor băstinași, care te întâmpină cu „Laude-se Domnul nostru Isus Hristos”, în loc de „Cu bine”.

O statistică mai veche arată că din cei 30.000 de locuitori, 18.000 erau evrei, 4–5.000 ruteni, 2–3.000 unguri şi numai 13%, români. Azi proporţiile trebue să fie mai schimbate, de şi nu trebue de nesocotit că Sighetul e la granița spre Galiţia, izvorul emigrărilor lesnicioase, pe cărări tăinuite de munţi.

Orașul poartă caracterul etnicității covârșitoare; ceeace Sibiul e pentru saşi, Sf. Gheorghe pentru secui, e Sighetul pentru evrei. În toate centrele orășenești din Ardea ca şi în Bucovina, sunt mulţi evrei. Îi recunoști mai greu. S'au identificat cu cei în mijlocul cărora își duc viaţa. În Sighet, și-au păstrat neatinse portul și caracterul etnic. Și nu numai că nu caută să le schimbe ci dimpotrivă arăt zilnică tendință de a se afirma tot mai puternic ca element distinct din amalgamul etnic minoritar, rămas nouă moştenire.

Au societăți culturale deoparte, societăți de sport, arborează drapelul sionist şi lipesc afişe tipărite cu caracterele atât de deosebite de cele latine.

Palatul cultural

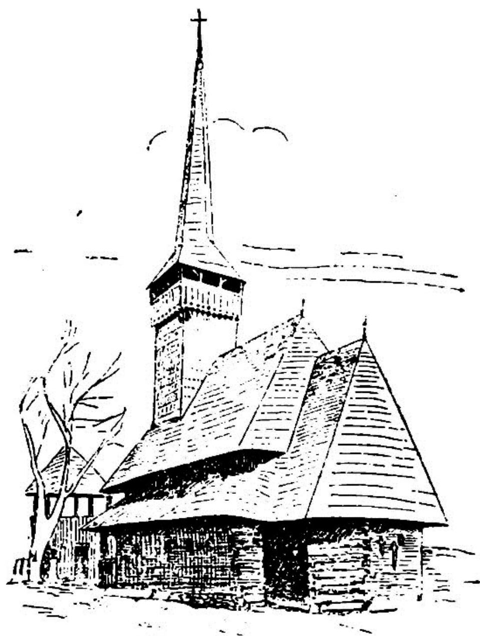
Strânși în număr mare, pe o porţiune mică de teren, orașul nu le ajunge. S'au resfirat prin văile adânci,

dându-se, în afară de comerţ, și la lucrul pământului. Tablouri de seama aceluia văzut în apus de soare mai rar se întâlnește la noi: un evreu, cu poalele laibărului lung prins la brâu, ca și antereul unui preot, muncind la cosit, în tovărășia a două femei romånce, sclipind în împestrițătura frumoasă a portului naţional. Mi s'a spus, dar n'am văzut, că sunt evrei care prășesc, după cum alţii s'au urcat până'n sălașul stânelor. E un tipic exemplu de adaptare antropo-geografică, găsit în mozaicul populației noastre etnice.

Oraşul capătă pecetia etnică a locuitorilor care se găsesc în mai mare număr. Nu vezi nici ordinea nici curăţenia orașelor ardelene. În jurul pieţei din preajma bisericei rutene e o forfotă veşnică, dugheni mici cu îngrămădiri de tot soiul de mărfuri, expuse și în gura pivniţelor, tărăbi vârâte și în gangul clădirilor.

E trist însă menţinerea firmelor vechi. Nici măcar numele proprietarilor nu sunt schimbate; au păstrat haina lor de demult. Sunt forme, desigur, dar care denotă o anumită stare de spirit faţă de noua stăpânire. Aceasta e partea dureroasă. Takarek es Hitelbank stă cu litere mari pe frontispiciul unei clădiri mai răsărite. Banca de economie şi credit, e scris în litere șterse lângă intrare, pe când tăblița cu firma ruteneascǎ e mai nouă, mai vizibilă. Iacobovits Miklos Fuzeruzlete, a rămas deasupra unei prăvălii așa cum a fost pe vremuri. Dincolo de Tisa, în Slatina, aşa ceva nu e îngăduit. Conştiinţa schimbării politice acolo e mai accentuată decât la noi.

Aşa e în cartierul negustoriei zilnice. Mai încolo ceva, faţa lucrurilor, se mai schimbă. În jurul pieţii principale largă, pavată cu bolovăniş, casele cu două rânduri au alt aspect. Aici se află la rând cu celelalte, și un vechiu cuibuşor românesc. E clădirea Asociaţiunii pentru cultura poporului român, înființată în 1860 pe un loc dat de „drăguţul de împărat”, dar cu obolul bieţilor români. Unii au dat bani, alții 40 dorate de scânduri. Fiecare ce a putut, cum a putut. Ce a dat, a dat cu inimă de bun român. Protocolul adunării generale e scris înîntregime de I. Mihaly, fost membru al Academiei Române vlăstar al nobilei familii de ţărani din Apşa rămas în Cehoslovacia. În mica bibliotecă se păstrează timidul semn de solidaritate între românii de pretutindeni, cărţi donate de G. Barițiu ori de I. Hodosiu. Acum de curând, în această clădire s'a instalat o mică librărie românească, o tipografie, începuturi slabe de înviere naţională.

Biserică de lemn de pe Valea Izei

Mai încolo de piaţă, în lungul unui bulevard destul de larg și umbros, e marea clădire a Prefecturei, alăturea de biserica reformată, îndeajuns de frumoasă. Pe urmă vine spitalul, iar în jur străzi liniștite, relativ curate, cu căsuțe modeste. Se numără pe degete care sunt ale românilor.

În acest cartier tihnit, se înalţă ca un monolit în mijloc de bordeie, clădirea nouă a liceului, precum și mândrul Palat cultural, care mi-a plăcut mai mult decât cel din Tg.-Murăş, deşi nici comparație nu poate fi făcută în ce privesc dimensiunile și podoaba. E luminos, simplu, fără zorzoane, cum stă mai bine pentru un templu al culturii și în unison cu frumuseţea blândă a naturii din cadrul orașului. E păcat însă că e pustiu.

Aici, tocmai aici, e datoria ministerului de instrucție, ca să intervie, să-i dea ceva suflet.

În schimb, viața întreagă culturală, adevărat românească nădejdea zilei de mâne, s'a concentrat în şcoala normală, găzduită într'o clădire veche și puţin proprie scopului. Ce dovadă de conștiință și mândrie națională ar fi fost, dacă aici, pe şesul Tisei, în inima unei populațiuni rămasă aceiași ca pe vremea legendarului Dragoş, s'ar fi ridicat mândru palat pentru propovăduitorii culturii în părţile de graniță. Noroc că un însufleţit director, a dat școalei deplină viață. Pe lângă activitatea-i şcolară, are meritul de a fi adunat și un sâmbure foarte preţios, pentru un muzeu etnografic al cărui loc însă e în Palatul cultural.

Încolo, oraşul în sine, nu prezintă nimic mai deosebit. Biserica greco-catolică, românii fiind în majoritate uniți, mai mică decât cea ruteană, e pe o stradă laterală, modest monument de rugă, căruia și catapeteasma îi lipsește. Imitarea formei de slujbă catolică e atât de departe dusă, încât chiar răspunsurile la leturghie nu mai aduc aminte de vechea slujbă ortodoxă, din care s'a despărţit.

Dacă nu vezi decât orașul, îl părăsești cu o amară tristeță. Realitatea este atât de departe de ceia ce-ţi închipuiai despre capitala Maramureşului, încât deosebirea îţi strânge inima.

E deajuns însă să apuci pe drumul Izei sau spre Săpânța, să te urci pe dealurile de unde se desfăşoară panorama sviţeriană cu Gutinul care-şi iţeşte creasta peste Salavan sau cu Pietrosul dinspre Borşa cu cele două gurguie din vârf, să intri în casa lui Gheorghe Pop a lui Ion lui Ion lui Petre lui Mirdă, lungă înșirare de strămoși, sub care se deosebește locuitor de locuitor, să te închini în bisericuţele de lemn vechi și de 600 de ani, așezate pe coastă de deal, pentru ca impresia rea a orașului să se șteargă cu totul.

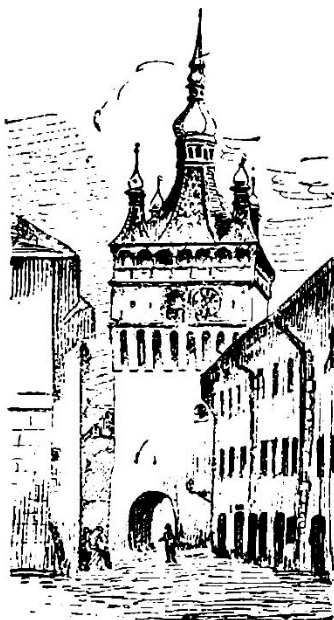
Te simţi în ţara ta, în mijlocul neamului tău, deşi despărţit de atâta amar de vreme.

Te cuprinde fără să vrei mândria că eşti român și că ai o țară, cum nu se găsesc multe sub soare.

SIGHIȘOARA

Când vii cu trenul dinspre Hașfalău, pe Târnava-Mare, la urmoment dat, ţi se prezintă una din cele mai neuitate privelişti. Nu crezi ochilor; socotiţi că ești în faţa lentilelor dintr'un panopticum, unde-ţi trec pe dinainte chipuri stereoscopice din alte lumi.

Pe un dâmb central, o îngrămădire de case polichrome. Roșul și gălbiul predomină. Turnuri, turnuleţe, bastioane, ziduri groase sunt amestecate deavalma cu arbori stufoşi. De jur împrejur, în vale, altă năvală de case, iar totul încins de un brâu de dealuri înverzite, presărate cu petele mai deschise, ale vilelor.

Turnul Ceasornicului

E o clipă de vis. Pornit la amiază din Predeal, după ce ai străbătu tciudata cotitură a Oltului, care te vâră în inima Munţilor Perșani, printre ziduri de bazalt, te pomenești în valea largă a Homorodului. Alte perspective, alte aspecte. Din ceaţa serii lăsată spre apus, răsare silueta cetăţii Cohalm, înălțată pe vârf de stâncă; trenul te duce pe lângă biserica-cetate din Homorod, pentru ca să te vâre printre dealurile numai livezi şi porumbiști dinspre Târnava-Mare. Peste tot hărnicie și gospodărie orânduită, în jurul fântânelor cu cumpănă înaltă, ca şi dincolo de Carpaţi. După tunelul dela Artriţa ai intrat pe valea Târnavei-Mari, largă, primitoare, aurită cu snopurile de grâu neridicate. Valea începe să se strâmteze. Lumina ce o scălda, de și spre amurg, tot slăbește sub umbra pădurilor dese. Purpurul apusului se restrânge ca o tivitură la marginea conturului dealurilor, iar între ele cortina argintie a sării se lasă domol. În asemenea cadru îţi apare deodată Sighişoara, în îmbrăcămintea ei bătătoare la ochi ca un burg alpin, pe plaiurile românești. Ce țară plină de fermecătoare colțuri, e România noastră de azi!

Pentru ca să trăești în unul din acele oraşe medievale cu care e plină valea Rinului, îţi trebuesc numai câteva ceasuri dela București. Îl afli mai bine și mai întreg păstrat decât oriunde ca şi când dealurile s'au deschis în fața ta, spre a-ţi arăta orașul așa cum era acum sute de ani în urmă și pe care l'au apărat de distrugere. Doar numai apa din jurul zidurilor a fost suptă.

Însăși natura a dat prilej omului să poată zidi cetatea. Târnava-Mare, aice, odată și-a încolăcit drumul lăsând în mijloc o grădiste. Pe urmă și-a luat de samă și și-a ales drumul cel mai drept.

Pe Grădiște omul a cărat piatră şi-a durat cetatea. E partea cea mai frumoasă și mai pitorească din oraș. Zidurile sunt încă intacte, groase, acoperite de muschi. Din înălţimea unora se prinde vechimea lor. La început erau joase, din piatră, atâta cât trebuia arcașului ca să se adăpostească. Pe urmă au venit armele de foc; zidurile au fost înălțate, cu fereastre înguste pentru sineţe. La colţuri, sau la punctele mai strategice se rădică bastioane. Fiecare erà apărat de o breaslă. Erau turnurile ferarilor, a croitorilor, a ciubatarilor. Unele

au fost dărâmate; cele mai multe au rămas în picioare, ba încă sunt şi azi locuite. Interiorul zidului e vechea cetate. Ca să nu o părăsească, fiind greu de trait sus pe deal, s'au luat straşnice măsuri. Aşa se explică cum de a rămas încă vie, cetatea de odinioară. În afara zidurilor omul a sădit o pădure deasă de arbori rămuroşi. Zade mândre ca aice, nici pe vârf de munte nu mi-a fost dat să văd.

Puţine porţi sunt tăiate în zid.

Cea mai principală e aceea care trece pe sub turnul ceasornicului, monumental, ale cărui încăperi sunt transformate într'un frumos şi interesant muzeu regional. Pe urmă vine labirintul străzilor înguste, mărginite cu case vechi, oblonite la ferestre, cu intrarea tăinuită.

Aici pe Grădişte, s'a îngrămădit întreaga viaţă de odinioară a burgului. Aice e Biserica veche, din veacul al 15-lea, la început catolică, având interiorul gotic, înconjurată de cimitirul numai sălcii plângătoare, pletoase. Ca un simbol al vremii, mai sus de ea este înălțată frumoasa clădire a liceului săsesc, spre care duce un şir de 170 de trepte, sub un coridor acoperit. Tot aice, între ziduri, este catedrala, iar mai în jos prefectura; în faţa la marginea cetăţii, cu privire spre valea Târnavei, se înălța statuia lui Petofi, căzut se crede, în apropiere, în una din ultimele lupte dintre armata lui Bem şi cea rusească, chemată de austriaci să astâmpere revolta din 1848. Din statuie n'a rămas decât soclul, pe care se poate ceti în felurite limbi, cam aceiaşi ideie:

Libertate şi dragoste
Acestea 'mi trebue mie.

Cetatea e străină. Strănepoţii celor ce au clădit'o, o stăpânescşi azi pe dea 'ntregul. E o insulă etnică compactă în mijlocul plaiurilor româneşti. Sunt mândri de dânsa, şi cinstesc, cum se cuvine, pe înaintaşii lor care s'au distins prin ceva. Pe păretele unei case vechi din faţa bisericei catolice, o placă de marmură îţi atrage privirea. Pe dânsa stau săpate, bine înţeles în nemţeşte, cuvintele: „Aice e locuinţa lui Georgius Krauss notarul oraşului Sighişoara şi autorul Cronicei Țransilvaniei din vremeasa, 1607–1679".

Cei ce-şi cinstesc oamenii lor de samă, se cinstesc pe dânşii şi naţia lor întreagă!

De jur împrejurul cetăţii, în vechea albie părăsită a Târnavei, se întinde oraşul nou, case una lângă alta, în lungul câtorva străzi principale, care se dau după configuraţiunea terenului.

Cât de neînsemnat ca număr de locuitori e Sighişoara, capitala judeţului Târnava-Mare, înainte de răsboi numărând abea vreo10.000 de suflete, pe atâta de bine e îngrijită. Singurul cusur e lipsa de canalizare, simțit mai ales pe vremurile de mari călduri. Încolo există o baie sistematică, cu basin de înot, un loc pentru sporturi, un parc cu frumoşi arbori în lungul Târnavei, peste care e aruncat un pod acoperit. Oraşul, odată locul unor intense industrii mici, a început să fie centrul unei însemnate industrii mari. Sunt tăbăcarii, fabrici de țesut, de spirt ori mori de abur, toate formând un cartier a parte pe malul Târnavei în preajma liniei de drum de fier.

Sunt şi români în Sighişoara, cam o treime din numărul total al locuitorilor. Îngrămădiţi în jurul bisericelor micuţe dinspre partea apusană a oraşului, casele lor se recunosc lesne, măcar că sunt clădite tot după moda săsească, prin crucea din triunghiul zidit al acoperişului sau dela capătul coamei.

De jur împrejurul oraşului orizontul e închis de dealuri împădurite ori având coastele acoperite cu vii şi ogoare. Numai prin cele două deschideri ale Târnavei se mai văd şi dealuri depărtate, unele din ele şiruri de ţugue caracteristice.

Peste tot, orăşelul este un loc de liniştită recreaţie de vară. Târnava îl răcoreşte chiar când în afara lui câmpul e dogorit. Pădurile din apropiere îl umbresc, de şi i-ar ajunge şi umbra stufoşilor paltini şi plopi, cari se găsesc din belşug chiar în lăuntrul zidurilor cetăţii.

Nu e izolat. Linia principală îl leagă de Braşov ca şi de Mediaş ori Blaj; o altă linie, ce trece chiar pe strada principală a oraşului, duce la Sibiu.

E adevărat un mărgăritar al Transilvaniei, cum l'a numit un scriitor sas.

SIRET

Dacă ar vrea cineva să se convingă de ceiace stăpânitorii de ieri au putut săvârși, într'un oraș odinioară curat românesc, n'are decât să se ostenească până'n Siret „cel mai vechiu oraş al Moldovei, ce întâlnim în documente”.

Tot în Siret însă poate oricine să prindă și spiritul nostru larg de toleranță, câte odată putând fi luat și drept lipsă a conștiinții şi demnității naţionale, din partea celor puși, nu se răsbune, dar să şteargă pe cât se poate, perfida nedreptate din trecut, săvârșită cu machiavelice mijloace.

Mărturisesc că deși, pe cât am vizitat Bucovina, pretutindeni am întâlnit, afară de județele dinspre sud-vest, aceiași slăbiciune faţă de trecut, nicăeri trecutul nu mi s'a părut mai ostentativ păstrat ca în Siret. Nimic, dar absolut nimic schimbat, decât doar firmele, nu toate şi tăblițele de străzi. Pe cât tactica vechii administrații de a înstrăina un oraș din plină românime arată un plan hotărât urmărit, pe atâta păstrarea intactă, de 7 ani neschimbată, a stării de ieri, arată lipsa oricărui plan, la noi, de a readuce la matcă ce a fost înstrăinat samavolnic.

Oraşul Siret e așezat pe malul drept al apei cu acelaș nume, peste drum de târgușorul Mihăileni, fost punct vamal. După cum vii din sus ori din jos, înfăţişarea orășelului, acăţărat pe coasta trăgănată a malului, este cu totul alta. Din sus venind, nu vezi decât grădini și case presărate printre ele. Ai zice un sat ca și celelalte frumoase sate din partea locului. Numai când vii dinspre Bucecea îți dai seamă că ai în față o așezare orășănească, chiar capitală de judeţ. O mână de case, îndesate una'n alta e partea negustorească și administrativă, în jurul bisericilor. În ea te duce soseaua ce vine dinspre Cernăuţi, după ce ai trecut podul, cam şubred, peste apa lină ce curge printre ogoare mânoase.

Cum ai terminat de urcat, eşti în piața largă. Aici e prefectura, aici primăria, aici dughenile principale fără firme românești.

Nici măcar firmele toate nu sunt schimbate. Pe o tablă mare, la o clădire de 2 rânduri într'un stil pretenţios faţă de simplicitatea celorlalte clădiri, te isbește dureros scrisul *Hotel Annahof*. Şi trebue de spus că e în faţa primăriei. Dealtfel și chiar lângă ea poţi vedeă scris ca și în vremurile de demult: Sparrkassa, gegrundet 1910, cu toate că era deajunsă traducerea românească de alăturea.

Şi bisericile ortodoxe îţi deşteaptă milă văzându-le părăsite, pare-că ar fi tolerate, azi ca și eri. Pe o ridicătură, aproape de piaţă, e biserica renovată, cochetă, greco-catolică ruteană. Nu poţi străbate înăuntru, de plină ce e. Stau credincioșii și pe scările dela intrare. La capătul singurei străzi mai largi, cu pretenţii de bulevard, se înalță curată și ea, templul catolic, la loc ridicat, în vază.

Biata biserică ortodoxă, stă jos, pe loc lăsat, stingherită, deși e unul din cele mai vechi monumente, fiind zidit de Margareta-Mușata, mama lui Petru Mușat și a lui Roman, la sfârșitul veacului al XVI-lea. La început catolică, restaurată în diferite vremuri, servește până azi drept biserică ortodoxă cu hramul de Sf. Ion Botezătorul. Pare că anume e încercuită strâns în zăbrele de fier. E simbolul încercuirii sufletului românesc din trecut. Așa cum e lăsată acum, neîngrijită, ameninţată să fie baricadată cu bărăci de lemn spre vânzare de mărunţişuri, este semnul lipsei de conștiință etnică. Au dreptul străinii să cate cu oarecare dispreţ spre noi.

Cealaltă biserică veche, Sfta Troiță, la marginea orașului, deși acoperită din nou cu olane, în felul restaurării dela Mirăuţi, prezintă înlăuntru o mizerie, care nici la o biserică de sat nu se găsește. Până și șfesnicele au rămas din lemn. E simbolul resignării. Aici măcar natura mai împrumută farmec deosebit, deși bate vântul a pustiu. Pajistea verde din jur, grădinița de pomi din spre partea altarului și mai ales sistemul vechiu al clopotniţei, fără turn, ci numai niște ogive înguste, fiecare cu câte un clopot, te fac să te crezi undeva, la o mânăstire tăinuită dintr'o îndoitură de dealuri, cum așa de des se întâlnesc în Bucovina.

Nici școala nu e mai cătată! Școala românească într'un centru samavolnic înstrăinat trebue să se bucure de un anumit tratament atât în ce privește personalul cât și încăperea. Nici regionalism nici îngăduinţă nu

încape, căci e nevoe de oameni hotărâţi conştienţi de menirea lor, care este de a lecui repede o rană adâncă.

Din păcate singura şcoală înaltă, liceul, este până acum vitreg tratat. Nu a fost învrednicire nici măcar localul vechiu de lângă biserică, încăpător, să fie reparat pe deaîntregul. Abia a fost acoperit și peticit, aşà încât vor mai trece ani până ce liceul se va muta din actuala găzduire, un local de şcoală primară.

Nici internatul pentru elementele româneşti nu se bucură de o cătare cum ar merita. Înfiinţat încă sub regimul străin, de câţiva inimoși români, așa a rămas şi azi, în sărăcia paturilor de scânduri, cu aerul de cazarmă.

O palidă luminiţă, în ce privește cultura naţională locală, în afară de şcoli, stă ascunsă în două odăiți scunde. E biblioteca dăruită de un inimos român, d-l G. Burghelea din Dorohoi și inaugurată cu ocazia unei serbări a Ateneului din Dorohoi. E începutul adevăratei înfrățiri, care arată ștergerea Cordunului.

Cât de puțin suflu naţional bate în cel mai vechiu centru românesc, se vede și după librăria adăpostită într'o încăpere a internatului, pe o stradă laterală. De când se sbate bietul proprietar pentru o încăpere mai dela centru și-i e imposibil să ajungă. Acolo domnesc cele vreo două librărioare de demult, cu etalaj aproape ca şi atunci.

Nimic, nimic nu arată revenirea la obârşie, decât doar tăblițele de pe străzi. Încolo vorba românească e tot tăinuită ca și mai înainte. Domină limba rutenească, deşi mulţi ruteni de azi au nume get-beget moldoveneşti ca Pânzaru, Popovici, Moldovan sau terminate cu acel sufix silit de împrejurări ca Mateiciuc. Cred că n'ar trebui mari sforţări pentru ca în sufletele acestora să vibreze din nou credințele și sentimentele strămoşeşti, înăduşite și pervertite prin mijloacele practicate îndelung, descrise cu adâncă durere de d-l Nistor în cartea sa *Rutenii şi Românii*, scrisă într'o vreme când doar în vis puteà autorul să bănuiască soarta care l'a pus în situație de a aduce o îndreptare la cele constatate înscris.

Încolo orăşelul e tihnit, deşi învăluit într'o atmosferă tristă rămasă încă de pe vremea grelelor încercări prin care a trecut în vremea războiului. Urmele calamităţilor nu sunt de tot şterse. Noaptea domneşte întunerecul; puținele felinare resleţite ici și colo, abia arată drumurile iar străzile, cele mai multe, pare că sunt ale unui oraş părăsit până mai eri. Buruenile năpădesc dintre pietrele pavajului.

Viaţa economică e restrânsă, afară de puţina mişcare adusă de faptul că orașul e capitala unui mic judeţ. O singură fabric de bere și alte câteva mici instalațiuni industriale nu-i dau mare avânt. Îi strică mult şi faptul că e la o aruncătură de băț de Cernăuți, de care e legat printr'o ramură scurtă de drum de fier, altoită pe linia principală.

Și în el domneşte liniștea vieții agricole. Drumul care duce la cimitirul catolic, locul de obișnuită preumblare spre seară, e mărginit deoparte de căsuţe modeste dar curate, iar pe partea cealaltă de ogoare cu sfeclă ori popușoiu. Apa Siretului alunecă încet prin mozaic de sămănături, strălucind, la coturi, ca nişte cio-buri de oglindă, asvârlite pe covorul întins al bucatelor, în toiul lor de desvoltare.

Dacă i se ia și avantajul capitalei, după cum pare proectat, Siretul nu poate învia decât făcându-l un puternic centru cultural, ceiace e foarte nimerit atât ca armă de întărire etnică, precum şi prin liniştea ce domină în el.

Biserica Sf. Ioan

Apucând îndărăt drumul spre Dorohoi, deacurmezişul mângâietoarelor colnice domoale, numai ogoare mai rar păduri, îmi arunc din nou ochii asupra pumnului de case de pe coastă de deal.

Încântătoarea vale a Siretului, cu satele gospodăroase deoparte și alta, nu-mi alungă trista impresie căpătată în orașul în care tradiția pune clădirea unei biserici de către Sas Vodă fiul lui Dragoş, și în care a existat a doua fundaţie domnească după cea de Rădăuți, înființată de Laţcu fiul lui Bogdan Voevod.

Tocmai contrastul între însemnătatea de odinioară pentru românime și ceiace a ajuns prin voita calculare a unei administrațiuni dușmane neamului, îmi aducea aminte mereu versul lui Mureșanu, pare că azi mai cu multă tărie de cântat spre a avea un răsunet în sufletele noastre:

Deşteaptă-te, Române, din somnul tău de moarte!

SUCEAVA

Nu sunt multe orașe din țară care să cuprindă atâtea vii amintiri a timpurilor de închegare națională, ca Suceava. La Târgoviște ori Curtea de Argeş se găsesc frumoase monumente şi vechi. Dar ele ne povestesc numai crâmpeie din succesiunea fenomenelor istorice de demult întâmplate.

Pietrele Sucevii sunt însă pagini neîntrerupte din sbuciumurile cu care bătrânii noștri au putut să ne ție pământul Moldovei scumpe. Întreaga perioadă de războaie din veacul al 14-lea până'n al 17-lea, vremuri de restriște și bejenii, de nesiguranță dar și de glorie, își găsesc pomenirea în vreun monument cuprins în Suceava.

Din vechiul oraş n'a mai rămas nimic decât bisericele. Temeliile caselor sau cenuşa lor se află la adânc, sub dughenile de azi, îngrămădite unele în altele. Pe locul palatului domnesc, s'a clădit Liceul de fete, iar capela curţii, Biserica Sf. Ion Botezătorul, e gata să se nărue, părăsită și înădușită în dudău ori popuşoi.

Cea mai veche biserică din oraş, Biserica Mirăuţilor, mitropolia în care a fost uns ca domn Ştefan cel Mare, trecând prin batjocura negustorilor care au făcut'o magazin de piei de vită, azi străluceşte ca un juvaer sub îmbrăcămintea nouă, cam nepotrivită cu modestia vechilor noastre monumente. Ai dori-o poate mai puţin împodobită decât cum este acum, dar fără tabloul fostului împărat, pus între ctitori, amintind șamavolnicia cu care orașul sfânt al trecutului nostru, atât de îndelungă vreme a fost pus la granița tăiată în trupul ţărişoarei, pentru a cărei apărarea suferit atâtea devastări.

Podoaba orașului de azi însă e ruina Cetăţii de pe pintenul de deal despărţit de oraş printr'un mic pârâiaş. Cu evlavie treci șanțul din afară, azi pădurice de brădet. Zidurile împrejmuitoare sunt încă în picioare, după cum din cetatea din lăuntru s'au păstrat neatinse bolțile largi cu arcuri simple de piatră cioplită, cât şi împărţeala încăperilor înguste. Din părţile mai ridicate abea a mai rămas ici şi colo câte ceva. Înduioșitoare, prin scenele carele evocă, sunt urmele picturilor păstrate ca un abur, din capela în care atâtea rugi sincere se înălțau cătră cel Atotputernic!

La umbra zidurilor de cetate, privirea îţi alunecă în lungul văii Sucevii, deschisă 'n sus până aproape de Rădăuţi, iar în jos până'n valea Siretului. Înţelegi de ce aice s'a ales punct de apărare.

În faţă se înșiră dealuri trăgănate, numai ogoare. Burdujenii cu biserica-i veche, stă adăpostit într'o îndoitură de teren, iar mai spre nord se arată turnul mânăstirii Dragomirna, înălțată la 1610, „după Curtea-de-Argeș și Trei-Erarhi, cel de al treilea mai frumos și mai prețios monument de veche arhitectură ro-mânească".

Jos apa Sucevii curge liniștită prin sălcii, așa de liniștită încât podul ce leagă Suceava de frumoasa gară dela Burdujeni, străjuită de plopi înalți, se oglindește în întregime în apă. Știe însă să vie și năvalnică spre a apăra cetatea de năvălitori.

Din ceața sării care începe să se aștearne peste holdele din luncă ori costișe, răsar vedeniile din trecut.

Sigismund al Ungariei, la sfârșitul veacului al 14-lea, veni cu puternică oştire, dar fu bătut.

Toată valea este împânzită de cei 200.000 de ostași ai lui Mohamed al II-lea cuceritorul Constantinopolului, sosit în 1476, ca să pedepsească și să răpuie pe Ștefan "neînvinsul luptătoral lui Hristos".

Peste vreo 10 ani alt val turcesc arde orașul dar nu poate pătrunde în cetate. Alţi vreo 10 ani trec și de data aceasta vine Olbrecht craiul leşesc; „a înconjurat Cetatea și începù a o bate din patru părţi, nădăjduind că Moldovenilor li s'ar fi urât cu Ștefan-Vodă. Ce rău s'au greşit craiul în socotelele sale; că măcar că au avut 80.000 de oaste fără altă adunătură și altă pihotă și cu cărucioare treizeci de mii în tabără; iară cetățenii tare se apărau: că unde glonțurile ziua spărgeau, iară ei noaptea tocmiau cu pământ, cu scânduri și cu piatră; că grijise bine Cetatea Sucevei Ștefan Vodă" (N. Costin). Albrecht fuge, abeà scăpând din desișul Codrului Cosminului.

Polonii lui Kameniecki în 1509, puternicul sultan Soliman Magnificul, cuceritorul Ungariei în 1538, tătarii în 1624, cazacii în 1653, toţi care represintă urgia şi jalea lăsată veacuri peste Moldova căutară să

lovească cetatea în inimă. Și vijeliosul Mihai, în 1600, călcă sălașul tovarăşului său în gloria străbună.

Părăsită o vreme sub Lăpușneanu, care mută la Iași scaunul domnesc, fu restaurată apoi de Ieremia Movilă; la 1675, ca să se facă pe voia Turcilor, i se dădù foc. Și azi se văd pietrele dela temelie calcinate de focul care a transformat'o în ruine. Din pietrele ei se clădiră locuinţele orașului nou.

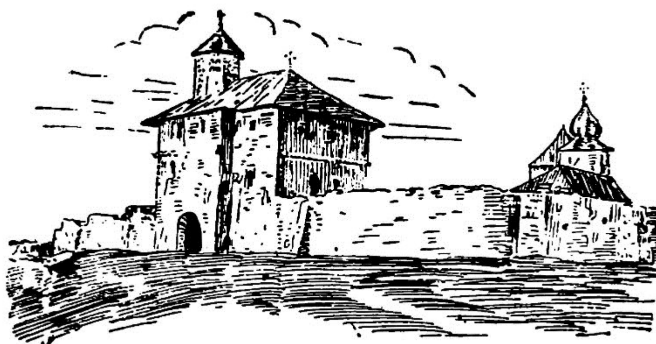
Colții câți au rămas, sunt îndeajunși ca să ne povestească întreaga tragedie a neamului nostru, valurile care l'au asaltat dar și destoinicia și vitejia cu care a fost apărat.

*

* *

Când vii dinspre Iași nu începi a zări din orașul de azi al Sucevei decât partea lui despre nord cu case bătrânești acoperite cu șindrilă, cu cerdăcuțul sprijinit cu 4 stâlpi, cu ruje și alte flori în jur. Dintre biserici nu se zărește decât bisericuţa din vale, a Adormirii Maicei Domnului din veacul al XVII-lea, și zidurile ca de cetate, ce împrejmuesc Mânăstirea armenească Zamca din veacul al 16-lea. Cu brâu frumos de piatră în jurul turnului dela intrare, cu metereze şi ochiuri pentru sineţe, ca toate mănăstirile, și aceasta servea de apărare. Se mai păstrează în jurul ei valurile de pământ ridicate de oastea polonă a lui Sobieschi.

O frumoasă priveliște, molcomitoare, se prinde din acest capăt opus celuia unde se află Cetatea lui Ștefan. Drumul din oraş e numai printre holde, iar cărărui tăinuite, te ascund în sacara şi grâul până la brâu.

Mânăstirea Zamca

Cu cât înaintezi cu trenul spre gara Burdujeni, cu atât pe rând apar și cele alte monumente din oraş.

Pe toate le domină turnul de lângă biserica veche a S-tului Dumitru; Biserica e zidită de Petru Rareș la 1534. Turnul măreț e râdicat de Alexandru Lăpușneanu. Pe fața-i sudică e o prea frumoasă piatră cu sculptura capului de bou, în chip deosebit de celelalte pietre, reproducând o veche sculptură din muzeul istoric.

De pe cerdacul turnului, se prinde panorama orașului întreg, cu priveliștea dealurilor depărtate care-i formează cadrul larg, liniștitor. Biserica însăși e un monument măreț, cu lungi ferestre gotice la intrare și cu pictura veche complect păstrată în lăuntru.

Când ai ajuns în gara Burdujeni, abea atunci prinzi întinderea întreagă a orașului, de jos din vale unde tinde să se prelungească, până sus la Direptate, tapşanul de lângă Cetate, unde Ștefan a strâns „boiarii mari și mici și altă curte măruntă care i-au strigat într'un glas: „În mulţi ani de Dumnezeu să domnești".

Iar de sus, dela Adâncata, pe dealul cu mulţi mesteceni, de a stânga Sucevei, orașul apare în toată a lui desfăşurare, cu sclipirea celor două mânăstiri restaurate, având acoperișul de ţigle smălţuite. Biserica Mirăuţilor e mai pe coastă și Mânăstirea Sf. Ioan, loc de pelerinaj anual; în ea se păstrează, în sicriu de abanos cuprins în altul de argint bătut, moaștele Sf. Ioan dela Suceava, care n'a găsit nici după martirajul din Cetatea Albă odihna, fiind purtat din Cetatea Albă la Suceava, de aici prin Galiţia, apoi la Viena, la începutul războiului de acum, spre a fi readus la Suceava abia în 1918. Biserica aceasta, e o cetățuie de care se leagă numele lui Bogdan-Vodă, care a început clădirea principală la 1514; a sfârşit'o Stefăniță-Vodă la 1522. Turnul dela intrare e zidit de Pietru Schiopu la 1589.

Orașul în sine, modern, nu are nici o deosebire de celelalte orașe bucovinene. Nodul e format de dughenile dese, deasupra intrărei cărora cu greu vei găsi o firmă românească. Spre partea nordică e cartierul tihnit

al caselor armenești și moldovenești, unele cu şindrilă altele mai modernizate, înecate între arbori stu-foși ori grădini de flori. Ți se arată ca o curiozitate, casa tupilată, cu acoperimântul ca o piramidă largă cu ferestruicele mici, în care a fost găzduit împăratul Iosif II-lea.

În spre cetate sunt ghemuite una'n alta căsuţele calicimii evreești, fără arbori, fără flori, care înviorează bordeiul cât de sărăcăcios al moldoveanului.

Primăria, în stil renaissance, își înalță turnul în faţa catedralei catolice, înconjurată de o grădină mai slab îngrijită.

Într'o parte, lângă maidanul târgului, se ridică localul liceului, sub domnia austriacă un focar de trezire naţională, cum n'a fost aiurea.

Demn de pomenit este muzeul istoric, din localul liceului de fete. Sunt lucruri prețioase în el, mai toate din cetate, sau răscolite din ruinele vechi de părăoașul Şipote. Acest muzeu trebue scos din cele două încăperi, mutat în local mai spaţios, dându-i-se importanţa cuvenită nu numai prin ce cuprinde, dar și prin ce ar puteà cuprinde, spre a deveni un muzeu al Bucovinei întregi.

În colo, spiritul general al orașului a rămas acelaș, așa cum îl cunoaștem de dinainte de războiu, afară de firmele traduse. Până și sergenții de stradă nu ș'au schimbat uniforma, decât că la chipiul, după vechea modă austriacă, au pus noua emblemă.

În Suceava preotului Marian, a luptătorilor pentru nationalism Tofan și Grămadă, eroii morţi în răsboiu, precum și a celorlalți răscolitori ai simțului naţional din vremea supușeniei austriace, ar trebui să vadă mai bătător la ochi semnele prefacerii dorite. Din ea, ca și din celelalte județe moldoveneşti, trebue să pornească mai aprig vântul românismului, dând năvală către Cernăuţii prea anchilozați în formalizmul zilelor care trebuesc cât mai repede uitate.

Trecutul vijelios, păstrat prin atâtea amintiri străbune, îndeamnă la o acţiune mai energică, spre a şterge urmările unui veac de dureroase amintiri.

Ruinele cetăţii

TECUCI

E vestit ca nod de cale ferată și ca centru principal de aviaţie.

Dela el se despică linii spre Iași, Mărăşeşti, Galaţi. În zilele senine și liniștite avioanele ce sbor deasupra lui, par ca nişte Caii dracului uriaşi deasupra unui ochiu de apă. Încolo, prea puţin deosebit cuprinde.

E unul din puţinele orașe, care a luat forma judeţului. Dintre toate județele României, se ştie că Tecuci e lung, lung; ajunge cu capătu-i nordic cam până'n dreptul orașului Bacău, iar cu cel sudic până aproape de Galaţi. Așa e și orașul. După ce ai trecut de clădirea gimnaziului, străjuit de câţiva plopi, ţi se urăşte urmând șoseaua care trece prin Tecuciul nou. Rari becuri electrice, îţi mai dau de știre că te afli tot în oraș. Încolo nici o deosebire de un sat mai cuprins, cu grădini mari, cu ogoare de popuşoi înjur, cu obișnuita fântână cu cumpănă la poarta gospodăriei. Nici nu simți când ultima casă resleaţă a arătat bariera peste care se întinde lanurile cu sămănături până la Frunzasca.

Orașul propriu zis, adică îngrămădirea dughenelor mărunte, părete'n părete, ține puţin.

Dela gară ajungi în el, pe un bulevard bine îngrijit, asfăltuit de curând o șușiniță de „pielea dracului", care-ţi lasă o bună impresie mai ales când strălucește la lumina becurilor electrice.

Deoparte și alta a bulevardului la început se întind bulgării bine cultivate. Sunt mai înviorătoare decât mocirlele unui alt oraș vecin. Privirea se oprește în dunga mai înălțată a terasei Bârladului din dreptul Cernicarilor.

Mai pe urmă vin casele curățele, micuţe, unele chiar de curând clădite, în stil românesc. Străzi relativ drepte, vara însă nouri de praf, se întretaie destul de regulat în partea nord-apusană, mărginite cu case gos-podărești, luminoase, fiecare cu o curte largă 'n fața şi cu grădină cu pomi. E cartierul românesc, al ve-chilor proprietari de moșii ori al funcţionarilor care au apucat vremurile de aur, putându-și din leafă agonisi o căsuță cu o bucată de pământ prin prejur.

La capătul dinspre târg al Bulevardului e așa zisa grădină, un spaţiu mai larg cu gard viu, tuns, cu alee strâmte și neumbrite. Prima clădire, mai impozantă, ce îţi iesă în cale e tribunalul. Singura clădire mai frumoasă, în stil-românesc dar cu prea multe chenare, pretențioasă față de restul orașului, e Primăria. Îndărătul tribunalului e piaţa, un maidan pietruit, înconjurat de dugheni, în mijloc cu nelipsitul foişor, turn octogonal, singurul care se profilează deasupra clădirilor, când priveşti oraşul din depărtare.

Într'o latură a pieței, un fost otel, cu cinematograf de vară în curte, găzduește azi dormitorul viitorilor învăţători, iar înalt otel, mai la o parte ceva, este restul școlii normale de băeţi. Un mediu nici nu se poate mai potrivit pentru educaţia conducătorilor culturei satelor. Tot aici e și aşa zisul teatru, cu frontispiciul o adevărată placardă pentru afișe, unele scrise cu mâna, altele pe jumătate zdrențuite, o împestriţătură de pe-tece de hârtie care-ţi fac impresia de ruină și părăsire.

Uitam o clădire modernă, alăturea, cu aparenţă de beton și cu o firmă în litere maşcate: Prevederea. Sus e nelipsitul club, unde amuţesc, în jurul meselor verzi, măcar pentru scurtă vreme orice desbinare.

O stradă lungă e artera negustorească, dugheni lângă dugheni. Te bucură văzând și multe firme românești.

Mai la o parte e spitalul destul de curat, dovada sentimentelor de pietate al unui donator.

Atâta-i tot sau aproape tot.

De și numele orașului e pomenit, se zice, într'un hrisov din veacul al 12-lea, deși în decursul vremurilor a fost loc de vămuire, așezat pe șleaul cel mare, care duce la Galaţi, totuși nici o urmă din trecutul depărtat nu se mai vede.

Bisericile sunt relativ noi, câteva, spre periferie.

Nici viața economică nu este prea desvoltată, căci orașul nu serveşte drept centru de aprovizionare decât pentru satele imediat învecinate, până'n Siret. Cei din partea nordică a județului cu greu pot învinge lungimea drumului, spre a avea vreo legătură cu capitala județului; mai de grabă înving asprimea dealurilor înalte spre

a se îndrepta către Bacău ori Bârlad.

Comunele din spre sud se aprovizionează lesnicios din Galaţi, aşa încât Tecuciul rămâne aproape ca și Podul-Turcului ori Ivești numai că găzduește în el autoritățile legate de capitala județului și în totdeauna o garnizonă numeroasă, adăpostită în căzărmi spațioase, singurele mari clădiri care mai salvează noţiunea de oraş.

Nici de o mişcare culturală nu se poate vorbi. În jurul şcolilore tăcere deplină, afară de îndeplinirea formalismului cultural. În ultimii ani doar a început să pălpăie o slabă licărire, pe lângă un Ateneu.

Școlile trăesc, fiindcă trebue să existe. Încolo nici o îngrijire nu li se dă. Alăturea de zaplazul gimnaziului, azi liceu, stau mormane de gunoi în putrezire, iar în jurul unei şcoli primare, curtea e toloacă. Numai externatul de fete, clădire donată, strălucește într'un adevărat parc. Acelaș tablou ca pretutindeni, de și azi cuvintele de cultură, focare de cultură, apostoli ai culturii, se aud din gura fiecărui analfabet.

Totuși de Tecuci se leagă un modest nume de cărturar, din generația înflăcărată a lui Vodă-Cuza, anume Papadopol-Calimah, iar la vreo 3–4 km. spre nord, în parcul vechiului palata lui Vogoride – azi școală de agricultură a Academiei Române – se mai păstrează stejarul aproape uscat, legat în cercuri de fer, sub care scria Conachi unele din versurile sale, pe vremuri mult citite.

Dacă viaţa economică e în lâncezeală, iar cea culturală ştearsă. Viața politică e în toiu. De pe urma luptelor dârze, poate câştiga ceva oraşul, partidele zise noui imitând în mijloace de luptă, pe cele vechi. Alăturea de banca partidului puternic se ridică alta, a unui partid nou, iar lângă gară, alăturea de moara finanțată de cea dintâi, se găsește proaspăt construită, ferestrăul și magazinele susţinute de cei din urmă. E o concurență folositoare binelui obștesc şi oraşului prea căzut în amorţire.

Totuși numele lui va rămâne veșnic în amintirea noastră, căci atunci când România întreagă se restrângea la Moldova până'n Siret, un punct însemnat de razăm al zidului de piepturi româneşti, erà Tecuci. Se mai păstrează încă ici şi colo urmele bombardării iar ca un simbol al rezistenţei e copacul din colțul gării, având în el înfipt un obuz. E ca un monument natural al vremii de groază dar și de speranțe, de lașitatea unora dintre aliați și de îndârjita însufleţirea celor rămași singuri, să-și apere pământul strămoșilor lor.

Aici e cimitirul multor copii, care au apucat drumul pribegiei, căzând în ghiara morţii, prin osteneală şi mizerie. Un monument s'a râdicat în amintirea lor, ceiace e un semn îmbucurător pentru sentimentul celor care au luat iniţiativa.

TIGHINA

„Iar cine va aveà să meargă spre părţile Tătăreşti, va plăti laTighina vama ce s'a plătit și mai înainte, după acelaș obiceiu va plăti și acum”.

Cetind aceste rânduri din minunata orânduire a lui Ștefan cel Mare asupra vămilor ce aveau de plătit „burgării din Liov”, în comerţul lor intens prin Ţara Moldovii, îmi apare înainte și mai în relief măreţia vremurilor de azi și a războiului ultim dus cu atâtea jertfe.

Aproape 500 de ani în urmă, din Suceava, capitala Moldovei, vrednicul Domnitor, ale cărui isprăvi întru nimic nu sunt mai prejos de a celor preamărite în Istoria Universală, arată drumurile mari, bătute de negustorii polonezi. Popasurile principale se înșiră în toate direcțiunile țării, întinsă până'n Nistru și Marea Neagră. Din Suceava drumurile radiau. Unele duceau spre Țara Românească sau cea Turcească, altele spre cea Ungurească, iar altele departe, prin tătărime, spre Orient.

Suceava erà centrul. Capetele erau la Trotuș, la Tecuci, la Cetatea Albă ori Tighina. Erà vremea de măreție a Moldovei.

Pe urmă se lăsă un lung și urât vis. Tighina și Cetatea Albă, deveniră Bender și Ackerman, spre a li se şterge urma. Suceava și mormântul marelui Domn au rămas vreme îndelungată despărțite de celelalte locuri pe unde a călcat neîntrecutul apărător al creştinătății. Prutul ajunsese blestemat, iar ţărușii cordunului zid greu de străbătut.

Dar la urmă, deși după veacuri, marea dreptate se înfăptui. Urâtul vis încetă. Cât de puţin ne dăm seama de prefacerea întâmplată sub ochii noştri! Părem pitici în împrejurările epice prin care trecem, de o măreție fără samăn.

După revenirea la granița veche, amintirea isprăvilor din faza eroică a Moldovei, mă împingeau cu o putere nevăzută spre Nistru și cetățile din lungul lui. Nu mi-a fost îngăduit încă să umblu în întregime dealungul lui căci drumurile sunt lungi și anevoioase.

Ţineam, e dreptul, să văd întâi Cetatea Albă și Hotinul. Pecea dintâi mai uşor m'am învrednicit să o văd; spre cea din urmă încă n'am putut răzbate.

Spre Tighina am încercat de două ori. Întâia dată nu mi-a mers. Am rămas în drum, pentru că mă nimerisem după o ploaie, care desfundase „Ăoseaua” de legătură între Chişinău și Tighina. A doua oară am avut mai mult noroc, făcând drumul pe o drezină.

Dacă orașul în Sine nu are nimic atractiv, împrejurimile lui sunt minunate, prin contrastele pe care le prezintă. E în mijlocul unei oaze întinse de pometuri şi vii, înconjurată cât vezi cu ochii de stepa cenușie, de îndată ce s'a secerat grâul.

Tighina e aşezată într'o îndoitură de dealuri pe malul Nistrului. Are cam poziţia Hușilor faţă de Prut. Din cauza aceasta, nici nu-l zărești, decât când te-ai apropiat de gară, căci până să ajungi la el, urci domol panta unui deal care-l ascunde. În schimb pe această bucăţică de drum, la fiecare cotitură largă se iţesc tablouri, care te țin mereu atent, căci se schimbă la fiecare pas.

Până la Bulboaca domină stepa, fără arbori, arsă de soare. Acest sat mare, e în totul la fel cu cele de dincolo de Prut. Nicio deosebire nu prinzi. Aceleaşi garduri de cătină, întăritură naturală; aceleași case sărăcăcioase acoperite cu stuh; aceeași neorânduială în aşezarea lor pe coasta de deal.

Bâcul molatec se transformă în ochiuri de apă, adunate în albia lui, mărginită de coaste priporoase de nisip. Unde e apă e și variație. Stuful verde, ca și plopii piramidali crescuţi la adăpost, prin contrast cu galbenul malurilor înroșite de ultimele raze de soare, dau înviorare locului. E un colţ ademenitor.

Drumul apoi urcă. Zarea se lărgeşte mai ales spre Nistru. Apar cuiburi verzi cu biserica sclipitoare în mijloc. Haosul rusesc îţi atrage cu neastâmpăr privirea mai mult într'acolo. Îţi închipui un iad și te minunezi că natura e tot aceiași, impasibilă în frumuseţea ei de sfârșit de vară. Pespectiva dealurilor largi de peste Nistru, te urmărește într'una. Ceaţa depărtării le învăluie, acoperind desolarea câmpurilor arse care te întovă-

răşesc, împestrițate numai de stropii nemțişorilor sinilii, de tufele liliachii ale nemuritoarelor cu petalele ca de hârtie ori de laptele cânelui, rămas verde fiind apărat de lăcomia vitelor înfometate prin otrava ce o poartă în trup. Iată și Nistru, oglindă argintie în cadru de sălcii. Acum dispare, acum din nou se iţeşte.

De după culmea unui deal apar câteva puncte albe. Sunt cazărmile şi turnul catedralei din Tiraspol.

Tighina e departe.

În adevăr abia ai ajuns pe culmea valului urcat și apare creasta cetății, mai apoi gara, destul de impozantă, cu numeroase turnuleţe la cele două aripi.

Ceia ce-ţi atrage atenţiunea dintr'odată, e grija vechii stăpâniri, pentru funcţionarii gării. E explicabilă, dându-se izolarea de centrele mari. Le împlinea surghiunul cu tot confortul traiului zilnic. În faţa gării, în mijlocul unui parc bine îngrijit, înflorit, se înşiră clădiri spaţioase, pentru personalul superior. În locuinţa inginerului exista până şi o sufragerie de vară, cu basen, din mijlocul căruia ţâşnea apă răcoritoare. Scoborât în gară, cel dintăi gând fu spre cetate. Avui o decepție. În loc să întâlnesc ruini, am dat peste ziduri întregi. În loc să află pustiu, am găsit forfota soldaţilor care făceau exerciţii. Totul e în bună stare, cu putinţă să fie folosit. Zidurile din afară sunt întregi, ca și încăperile din curtea cetăţii. Până și adevărata cetate, cu bastioanele rotunde dela colţuri, chiar pe malul Nistrului, nu e prea atinsă de ghiarele vremii. Numai biserica e crăpată și părăsită.

Scări de piatră te duc pe creasta lată a unuia dintre bastioane. Trebue oarecare prudență la urcare. Lipsind balustrada de sprijin iar treptele fiind înguste, uşor te prinde ameţeala, dacă îţi arunci ochii spre fundul adânc al turnului. Ajuns sus, curiozitatea îți îndreaptă întâi privirea peste apa Nistrului, aici cu liniștea bătrâneţii, spre țara crâncenelor experiențe sociale.

Gara

Un sat mare, cu multe case, înecate în desișul arborilor, se întinde până'n râu. Numai bucatele adunate în jurul caselor, îţi arată că e locuit. Încolo domneşte o liniște care te înfioară. Deşi în toiul zilei, nu auzi nici un scârţiit de cumpănă. Aştept îndelung, să văd măcar un copil mânând vita la adăpat. Totul e taină de mormânt... sau exagerarea închipuirei, în legătură cu ceeace se spune despre condițiunile de dincolo de Nistru.

Jumătate din podul care lega Tighina cu Tiraspolul, a rămas neatinsă, oglindindu-și zăbrelele de fer, tot cruciș așezate, în apa ce pare plumb topit. Cealaltă jumătate, trasă pe malul nostru, aşteaptă numai să fie încheiată la loc. Și totuși… ce distanță mare o separă de celalt mal.

Dincoace e continuarea vieții normale, ferită de nesiguranța zilei de mâne; dincolo e grija necontenită ca pe vremea când locurile erau stăpânite de tătari.

Satul din fața mea, locuit tot de moldoveni, îmi evocă vitregia soartei faţă de poporul nostru. Chiar acum când granițele s'au lărgit atâta, și ele nu cuprind încă pe toţi cei de-o limbă. Spre răsărit, ca și spre apus, spre miază-zi dar și spre miază-noapte, pretutindeni sunt priviri rugătoare îndreptate către noi, cerându-ne măcar sprijin sufletesc. Chiar Republica moldovenească, întemeiată de curând de Soviete, drept nadă pentru cei slabi de înger, este dovada existenței unei întinse regiuni, peste granițele actuale ale României, ocupată tot numai de români.

Vremea trece. Nimic nu spune în jurul meu, de luptele care s'au dat în preajma vechii cetăți de odinioară. Cucerită de turci, e arsă de cazacii lui Nolivaico, apoi iarăşi a fost clădită. Carol al XII-lea, pribegind după Pultava, în Tighina își are popasul mai îndelung. Aici a murit Mazepa, aici a trăit Stanislau Lecinski înainte de a pleca în Franţa. În războiul ruso-turc, de tre iori Benderul e cuprins de ruși. Pe urmă, după 1812, devine un oraş liniştit. Pe locul vechilor hanuri turceşti de lângă cetate, ia naştere orașul de azi, cu străzi regulat întretăiate, largi, cu case oblonite, aproape toate la fel.

Numai Soborul clădit la 1825, zice-se pe urma unei bisericuţi, Osperia, în care s'a închinat Ștefan cel Mare în 1482, domină clădirile joase, cu toate că și turnul lui principal e scund, înconjurat de alte numeroase turnulețe. Doar palatul unei bănci e mai răsărit, din piatră masivă. Încolo e tiparul unui oraş de stepă, mereu acoperit de pânza cenușie a prafului răscolit de vârtejuri.

Totuși Tighina cuprinde și ceva deosebit: Un atelier de modele şcolare, care funcționa mai înainte pe lângă Zemstvă. În el se confecționează frumoase și metodice tablouri intuitive pentru Șt. Naturale după tipul celor făcute de casa Deyrolle din Paris, deși cu mult mai reușite. Sunt pentru noi și mai interesante, căci materialul folosit şi arătat, e din ţara noastră.

După ce ai părăsit Tighina, apucând drumul spre Cetatea Albă, arunci o privire îndărăt. Nu o mai recunoști. Natura o îmbracă într'o haină nouă, înviorătoare. Totul e numai verdeață. Casele abia se mai zăresc. Turnurile Soborului, viu colorate, răsar deasupra negurii de frunziş.

Pretutindeni numai copaci; Jos în lunca largă a Nistrului e o mare de sălcii. O dâră de arini arată marginea apei, iar plopii piramidali sunt stâlpii de telegraf. Pe dealurile dinspre apus iarăși vii și pometuri, regiunea Tighinei fiind un centru vestit al fructelor.

Totul e ca o leică de verdeață.

Pe urmă încep din nou largile valuri de pământ, dogorâte de vânturile și arsița stepei.

TIMIŞOARA

E oraş de şes; munţii Banatului au rămas în urmă spre miază-zi. Ultimele lor valuri abea se mai zăresc uneori la orizont, departe, micşoraţi, învăluiţi în ceaţă. Valea Timeşului, largă, le-a luat locul; unită cu a Begheiului se perde în întinsoarea fără marginia Câmpiei.

Totuși în juru-i e variația vegetației abundente. Plopii piramidali, îţi arată drumul dela Lugoj, iar hornurile fabricelor abea răsar din dunga frunzarului des de copaci, care învăluie clădirile.

Șesul, ușurința mişcării în voie, i-a știrbit caracterul etnic. Temișoara a devenit sucursala Budapestei, avangarda de înaintare a stăpânitorilor. Navala lor însă s'a oprit aice. Pe văile munților cu greu a înaintat. Cu cât Timeșul e cu fața mai încruntată, cu atât băstinaşii sunt mai la ei acasă.

La Lugoj, cu munţii mai aproape, românii, țin cumpăna străinilor. La Caransebeş, cu munții în coastă şi apă mai iute, băştinaşii sunt în număr covârşitor.

Timişoara este oraş vechiu. Pe vremea lui Carol Robert, carea cunoscut ce e voinicia şi dragostea de ţară a românilor, era redusă la o citadelă cu ziduri înalte, apărată de mocirlele Begheiului. Cel puţin aşa o arată o stampă veche. Urmele cetăţii de demult, dărâmată şi apoi din nou construită, abea se, mai zăresc azi, iar Begheiul domesticit, strâns între maluri de ciment şi piatră, este navigabil.

Orașul nou, având spațiu îndeajuns, e în formaţiune. Croit după un plan american, a rămas neisprăvit. Prin aceasta însă are un tipar a parte, deosebit de a tuturor celorlalte orașe.

E un mozaic de orășele, având fiecare până și sinagogă despărţită. În mijloc, pe locul cetăţii de odinioară e inima orașului: Cetatea. De jur împrejur sunt mahalalele, tot orașe, Mehala, Fabric, Principele Carol prin sine sunt independente.

Între ele se întind şi ogoare sămănate. N'am văzut nicăeri scai și pălămidă. Când crezi că te afli în centrul orașului, cu casele strânse de o parte și alta a străzii largi, curată, bine întreținută, atunci te pomenești în preajma unui câmp cu păpușoi, spre a trece din nou în alt cartier, care ar puteà să facă cinste oricărui oraș mare. Din cauza acestei vrâstări de clădiri măreţe, şi câmpuri sămănate, de ogoare și orășele mici, Țimişoara presintă colţuri de neîntrecut farmec.

Eram atras de impozantul edificiu al liceului piaristilor. Privind spre îmbinarea celor două aripi ale clădirei, cu capela acoperită de o pânză verde, mă credeam în fața unuia din pavilioanele universității din Oxford. Câțiva paşi însă mutându-mă din loc, panorama se schimbă. Privirea alunecă peste un loc viran, cu câțiva strujeni uscați, și se opreşte asupra acoperișurilor de ţiglă veche a pavalioanelor spitalului, din mijlocul cărora se înalţă clopotnița capelei, ca două picături de apă asemenea cu acea a bisericelor modeste din vreun orăşel din Moldova. Alăturea de locul rămas ne zidit, se ridică dosul clădirilor nouă dela strada principală, pe când mai departe, spre cinematograful comunal, construcțiuni din roșu arată că viaţa nu lâncezeşte.

Asemenea tablouri le găseşti la fiecare pas. Edificiile mari, moderne, într'un spaţiu liber, înverzit, capătă aparenţa monumentală, cum e Abatorul comunal, cu turnul pavilionului central şi cele două statui dela poartă.

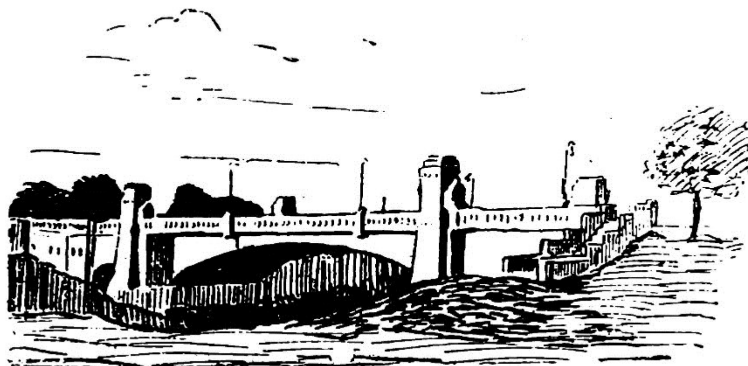
Ogoare cu pătlăgele roşii, învecinează palate, în dosul cărora crâmpeile din vechea cetate, nici de 30 de ani dărâmată, sunt pământ pe care creşte iarbă. Contrastele se îmbină într'un tot armonic, dacă e văzut din depărtare.

Când ieşi din Palatul Poştei, aproape cât şi cel din Bucureşti dai de o bucată din fortificație, din cărămidă aparentă, folosită ca depozit de maşini. Alături verdele intens al luţernei proaspăt cosită, formează ca o peluză clădirii masive a Băncii Timişane. Banca Naţională dinpotrivă e ca o vilă, cu o grădină bine îngrijită.

Din Parcul Regina Maria numai umbră şi flori, alăturea de podul larg de peste Beghei, se înalță baia centrală, cum numai în Budapesta am mai văzut. Pe urmă iar te perzi între zidurile de case dese, monotone, din „mahalaua” Fabric, cu catedrala milenară înaltă, impunătoare, alăturea însă de o bisericuță părăsită

greco-catolică, acoperită cu șindrilă așă de veche încât a prins muşchi.

Așezat în șes, boarea stepei ar învălui orașul într'o atmosferă de furnal. Parcurile întinse, cu arbori mari şi rămuroşi, îl umbresc, iar Begheiul, procură nu numai puterea pentru uzina electrică, dar prin adaptări sistematice, și băi răcoritoare pentru toată lumea. Amiaza și seara, când magazinele se închid, la „Strand”, basenul de înotat, e un adevărat furnicar de lume.

Podul spre parcul Regina Maria

Având în față câmpia rodnică a Tisei, iar îndărăt bogăția munților ca și o largă piață de desfacere, Timișoara a devenit unul din cele mai importante centre industriale. Fabricele, moderne, ocupă locul lor anumit în planul sistematic, păstrat, al orașului. E o desvoltare naturală a industriei locale, bizuindu-se, cele mai multe, pe materialul prim aflat în regiune. Prin ele însă caracterul etnic al orașului a suferit. Comerțul și industria sunt în mânile străinilor greu de urnit din loc. Cetatea, mijlocul orașului, e a lor. Românii au rămas în sate sau abea li s'a îngăduitsă fie lucrători în fabrici. Dimineaţa și seara, când tramvaiele curat întreținute, sunt pline de elementul activ, productiv prin muncă, nici prin gând nu-ți trece că te afli între străini. Nu auzi decât dialectul local al limbei româneşti. Cernăuţii, la câţiva chilometri de vechiul cordun, a rămas mai înstrăinat decât Timișoara, la câţiva chilometri de granița apuseană.

Un fenomen etnic invers de cel de până acum are loc acum. Băştinașii caută să cuprindă, încet încet, cetatea, să-și ia locul din care, zilnic, au fost alungaţi.

Va trece vreme îndelungă până ce schimbarea va fi complectă; îmbucurător e că fenomenul e viu. Trebue energie, hotărâtă și continuă de și nicăeri, ca în asemenea citadele înstrăinate, nu sar în ochi prin contrast, desbinările întristătoare politice, cangrena care ne mănâncă.

Numai școlile deocamdată pot aduce o primenire. Ce preţ puneau şi stăpânitorii de eri asupra acestui factor atât de important se vede după localurile împrăștiate în cuprinsul orașului.

Liceul piaristilor, cu ziduri înalte şi groase pentru cultura română, este exemplul viu al străduinții vechi de a cuprinde sufletele prin școală. În clădirea lui s'ar puteà adăposti o universitate. Laboratoarele de fizică și chimie, cabinetul de Științe Naturale, ocupă un rând dintr'o aripă întreagă. Și celelalte școli sunt mari, frumoase, cu spațiu deschis, cum e Internatul de fete, ori școala normală de băeţi.

În privința școlilor, un lucru bun, netăgăduit, am făcut: Școala Politehnică. În Timișoara e la locul ei, mai mult decât în București, fiind într'un centru industrial, la marginea Ruhr-ului nostru. Directorul ei, dornic de a lăsa urme de activitate intensă şi conştient de importanța culturală a instituției, își dă toate silințele să dovedească mediului sceptic în care se află că şi „fiii Românilor pot învăța toate învățăturile în limba Patriei”, cum avea credință Gh. Lazăr. Pavilionul nou, construit de curând începutul realizării unui plan pentru care nimeni n'ar trebui să fie sgârcit, aratăcă în fața liceului Piaristilor, în curând se va înnălța și altar științei românești, în jurul căruiaar trebui să se concentreze toate celelalte școli.

E nevoe de un mai mare sprijin de dat unor atari manifestări. Expoziția artiștilor bănățeni, deschisă în castelul lui Huniade, cu brâul roșude cărămizi sub crestăturile dela acoperiș, e un semn îmbucurător de viață nouă.

Muzeul bănățean, bogat, azi nu mai poate încăpea în clădirea prea mică pentru desvoltarea luată. Mai

mult ştiinţific, de şi are o colecţie de tablouri destul de însemnată, împuținată de pe urma sârbilor, poate servi drept sâmburele unui mare muzeu regional, în care partea etnografică să fie representată prin săli întregi, nu ca acum prin câteva vitrine.

Banatul e atât de variat înzestrat dela natură, iar oamenii blajini şi omenoşii – doar nu e de geaba vorba locală – *tot natu-i de omenie* – au atât de felurite manifestațiuni etnice, încât un muzeu regional complect ar fi o atracțiune și pentru străinii îndăpărtaţi.

Am da dovadă că şi noi putem înălța un palat cultural, cum e cel din Arad ori Târgu-Mureșului. În Temişoara i-ar fi locul natural, putând domina prin edificiul ridicat ca un monument al vitalităţii.

Dela 1557, aproape două veacuri semiluna era aninată în vârful minareturilor din cetate. La 1716 Eugeniu de Savoia a liberat'o de turci, dela care n'a mai rămas nici urmă.

Biserica ortodoxă

Tot aşa Timişoara trebue azi recucerită spre a fi unificată cu mediul etnic care o înconjoară. Rolurile de până acum trebuesc răsturnate. Pe când stăpânitorii de eri vroiau să staţiunea de pompare economică, până la sleire, a Banatului bogat în toate şi prin aceasta piciorul de sprijin al dominării lor asupra văilor întortochiate din munţii curat româneşti, noi trebue să o transformăm în straja vieţii noastre etnice spre apus.

Condițiunile naturale ne sunt în totul prielnice. Dovadă, viaţa plină care gâlgâie chiar acum, în perioada de transiție. Cât am umblat prin România, n'am văzut atâta activitate de refacere şi clădire din nou, decât doar în Galaţi. E semnul pulsului sănătos al vieţii. Până și pe Begheiu e mișcare, măcar că tăiat în două la granița sârbească, te-ai aștepta să aibă soarta canalelor din Bruges, de care îţi aduc aminte unele părţi din vechiul canal părăsit, cum e în dosul catedralei catolice.

Când pe parcelele, azi semănături, se vor ridica fabrici nouă, sau clădiri la fel cu cele existente, Timișoara va deveni cel mai însemnat centru din țară, după Bucureşti, întrecându-l prin sistematizarea și chiar estetica străzilor stabilite de mai înainte, pe planul metodic alcătuit.

Natura ne-a favorizat, cu darurile ei din belşug hărăzite; trecutul ne vine în ajutor prin importanța ce s'a dat acestui oraș. Elementul pasiv din complexul evoluţiei omeneşti e minunat. Rămâne elementul activ.

E momentul să dovedim că și noi știm a arătă rostul ce-l avem în lume.

Doamne! Deschide-ne ochii ca să vedem bine prielnicia momentului, care nu se va mai întâlni; împrăștie ceața ca să nu mai rătăcim asemenea unor umbre cu înfăţişarea de oameni.

TULCEA

Mi-a adus-o aminte crenguţele de sălcii, cu florile argintii, care vestesc bucureştenilor că în afara îngrămădirilor de case cu vârtejul patimilor ucigătoare, a sosit primăvara, vremea înviorării, a cătării spre zări senine, a spovedaniei și priminirii sufleteşti.

În luna aceasta, un drum la Tulcea, e farmecul desăvârşit.

De cum te-ai suit pe vapor, la Galaţi, uiţi tot ceeace poate să-ți tulbure viața. Dunărea te linişteşte. Seninul cerului te chiamă spre gândurile ceva mai înalte. Răchițele cari te întovărăşesc, îţi spun de vremurile depărtate, când Mântuitorului i-a eșit înainte norodul, strigându-i "Ossana, Ossana", iar El le răspundeà blând, dar sguduitor; „Pace vouă".

Lași în urmă maldările de lemne şi scânduri de pe malul portului; încet, încet dispar zidirile fabricelor și a docurilor; hornurile înalte se pierd în aburul ce se îngroașă ca fumul de tămâie în fața altarului. Rămâi sclavul naturii în plină trezire la viaţă.

Dealurile Dobrogei încep, înverzite, să se arăte. Pintenul Bugeacului ajunge până în lunca numai apă. Pe urmă se înalță în lungul malului, domoale, blânde, surâs biajin de moșneag cuminte. Netezite ca de o mână uriașă, se lasă lin spre îmbătrânita apă, care le-a îndepărtat din cale-i. Totul e liniştitor. Pare că ai intrat în o regiune fermecată. Numai puzderia păserilor călătoare, ostenite încă din drumul lor lung, cât mai dă sgomot. În colo e muta dar impozanta înviere a naturii, doborâtoare tocmai prin taina puterilor nevăzute.

Mai încolo dealurile se îmbracă în haina pădurilor, cu mugurii plini de sevă, strălucind ca niște pietre scumpe.

Șueratul vaporului, prelung sunet strident, turbură liniștea adâncă. Se apropie Isaccea, cu gropile de marmoră roșie, vănătă, albăstrie. Un punct de forfotă omenească, un du-te vino scurt, pe puntea dintre ponton și vas, rara legătură a orășelului isolate cu lumea largă. O corabie turcească, cu paianjenișul odgoanelor și a catargurilor, se leagănă mai vioi sub lovitura valurilor întărite prin manevra vaporului. Pe urmă iarăși liniște.

La Ceatalul Ismailului, Dunărea se despică. Sunt cele: două braţe care cuprind delta, loc de luptă fără mult sgomot, într epământul nou și apele din care răsare.

La o cotitură apare Tulcea. Când am văzut-o întâi privire ami-a fost atrasă de morile de vânt, resleţe pe culmea dealurilor, ca nişte cruci cu braţele scurte, lipite pe dunga cerului albastru. Morile de vânt sunt o caracteristică a Dobrogei. Ele arată domnia vântului, care spulberă praful, înălțindu-l în vârtejuri de trombe, duşmanul neîmpăcat al arborilor resleţi, sgribuliţi spre pământ. Omul însă şi l'a făcut folositor. Neavând puterea apei, lipsindu-i puterea focului, s'a îndreptat spre aceia a vântului.

Între morile de vânt de pe deal şi Dunărea mai mâniată aici din pricina unor colţi de stâncă rămași în cale, se înșiră în amfiteatru casele orașului.

Cheiul plin de lume, şi cei cu treabă şi cei curioși, îţi aduce aminte că Tulcea e port dunărean. Sulina şi Galaţi însă îl înădușă. Vapoarele de mare trec prin faţa lui, fără măcar să poposească o clipă. De aceea lângă chei, nu sunt decât prea puține magazine, cu acoperișul ieșit, din solzi de olane înegrite.

O stradă principală, în lungul Dunărei, e inima orașului. Aici e răcoreala adusă de apă, mărită ceva prin câţiva salcâmi. Aici sunt înșirate cafenelele, loc de odihnă prea îndelungată, pentru cei cari nu ştiu cum să-și omoare altfel vremea. Tot aici sunt și câteva din clădirile autorităţilor, înălțate pe vremea unui prefect care nu se socotea exilat. Statuia lui Mircea cel Bătrân era semnul ridicat din nou că Dobrogea a făcut parte de demult din trupul României.

Strada comercială face cruce cu cea de odihnă. Ea e drumul vechiu de legătură cu lăuntrul Dobrogei.

Pe urmă se resfiră căsuțele scunde, cu zăplazuri înalte, viaţa ascunsă de odinioară când mâne nu ştiai ce se va mai întâmpla, ca și apărarea împotriva dogorelei soarelui, mai arzător aici, în strânsura clădirilor, decât sus pe deal. Nimic nu te oprește din drum, decât oboseala mersului pe străzile cu bolovani proemi-

nenți. Totuși pentru cel care a pășit întâia oară din restul țării, la fiecare pas te izbește deosebirea totului.

Aşezată la capătul de nord al Dobrogei, în Tulcea mai mult decât în Constanţa, s'a păstrat mozaicul etnic, aşa cum era pe vremea Turcilor. Români, evrei, turci, bulgari, alcătuesc o insuliţă, nu totdeauna de pace. Pe fiecare an, încet, rămășițele orientului sunt din ce în ce mai şterse.

Tot şcolile au ajutat la această schimbare. În special liceul, deși cu profesori mereu fugiți din exilul în care se credeau asvârliţi, din an în an își arată puterea-i de primenire sufletească asupra populaţiunii, datorită celor câțiva mai conştienţi de menirea lor, deci lucrând mai cu dragoste.

Aşa era Tulcea de dinainte de războiu, cum o cunoştem. Valul răprasnic al unui duşman de tot hain, a adus prefacere în rău. Relativa sărăcie de mai înainte, datorită isolării și traficului slăbit, a căpătat un colorit mai întunecat. Ruinele caselor distruse de bulgari, arată suferințele populațiunii româneşti. În focul înaintărilor şi retragerilor repetate ale armatelor potrivnice, oraşul se resimte de pustiirea obuzelor. E încă unul din oraşele, cari aşteaptă cu drept cuvânt alinarea, cam prea întârziată, a jertfelor suferite în ultimele evenimente. România întregită nu poate să lese prea îndelung rănile deschise din regiunile de sacrificiu.

Dacă oraşul în sine nu ademeneşte prin nimic alta decât reminiscenţa mai vie a unor vremuri aproape apuse, în schimb tot natura îi dă un cadru de frumusețăa ce nu se uită.

Prelungind preumblarea pe strada principală către răsărit, în urcuș nesimțit, te trezești pe vârful promontorului Hora de unde privelîştea te ţintueşte locului.

Adăpostit de umbra obeliscului ce însemna stăpânirea română, privirea se odihneşte peste luciul deltei. Cât vezi cu ochii numai apă și stuf. Departe spre nord, o dungă gălbie îți arată malul basarabean, iar o grămadă de sclipiri ca de stele, înseamnă locul unde se aflã Ismailul. Încolo e stăpânirea Dunărei. Din mijlocul pajistei de papuriște, crâmpeie de dungi argintate indică brațul Sulinei, canalul de legătură a României cu restul lumei.

Pe acest drum ascuns în stufăriş, plin de lumea păserilor tot atât de împestrițată ca și în delta Nilului, străbat vapoarele uriaşe, deprinse să înfrunte furia talazurilor de pe Ocean. Aici la poarta Orientului, începe drumul prețuit, sfârșit în Marea Nordului. Nici nu bănuești că prin liniștea ridicată din întinsul domeniu al deltei, străbate drumul celei mai intense vieţi economice; şuşiniţa de apă ascunsă în verdeață, este fereastra prin care străbate aerul dătător de putere. Aici prinzi mai intens preţul darului pe care ni l'a hărăzit natura prin Dunărea invidiată de atâtea noroade. În ceața ce se lasă peste locul în care se zămişleşte pământ nou, ţi se arată icoana comorilor adunate pe pământul nostru.

Din tăcerea sfântă ce învăluie întinsul deltei, un glas ca de trâmbiţă se desprinde: „Comorile n'au valoare fără vrednicia omului.

În mânile lui stă fericirea râvnită.

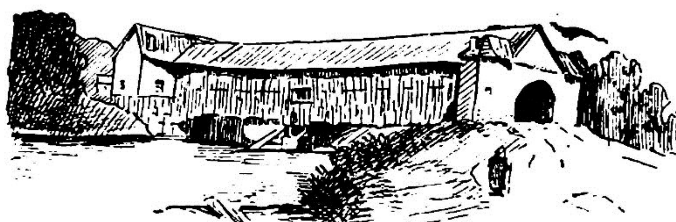
Fericirea fără muncă e vis deșert”.

TURDA

Numai faptul că în apropierea Turdei se află locul unde a fost ucis hoțește Mihai-Viteazul și ar fi de ajuns ca acest oraș să însemne mult pentru noi.

E un oraș de mare viitor, căci întrunește toate condiţiunile pentru a prospera. E la marginea munților Apuseni, dar și la al Câmpiei Transilvane. Din el pornește singura linie ferată, îngustă, care pătrunde mai adânc în Țara Moților. De și e pe Arieş, totuși e lângă un șes netezit, la îmbinarea năprașnicului râu de munte cu Mureșul în care dă. Muntele îl are în spate; în jurul lui sunt coline iar șesul e în față, condițiuni geografice minunate.

Marii strategi Romani, nu degeaba au ales locul acesta pentru stabilirea municipiului Potassa și el, zice-se, zidit pe ruinele orașului dac Dierna. Din trecut n'a mai rămas nimic, decât cărămizele rezlețe ce se mai scot din brasdă, ori tuburile apeductului, care alimenta municipiul.

Vechiul pod acoperit

Mai târziu orașul Turda fu scoborât în vale, în o covată lăsată de râușorul Turul, tăiată la margene de un cot al Arieșului.

Așezarea lui însă, importanța strategică ce o avea, i-a fost și nenorocirea. Rar oraș din Ardeal care să fi suferit atâtea devastări. Mihai Viteazul de două ori i-a dat foc. Turcii l'au prădat. Valurilor de restriște urmau încercări de restaurare și înviere. I se dădeă o deosebită însemnătate prin dietele care se țineau în el, cea de pe urmă, a 127-a, în 1759. În Turda, a avut loc și sinodul bisericii ortodoxe, când s'a ales episcop Andrei Șaguna.

Se lămurește atunci de ce Turda ajunsese unul din centrele puternice ungare, un soiu de cetățuie de unde se încercă întinderea influenței de maghiarizare asupra Munţilor Apuseni, cu locuitori atât de îndârjiți. Tot așa se explică furia deslănțuită în 1892, cu prilejul Memorandului, asupra casei lui Raţiu, pe zidurile căreia azi ar merita să fie pusă o placă.

Când vii dinspre Ghiriş (Câmpia Turzii), nu vezi decât Turda-nouă, de-a dreapta Arieşului, hornuri înalte printre plopii rămuroși ai zăvoiului care servește drept grădină publică. Abea când te apropii de gară se arată turnul renovat al bisericei reformate, prismatic, cu săgeata prelungă încadrată de patru turnulețe mici, după tipul atât de des întâlnit în Ardeal.

Ca să poți căpătă o ochire asupra orașului trebue să urci dealul dinspre răsărit, cu cimitirul vechiu românesc neîngrădit. De aice se prinde întreaga lui arhitectură simplă, așà cum i-a permis văiuga în care e așezat.

În lung sunt două–trei străzi paralele. Cea din mijloc e principala, lărgită în centrul orașului, spre a da spaţiu pentru nelipsita piață. Aice sunt strânse toate edificiile mai mari și mai ales mai vechi. La un capăt e palatul prefecturei, cu locuinţa oficială a prefectului. În celalt capăt al pieței e biserica romano-catolică din veacul al XV-lea fără turn, cu exterior care-i arată vechimea, dar cu interior luminos, fiind de curând reparată. Aicea e biserica reformată, cea mai veche, transformată dintr'o biserică gotică, din care numai frumosul portal a mai rămas.

În jurul pieţei, sunt case micuţe, cel mult cu 2 rânduri, dar cu curte mare servind drept popas, în zilele de târg, căruţelor venite cu bucate. În faţa cafenelei destul de curată, o casă mai veche, cu dublu acoperiș de

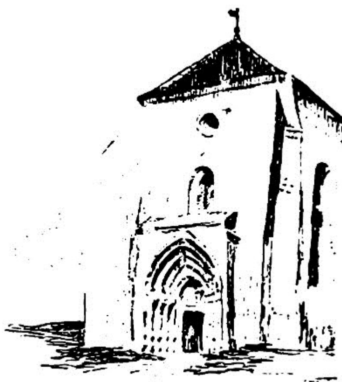
şindrilă, peticit pe jumătate cu tinichea, îţi atrage atenţiunea prin o placă de marmoră roşcată, cu un medallion alb. Aice s'a născut romancierul ungur Baron Miklos Josika.

Dese ori vezi asemenea semne de deosebită atenţie dată oamenilor mai de seamă a stăpânitorilor de eri.

Puterea administrativă a dispărut din ținuturile samavolnic guvernate, însă au rămas urmele cinstirei acelora care dau veșnicie prin cultură, unui popor. Sunt exemple care nu ar trebui nesocotite.

Răzămat de crucea știrbită din cimitirul românesc, urmărești mai departe în tihnă așezarea orașului. Privirea îţi e atrasă de o clădire imposantă, așezată sub coasta dealului apusan, numai vii şi vile. E liceul „Regele Ferdinand", ținut curat, cu laborator de fizică, material didactic ales pentru Șt. Naturale, şi cu o bibliotecă românească destul de bogată. În sala festivă, luminoasă, spațioasă, se țin conferințe pentru elevi și public. E o clădire nouă. A fost terminată în 1911. Obiceiul foștilor stăpânitori, în ce priveşte şcolile, iarăși ar trebui de imitat. Ei le clădeau temeinic.

Nu se îngrijeau numai de ziduri. Când deschideau porțile unui local, se găseà instalat înlăuntru tot ce trebue pentru funcţionarea efectivă a şcolii. În sălile proaspăt vopsite, cu ferestre făcute anume pentru săli de clase populate, nu se muta mobilierul vechiu, peticit, cu bănci oloage, cu table roase. Aşezau la locul lor ceeace formează zestrea şcolii: material didactic, bibliotecă până și epidiascop portativ pentru proecţiuni. Astfel impuneau, iar directorul nu erà silit să neglijeze conducerea educativă și culturală a elevilor, umblând după expediente pentru a introduce viața reală școlară între zidurile goale.

Portul gotic al bisericei reformate

În afară de liceu, în afară de o şcoală secundară de fete, demnă de pomenit e „Casa Principilor", clădită pentru găzduirea principilor ardeleni când veneau la diete. Renovată în preajma războiului, ameninţă din nou cu năruirea unei aripi. E păcat, căci ar puteà servi de minune pentru muzeu și cămin cultural. Aşa cum este însă, dovedește cât preţ punem noi pe cultură. Mai dovedește însă și lipsa de însuflețire a celor în sama cărora se află. Intrând în lăuntru, îţi face impresia că chiar ai noștri aşteaptă să se întoarcă ziua de eri. Nimic schimbat din ceeace erà.

Totul a rămas ca mai înainte.

Un semn, cât de mic, nu arată răsturnarea condițiunilor istorice. Principii ardeleni înşiraţi în frumoasa sală festivă, pare că te întreabă: „Ce cauţi aice? E încă lăcașul nostru. Nu vedeţi că e lăsat ca locașul nostru de veci? Priviţi prin prejur. Totul aduce aminte de stăpânirea noastră: Tablourile, arhiva, documentele, casa săteanului din odaia dejos".

Și doar în Turda s'ar găsi o mână de intelectuali români, care ar puteà săvârși primenirea cerută, nu numai de prefacerea vremii dar mai ales de sentimentul dreptății, răscolit când rătăcești prin cartierul românesc.

Turda, ca și mai toate orașele ardelene, sunt înstrăinate. Logic e să fie așa, de și nu e drept. Ungurii, sașii și evreii maghiarizați sunt stăpânii comerţului, industriei și a clădirilor mai de samă. Românii au fost pare-că tolerați. Sunt îngrămădiți sub coasta dealului dinspre răsărit. Acolo, cu străzi nepavate, cu căsuţele lor simple, fără ziduri și porţi înalte ca în restul orașului, s'au strâns în jurul bisericilor lor, din păcate și aice

de două feluri. Cea ortodoxă, şi mai asuprită, abea se zărește, aproape de Arieş. A căpătat faţă, puţină spoială, cu ocazia vizitei regale. Cele unite, căci sunt două, mai în vază, stau de strajă una în Turda-veche, alta în cea nouă. Stăteau, sărmanii români, nu ca în ţara lor, ci păsuiţi. Acum măcar să li se infiltreze gândul că sunt stăpâni la ei acasă. E datoria intelectualilor aceasta!

Noroc de zilele de târg. Atunci în piaţă nu clocotește decât graiul românesc, iar cele câteva firme românești, strălucesc pare-că mai mult decât în celelalte zile.

Portul e schimbat. Pantalonii largi, dela Feleac în jos, tot mai rar se văd. Se obișnuește mai mult pantalonii strânși pe pulpă, de aba, cămașa potrivit de lungă şi minteanul scurt. Femeile port ciubote, fustă neagră încrețită, pieptar strâns la talie, fără mâneci, răscroit la piept și despicat înainte.

E năvala satelor, speranţa regenerării și a stăpânirii efective. Până atunci însă trebue muncă și mai ales ceva mai multă conştiinţă şi demnitate naţională. Fără violenţă, chiar fără ură, trebue de lucrat însă intens, fiecare în domeniul lui restrâns, pentru ca energia națională, dacă n'au stâns-o grelele valuri din trecut, să isbucnească pe toate tărâmurile. Pentru aceia sforţarea deplină trebue pusă în jurul şcolii, și de către cei care conduc, dar mai ales și de cei care-i slujesc.

Sunt clipe din viața popoarelor când nu se poate spune numai: îmi împlinesc datoria de salariat şi s'a isprăvit! Mai cu seamă acolo unde presentul evocă la fiecare pas tendința de nimicire etnică din trecut, se cere mai multă energie și însuflețire.

*
**

Călătorul neștiutor de împrejurările locale, s'ar minuna în sinea lui, mai ales toamna, aruncându-și ochii în curţile gospodarilor. Nu ar vedea stivele de lemne, aprovizionările pentru iarnă. Cei din Turda sunt oameni fericiți în această privință. Sunt scutiți măcar de specula negustorilor, a cărăușilor dela gară și a tăetorilor de lemne. Ei se bucură de bogăția naturală a subsolului Câmpiei transilvane: gazul metan.

Dela Sărmășel, conductele aduc energia eftină, până la Turda; aice se resfiră prin alte conducte mai strâmte, mai în toate casele. Gospodina întoarce robinetul, aprinde gazul şi plita e încinsă. Tot aşa iarna, focul nu se mai stinge. Gazul, aprins în sobă, răspândește o căldură vie, deși cam usucă aerul din odaie. E dreptul că sunt și neplăceri; uneori, din neprevedere sau când o crăpătură cât un fir de păr se face în pereţii tuburilor, se întâmplă nenorociri. Dar ele sunt rare iar dacă se iau precauţiuni, gazul e inofensiv.

Încălzitul cu gaz explică marea curățenie ce domneşte în clădirile publice. Bunăoară liceul, e oglindă și pe lăuntru, căci caloriferele înlocuesc sobele, înlăturând afumatul păreţilor și celelalte desavantaje ale încălzitului cu lemne.

Tot datorită acestul dar natural, ieftin şi din belşug, Turda a ajuns un însemnat centru industrial.

Pe lângă metan, cel mai curat din lumea întreagă, darul Câmpiei, se adaogă și bogăția regiunei în sare, gips, piatră de var, darul munţilor –: se lămurește astfel desvoltarea industrial aTurzii.

Fabricele sunt îngrămădite pe partea dreaptă a Arieşului, în apropierea gării. Sunt, după cum e de aştep-tat în mâna străinilor iar majoritatea lucrătorilor tot străini sunt. Se găsesc vreo 12 fabrici mari; mai însemnată e cea de ciment, cu hornurile înalte, din care, într'una, ies nourași alburii; de cum se înserează devin luminoși, așa încât de după dealurile dela răsărit, pare că în locul Turzii ar fi gura unui vulcan, din care fumegă slabe fumarole.

Cam tot așa de însemnată e fabrica de sodă, după procedeul Solvay, și cea de sticlă, cu 5–600 de lucrători. Vin apoi fabrici de bere, de ipsos, de var, de ghiaţă ş. a.

După, cum fabricele de ipsos și var, folosesc gipsul, alabastrul ori piatra de var, din apropiere dela marginea Munţilor Apuseni tot așa fabrica Solvay, foloseşte masivul de sare, chiar de lângă oraș.

Intrarea în ocnă se află ceva mai încolo de biserica greco-catolică din Turda-nouă.

O galerie lungă de aproape în chilometru, luminată cu electricitate, servește de tunel pentru socaterea sării cu vagonetele.

Salina e sub coama de deal, iar galeriile au forma de clopot, cu suprafețele frumos vrâstate negru cu alb, în dungi încreţite fel și chipuri.

De admirat este ecoul repetat, stârnit în clopotele adânci de sare.

Orice sgomot, vorbă, șuerătură ori lovitură, se repetă de vreo 20 ori, tot mai slab și mai iute.

Aceste sunt salinele noi. Cele vechi, chiar de pe vremea romarilor, aveau intrarea pe lângă frumoasa şcoală de agricultură, a cărei vie se scoboară pe panta ce dă spre lacuri. În fundul unei depresiuni ca un crater, sunt ochiuri de apă sărată, fără fund. Atât de concentrată e soluţia încât plutești la faţă fără frică, dacă nu ştii înota, de și dedesupt e adâncul salinelor părăsite.

Imprejmuirea imediată a acestor lacuri e un peisaj saharian. Râuri vremelnice scot sarea din mal, împrăștiind'o în lungul cursului lor. Pe vreme de secetă drumul apelor torențiale e numai sare, cristali mărunți, albi ca zăpada. În jurul ochiurilor sărate nu cresc decât plante roșii, cărnoase; când le bate soarele 'n dungă, pare că sunt tufe de mărgean. Mai în afară e rama lată formată de Floarea sării, covor albastru-violet, în contrast cu albul fundului, numai nisip sărat. De jur împrejur sunt dealurile, cu ţesutul sămănăturilor, când verzi ca'n primăvară, când aurii ca'n toiul verii. E un colţ din împrejurimile Turzii, foarte vizitat din cauza cuibului de umbră dela şcoala de agricultură, ca și din cauza băilor ne tarifate din lacurile sărate.

Venind vorba de împrejurimi nu pot rămânea nepomenite.

Sunt variate. Spre nord-est se întind colinele domoale, marginea Câmpiei, peste care șerpuesc în largi coturi soseaua ce duce la Cluj peste Feleac, ca și aceea care duce la Petrida, pe valea Hasdatului. Satele sunt rare, în îndoituri de teren.

Peste tot sunt întinse ogoarele după cum pe coastele dealurilor care încing orașul sunt numai vii.

Spre apus se ridică pragul de piatră de var în care e tăiată vestita Cheia Turzii, o despicătură îngustă, a cărei siluetă se vede cine știe de unde, din câmpie.

Dincolo de acel prag se înalţă valurile scunde ale Munţilor Apuseni, din ele răsărind mai ales crestele, când gheburi, când dinți de ferestrae, a Munţilor Trascăului din piatră de var. Mai ales până la amiază, când soarele îi bate'n plin, se deslușește fiecare coastă, fiecare ogaș, în cadrul azuriu al pădurilor dela poale.

Șesul numai porumb, dealurile molcome numai vii și ogoare, munţii variaţi ca forme, se îmbină în aşà fel, încât dau Turzii împrejurimi pe care nu te saturi să le admiri.

TURNU-SEVERIN

E unul din orașele cu împrejurimi frumoase. Braşovul ori Câmpulung sunt între munţi; orizontul e închis; doar cerul îţi dă lumină şi variaţie. Iaşii are dealurile, peisaj molcomitor, cu zare îndepărtate.

Turnu-Severin presintă un caleidoscop de forme și mai ales de culori, căci între culmele de dealuri depărtate, curge Dunărea.

Abea ieșită din vâlvora strâmtorilor, se odihnește după grea trudă. Ș'a făcut pat larg din prundiș și nisip. Sătulă de umbra munților şi a fagilor, se întinde, cât poate, la soare. Unde și unde câte un pâlc de sălcii ori arini, care o mai răcoresc ori îi țin de urât prin şoapta frunzelor. Lenevită, se lasă în voia locurilor, cotind mereu, iar sarcina fărâmăturilor din munte o asvârle în cale, înălțând ostroave.

Teatrul.

Aici, la Turnu-Severin e mai mult un lac, decât un fluviu, prilejind ochiului zări depărtate, luminoase, mereu schimbându-și îmbrăcămintea din primăvară până'n toamnă, în cursul zilei, de când dunga aurie a răsăritului de soare poleește apa, până când luceafărul de seară sclipește în valuri, alăturea cu oglindirea jucăușă a luminii din vârful vreunui catarg.

Dar mai este ceva care aduce Dunărea, acest dar blagoslovit ce ni l’a hărăzit natura. Despicând poartă în zidul munţilor, bătrânul fluviu croește drum slobod valurilor de aer mai cald, ce vine dinspre Mediterana; puterea crivățului ce biciueşte aspru restul țării, aici se domolește.

Rezultatul? La Turnu-Severin și Vârciorova, în luna lui Mai te crezi în Italia. Covorul de flori aici e mai împestrițat decât oriunde în țară, cu culorile cele mai oacheșe. Iarna aproape ocolește locul. Numai la Constanţa, lângă Mare, clima e mai dulce în toiul iernii decât la Turnu-Severin. Temperatura medie a lunei lui Ianuarie este de –2^0, cea mai ridicată din toată țara veche, după Constanţa și Sulina; frigul cel mai mare care s'a înregistrat la Turnu-Severin a fost de – 21^0,5 în 1909, dar numai cu un grad mai jos decât frigul cel mai mare dela Constanța din1888, care fu de – 20^0,7. Vegetaţia e bogată, variată. Mănânci sâmburi de migdală, cum ai dejghioca nucile. Viţa de vie se agaţă de copaci ca în Portugalia, iar trandafirii din grădina trandafirilor de pe malul Dunării, te transportă cu gândul pe malul Adriaticei. Puțin, puțin dacă omul ar fi mai băgător în seamă de ce i-a dat natura și i-ar veni ceva în ajutor, în serele din Turnu-Severin lesne s'ar putea crește Violetele de Parma și nu s'ar mai aduce, cum se aduceau înainte de războiu, flori din țări străine. Dacă oamenii… aici e totul.

Totuși mai mult însă decât oriunde, oamenii, aici, dau dovadă de oarecare energie mai deosebită. Prin Porţile de fer străbate ceva și din apusul plin de îndemnuri.

Turnu-Severin e singurul dintre orașele din România cis-carpatică, care aduce cu orașele trans-carpatice. Mai întâi nu sunt măhălăli, case de stuf ce încadrează sâmburele de clădiri cu două rânduri. Sunt multe magherniţe în jurul piețelor dela periferie, dar orașul nu are hibriditatea celorlalte. Apoi Turnu-Severin e construit după un plan hotărît. Străzile sunt paralele cu malul apei, iar altele, în curmeziș, taie pătrăţele regulate. Străzile sunt bune și dacă ar fi mai curate ar da impresie mai apropiată de occident. Nu e vorbă că și aici, ca și la Vaslui ori aiurea, găseşti – chiar pe bulevardul principal – sisteme deosebite de pavaj, după

schimbarea deasă a administraţiunii, fiecare cu planul ei.

Fie meșterii întrebuințați, fie arhitecți mai puţin savanţi, dar mai practici veniţi de „dincolo”, fie influența vecinătății ori a emigrărilor, când vii din Banat în Turnu-Severin, nu ai transiţia bruscă a două lumi deosebite. Găsești și aici pieţe largi, pavate înconjurate de ziduri de case, una lângă alta; găsești mai mult decât oriunde acoperişuri de ţigle, ferestre oblonite; până şi acele geamuri mai proeminente care se deschid deosebit de restul ferestrei, cum e în orașele din Banat, se întâlnesc adese. Piaţa principală, cu un parc ce ar puteà fi mai înflorit, e înconjurată de clădiri solide, sobre, fără zorzoane inutile și costisitoare. Sunt așezări gospodăroase.

Chiar clădirile mai nouă au păstrat ceva din simplicitatea veche. Dintre ele localul liceului este mai impunător, foarte bine păstrat, an cu an reparat, curăţit şi mai ales înconjurat de o grădină bine îngrijită, adevărat parc cu plante variate, multe exotice; ar fi o admirabilă grădină botanică pentru elevi și populațiune, dacă s'ar pune în dreptul fiecărei plante un ţăruș cu o placă cu numele corespunzător.

E singura şcoală secundară pe care o cunosc în ţara veche, care nu e asvârlită într’un maidan gol. E respectul și cătarea dată unui templu de lumină. Ce contrast între liceu și școala normală, îngrămădită într'o veche clădire, la marginea orașului, nepotrivită pentru o școală pregătitoare pentru educația viitorilor propagandiști ai culturii și atât de neîncăpătoare încât cancelaria directorului și a secretarului este ușă'n ușă cu latrina.

Spiritul de inițiativă și de donații, l-am găsit aici mai desvoltat decât aiurea. Din inițiativa particulară se înalță un mândru și impozant teatru, dintr’o donație s'a clădit școala comercială. Biblioteca “Bibicescu”, cu ramificații în județ e o frumoasă dovadă de dragostea pentru locul copilăriei. E o mișcare mai deosebită decât aiurea, chiar și în alte direcțiuni.

Un profesor de științe naturale d. C. Lacriţeanu, își întrebuințează puținul timp rămas liber, ocupându-se de studii agronomice, din care a publicat ceva; un alt profesor, d. Bărcăcilă, directorul liceului, își cheltuește din vreme şi din firava-i leafă, adunând tot ce se găseşte în domeniul archeologiei și al preistoriei. Când vizitezi liceul, trebuie întâi să te închini la zeitățile strămoșilor noștri păstrate cu sfințenie, alăturea de frumoase inscripţiuni vechi dar și mai nouă, ori uneltele oamenilor primitivi sălășluiți în ostrovul Corbului. E sâmburele unui frumosși interesant muzeu, creat prin sârguința și cheltuiala unui profesor.

Tot un profesor, d. Th. Costescu, e acela care s'a dat peste cap pentru a isprăvi teatrul, după cum la o moșioară ce o are a întemeiat un sat model, cu o școală de meserii, cum nu s'a făcut de Stat. Sunt atât de rare asemenea energii active, încât dau caracteristica locului; mai ales unite, ar puteà săvârși minuni.

Monumente istorice nu există în orașul, relativ nou. În schimb în cuprinsul lui stau ascunse ruinele castelului și oppidului roman, mărturia neștearsă a obârșiei noastre.

Capătul de pod ce a mai rămas, deși gata să fie cu totul șters prin impietatea tuturora, arată importanța veche a regiunii. Prin înlăturarea ţărnii dela suprafaţă apar celulele de piatră ale soldaților romani, păzitorii locului, înșirate dealungul străzilor încă bine păstrate. Câteva pietre funerare cu inscripțiuni citeţe, sunt asvârlite și expuse colților vremii, formând bănci de odihnă pentru puţinii care calcă locurile acestea, evocatoare de vremuri străvechi, dar și recreatoare prin priveliștea minunată ce se prezintă ochilor.

Cei mai mulţi se îngrămădesc în grădina publică, frumoasă și ea, din desișul căreia răsar ziduri vechi ca „turnul lui Sever”, mai bine păstrat decât „Podul lui Traian”, fiind, după spusa cunoscătorilor, restul dintr'o clădire medievală.

Viața, de eri se împletește cu cea de azi. În dreptul grădinii, pe malul Dunării, se înșiră portul, șantierele, gara, iar mai încolo, pe dâmb, modernul abator, căruia însă după războiu i s'a schimbat destinația, fiind transformat în… crescătorie de cai.

Rar oraș care să cuprindă în el urmele trecutului glorios, oprivelişte atât de fermecătoare și mai ales condițiuni fizice prielnice pentru o desvoltare înfloritoare.

TĂRGOVIŞTE

Plecând dela Bucureşti către nord, ceasuri întregi străbaţi numai prin şes. Cât vezi cu ochii nici un dâmb. Totuşi este o deosebire de şesul din spre Feteşti. Dincoace pădurile sunt mai dese formează ca un gard viu ce închide zarea mai ales de către apus. Umezeala e mai mare; se vede după portul mândru al stejarilor. Se trage boarea răcoróasă în lungul luncei largi a Ialomiţei; se simte influenţa munţilor, ascunşi departe, către nord. Nu-i zăreşti dar te ajunge răsuflarea lor.

Treci de Titu, nod important de linie ferată. Spre apus, dea-lungul drumului de fer, de şi tot depărticior, începe ridicătura unei terase, care înalţă linia terenului. Copacii iau forme fantastice; ici stâlpi de telegraf, înverziţi de iedera acăţată până'n vârf, dincolo pini mediterani cu ramurile întinse numai spre vârf.

Ogoarele par poiene. Macul, le stropeşte cu pete ruginii iarsălciile par cu flori albe, prin noianul fluturilor care stau ciucură pe ele.

Asemenea decor te întovărăşeşte, până la Târgovişte.

De pe platforma turnului înalt de lângă ruinele Palatului Domnesc, bastionul bine păstrat numit Chindia, se desfăşoară panorama întreagă a oraşului, cu atâtea amintiri străbune.

Ruinele Palatului Domnesc şi Turnul Chindiei

Spre miazăzi, ca şi spre apus, e şesul fără margini, pe care se sprijină cerul. Către răsărit în stânga Ialomiţei se înalţă dealurile numai vii. Pe vârful mai înalt, un cuib de case cu acoperişul roşcat al ţiglelor, contrastează, cu întunecatul verde al pădurilor ce-l înconjoară. E Mânăstirea Dealului, liceu militar model, dar şi mânăstire îmbrăcată în dantelă de piatră. E locaşul care adăposteşte craniul lui Mihai Viteazul, într'un sarcofag proaspăt sculptat.

După o îndoitură de teren stă ascunsă tainica Mănăstire Viforâta, cu linişte deplină.

Peste dealuri, înspre miază-noapte, se înalţă ca un gheb larg, masivul Bucegilor, învăluit în scama norilor alburii, pânză deasă care îi acopere vârful, lăsând puţin să străbată petele albe de omăt.

La îmbinarea dealului cu şesul, e aşezat vechiul scaun de domnie al Basarabilor, vreme de peste trei veacuri. Abea la 1733, capitala fu mutată mai la şes.

Târgovişte nu e oraş în înţelesul celor din Ardeal. E o mare, întinsă, insulă de grădini, presărată cu petele ruginii ale acoperişurilor de case, răsleţe, ascunse printre crengi. Nucii stufoşi, se amestecă cu sălciile dinspre zăvoiul Ialomiţii. Grădinile de pruni fac trecerea spre pâlcurile de arbori, asvârliţi în şes. Oraşul propriu zis, şiragul de dugheni dela capătul unei frumoase aleie de castani, e restrâns în jurul oborului larg, murdar.

Aice, în coasta Mitropoliei, a fost lăsarea primitivă a negustorilor saşi, azi dispăruţi cu totul. Dela popasul străvechiu al celor trecuţi prin curmătura lesnicioasă a munţilor, pare-se că vine şi numele Târgoviştei, oraşul târgului.

Pentru Muntenia, Târgoviştea are însemnătatea Sucevei. Din Palatul Domnesc, reparat mai temeinic de C. Brâncoveanu, au mai rămas păreţi în picioare, în afara tainiţelor boltite, de unde porneşte, spune legenda, hruba subpământeană pe sub apa Ialomiţei de răspunde, sus, la Mânăstirea Dealului. Turcii au început să-l

dărâme; vremea ajutată în largă măsură de impietatea localnicilor ţinteşte a-l face una cu pământul. Tufe de socau prins rădăcini în bolţile surpate, după cum şi printre pietrele Chindiei, cresc, sus de tot, frumoase mănunchiuri înflorite de Gura-Leului.

Doar Mânăstirea Domnească, a mai rămas întreagă, cu cele trei turnuri cu ferestre înguste şi cu podoaba picturilor din lăuntru. Catapeteasma măcinată de cari, pare că e de metal bronzat, aşa de frumos şi fin ce e sculptată. Interesant este şi cafasul, unde se urcau jupânesele, damele de onoare întovărăşind la ascultarea liturghiei pe Doamna care sosea deadreptul din palat, pe o uşiţă azi zidită. În partea dreaptă din pronaos, într'un minunat sarcofag de marmoră, demn să împodobească orice măreaţă catedrală din apus, zac osemintele Doamnei Elena „prea datorita soţie a luminatului şi evlaviosului Matei-Vodă"

Târgovişte e oraşul bisericilor, ca şi Suceava. Până azi au rămasîncă nedistruse vreo 22. Ascunse printre arbori abea le zăreşti; mai ales le confunzi prin uniformitatea turnurilor cu opt ferăstruici înguste una lângă alta. Unele se mai ţin pe temelie, altele îşi apleacă turnuleţul gata să se prăbuşească, ca un bătrân îndoit de ani.

Mai frumoasă decât toate, variată ca stil, este biserica Stelea, care aduce aminte după înfăţişare cu Trei-Ierarhi din Iaşi, aşă cum era înainte de restaurare. Nici nu e de mirare. Biserica fu zidită de Vasile Lupu al Moldovei, ca semn de frăţească apropiere între munteni şi moldoveni. Deasupra uşei de intrare, strânsă în vârci de granit, se aflǎ capul de zimbru, stema Moldovei. Măestria meşterilor de care s'a servit Vasile Lupu în Moldova a fost pusă la întrecere, pentru ca pe locul unde erà înmormântat tatăl său, să se înalţe mândra clădire. Chiar şi turnurile sunt deosebite de ale celorlalte biserici. Ele se înalţă pe baze în formă de stea cum era obiceiul în Moldova; sunt fără ferestruicele înguste, iar peste tot o împodobesc bumbi smălţuiţi.

Biserica e azi în părăsire. Spaţiul larg ce o înconjoară e numai nalbă. Zidurile sunt descojite iar clopotniţa dela poartă multe zile nu mai are.

De altfel mai toate bisericile sunt în aceeaş stare de părагină. Nici sfinţenia locaşurilor, nici amintirea trecutului nu înseamnă pentru noi mare lucru. Au scăpat unele din focul turcilor, din cutremure, din urgia duşmanilor. Părăsirea noastră le vine de hac. Pietrele de mormânt frumos sculptate odată, sunt puse la intrare spre a fi tocite. Aşa e la biserica Stelea ca şi la Biserica Târgului.

Tot în paragină e şi noua clădire a vechei Mitropolii, zidită de Neagoe-Vodă. Numai nişte stânci de bolovani cimentaţi, ieşiţi din iarba înaltă, arată urmele clădirii de odinioară, dărâmată cu ajutorul dinamitei. După toate mărturiile era o minune de frumuseţe. "Se săturau ochii tuturor, de vederea ei" spuneau bătrânii. Furia remanierii, a năruit'o. În locul bătrânescului monument mărturia vremurilor de grea cumpănă, se înalţă azi în îmbrăcămintea roşie de cărămidă aparentă, actuala clădire neisprăvită, una din ruinele nouă cari sunt presărate pe teritoriul ţării. „Şi ceeace vremea şi toate răutăţile a patru veacuri, nu au putut dărâma, a dărâmat zelul nostru de distrugere a tot ce avem sfânt", scrie un bun cunoscător al monumentelor noastre istorice. Târgovişte nu e numai un cimitir de biserici bătrâne; nu, e numai vechiu scaun de domnie. De el se leagă nulte nume istorice ori culturale. Ruinele palatelor, a bisericilor, a întăriturilor de odinioară, câte se mai zăresc din dudăul ce le acopere, evocă zilele zămislirei naţionale din vremea lui Neagoe-Voevod, vijelioasele lupte ale lui Mihai, vagile speranţe de trainică aşezare ale lui Matei Basarab ori acele bogate manifestări artistice ale lui Constantin Brâncovanu.

Aşa de repede ce s'au şters urmele lor, de şi dela acest din urmă domnitor nici două veacuri n'a trecut, în cât toate se amestecă deavalma în negura trecutului.

S'a scurs un veac de când a căzut aice eroul deşteptării naţionale, Tudor Vladimirescu şi numai o simplă cruce de piatră ni-l evocă.

De Târgovişte e legat mai departe urmele lui Cârlova, poetul ruinelor, al lui Eliade Rădulescu răscolitor de energii, al lui Gr. Alexandrescu, fabulistul. Aicea pe malul apei se află cocheta vilă, părăsită de stăpânul ei, d. Brătescu-Voineşti. În zăvoiul din dosul casei, îi cântau privighetorile cari i-au inspirat înduioşetoarea bucata reprodusă în toate cărţile de cetire. „Când mă gândesc îmi vine nebunie, dar ştii, nebunie!...". E

dreptul, căci n'are a face farmecul grădiniții cu arbori variați, cu mult gust aşezaţi și... forfota Capitalei ademenitoare, care face să amuţească privighetorile.

E curios! Târgul cu întinsă viaţă de demult, doarme astăzi în umbra arborilor deși. Popas de negustori odată, cetate de apărare pe urmă, e cuprins de acalmia mai tuturor oraşelor de provincie.

De și peste deal sunt câmpurile petrolifere dela Ochiuri, deși mai încolo sunt minele de cărbuni dela Șotânga, Târgovişte moțăe. Două–trei hornuri, ca nişte stâlpi în şes, sunt singurele slabe semne ale unei industrii.

Odată în calea negoțului, azi e ocolită. Ploeștii atrag mai mult și pe oameni și produsele bogate.

O singură speranţă de înviorare a mai rămas. Tunelul dintre Sinaia și Petroşiţa. Prin descongestionarea liniei Brașov-Ploești, se va resfira ceva și către Târgoviște.

Mai este încă o perspectivă de viitor, cuprinsă în valurile iuți ale Ialomiţei, năvalnic rostogolite de pe treptele înalte ale Bucegilor. Puterea ei irosită azi strânsă grămadă odată, poate schimba fața locului.

Până atuncea renumele orașului i-l dau tot numai ruinele străbune.

TÂRGUL-MUREŞ

Dintre orașele României, Timișoara poate servi de exemplu, chiar capitalei, în ce privește un plan metodic de urmărit în extensiunea firească din viitor.

Târgu-Mureșului, în schimb, este tipul unui orășel occidental, deplin format, îmbinând în el păstrarea urmelor de demult, atmosfera vechimii, cu cele mai moderne instalaţiuni, și cu o îngrijire edilitară de invid-iat.

E unul din orașele noastre, aşezat la loc potrivit pentru o desvoltare economică sănătoasă, și într'o poziție geografică care-i dă un pitoresc variat, liniștit, ademenitor.

În afara Clujului e cel mai însemnat dintre orașele care mărginesc Câmpia ardeleană, rodnică.

Mureșul îi e podoaba dar și viața. Găsindu-te pe dâmbul unde se află școala militară, înconjurată de vii, pădurici și parcuri, te bucuri de o scenerie neîntrecută, în apus de soare.

Nici nu ai bănui că te afli în preajma Câmpiei, mereu însetată și arsă în toiul verii. Valea Muşeşului e numai smaragd și argint aurit.

Zăvoaiele și ogoarele îi înghesuesc cursul, schimbându-l în salbă de lacuri poleite cu reflexul cerului înroșit. De jur împrejur forme domoale, cu siluetă largă, afară de partea dinspre Nord-est, unde prin poarta Mureşului se zăresc culmile mai semeţe din Munţii Ghurghiului, înălbăstriți de bogăția pădurilor peste care s'a lăsat ceața serii. Formele blânde, sunt într'o parte împurpurate de ultimele raze de soare, în alta, sub malul Câmpiei, îmbrumate cu negura uşoară ce se ridică de pe ape. Satele stau înșirate, unele lângă altele dealungul malului.

În îndoiturile adăpostite de arșiță, strălucesc ca pete albe casele îngrămădite, iar bisericele și castelele foştilor stăpânitoriai ogoarelor, ies mai în relief din întunerecul pâlcurilor de pădure.

Peste tot e liniște odihnitoare şi belşugul pământului care nu cunoaște setea.

În mijlocul unui asemenea peisaj, stau strânse unele lângă altele, clădirile orașului modern, suite și pe muche de deal, întinse și pe netezișul luncii.

Locul de aşezare al orașului, e important și din punct de vedere al apărării ca și al etnicității. Tg.-Mureș (Maros-Vaşarhely; Mureş-Oşorheiu) e la margenea Câmpiei ardelene, dar şi la intrarea în ţara Săcuilor. Ceeace pentru Sași e Sibiu, pentru secuie Tg.-Mureș, din poarta răsăritului ardelenesc, singurul drum larg pe aici fiind valea Mureșului.

Aşa se explică însemnătatea lui istorică, concentrarea instituţiunilor culturale, cât și numeroasele clădiri, monumentale pentru micul oraş, care după statistica cea mai de pe urmă nu are mult peste 30 de mii locuitori.

Cum ai ieşit din gara principală, vezi urmele gospodăriei demne de imitat. Străzile astfaltate se întind până la periferia oraşului. Chiar în cartierul industrial din jurul gării te isbește curăţenia străzilor bine întreţinute.

În drumul spre otelele din centru, rămâi pironit în piaţa largă numai flori, din faţa primăriei. Aici sunt clădirile cele mai noui şi mai artistice.

Palatul Primăriei, e de sigur, cel mai frumos din țară. Clădit la 1908 s'a căutat să se puie în el toată semeția stăpânitorilor, pentru ca să impună. Din pricina aceasta e prea împodobit.

Acoperișul străluceşte, în bătaia soarelui de amiază, de variația ţiglelor smălţuite, iar în pridvorul dela intrare, ca și pe scara de onoare, s'au adunat toate culorile curcubeului, într'o îmbinare ţinută să reproducă motivele artei naţionale secueşti. Dela albastrul şi verdele majolicelor, prin trandafiriul marmorelor dela balustrada și cei 4 stâlpi dela intrare, cu capitelurile albe, până la galbănul de bostan al păreţilor şi bolţilor gotice, totul formează un caleidescop poate prea încărcat.

Sala de festivităţi e în acelaş gen; tonul galbăn domină iar sculpturele mobilelor şi ornamentarea păreţilor, e apăsătoare faţă de spaţiul restrâns. Peste tot însă e deplină ordine și curățenie.

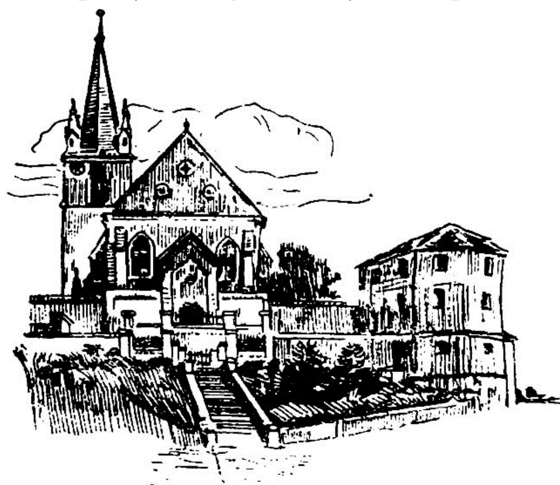
Alăturea de primărie, cum ar fi palatul Dogilor față de biserica Sfântului Marc, este Palatul Cultural,

tot de curând clădit, tot prea încărcat ca arhitectură, ornamentație și culori lăuntrice. Dacă stilul naţional, tapetele numai flori oacheșe, nu poate mulțumi pe cei doritori de linii elegante, prin simplicitatea și armonialor, de lumină largă și culori deschise, nu e mai puţin adevăratcă ideia Palatelor culturale este minu-nată și arată ce armă puternică pentru apropierea sufletelor se găseşte în manifestaţiunile culturale.

E un palat vast. Sala de spectacole, cu orga cea mai mare din țară, cu trei rânduri de loji, cu bolta aurită și cu numeroase lămpi care răspândesc o ploaie de lumină, este elegantă şi luxoasă. Bufetul de alături, cu stâlpi negri, numai oglinzi, are ferestre mari, cu desemnuri din viaţa populară. Sala mică, ca zugrăvită cu sineală, cu flori roșii, cuprinde în ornamentică iarăşi motivele secueşti, atât de bogate în flori și cu culori bătătoare la ochi. Mai simplă, mai plină de lumină și prin aceasta pare să fie un adaos, este muzeul de pictură, cu o schiţă originală a lui Muncaci.

Deasupra scărilor principale în plăci de bronz sau da medălioane pe frontispiciul clădirii, sunt chipurile marilor cărturari unguri: Petofi, Aranyi și alții, iar acum de curând și a cărtutarilor români: Eminescu, C. Negruzzi.

Întreg palatul cultural din Tg.-Mureş este monumentul ridicat nevoii de răspândire a culturii, nu numai ca dominătoare printre factorii de civilizație dar și mijlocul cel mai temeinic pentru înfrățirea și apropierea dintre oameni în genere, dintre cei cuprinși între graniţele ţării în special.

Parte din citadelă și biserica reformată

Nu poți părăsi colțul acesta din oraș, fără să nu te urci în turnul înalt al primăriei, unde comod te bucuri de privirea largă asupra orașului și a împrejurimilor.

Orașul e împărţit în două. O parte e pe terasa Mureşului. E zona mai veche, unde dăinuesc încă micile căsuțe acoperite cu șindrilă și cu ogeagul caracteristic: o piramidă trunchiată, învelită cu prelungirea acoperișului din șindrilă. Aici, la capătul de răsărit, e vechea citadelă zidită la începutul veacului al 17-lea. Sunt păstrate mare parte din ziduri, precum și bastioanele puternice, abea atacate de vreme. Unul din ele, ca și clădirile alipite, servesc pentru găzduirea orfanilor de răsboiu. În mijlocul citadelei, este impunătoarea biserică reformată, cea mai veche, zidită în veacul al 14-lea. Ca la toate bisericile vechi, la început catolice, şi aici plafondul gotic a fost înlocuit prin unul plan, de și stilul inițial încă e păstrat.

Tot în partea aceasta din oraș e Telekianum, cu curte spațioasă, înconjurată de ziduri umbroase. Adăposteşte cea mai bogată bibliotecă particulară din tot Ardealul, donația contelui S. Teleki. Sala de păstrare a numeroaselor cărți, multe unice și manuscrise, are o înfățișare imposantă prin galeria de sus numai dulapuri cu cărţi, prin tablourile magnaților de jur împrejur ori busturile cugetătorilor clasici vechi. E o bogăție extraordinară, un exemplu greu de imitat azi, represintând dragostea nețărmurită pentru patrie.

Tot aici, în jurul citadelei, este și cetățuia culturală. Liceul „Papiu Ilarian” e așezat într'o monumentală clădire cu 4 rânduri, iar externatul de fete într'o alta mai modestă, dar numai faianţă şi majolica pe dinlăuntru, având și bogate institute de fizică şi chimie, înzestrate cu tot ce trebue pentru predarea acestor ştiinţi. În

apropiere, se înalță nu mai puțin mărețul palat al liceului reformat, precum și temeinicile clădiri, fără multă ornamentare, dar solide și încăpătoare, ale Prefecturei, Curţei deApel și alte administrații.

În toată această parte ridicată a orașului, de altfel ca și peste tot întinsul lui, domnește cea mai desăvârșită curățenie, pe străzile asfaltate, numai bulevarde și flori. În lungul caselor lângă marginea trotoarului, sunt straturi înflorite. Fiecare proprietar e dator să-și întreţie stratul din fața casei lui, fiind o întrecere ușor de lămurit, ceiace adaogă la podoaba orașului. A doua parte a orașului e cea dinspre luncă. Casele sunt acoperite cu olane, iar spaţiurile libere sunt sămânate, ca și la Timișoara.

Nodul principal e în jurul Primăriei. Aici se îngrămădesc clădiri mari, cum e Palatul Camerei de comerţ, Palatul Pensionarilor și Școala normală de băeți, cam strâmtă, dar bine întreţinută.

Aici, jos, se aflâ nelipsita piață, străjuită de biserica ramano–catolică, din veacul al 18-lea, cu două turnuri, iar mai încolo de mânăstirea franciscanilor.

Piaţa, deși în mijlocul orașului, în partea cea mai însufleţită, cu elegante magazii, este și loc de iarmaroc. După amiază servește drept loc de preumblare; e curăţenia dintr'o curte de gospodar cuprins. Când te scoli, disdedimineaţă, nici nu o mai cunoşti. E forfotă de oameni, bărăci, care. E târgul, cu așezătrile anumite ale feluriților negustori. Într'o parte sunt mobilele, în alta bărăcile cu ghete; dincolo e partea rezervată alimentelor, mai la o parte a olăriei. Zarva ţine câteva ceasuri. La amiază încetează. Bărăcile și lucrurile au intrat în pământ. La ora 1 te poți din nou preumbla fără ca un fir de pai să arăte că aici au stat carele încărcate cu sacii de grâu.

Orașul se întinde mai departe către Mureș, unde e Strandul, băile de vară. Pe aici e și frumoasa clădire a muzeului industrial, lăsat din nefericire aproape în părăsire, deși lesne s'ar puteà transforma într'un bazar permanent al produselor școlilor de meserii. Ca și la Satul mare, Școala de meserii din Tg.-Mureș, e demnă de vizitat dar și de imitat. Cuprinde numai două secțiuni – tâmplăria și ferăria; în schimb e din belşug înzestrată cu toate uneltele necesare; laboratorul de mecanică nu este mai prejos de al politehnicelor, iar biblioteca specială este prea bogată. Așa se lămurește influenţa pe care o au asemenea școli asupra desvoltării micilor industrii locale.

Industriile mari: ferestrae, fabrică de zahăr, de piei, mori, sunt destul de numeroase, încadrând orașul, spre periferie și spre Mureș.

Uitasem să pomenesc de o instituţie care poate deveni un important factor cultural în partea locului. E liceul militar. Drumul din oraș până la el, e o umbră de copaci. În jurul școlii, cu parc îngrijit, se întind păduri, ogoare și vile drăguțe. Clădirea însăși e o cetățuie. Numai în pavilionul principal sunt 270 de încăperi; în afara lui sunt alte vre-o 10 pavilioane mai mici. E tipul unei școli cu internat, făcut fără nici o sgârcenie ci după un plan metodic și măreț, cum se cuvine unui institut de cultură. Aici ar fi îndeajuns spaţiu de alcătuit o școală model, în sensul aplicării metodelor moderne de pedagogie a școalei active. Totul, clădirişi spaţiu, priveliște încântătoare și natura neîncătușată, ar înlesni o asemenea încercare.

De altfel, în jurul orașului modern, ceiace-l face simpatic, este îmbinarea pozițiunilor naturale, cu străduința omului de a nu se depărtă de farmecul naturii. Ogoarele și viile, pășunele și pâlcurile de pădure se scobor până'n clădirile dela periferie, cuprinzându-le în verdeața exuberantă. Prin curţile mai spațioase, pe bulevardele numeroase, plantaţiunile și florile formează o reţea în ochiurile căreia sunt clădirile. Cimitirul, este o poiană înflorită ori rarişte de pădure presărată cu morminte, iar grădina publică de lângă Strand, e un zăvoiu în care s'au tăiat alee.

Stăpânitorii de ieri, au căutat, după cum am spus, să facă din Tg.-Mureș o frumoasă citadelă a secuimii. Un primar destoinic, îndelungă vreme funcționând în fruntea gospodăriei, și-a pus toată voința și a ajuns, mai cu mijloacele proprii mai cu sprijinul însemnat al statului, să facă din orașul său o minunată concretizare a unei opere edilitare.

Totul se lămurește când se cunoaște felul populațiunii din oraș. Ungurii predominau și predomnesc încă. Ei constituesc aproape 70%, din populația orașului, pe când românii abia o cincime. Mai înainte a fost

mai rău, deși de orășelul înstrăinat se leagă atâtea scene din vijeliosul marş al lui Mihai Viteazul prin Ardeal, cât și din zilele de furtuni ale anului 1848.

E o redută de recucerit.

VASLUI

"*Ex oppido nostro Vaslui*", Aşa se termină scrisoarea marelui Ştefan „*Dei gracia, dominus terrarum Moldaviae*" către papa Sixt IV, prin care cere să fie ajutat de regii și principii creştini, în lupta împotriva, turcilor.

Tot din Vaslui „*datum Wazlovie*", se îndreaptă și scrisoarea către craiul Leșilor, arătând că nu poate să-și trimeată pe fiul său prea tânăr și neîndemânatec, la slujbă, în serviciul fiului regal.

Erau zile de glorie ale orășelului, care doarme azi somnul li niștit, pe pintenul de deal ce desparte Vasluețul de apa Bârladului.

Pe atunci erà bogat. Hotarul târgului era cine ştie unde, cuprinzând sate de a căror urmă nu se mai ştie, însemnat prin frasini și stejari, unde azi nu mai cresc nici ciritei. "*Ne-am sculat și am supus și am lipit toate aceste de mai sus numitele sate și silişti către târgul nostru Vasluiul şi să fie domniei mele uric cu tot venitul şi fiilor domniei mele și nepoților, prestrănepoților și la tot neamul domniei mele, nestrămutat nici odini-oară în veci*".

Din toată această slovă veche, n'a mai rămas decât faima Podului Înalt și legenda Movilei lui Burcel mai din sus de Golești.

În lăuntrul târgului abea se mai păstrează o veche biserică, schimbată ca stil, crăpată azi, acoperită cu scânduri, mâncată la temelie, gata să se năruie, asemenea multor altor semne din trecutul vestit al Moldovei. Câte odată, săpându-se mai adânc prin curţile învecinate se mai dă peste vreun capitel săpat în piatră, rămășiți tăinuite de vreme, din vechile clădiri domneşti.

A fost odată. Așezat pe drumul cel mare al traficului internațional, era un popas însemnat, un punct de vamă mică. „Cineva duce postavuri în țara Românească, are să dea la vama cea mare din Suceava de grivină trei groși, iar în Vaslui, în Bârlad, în Tecuci de car câte doi zloți".

Era însă foarte probabil și un punct strategic deosebit, la deschiderea drumului dinspre Iași în valea largă a Bârladului. Acest drum a rămas și până azi, artera principală în târgușorul cu viață lâncezândă.

Dinspre deal, dinspre Moara Grecilor se înșiră crâșmă lângă crâșmă, dugheană lângă dugheană, momeli pentru sătenii ce vin din sus. Viaţa comercială, dacă poate fi vorba de așa ceva este îngrămădită, în această parte, veche, a orașului. N'am văzut însă firmă cu nume românesc în toată regiunea, animată numai în zilele de târg.

La capătul șoselei dinspre valea Bârladului este gara, fără nici o influenţă economică asupra oraşului. Abea acum încep clădirile să lege periferia târgului de artera modernă de viață. Drumul principal fiind croit prea pe marginea dealului, casele gospodărești, cu ogrăzi spațioase, s'au urcat în spre vârf. A fost un noroc. Altfel băltoagele care se îngrămădesc după ploile mari pe șoseaua bătătorită, ar fi întinse și pe celelalte uliţi.

Orașul fiind în pantă, natura înlesnește relativa curățenie a străzilor. Căci în colo mormanele de gunoaie te primesc îndată ce ai părăsit gara, tot ele, arzând uneori luni întregi, se află şi la marginea nordică a orășelului, către Hulubăţ. Acesta este mijlocul primitiv, dar lesnicios, de a umplea mocirlele care se formează din spre partea Bârladului. Intrând noaptea în oraş, ele îţi dau impresia prin reflexul rarelor becuri electrice în apa tulbure, că oraşul e clădit pe o insulă.

Nimic deosebit în tot întinsul lui. O moară de aburi și o fabric de oloi sunt singurele semne industriale mai de samă, pe lângă cărămidăriile nelipsite de ori unde. Palatul administrativ e una din puţinele clădiri publice mai imposante, bine întreţinută şi frumos aşezată; dela ea pleacă în linie dreaptă o stradă largă, asemenea străzii Carol dela Iași, ce duce până la grădina publică, frumușel parc, de unde se prinde panorama dealurilor împrejmuitoare. E singurul punct mai înviorător, căci natura variată cu orizontul larg ce se desfăşoară, aruncă haina-i ocrotitoare peste mizeria din vale.

Dealul Paiului, împădurit, cu puţine vii, e prima treaptă către înălțimile ce se tot ridică sub formă de creste întunecoase. Spre răsărit și miază-noapte, dealurile erau acoperite altă dată cu ogoare, azi arăturile

fiind mult rărite.

Caracterul primitiv de sat, ridicat artificial pe cale administrativă la rangul de capitală de judeţ, se prinde de jur împrejurul lui. Lanurile ajung până'n ogrăzile mărginașe iar turma de oi paște până sub zăplazul grădinii publice, în care se ridică antena telegrafiei fără fir. Păstoria strămoșească în preajma stropului de civilizație modernă.

Încolo, omul a adaos prea puţin naturii, Activitatea lui e săltăreață, cu intermitenţe în preocupările edilitare. Pe înălțimea dealului din grădina publică, gâlgăie năvala apei captată, îmbogățită de ploile de primăvară. Vara însă, din cauza defectuoasei așezări a conductei lungi pornită din pădurea Floreşti-Chitoc, apa se împarte numai câteva ceasuri din zi. Noroc de o captare mai veche, din apropiere, care mai împlinește lipsurile. În legătură cu apa captată este și canalizarea de vreo 7 klm. ceiace e o notă bună.

Discontinuitatea lucrărilor edilitare, în legătură cu schimbarea podarilor comunei, aceiași la Vaslui ca şi aiurea, se prinde lesne mai ales în reparațiunea şoselei.

Județul și Statul n'o repară cât trece prin târg pentru că e de datoria comunei; comuna neavând mijloace, n'o repară pentru că o socoate drept parte din șoseaua națională. Rezultatul... e acelaş ca şi pe drumul Socolei din Iași; gropi pline de apă bâhlită, noroi până'n pragul caselor ori nori de praf, vara, de nu mai ştii pe ce lume eşti.

Liniştea economică, mai bine zis somnul îndelung, nu este întrerupt nici de o mișcare intensă culturală.

Şcoli sunt... dar şcolile au viaţa lor lăuntrică. În afara zidurilor lor nu radiază aproape nimic.

Există un gimnaziu prefăcut de curând în liceu, numai din ambiția ca și Vasluiul să fie la nivel cu Bârladul de alăturea. În multe locuri s'au făcut atari greșeli, un liceu cerând pe lângă mulţi profesori și o gospodărie alta decât un gimnaziu.

În clădirea lui se adăpostește și o școală de meserii cu elevi puţini.

Există o şcoală normală de băeți. Cursurile se ţin în clădirea gimnaziului; sufrageria elevilor este într'o clădire mai la vale de liceu, iar dormitoarele în alta și mai depărtată. Bucuria elevilor pentru preumblarea lor zilnică prin oraș, dar educaţia lor sufere, sufere enorm. Noroc că prin străduința localnicilor se râdică azi local mândru, propriu, spre margenea dinspre Soleşti.

Mai există o școală profesională și o școală secundară de fete particulară, în afara școlilor primare, cele mai multe cu clădiri proprii, excepţional, frumoase. Toate aceste instituțiuni sunt însă simple forme îndeplinite pentru statistici.

Influența lor asupra mediului în care se găsesc nu am putut-o prinde, de altfel ca și în alte multe orașe. Tocmai pentru aceia este demn de pomenit strădania câtorva mai însuflețiți care cu o îndârjire neobișnuită, a ajuns să cheme, ca la biserică, un public credincios spre șezătorile culturale, ținute în teatrul judeţean din două în două săptămâni.

Dar și aceste manifestațiuni sunt vremelnice, când cu valuri mai râdicate, când domolite de tot. Altfel liniştea ce se lasă asupra oraşului, cu un trecut destul de însemnat, este adâncă.

Viaţa colectivă este restrânsă cel mult în cluburile politice, în cele... de recreație sau în adăpostul strâmt al fiecărei gospodării.

Şcoala nr. 3 Constantin Parfene

